

340-ЛІТТЯ БИТВИ ПІД КОНОТОПОМ

*Аще вклонитися Виговському:
Скільки часу не утiekло б,
Злонапасникові московському
Не забути про Конотоп.*

ОЛЕКСА СТЕФАНОВИЧ
(1899-1970)

АЛЬМАНАХ УНС
1999

**ALMANAC
of THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

1999

SVOBODA PRESS
Parsippany — New York

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

1999

РІЧНИК 89-ИЙ

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Парсіппані — Нью Йорк

Редактор: РАЇСА ГАЛЕСШКО
Мовна редакція: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: ІВАН ЯЦІВ

Printed in U.S.A.

“Svoboda” — P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

Січень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 П	Боніфатія, мч.		НАЙМ. ХР., ВАС. ВЕЛ.	
2 20 С	Ігнатія Богоносця, свщ.		Сильвестра, папи, свт.	
3 21 Н	Пер. РІЗДВОМ	Гл. 5	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ	Гл. 6
	Юліяни, мч.	Єв. 8	Малахії, прор.	Єв. 9
4 22 П	Анастасії, вмч.		Собор 70 апостолів	
5 23 В	10 мучеників у Криті		Навечір'я Богоявління	
6 24 С	Навечір'я Різдва		БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ	
7 25 Ч	РІЗДВО ХРИСТОВЕ		Собор Івана Христителя	
8 26 П	Собор Пресв. Богородиці		Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.	
9 27 С	Стефана, первомученика		Полієвкта, мч.	
10 28 Н	По РІЗДВІ	Гл. 6	По ПРОСВІЧЕННІ	Гл. 7
	Мучеників у Нікомидії	Єв. 9	Григорія Ніс.	Єв. 10
11 29 П	Дітей, убитих у Вифлеємі		* Теодосія Вел., пр.	
12 30 В	Анісії, мч., Зотика, пр.		Татіяни, мч.	
13 31 С	Меланії Римлянки, пр.		Єрмила і Стратоніка, мч.	
14 1 Ч	НАЙМ. ХР., ВАС. ВЕЛ.		Отців із Синаю, прмч.	
15 2 П	Сильвестра, папи, свт.		Павла та Івана, пр.	
16 3 С	Малахії, прор., Гордія, мч.		Поклін кайданам ап. Петра	
17 4 Н	Пер. ПРОСВІЧЕННЯМ	Гл. 7	32 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
	Собор 70 апостолів	Єв. 10	* Антонія Велик., пр.	Єв. 11
18 5 П	Навечір'я Богоявління		Атанасія і Кирила, свт.	
19 6 В	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ		Макарія, пр.	
20 7 С	Собор Івана Христителя		* Євтимія Великого, пр.	
21 8 Ч	Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.		Максима, ісп., Неофіта, мч.	
22 9 П	Полієвкта, мч.		Тимотея, ап.	
23 10 С	Григорія Ніс., Дометіяна, пр.		Климентя, свщ.	
24 11 Н	По ПРОСВІЧЕННІ	Гл. 8	МИТАРЯ і ФАРИСЕЯ	Гл. 1
	* Теодосія Вел., пр.	Єв. 11	Ксені Римлянки, пр.	Єв. 1
25 12 П	Татіяни, мч.		* Григорія Богос., свт.	
26 13 В	Єрмила і Стратоніка, мч.		Ксенофонта і Марії, пр.	
27 14 С	Отців із Синаю, прмч.		* Перен. мошей Івана Зол.	
28 15 Ч	Павла та Івана, пр.		Єфрема Сирійця, пр.	
29 16 П	Поклін кайданам ап. Петра		Пер. мощ. Ігнатія Богоносця	
30 17 С	* Антонія Великого, пр.		* Трьох Святителів	
31 18 Н	МИТАРЯ і ФАРИСЕЯ	Гл. 1	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 2
	Атанасія і Кирила, свт.	Єв. 1	Кира й Івана, чуд.	Єв. 2

Лютий

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 П	Макарія, пр.		Трифона, мч.	
2 20 В	✠ Євтимія Великого, пр.		Стрітення Господнє	
3 21 С	Максима, ісп., Неофіта, мч.		Симеона й Анни, прор.	
4 22 Ч	Тимотея, ап.		Ісидора, пр.	
5 23 П	Климентя, свц.		Агафії, мч.	
6 24 С	Ксені Римлянки, пр.		Вукола, свт., Сільвана, свц.	
7 25 Н	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 2	М'ЯСОПУСНА	Гл. 3
	✠ Григорія Богос., свт.	Єв. 2	Партенія, свт.	Єв. 3
8 26 П	Ксенофонта і Марії, пр.		Теодора, вмч., Захарії, прор.	
9 27 В	✠ Перен. мощей Івана Зол.		Никифора, мч.	
10 28 С	Єфрема Сирійця, пр.		Харалампія, мч.	
11 29 Ч	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця		Власія, свц.	
12 30 П	✠ Трьох Святителів		Мелетія з Антіохії, свт.	
13 31 С	Кира й Івана, чуд.		Мартиніяна, пр.	
14 1 Н	М'ЯСОПУСНА	Гл. 3	СИРОПУСНА	Гл. 4
	Трифона, мч.	Єв. 3	✠ Кирила, ап.	Єв. 4
15 2 П	Стрітення Господнє		Онисима, ап. (1 день В.П.)	
16 3 В	Симеона й Анни, прор.		Памфіла і Порфірія, мч.	
17 4 С	Ісидора, пр.		Теодора Тирона, вмч.	
18 5 Ч	Агафії, мч.		Льва, папи Рим., свт.	
19 6 П	Вукола, свт., Сільвана, свц.		Архипа, ап.	
20 7 С	Партенія, свт.		Льва, єп. Катанського, пр.	
21 8 Н	СИРОПУСНА	Гл. 4	1 ПОСТУ	Гл. 5
	Теодора, вмч.	Єв. 4	Тимотея, пр.	Єв. 5
22 9 П	Никифора, мч. (1 день В.П.)		Відн. мощей у Євгенії	
23 10 В	Харалампія, мч.		Полікарпа, свц.	
24 11 С	Власія, свц.		✠ 1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.	
25 12 Ч	Мелетія з Антіохії, свт.		Тарасія, свт.	
26 13 П	Мартиніяна, пр.		Порфірія з Гази, свт.	
27 14 С	✠ Кирила, ап., Авксентія, пр.		Прокопія Декаполіта, ісп.	
28 15 Н	1 ПОСТУ	Гл. 5	2 ПОСТУ	Гл. 6
	Онисима, ап.	Єв. 5	Василія, ісп.	Єв. 6

Березень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 16 П	Памфіла і Порфірія, мч.	Євдокії, прмч.
2 17 В	Теодора Тирона, вмч.	Теодота, свщ.
3 18 С	Льва, папи Рим., свт.	Євтропія, Клеоніка, мч.
4 19 Ч	Архипа, ап.	Герасима, пр.
5 20 П	Льва, єп. Катанського, пр.	Конона, мч.
6 21 С	Тимотея, пр., Євстатія, свт.	42 мучеників в Аморії
7 22 Н	2 ПОСТУ Гл. 6 Відн. мощей у Євгенії Єв. 6	ХРЕСТОПОКЛОННА Гл. 7 Василія, Єфрема, свщ. Єв. 7
8 23 П	Полікарпа, свщ.	Теофілакта, свт.
9 24 В	✠ 1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.	✠ 40 мучеників із Севасти
10 25 С	Тарасія, свт.	Кондрата, Кипріяна, мч.
11 26 Ч	Порфірія з Гази, свт.	Софронія, патр. Єрусал., свт.
12 27 П	Прокопія Декаполіта, ісп.	Теофана, ісп., Григорія, свт.
13 28 С	Василія, ісп.	Перен. мощей Никифора, свт.
14 1 Н	ХРЕСТОПОКЛОННА Гл. 7 Євдокії, прмч. Єв. 7	4 ПОСТУ Гл. 8 Венедикта, пр. Єв. 8
15 2 П	Теодота, свщ.	Агапія й інших мч.
16 3 В	Євтропія, Клеоніка. мч.	Савина й Папи, мч.
17 4 С	Герасима, пр.	Олексія, пр. (Поклони)
18 5 Ч	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 П	42 мучеників в Аморії	Хризанта й Дарії, мч.
20 7 С	Василія, Єфрема, свщ.	Отців св. Сави, пр.
21 8 Н	4 ПОСТУ Гл. 8 Теофілакта, свт. Єв. 8	5 ПОСТУ Гл. 1 Якова, ісп. Єв. 1
22 9 П	✠ 40 мучеників із Севасти	Василія, свщ.
23 10 В	Кондрата, Кипріяна, мч.	Нікона та його учнів, мч.
24 11 С	Софронія, свт. (Поклони)	Захарії, пр.
25 12 Ч	Теофана, ісп., Григорія, свт.	БЛАГОВІЩЕННЯ
26 13 П	Перен. мощей Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27 14 С	Венедикта, пр.	Матрони, мч. (Лаз. суб.)
28 15 Н	5 ПОСТУ Гл. 1 Агапія й інших мч. Єв. 1	КВІТНА (Вербна) Гл. 2 Іларіона й Стефана, пр.
29 16 П	Савина й Папи, мч.	Марка й Кирила, свщ.
30 17 В	Олексія, пр.	Івана Ліст, пр.
31 18 С	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія, свт.

Квітень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 Ч	Хризанта й Дарії, мч.		ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)
2 20 П	Отців св. Сави, пр.		ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
3 21 С	Якова, ісп. (Лаз. суб.)		ВЕЛИКА СУБОТА
4 22 Н	КВІТНА (Вербна) Гл. 2 Василія, свщ.		ВОСКРЕСІННЯ Йосифа й Юрія, пр.
5 23 П	Нікона та його учнів, мч.		Світлий Понеділок
6 24 В	Захарії, пр.		Світлий Вівторок
7 25 С	БЛАГОВІЩЕННЯ		Юрія, свят.
8 26 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)		Іродіона й інших апос.
9 27 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ		Євпсихія, мч.
10 28 С	ВЕЛИКА СУБОТА		Терентія, Помплія, мч.
11 29 Н	ВОСКРЕСІННЯ Марка й Кирила, свщ.		ТОМИНА Антипа, свщ. Єв. 1
12 30 П	Світлий Понеділок		Василія, ісп.
13 31 В	Світлий Вівторок		Артемона, свщ.
14 1 С	Марії Єгипетської, пр.		Мартина, папи, ісп.
15 2 Ч	Тита, пр.		Аристарха, Пуда; Трохима, ап.
16 3 П	Микити, пр.		Агапії, Ірини й Хіонії, мч.
17 4 С	Йосифа й Юрія, пр.		Симеона й Акакія, свт.
18 5 Н	ТОМИНА Теодула, Агатопода, мч. Єв. 1		МИРОНОСИЦЬ Гл. 2 Івана, учня Григорія, пр. Єв. 3
19 6 П	✠ Методія, свт.		Івана, печерника, пр.
20 7 В	Юрія, свят.		Теодора Трихіни, пр.
21 8 С	Іродіона й інших апос.		Януарія й інших, свщ.
22 9 Ч	Євпсихія, мч.		Теодора, Віталія, пр.
23 10 П	Терентія, Помплія, мч.		✠ Юрія Переможця, вмч.
24 11 С	Антипа, свщ.		Сави Стратилата, мч.
25 12 Н	МИРОНОСИЦЬ Гл. 2 Василія, ісп. Єв. 3		РОЗСЛАБЛЕНОГО Гл. 3 ✠ Марка, ап. і єван. Єв. 4
26 13 П	Артемона, свщ.		Василія, свщ.
27 14 В	Мартина, папи, ісп.		Симеона, свщ., Стефана, свт.
28 15 С	Аристарха, Пуда; Трохима, ап.		Ясона й Сосипатра, ап.
29 16 Ч	Агапії, Ірини й Хіонії, мч.		9 мучеників у Кизиці
30 17 П	Симеона й Акакія, свт.		✠ Якова, ап., бр. Ів. Богосл.

Травень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 18	С	Івана, учня Григорія, пр.		Єремії, прор.	
2 19	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3	САМАРЯНКИ	Гл. 4
		Івана, печерника, пр.	Єв. 4	Атанасія Великого, свт.	Єв. 7
3 20	П	Теодора Трихіни, пр.		✥ Теодосія Печер., пр.	
4 21	В	Януарія й інших, свщ.		Пелагії, мч.	
5 22	С	Теодора, Віталія, пр.		Ірини, мч., Никифора, пр.	
6 23	Ч	✥ Юрія Переможця, вмч.		Йова многотраждального	
7 24	П	Сави Стратилата, мч.		Акакія, мч.; Поява чес. Хр.	
8 25	С	✥ Марка, ап. і євангелиста		✥ Івана Богослова, ап.	
9 26	Н	САМАРЯНКИ	Гл. 4	СЛІПОНАРОДЖ.	Гл. 5
		Василія, свщ.	Єв. 7	✥ Пер. мощ. св. Миколая	Єв. 8
10 27	П	Симеона, свщ., Стефана, свт.		✥ Симеона Зилота, ап.	
11 28	В	Ясона й Сосипатра, ап.		✥ Кирила й Методія, ап. Слов.	
12 29	С	9 мучеників у Кизиці		Єпіфанія і Германа, свт.	
13 30	Ч	✥ Якова, ап., бр. Ів. Богосл.		ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
14 1	П	Єремії, прор.		Ісидора, мч.	
15 2	С	Атанасія Великого, свт.		Пахомія Вел., пр.	
16 3	Н	СЛІПОНАРОДЖ.	Гл. 5	ОТЦІВ	Гл. 6
		✥ Теодосія Печер., пр.	Єв. 8	Теодора, пр.	Єв. 10
17 4	П	Пелагії, мч.		Андроніка й ін., ап.	
18 5	В	Ірини, мч., Никифора, пр.		Теодота, Петра, Діонісія, мч.	
19 6	С	Йова многотраждального		Патрикія, свщ.	
20 7	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		Талалея, мч.	
21 8	П	✥ Івана Богослова, ап.		✥ Костянтина й Олени, ап.	
22 9	С	✥ Перен. мощей св. Миколая		Василіска, мч.	
23 10	Н	ОТЦІВ	Гл. 6	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	
		Симеона Зилота, ап.	Єв. 10	Михайла, свт.	
24 11	П	✥ Кирила й Методія, ап. Слов.		Пресвятої Тройці	
25 12	В	Єпіфанія і Германа, свт.		✥ З від. голови Ів. Хр.	
26 13	С	Глікерії, мч.		Карпа, ап.	
27 14	Ч	Ісидора, мч.		Терапонта, свщ.	
28 15	П	Пахомія Вел., пр.		Микити, свт.	
29 16	С	Теодора, пр., Модеста, мч.		Теодосії, прмч.	
30 17	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА		ВСІХ СВЯТИХ	Гл. 8
		Андроніка й ін., ап.		Ісаакія Далматсь., пр.	Єв. 1
31 18	П	Пресвятої Тройці		Єрмія, ап.; Єрмея, мч.	

Червень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 В	Патрікія, свц.	Юстина Філософа, мч.	
2 20 С	Талалея, мч.	Никифора, свт.	
3 21 Ч	✠ Костянтина й Олени, ап.	Пресвятої Євхаристії	
4 22 П	Василіска, мч.	Митрофана, свт.	
5 23 С	Михаїла, свт.	Доротея, свц.	
6 24 Н	ВСІХ СВЯТИХ Симеона, Микити, пр.	Гл. 8 Єв. 1	2 п. ЗІСЛАННЯ Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 П	✠ 3 від. голови Ів. Хр.	Теодота, свц.	Гл. 1
8 26 В	Карпа, ап.	Перен. мощей Теодора	Єв. 2
9 27 С	Терапонта, свц.	Кирила Олек., свт.	
10 28 Ч	Пресвятої Євхаристії	Тимотея, свц.	
11 29 П	Теодосії, прмч.	Христа Чоловіколюбця	
12 30 С	Ісаакія Далматського, пр.	Співстраж. Пр. Богородиці	
13 31 Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Єрмія, ап.; Єрмея, мч.	Гл. 1 Єв. 2	3 п. ЗІСЛАННЯ Акилини, мч.
14 1 П	Юстина Філософа, мч.	Єлисея, прор.; Методія, свт.	Гл. 2
15 2 В	Никифора, свт.	Амоса, прор.; Єроніма, пр.	Єв. 3
16 3 С	Лукиліяна й ін., мч.	Тихона з Аматуни, свт.	
17 4 Ч	Митрофана, свт.	Мануїла, Савела; Ізмаїла, мч.	
18 5 П	Христа Чоловіколюбця	Леонтія, мч.	
19 6 С	Співстраж. Пр. Богородиці	✠ Юди Тадея, ап.	
20 7 Н	3 п. ЗІСЛАННЯ Теодота, свц.	Гл. 2 Єв. 3	4 п. ЗІСЛАННЯ Святим укр. народу
21 8 П	Перен. мощей Теодора	Юліяна, мч.	Гл. 3
22 9 В	Кирила Олек., свт.	Єзевія, свц.	Єв. 4
23 10 С	Тимотея, свц.	Агрипини, мч.	
24 11 Ч	✠ Вартоломея й Варнави, ап.	✠ Різдво Івана Христителя	
25 12 П	Онуфрія Вел., Петра Атон., пр.	Февронії, прмч.	
26 13 С	Акилини, мч.; Трифілія, свт.	Давида, пр.	
27 14 Н	4 п. ЗІСЛАННЯ Святим укр. народу	Гл. 3 Єв. 4	5 п. ЗІСЛАННЯ Сампсона, пр.
28 15 П	Амоса, прор.; Єроніма, пр.	Перен. мощей Кира й Івана	Гл. 4
29 16 В	Тихона з Аматуни, свт.	✠ Петра й Павла, ап.	Єв. 5
30 17 С	Мануїла, Савела; Ізмаїла, мч.	✠ Собор 12 апостолів	

Липень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 18 Ч	Леонтія, мч.			Косми і Дам'яна, чуд.	
2 19 П	✙ Юди Тадея, ап.			✙ Поклад. Ризи Пр. Богород.	
3 20 С	Методія, свщ.			Якinta, мч., Анатолія, свт.	
4 21 Н	5 п. ЗІСЛАННЯ Юліяна, мч.	Гл. 4 Єв. 5		6 п. ЗІСЛАННЯ Андрія Крит., свт.	Гл. 5 Єв. 6
5 22 П	Євсевія, свщ.			✙ Атанасія Атонського, пр.	
6 23 В	Агрипини, мч.			Сісоє Вел., пр.	
7 24 С	✙ Різдво Івана Христителя			Томи й Акакія, пр.	
8 25 Ч	Февронії, прмч.			Прокопія, вмч.	
9 26 П	Давида, пр.			Панкратія, свщ.	
10 27 С	Сампсона, пр.			✙ Антонія Печерського, пр.	
11 28 Н	6 п. ЗІСЛАННЯ Пер. мощ. Кира й Івана	Гл. 5 Єв. 6		7 п. ЗІСЛАННЯ Ольги, кн. Київ.	Гл. 6 Єв. 7
12 29 П	✙ Петра й Павла, ап.			Прокла й Іларія, мч.	
13 30 В	✙ Собор 12 апостолів			Собор Арх. Гавриїла	
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.			Акили, ап.	
15 2 Ч	✙ Поклад. Ризи Пр. Богород.			✙ Володимира Вел.	
16 3 П	Якinta, мч., Анатолія, свт.			Атеногена, свщ.	
17 4 С	Андрія Крит., свт.			Маріни, вмч.	
18 5 Н	7 п. ЗІСЛАННЯ ✙ Атанасія Атонсь., пр.	Гл. 6 Єв. 7		8 п. ЗІСЛАННЯ Якinta й Еміліяна, мч.	Гл. 7 Єв. 8
19 6 П	Сісоє Вел., пр.			Макрини, пр.	
20 7 В	Томи й Акакія, пр.			✙ Іллі пророка	
21 8 С	Прокопія, вмч.			Симеона, пр., Єзекиїла, прор.	
22 9 Ч	Панкратія, свщ.			Марії Магдалини, рівноап.	
23 10 П	✙ Антонія Печерського, пр.			Трохима, Теофіла, мч.	
24 11 С	Ольги, кн. Київ., Євфимії, мч.			✙ Бориса і Гліба, мч.	
25 12 Н	8 п. ЗІСЛАННЯ Прокла й Іларія, мч.	Гл. 7 Єв. 8		9 п. ЗІСЛАННЯ ✙ Успіння св. Анни	Гл. 8 Єв. 9
26 13 П	Собор Арх. Гавриїла			Єрмолая, Параскевії, мч.	
27 14 В	Акили, ап.			✙ Пантелеймона, вмч.	
28 15 С	✙ Володимира Вел.			Прохора, Ніканора, ап.	
29 16 Ч	Атеногена, свщ.			Калиніка, мч.	
30 17 П	Маріни, вмч.			Сили, Силуана, ап.	
31 18 С	Якinta й Еміліяна, мч.			Євдокима, пр.	

Серпень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 Н	9 п. ЗІСЛАННЯ Макрини, пр.	Гл. 8 Єв. 9	10 п. ЗІСЛАННЯ Перен. Чесн. Хреста	Гл. 1 Єв. 10
2 20 П	✠ Іллі пророка		Перен. мошей Стефана	
3 21 В	Симеона, пр., Єзекиїла, прор.		Ісаака, Далмата, пр.	
4 22 С	Марії Магдалини, рівноап.		7 молодців з Ефезу, мч.	
5 23 Ч	Трохима, Теофіла, мч.		Євсигнія, мч.	
6 24 П	✠ Бориса і Гліба, мч.		Переображення Господнє	
7 25 С	✠ Успіння св. Анни		Дометія, прмч.	
8 26 Н	10 п. ЗІСЛАННЯ Єрмолая, Параскевії, мч.	Гл. 1 Єв. 10	11 п. ЗІСЛАННЯ Еміліяна, ісп.	Гл. 2 Єв. 11
9 27 П	✠ Пантелеймона, вмч.		✠ Матія, ап.	
10 28 В	Прохора, Ніканора, ап.		Лаврентія, архидиякона, мч.	
11 29 С	Калиніка, мч.		Євпла, мч.	
12 30 Ч	Сили, Силуана, ап.		Фотія і Аникити, мч.	
13 31 П	Євдокима, пр.		Максима, ісп.	
14 1 С	Перен. Чесн. Хреста		Перен. мошей Теодосія Печ.	
15 2 Н	11 п. ЗІСЛАННЯ Перен. мошей Стефана	Гл. 2 Єв. 11	12 п. ЗІСЛАННЯ УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ	Гл. 3
16 3 П	Ісаака, Далмата, пр.		Образа ГНІХ	
17 4 В	7 молодців з Ефезу, мч.		Мирона, мч.	
18 5 С	Євсигнія, мч.		Флора й Лавра, мч.	
19 6 Ч	Переображення Господнє		Андрія Страт., мч.	
20 7 П	Дометія, прмч.		Самуїла, прор.	
21 8 С	Еміліяна, ісп.		Тадея, ап., Васси, мч.	
22 9 Н	12 п. ЗІСЛАННЯ ✠ Матія, ап.	Гл. 3 Єв. 1	13 п. ЗІСЛАННЯ Агатоніка, мч.	Гл. 4 Єв. 2
23 10 П	Лаврентія, архидиякона, мч.		Лупа, мч., Іриня, свщ.	
24 11 В	Євпла, мч.		Євтиха, свщ.	
25 12 С	Фотія і Аникити, мч.		Тита й Вартоломея, ап.	
26 13 Ч	Максима, ісп.		Адріяна й Наталії, мч.	
27 14 П	Перен. мошей Теодосія Печ.		Пімена, пр.	
28 15 С	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ		Мойсея, пр., Августина, свт.	
29 16 Н	13 п. ЗІСЛАННЯ Образа ГНІХ	Гл. 4 Єв. 2	14 п. ЗІСЛАННЯ ✠ Усік. гол. Івана Христ.	Гл. 5 Єв. 3
30 17 П	Мирона, мч.		Олександра, Івана, свт.	
31 18 В	Флора й Лавра, мч.		✠ Пол. пояса Пр. Богородиці	

Вересень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 С	Андрія Страт., мч.		✠ Поч. церковного року	
2 20 Ч	Самуїла, прор.		Маманта, мч., Івана, пр.	
3 21 П	Тадея, ап., Васси, мч.		Антима, свщ., Теоктиста, пр.	
4 22 С	Агатоніка, мч.		Вавили, свщ., Мойсея, прор.	
5 23 Н	14 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	15 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6
	Лупа, мч., Іриней, свщ.	Єв. 3	Захарії, прор.	Єв. 4
6 24 П	Євтиха, свщ.		Чудо Арх. Михаїла	
7 25 В	Тита й Вартоломея, ап.		Созонта, мч.	
8 26 С	Адріана й Наталії, мч.		Різдво Богородиці	
9 27 Ч	Пімена, пр.		Йоакима й Анни, прав.	
10 28 П	Мойсея, пр., Августина, свт.		Минодори, Митродори, мч.	
11 29 С	✠ Усік. гол. Івана Христ.		Теодори, пр.	
12 30 Н	15 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	16 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7
	Олександра, Івана, свт.	Єв. 4	Автонома, свщ.	Єв. 5
13 31 П	✠ Пол. пояса Пр. Богородиці		Корнилія, свщ.	
14 1 В	✠ Поч. церковного року		Воздвиження Чесного Хр.	
15 2 С	Маманта, мч., Івана, пр.		Микити, вмч.	
16 3 Ч	Антима, свщ., Теоктиста, пр.		Євфимії, вмч.	
17 4 П	Вавили, свщ., Мойсея, прор.		Софії, Віри, Надії, Любови, мч.	
18 5 С	Захарії, прор.		Євменія, пр.	
19 6 Н	16 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
	Чудо Арх. Михаїла	Єв. 5	Трохима, Саватія, мч.	Єв. 6
20 7 П	Созонта, мч.		Євстатія, мч.	
21 8 В	Різдво Богородиці		Кондрата, ап.	
22 9 С	Йоакима й Анни, прав.		Фоки, свщ., Йони, прор.	
23 10 Ч	Минодори, Митродори, мч.		Зачаття Івана Христителя	
24 11 П	Теодори, пр.		Теклі, первомучениці	
25 12 С	Автонома, свщ.		Євфросинії, пр.	
26 13 Н	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
	Корнилія, свщ.	Єв. 6	✠ Івана Богослова, ап.	Єв. 7
27 14 П	Воздвиження Чесного Хр.		Калістрата, мч.	
28 15 В	Микити, вмч.		✠ Харитона, ісп.	
29 16 С	Євфимії, вмч. Людмили, мч.		Киріяка, пр.	
30 17 Ч	Софії, Віри, Надії, Любови, мч.		Григорія, свщ.	

Жовтень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 18 П Євменія, пр.		Покров Пресв. Богородиці	
2 19 С Трохима, Саватія, мч.		Кипріяна, свщ., Юстини, мч.	
3 20 Н 18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
Євстатія, мч.	Єв. 7	Діонісія, свщ.	Єв. 8
4 21 П Кондрата, ап.		Єротея, свщ.	
5 22 В Фоки, свщ., Йони, прор.		Харитини, мч.	
6 23 С Зачаття Івана Христителя		✠ Томи, ап.	
7 24 Ч Теклі, первомучениці		Сергія і Вакха, мч.	
8 25 П Євфросинії, пр.		Пелагії, пр.	
9 26 С ✠ Івана Богослова, ап.		✠ Якова Алфеєва, ап.	
10 27 Н 19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
Калістрата, мч.	Єв. 8	Євлампія, Євламπίї, мч.	Єв. 9
11 28 П ✠ Харитона, ісп.		Филипа, ап.; Теофана, пр.	
12 29 В Киріяка, пр.		Прова й ін. мч., Косми, пр.	
13 30 С Григорія, свщ.		Карпа, Папіли, мч.	
14 1 Ч Покров Пресв. Богородиці		Параскеви, пр., Назарія, мч.	
15 2 П Кипріяна, свщ., Юстини, мч.		Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	
16 3 С Діонісія, свщ.		Лонгіна Сотника, мч.	
17 4 Н 20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	21 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
Єротея, свщ.	Єв. 9	Осії, прор.	Єв. 10
18 5 П Харитини, мч.		✠ Луки, ап. й єван.	
19 6 В ✠ Томи, ап.		Йоїла, прор., Уара, мч.	
20 7 С Сергія і Вакха, мч.		Артемія, вмч.	
21 8 Ч Пелагії, пр.		Іларіона Вел., пр.	
22 9 П ✠ Якова Алфеєва, ап.		Аверкія, свт.	
23 10 С Євлампія, Євламπίї, мч.		Якова, ап.	
24 11 Н 21 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	22 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
Филипа, ап.	Єв. 10	Арети й ін., мч.	Єв. 11
25 12 П Прова й ін. мч., Косми, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
26 13 В Карпа, Папіли, мч.		✠ Димитрія, вмч.	
27 14 С Параскеви, пр., Назарія, мч.		Нестора, мч., Капітолїни, мч.	
28 15 Ч Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.		Терентія і Неонїли, мч.	
29 16 П Лонгіна Сотника, мч.		Анастасії, Аврамія, пр.	
30 17 С Осії, прор., Андрія Крит., прмч.		Зиновія і Зиновії, мч.	
31 18 Н ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 5	ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 6
✠ Луки, ап. й єван.		Стахія, Амплія, ап.	

Листопад

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріанський

1 19 П	Йоїла, прор., Уара, мч.			Косми і Дам'яна, чуд.	
2 20 В	Артемія, вмч.			Акиндіна, Пигасія й ін., мч.	
3 21 С	Іларіона Вел., пр.			Акепсима, Йосифа, мч.	
4 22 Ч	Аверкія, свт.			Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	
5 23 П	Якова, ап.			Галактіона, Епістими, мч.	
6 24 С	Арети й ін., мч.			Павла, ісп.	
7 25 Н	23 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6		24 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7
	Маркіяна й Мартирія, мч.	Єв. 1		33 мучеників	Єв. 2
8 26 П	✠ Димитрія, вмч.			Собор Арх. Михаїла	
9 27 В	Нестора, мч., Капітолїни, мч.			Матрони, Теоктисти, пр.	
10 28 С	Терентія і Неонїли, мч.			Родіона й інших апос.	
11 29 Ч	Анастасії, Аврамія, пр.			Теодора Студ., пр.	
12 30 П	Зиновія і Зиновії, мч.			✠ Йосафата, свщ.	
13 31 С	Стахія, Амплія, ап.			✠ Івана Золотоустого, свт.	
14 1 Н	24 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7		25 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
	Косми і Дам'яна, чуд.	Єв. 2		✠ Филипа, ап.	Єв. 3
15 2 П	Акиндіна, Пигасія й ін., мч.			Гурія, Самона, Авїва, ісп.	
16 3 В	Акепсима, Йосифа, мч.			✠ Матея, ап. й єван.	
17 4 С	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.			Григорія Неокесарії, свт.	
18 5 Ч	Галактіона, Епістими, мч.			Платона й Романа, мч.	
19 6 П	Павла, ісп.			Авдія, прор., Варлаама, мч.	
20 7 С	33 мучеників, Лазаря, пр.			Григорія, пр., Прокла, свт.	
21 8 Н	25 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8		26 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
	Собор Арх. Михаїла	Єв. 3		Вхід у храм П. Б.	Єв. 4
22 9 П	Матрони, Теоктисти, пр.			Филимона й ін., ап.	
23 10 В	Родіона й інших апос.			Амфілохія і Григорія, свт.	
24 11 С	Теодора Студ., пр.			Катерини, Меркурія, вмч.	
25 12 Ч	✠ Йосафата, свщ.			Климентя, папи, свщ.	
26 13 П	✠ Івана Золотоустого, свт.			Аліпія, пр.	
27 14 С	✠ Филипа, ап.			Якова, вмч., Паладія, пр.	
28 15 Н	26 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1		27 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
	Гурія, Самона, ісп.	Єв. 4		Стефана, прмч.	Єв. 5
29 16 П	✠ Матея, ап. й єван.			Парамона, Філумена, мч.	
30 17 В	Григорія Неокесарії, свт.			✠ Андрія Первозванного, ап.	

Трудень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 18 С	Платона й Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 Ч	Авдія, прор., Варлаама, мч.	Авакума, прор.
3 20 П	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 С	Вхід у храм Пр. Богород.	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.
5 22 Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Филимона й ін., ап. Єв. 5	28 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 ✥ Сави Освященного, пр. Єв. 6
6 23 П	Амфілохія і Григорія, свт.	✥ Миколая Чудотворця, свт.
7 24 В	Катерини, Меркурія, вмч.	Амвросія, свт.
8 25 С	Климента, папи, свщ.	Патапія, пр.
9 26 Ч	Аліпія, пр.	Непорочне Зачаття
10 27 П	Якова, вмч., Паладія, пр.	Мини, Єрмогена, мч.
11 28 С	Стефана, прмч., Іринарха, мч.	Даніїла Стовпника, пр.
12 29 Н	28 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Парамона, Філумена, мч. Єв. 6	НЕД. ПРАОТЦІВ Гл. 4 Спиридона, свт. Єв. 7
13 30 П	✥ Андрія Первозванного, ап.	✥ Євстратія, Ореста, мч.
14 1 В	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін., мч.
15 2 С	Авакума, прор.	Елевтерія, свщ., Павла, пр.
16 3 Ч	Софонії, прор.	Агея, прор.
17 4 П	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	Даніїла й Ананії, прор.
18 5 С	✥ Сави Освященного, пр.	Севастіяна і вояків., мч.
19 6 Н	29 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 ✥ Миколая Чудотв. Єв. 7	Пер. РІЗДВОМ Гл. 5 Боніфатія, мч. Єв. 8
20 7 П	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свщ.
21 8 В	Патапія, пр.	Юліяни, мч.
22 9 С	Непорочне Зачаття	Анастасії, вмч.
23 10 Ч	Мини, Єрмогена, мч.	10 мучеників у Криті
24 11 П	Даніїла Стовпника, пр.	Навечір'я Різдва
25 12 С	Спиридона, свт.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 Н	НЕД. ПРАОТЦІВ Гл. 5 ✥ Євстратія, Ореста, мч. Єв. 8	НЕД. по РІЗДВІ Гл. 6 Собор Пресв. Богород. Єв. 9
27 14 П	Тирса, Левкія й ін., мч.	Стефана, первомученика
28 15 В	Елевтерія, свщ., Павла, пр.	Мучеників у Нікомидії
29 16 С	Агея, прор.	Дітей, убитих у Вифлєсмї
30 17 Ч	Даніїла й Ананії, прор.	Анісії, мч., Зотика, пр.
31 18 П	Севастіяна і вояків, мч.	Меланії Римлянки, пр.

Президент України Леонід Кучма нагородив Президентського відзнакою за великі заслуги для діаспори і України пред-
сідника Українського Народного Союзу і голову Української Американської Координаційної Ради Уляну Дячук. 24 ве-
ресня 1997 року в генеральному консуляті України в Нью Йорку.

СЛОВО ПРО АЛЬМАНАХ

Цей вже 89-ий річник Календаря-Альманаху Українського Народного Союзу, 1999, що вийшов у 105-ту річницю нашої найбільшої й найстаршої інституції у ЗСА, присвячений кільком непроминальним подіям, які в особливий спосіб торкаються кожної української людини, де б вона не перебувала. Всім нам нетерпеливиться діждатися Двотисячоліття Народження Христа. І в це світле навечір'я — переддень Великого Ювілею, читачі прочитають у книзі, що є перед ними, глибоку й ґрунтовну працю пера д-ра Олександра Домбровського про Божественного Основника християнства — про Ісуса Христа, бо: „Історична постать Божественного Учителя з Назарету стоїть всевладно на п'єдесталі свого Маєстату в самому центрі універсального історизму нашої планети й промовляє до нас словами євангелій так, як колись промовляла з Галілейських горбів до всіх 'знеможених і обтяжених', обіцяючи їм мир і Боже Царство — Pax Christi in regno Christi". Інші автори скріплюють ці поняття своїми голосами, чи то у прозі, чи то у віршах.

Не менш промовистою темою для нас, як українців, є наша давніша і нова історія. Тут також маємо цікавий матеріал до ілюстрації постаті гетьмана Івана Виговського; про його спільне з гетьманом Богданом Хмельницьким *велике діло* свідчить д-р Ярослав Дзира з Києва у есеях про „Козацький Ресстр", що нам доводить правдивість твердження з нашого національного Славня: „Ми, браття, козацького роду". І не менш промовисто нашу козацьку спадщину вчуваємо в звитязі гетьмана Виговського, у його переможній битві з північним ворогом України — в Конотопській Битві, геніяльно схопленій в чотирьох рядках з поеми „Вічна Слава" Олексі Стефановича (якому до речі теж дається місце в цій публікації з нагоди століття народження цього „найцікавішого поета діяспори"): „*А ще вклонимося Виговському: /Скільки часу не утекло б,/ Злонапасникові московському/ Не забути про Конотоп*", — слова, що красять обкладинку Альманаху. Доба Визвольних Змагань схоплена поданням Державних Актів Української Народньої Республіки, що їм уже 80 років. Сьома світла (нехай і з деяким пригніченням) річниця державности України найновішої. Також не забути 55 років тому трагічна битва з битв — Броди, в час Другої світової війни, і героїзм УПА.

Із цим розділом в книзі в'яжеться і писання про наших світлих постатей, яких не сміємо ніколи забути, пам'ятаючи слова-заповіт з 137 Псалому: „Аще забуду Тебе, Єрусалиме...". Тут є матеріал про замуче-

ного в ГУЛагу Валерія Марченка, якого Церква в майбутньому, сподіваємось проголосить Святим; про героя — найвідважнішого „зека” Антона Олійника, і про іншого оунівця Дмитра Басараба.

Ювілей 150-ліття Олени Пчілки, століття Бориса Антоненка-Давидовича та скульптора Сергія Литвиненка — це теж цікаве і хосенне читання, а спогади різних авторів з найрізноманітніших царин українського життєвого вияву допоможуть не одному читачеві пригадати і своє життя-буття і, можливо, зацікавити їх покласти на папір і свої унікальні життєві досвіди.

Не відстає від попередніх розділів цікавістю і розділ оповідань та художніх нарисів, де знаходимо цілу в'язанку гарних віршів аж 12-ти поетів і поетес. Про спорт, як у сливе кожному попередньому Альманасі УНС від років, пише невтомний спортовий кореспондент Омелян Твардовський, цей раз про історичну перемогу на Батьківщині українських футболістів. Все це разом, згадане тут, (а також і те, що тут не згадане) доведе Дорогим Читачам, відборцям цього Альманаху УНС на 1999 рік, що Батько-Союз дбає про своїх членів (і не членів), дбає про добрих українських людей, і, як щороку, вже безперерійно кілька-десять років пропонує їм прецікаву лектуру для їхньої інформації, для їхньої приємності, для їхнього зворушення і розваги, але і для серйозної призадуми над сьогоdnішнім і минулим нашим буттям.

Л. В-а

Микола ГОРІШНИЙ

Св. пам. о. Г. Грушці

(Першому Редакторові „Свободи” і Альманахів УНС наша шана за Його велику працю для України)

*Постала в Тебе сміла думка — зробити більше для народу!
Тож у чужині рідним людям Ти видавати став „Свободу”.
Зраділи наші емігранти, бо їм мов сонце засвітили. —
Це українське рідне слово нараз до них заговорило.*

*Те слово матірне, сердечне, посіяв Ти між наші люди;
І прийнялось воно, зростало, і завжди з нами жити буде!
Сьогодні вже понад століття, як Твій часопис поміж нами —
Повчає нас і помагає, як щире піклування мами!*

*Хай буде, Отче, честь і шана Тобі, що став нам батьком рідним,
Ти ж наш учитель, провідник наш, Тебе назвемо Мужем гідним!
Ми нині всі перед Тобою в пошані голови схиляєм,
Твої заслуги всенародні ми з роду в рід хвалити маєм!*

Ліндгорст, Н. Дж.

СИМВОЛ КОЗАЦЬКОЇ ЗБРОЇ

(До 340 річчя Конотопської битви)

*А ще вклóнимося Вигóвському:
Скільки ча́су не утекло́ б, —
Злонапа́сникові моско́вському
Не забу́ти про Коното́п!*

Олекса Стефанівич

В історії 345-річних українсько-російських відносин є багато сумних і трагічних для українського народу сторінок, які московська і підсоветська історіографія замовчувала, або ж фальсифікувала. Таким чином робилася спроба приховати справжні початки боротьби нашого народу з російським колоніалізмом на Україні. Насправді історія національно-визвольного руху бере свій початок ще за життя творців Української козацької гетьманської держави Богдана Хмельницького та Івана Виговського.

Яскравою ілюстрацією можна бути смерть двох козацьких полковників, зятів Хмельницького, 1659 року брат Івана Виговського, бихівський полковник Данило Виговський, робив спробу вигнати з Києва московську залого, але потрапив до неволі і був жорстоко закатований по дорозі до Москви у Калужі. Другий зять, брат славного козацького полковника Данила Нечая, білоруський полковник Іван Нечай цього ж року також потрапив до неволі і був засланий до Сибіру, де й загинув після 1663 року.

Але найяскравішим прикладом такого замовчування може бути сама історія Конотопської битви, яка відбулася 9-10 липня 1659 року на Лівобережній Україні. Тоді козацькі полки гетьмана Івана Виговського вщент розгромили окупаційні московські війська. Російські історики справедливо вважають цю битву найбільшою поразкою московських військ в Європі і зазнали її російські війська від... української армії. Одні ці історичні факти перекреслюють мітичні твердження російської і советської історіографії про „споконвічну дружбу двох єдинокровних братніх народів”. Сучасний читач донедавна міг почерпнути відомості про ці події хібащо з націоналістичних видань, які виходили поза межами ССРСР, або ж частково з польської і спотвореної державою російської літератури.

Віськово-політичний союз, який Хмельницький уклав 1654 році в Переяславі з Московією, був для Української держави нерівноправний. Царат поімперськи його тлумачив і під його прикриттям поступово перетворював Україну в свою „законну” колонію. Ще за життя Хмельницького за його спиною царизм провів у Вільні 1656 року сепаратне перемир'я з Польщею, а згодом і

подібні інші, кінчаючи трагічним для Української держави Андрусівським перемир'ям 1667 року, згідно з яким Україна була поділена Дніпром між Росією і Польщею, і цим торгом фактично кінчається національно-визвольна війна українського народу — 1648-1667 років.

Цю політику Москви усвідомлював сам Богдан Хмельницький як дипломат і державний діяч. Тому він в останні роки свого життя змінює напрям орієнтації своєї зовнішньої політики в сторону Заходу, шукаючи підтримки в супротивників Польщі. Так він укладає союзний договір зі Швецією, Трансільванією, Бренденбургом. Нова незалежна політика Хмельницького викликала роздратування і лють царського двору і його чиновників Кікіна і Бутурліна, які відали зносинами з Україною. Царат намагався прибрати до рук Українську державу, ввести сюди нових воєвод, залучити до царської казни національні фінанси, щоб новий гетьман присягав цареві. Царизм вимагав, щоб Хмельницький розірвав укладений зі Швецією союз. За словами царських чиновників, Хмельницький рішуче відповів, що „від шведського короля він ніколи не відступить, тому що у них дружба, приязнь і згода давня”. Отже, всі вимоги і претенсії царизму хворий Хмельницький без вагань відкинув.

Політика відкритого втручання царату у внутрішні справи Української держави особливо посилилась після Богданової смерті 1657 року. Царські чиновники хотіли взяти під свій контроль вибори нового гетьмана. Ф. Бутурлін з цього приводу доповідав цареві, що „кого ты, великий государь, пожалуешь, велиш быть над войском Запорожским гетманом, тот и будет”. Таким чином порушувався один із головних звичаїв козацького війська про вибори гетьмана на козацьких радах вільними голосами. Козацька рада всупереч волі царя 23-26 серпня 1657 року обрала в Чигирині гетьманом генерального секретаря в уряді Богдана Хмельницького — Івана Виговського, представника молодшого покоління державних діячів. Виговський був щирим патріотом України, одним із найвидатніших національних діячів середини XVII століття, він — далекоглядний політик, дипломат, високої кваліфікації державний і адміністративний керівник, воєначальник. На козацькій раді у Корсуні були послы від Швеції, Польщі, Австрії, Туреччини, Криму, Семигороду, Молдавії, Волощини. Це дало можливість Виговському активізувати свою зовнішню політику, започатковану Хмельницьким. Зокрема було оформлено угоду зі Швецією, яка визнавала незалежність Української гетьманської держави та її кордони аж до Вісли. До Української держави мали приєднатися Берестейське і Новгородське воєводства. Виговський зумів поновити союз із Кримом і Туреччиною. В такій ситуації й Польща зобов'язалася надати Україні якнайширшу автономію в складі Речі Посполитої. Гетьман намагався встановити і добросусідські відносини з Московією. З цією метою він відправив до Москви козацьких послів, щоб поінформувати царат про обрання нового гетьмана, водночас просив, царя Алексія Михайловича ще раз потвердити умови Переяславської угоди про збереження давніх прав і вольностей козацьких, отже, право козаків самим вибирати собі гетьмана вільними головами. Виговський звертався до царського уряду, щоб той розглядав Україну як рівноправну державу, але у відповідь почув імперську заяву, що начебто

Україна і далі трактується царатом як „гілля, відламане від природного кореня Великоросії”. В свою чергу гетьман-патріот сказав: „Нехай Великоросія буде Великоросією, Україна — Україною — ми є військо непереможне”. Гетьман вимагав від царату, щоб той не втручався до внутрішніх справ Української держави. Гетьманський уряд сам має порядкувати своїм військом, скарбами, суспільним життям. Він також відкинув вимоги Москви щодо призначення в українські міста царських воєвод і гарнізонів. Царизм у цьому відношенні проводив стару імперську політику — в чийх руках міста, у тих і весь народ.

Цар Алексій Михайлович не визнав ухвали Корсунської ради, на якій було potwierджено обрання Виговського гетьманом. Такий вчинок царат пояснював своєю самовільною поправкою до статей Переяславської ради 1654 року, вимагаючи, щоб обрання нового гетьмана наперед погоджувалося з Москвою.

Царський окольничий Богдан Хитрово в лютому 1658 року провів нову раду; яка хоч і potwierдила обрання Виговського гетьманом, але змусила гетьмана на призначення царських воєвод крім Києва, в інші центри козацьких полків — Чернігова, Ніжина, Переяслава, Полтави, Миргорода, Білої Церкви, Корсуня, та ще й з умовою, щоб українське населення утримувало воєвод і його „ратних людей”. Крім того, царат вимагав, щоб Українська держава передала Московській імперії Південну Білорусію зі старим Биховом і розірвала свої рівноправні міждержавні стосунки зі Швецією.

З метою підкорити собі Україну царат вдавався до підступного розпалювання міжстаршинських чвар і колотнеч, кровопролитних міжусобиць, до розколу українського суспільства, тобто до провокування громадянських воєн. З цією метою він підтримував опозиційні до гетьманського уряду, егоїстичні, владолюбні елементи серед козацької старшини, роздухував соціальні протистояння. Такими демагогами, кар’єристами в цей час, виступають при підтримці царату полтавський полковник Мартин Пушкар і запорізький кошовий Яків Барабаш. Виговський розумів і усвідомлював, що заворушення низів стоять на перешкоді державницьким змаганням, вони підривають національну єдність, їх охоче використовувала Москва в своїх інтересах великодержавницьких. Кінець-кінцем внутрішня опозиція, підбурювана Московою, взялася за зброю. Як делекоглядний політик, Виговський шукав мирного порозуміння з козацькою опозицією, бо не хотів даремного братнього кровопролиття, яке знесиловало націю. З цією метою він ब्लюкував два вогнища опозиції — Запоріжжя і Полтаву, не допускав постачання туди зброї і харчів, поставивши на сторожі чотири лівобережні полки — Ніжинський, Чернігівський, Прилуцький та Іркліївський. Але егоїстична акція полтавського ватажка добитися таким чином булави не вгамувалася. Повстання спалахнуло і поширилося на все Наддніпров’я. Пушкареві і Барабашеві вдалося розгромити козацькі полки прибічників Виговського — Івана Богуна та Івана Сербина. У складній і тривожній ситуації, яка склалася, гетьман поспіхом організував 20-тисячну козацьку армію, запросивши собі на допомогу своїх нових союзників — 40-тисячну татарську орду Карач-бея. Війська оточила Полтаву і після двотижневої облоги 15 травня Полтаву було спалено, Пушкар загинув, а Барабаша повішено. Водночас татари захопили в неволю багато

бранців. Таку ціну не раз платив український народ під час гетьмансько-старшинських чварів і громадянської війни, яку розпалювала Москва. Тільки полковникові Іванові Безпалому зі своїм загоном вдалося втекти під захист московського війська, яке з'явилося на Україні, щоб завести свої залоги в Києві, Чернігові і Ніжині. Проте і перелякані залоги змушені були покинути територію Української держави і відступити за її межі. Одному тільки бояринові В. Шереметьєву із його загоном вдалося добратися до Києва, де він вчинив жорстокий терор проти киян і навколишнього населення, спалюючи і руйнуючи села і містечка. Тут він і захопив брата гетьмана, полковника Данила Виговського, який виганяв московські війська з України.

Так на Україні, за словами Тараса Шевченка, почалася ганебна „срамотна година”, криваві міжусобиці за гетьманську булаву, за яку наш народ заплатив 50 тисяч жертв. Причиною була дворушницька політика Москви, яка розпалювала ненависть, ворожнечу, допомагала збройно опозиції, і таким чином українці воювали проти українців, проливали ріки братньої крові, що згодом часто зустрічається в нашій історії з нашим недержавним народом.

Збагнувши до кінця всю трагічність становища Української держави, одним із архітекторів якої він був разом з Богданом Хмельницьким, Виговський розриває військово-політичний союз з Москвою, скріплений Переяславською угодою 1654 року. Цей сміливий крок гетьмана підтримали більшість полковників разом з військом, генеральна старшина, чимало з них були високоосвіченими інтелегентними людьми, які побували і в європейських країнах, мали досвід боротьби з Польщею. До Виговського приєдналося і вище українське духовенство, яке також захищало свої давні права вибирати вільними голосами свого митрополита, всіх ієрархів, а Москва намагалася у той вже час підкорити Українську Церкву московському патріярхові. Заможніші міщани також розуміли, що Москва наступає і на їхні права, права міст, які захищало поширене в Україні Магдебурзьке право, що його не знала Московія (ні Росія пізніша).

Свою ухвалу і рішення розірвати Переяславські статті 1654 року про союз з Росією гетьман Іван Виговський виклав у Маніфесті, який відправив урядам багатьох країн Європи. У ньому він звертав увагу європейських монархів і урядовців, що імперська Москва 1656 року проводила таємні сепаратні переговори у Вільні з Польщею, які стосувались України, що царат втручається у внутрішнє життя Української держави, спровокував кровополиття і чвари в українському суспільстві, спричинився до громадянської війни, і в той же час, зневажаючи гетьманський уряд, підриває у народі його авторитет. „Ми, все Військо Запорізьке, — наголошується в Маніфесті, — заявляємо і свідчимо перед Богом і всім світом цією нашою невинною і чистою Маніфестацією, що великі війни, ведені з Польщею, не мали іншої мети, як обороняти святу Східну Церкву й прадідівські свободи, якої любов'ю ми держимось”.

Усвідомлюючи складність становища, в якому опинилася Україна після розриву відносин з Росією і неминучість війни з нею, Виговський став шукати шляхів для порозуміння з Польщею, бо в іншому випадку Україні доведеться воювати на два фронти. На допомогу Швеції він не міг розраховувати, бо

шведський уряд, знесилений війнами, і сам вів мирні переговори з двома ворожими до України державами — Польщею і Московією. Виговському, як представникові Правобережної України, який здобув освіту в Речі Посполитій і працював у польських урядових установах, легше було вести переговори з Польщею, хоч до Польщі залишалася ненависть українського народу.

Внаслідок переговорів з поляками 6 серпня 1658 року гетьман підписує з Польщею Гадяцьку угоду. Згідно з нею Україна мала входити як окремий державний організм поряд з Великим князівством Литовським до складу Речі Посполитої під традиційною українською назвою „Велике князівство Руське”, отже як продовження державницьких традицій Київської Руси. Реєстр козацького війська збільшувався до 60 тисяч. Цей міждержавний документ в умовах після тривалих війн з Польщею, від яких ще не зажили рани, не міг прищепитися і бути популярним серед українців. Водночас знесилена війнами Польща не мала можливості допомогти Україні. Це за словами Тараса Шевченка наступав час, коли „Польща впала і вас роздавила”, тобто знесилила Україну. Адже ціле сторіччя перед тим, могутність Речі Посполитої трималася на силі козацької зброї.

Підписуючи Гадяцьку угоду як рівноправну, Виговський і не думав вести ворожої політики стосовно Москви. Він не раз пояснював царатові про свої рівноправні взаємини з сусідами України. Вважаючи Україну провінцією Російської імперії, яка розросталася внаслідок безперервних завоювальницьких війн, царський уряд не рахувався з поясненнями гетьмана. Всі імперські питання царат завжди розв’язував силою зброї. Так поступив він тепер і з Українською державою.

На початку листопада 1658 року московські війська під командою Ромодановського захоплюють лівобережні полкові міста Миргород і Лубни. Проте, як московські окупаційні війська ставилися до українського населення цих країв, залишив свідчення очевидець, що керував обороною, ніжинський полковник Григорій Гуляницький. Він свідчив: „Москва наступає безбожна... все мечем і вогнем розорюють, церкви Божі палять, без усякого милосердя про монастирі, священників і іконів і іноків — всіх під меч пускають, а більше того над паннами, добрими дівицями, і попадями глумління роблять, груди вирізують, і малим дітям не спускають, образами святим очі вилупляють”.

Козацькими полками України й Білорусі, що обороняли Лівобережжя Української держави від наступу московських військ, керував полковник Іван Нечай, брат оспіваного в піснях Данила Нечая. Його війська розгромили велику російську армію під Мглином та на Стародубщині. Глухівський сотник Пилип Уманець громив ворожі сили під Новгород-Сіверським. На Лівобережжі обороняв край від московської навали корсунський полковник Іван Гуляницький. Сам гетьман очолив найкращі козацькі полки і обложив Камінське, а запрошені на допомогу татари наскочили на Недригайлів і Цереморисів. Хан Мухамед Гірей робив раптові наскоки на ворога. Польща змогла надати Україні тільки символічну допомогу.

Не дрімала в цей час і дипломатія воюючих сторін, проте дотримувалась старих позицій. Російські послы в Україні Булгаков і Байбаков, котрі вели пе-

реговори з Іваном Гуляницьким у січні 1659 року, свідчили, що корсунський полковник дорікав росіянам за те, що цар Олексій Михайлович „безпристанее войска свои на нас посилает й многії мѣста вижгли й высѣкли...”, лучше да быть у турка, нѣжели у москалей...”. А щоб наступив справжній мир, — говорив Гуляницький, — росіяни повинні вивести свої війська з України. Російські ж посли лицемірно твердили, що російські війська з’явилися на Україні „для її блага”.

Тих козацьких послів, яких послав Виговський до Москви із вимогою, щоб цар припинив втручатися в українські внутрішні справи, було ув’язнено. Російсько-українська війна стала розширюватися і набирати широких масштабів. Водночас посилювалися і внутрішньокозацькі і кровополитні чвари.

Для остаточного утвердження Московії в Україні, для приборкання силою зброї її противників, цар посилає в Українську державу свою велику армію під командуванням князя О. Трубецького. Невеликі козацькі загони, які мали заступати дорогу ворогові, змушені були відступати. До містечка Срібного відступив Прилуцький полк, який очолював Петро Дорошенко, а до Конотопу — Ніжинський і Чернігівський під орудою ніжинського полковника Григорія Гуляницького. Війська князя Пожарського захопили Срібне, і князь звелів солдатам вирізати частину прилуччан, чимало взято до московської неволі. 16 квітня 1659 року війська Трубецького підійшли під Конотоп, а 21 квітня до них долучилися інші ворожі частини під командуванням князів Г. Ромодановського, С. Львова і Ф. Куракіна. Облога Конотопу тривала понад два місяці. Протягом 70 днів досвідчений полководець Богдана Хмельницького Григорій Гуляницький з п’ятьма тисячами козаків Ніжинського і Чернігівського полків захищав Конотоп, який облягла 150-тисячна московська армія. Ворожі війська штурмували фортецю, робили підкопи мінами, безперервно обстрілювали місто гарматним вогнем, засипували рів навколо фортеці, але марно. Козаки завдавали ворогові великих втрат, робили вилазки, виносили землю з рову, переносячи її на вал, від чого він ставав вищим, словом — давали гідну відсіч московській армії.

Розлютілий Трубецькой послав свої загони, щоб вони розправились з родинами захисників, зокрема до міста Борзни, яке входило до Чернігівського полку, що обороняв Конотоп. Карателі Трубецького спалили сотенне місто, вимордували багато людей, а козацьких жінок і дітей, чоловіки яких захищали Конотоп, відправили до Москви. Отже, росіяни з давніх-давен, не тільки в наш час, розправлялися з невинними родинами захисників волі України, знищуючи весь рід, виселяючи в Сибір з рідних місць. У XIX столітті таку колоніальну практику шовіністичної Москви журнал „Современник” пояснював прагненням заселити Сибір українцями, білорусами, поляками та іншими народами європейської частини Росії, які мали асимілювати корінне населення. Був встановлений плян виселень і до нього потрапляли злочинці, політичні в’язні, катярі, волоцюги, злидарі, проститутки, ненадійна ітелігенція тощо. Найбільший відсоток з середини XVII століття становили українці, козацька старшина, родини гетьманів.

Така ж трагічна доля, як і борзенців, спіткала і мешканців другого міста,

козаки якого обороняли Конотоп — це був полковий центр Ніжин.

Понад двомісячна оборона Конотопу дала можливість гетьманові Виговському зорганізувати 60-тисячне козацьке військо, а також залучити найняті загони сербів, поляків, молдаван і німців. На допомогу козакам прибула і 40-тисячна татарська орда на чолі з Карач-Беем. Татари уже в першій сутичці з московськими силами розгромили 15-тисячне московське військо. Виговський зустрівся з татарською ордою під Крупич-полем. Гетьман і хан обмінялись присягами, і спільними силами вирушили під Котопом. 4 липня під Шаповалівкою розбили ворожий під'їзд, а 9 липня з'явилися біля Соснівської переправи під Конотопом і тут було знищено 15-тисячний загін московських військ. Драгуни відтиснули російські війська, а кіннота, переправившись через міст, знищувала вороже військо на другому боці річки. Татарська орда залишилася за річкою Соснівою у засідці. Російській розвідці і командуванню не було відомо про кількість війська Виговського і його союзників. Побачивши невеликий загін козацького війська, воєводи спішили на допомогу своєму 15-тисячному війську. Гетьман навмисно відступав, а військо Пожарського з основними силами (менша залишалася під стінами фортеці) погналося за козаками. Коли настав момент, що одна частина ворожого війська вже переправилась через міст на протилежний берег, а друга ще готувалася для переправи, в цей момент несподівано для ворога раптово розлилася річка Соснівка, яку козаки загатили, також зруйнували міст. Важка російська кіннота застрягла в болотах біля річки в „справжніх конотопах”, як образно писав невідомий автор віршованої хроніки 1681 року. В цей сприятливий момент козацьке військо розвернулося і перейшло в рішучу контратаку, загони козаків вискочили із засідок, а також і татарська орда. Таким чином велика російська армія потрапила в безнадійний стан, у кільце оточення, і гинула від вогню і шабель, тонула у воді. Історики твердять, що повторився сценарій Зборівської битви з поляками 1649 року. Кінноту Пожарського, яка вивалася з оточення, громили і переслідували козацькі і татарські загони аж до стін Конотопу. Поле битви було густо засіяне ворожим трупом і тільки небагатьом вдалося дістатися до свого табору. Пізно ввечері недобитки московського війська відступили з-під Конотопу.

До рук Гуляницького потрапила частина московської артилерії, обозу. В цей час гетьман, щоб випередити можливу атаку ворога, звелів козакам окопатися перед ворожим табором. Відбулася жорстока битва під стінами Конотопу, якою керував сам гетьман. І він сам ледве не загинув, бо гарматне ядро відірвало його коневі ногу, а куля продірявила його одяг на поясі. Московське військо протягом цілого наступного дня відступало, відбиваючись від переслідувань козацьких і татарських загонів, і прибуло до Путивля, де отаборилось.

Жертви козацькі налічували чотири тисячі вбитими, орди — шість тисяч вбитими, а російська армія втратила від 40 до 50 тисяч убитими, деякі джерела називають значно більше число. В полон потрапив князь Пожарський, якого татари за наказом хана стратили, князь Львов помер, інша частина начальників меншого рангу і кілька тисяч офіцерів і солдат опинилися в татарсько-

му полоні. Особливо багато ворожого війська загинуло на переправі через Соснівку. Через півстоліття козацький літописець Самійло Величко з приводу розгрому російської армії в його краях писав у своєму знаменитому літописі: „Отак винагороджено було, Бог так зволив, розгромом і кров'ю війська його (Пожарського) власною, невинне пролиття крові сріблянських мешканців і розор міста, що їх учинив Пожарський, бо з тої поразки міг утекти до свого обозу під Конотоп хіба той, хто мав крилаті коні”.

Звістка про блискучу перемогу українців над росіянами швидко розлетілася по всій Україні і Росії та європейських країнах. Особлива тривога виникла в Москві. Російський історик XIX століття з боєм і сумом писав: „Цвіт московської кінноти, що відбув щасливі походи 1654 і 1655 рр., загинув за один день, і вже ніколи після того цар московський не був у силі вести в поле такого блискучого війська. У жалобній одежі вийшов цар Олексій Михайлович до народу, і жах напав на Москву. Удар був тим тяжчий, що був несподіваний! Царська Москва тепер затремтіла за свою власну безпеку: з наказу царя люди всіх станів поспішали на земляні роботи для укріплення Москви. Сам цар з боярами раз-у-раз приходив дивитися на ці роботи. Мешканці околиць зі своїми родинами й майном наповнили Москву, пішла чутка, що цар виїздить на Волгу, за Ярославль”.

Союзники Виговського татари, насміхаючись з московських послів, говорили їм: „Ваш цар хоче запанувати над запорізькими козаками; польський король також хотів панувати над ними, але й своє королівство потім віддав, — те саме буде і з московським царством, загине через козаків”.

Після Конотопу гетьман швидко і легко очистив від ворогів зайняті ними міста: Ромни, Лохвицю та інші міста Посулля. Він навіть мріяв повторити подвиг походу Сагайдачного і Михайла Дорошенка на Москву. Однак козацькі чвари, які продовжувалися, завадили його здійсненню.

Після Конотопської битви в Україні склалася нова загрозлива для незалежної держави — зовнішньополітична і внутрішня ситуація, спалахнула нова громадянська війна. З цього становища України скористалася Москва і знову російські війська з'являються в нашій країні. Не бажаючи доводити Батьківщину до крайньої руїни, Виговський віддав булаву вісімнадцятирічному, недосвідченому політикові Юрієві Хмельницькому, синові гетьмана Богдана. Москва змусила його підписати 17 жовтня 1659 року нерівноправну російсько-українську угоду, згідно з якою Українська незалежна держава перетворилася в автономну одиницю Російської імперії.

В очах українських патріотів наступних поколінь Конотопська битва є славним символом національно-визвольної боротьби всієї української нації за Українську суверенну державу. Найвидатніший сучасний український історик професор Ярослав Дашкевич про науку Конотопської битви для сучасної незалежної Української держави пише: „Історія вчить, що тільки сила, могутня сила — політична, економічна, військова — вирішувала і вирішує долю націй і держав. Такий заповіт диктує нам Конотопська битва, — це не лише символ слави, а й символ української зброї. Про цей заповіт не сміють забувати всі ті, що вірять у краще майбутнє української нації і Української держави”.

ПАСПОРТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА І. ВИГОВСЬКОГО

(До 350-ти річчя складання козацького реєстру 1649 року)

Міжнародний документ „Реєстра всього Війська Запорозького” створено козацьким урядом восени 1649 року за сприятливих умов існування відродженої суверенної Української держави, коли не було вже залежності збоку сусідньої Речі Посполитої чи Московії (Росії), а головне — українська мова стала державною. На останньому аркуші „Реєстри” стоять власноручні підписи видатних державних діячів України — гетьмана Богдана Хмельницького та генерального писаря Івана Виговського, останнього ще й польською мовою. „Реєстра” засвідчила один із найважливіших елементів Української держави — козацьке військо, яке визнавала супротивна сторона Річ Посполита. Вона скріплена також державною печаткою із зображенням козака з рушницею.

На 808-ми поживклих аркушах світлорудий атрамент закарбував незвичайно широку і розмаїту, часто ніде не задокументовану інформацію про духовний і матеріальний спосіб життя українців ще дохристиянської доби. Це стосується мови, діалектології, етнографії й фолкльору, власне історії та літератури, переселень наших далеких предків і їх взаємин з сусідніми племенами і народами, фльори й фавни України.

Перепис козаків здійснено сотенними і полковими писарями відразу ж після тріумфальних перемог під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями та подальших національно-визвольних змагань нашого народу, які увінчалися Зборівською угодою 8 серпня 1649 року. Тоді новий король Польщі Ян Казімір, скориставшись зрадою Кримського хана Іслям-Гірея III, змусив Хмельницького підписати не вигідний для України договір (не всі визволені козаками землі ввійшли до нашої держави). За ним польський уряд збільшував реєстр із 6-8 тисяч (у 20-30 роках XVII століття) до 40-ка тисяч, тобто оголосив козаків вільними людьми й зобов'язався видавати їм платню. Віднині реєстрове козацтво утворило окремий суспільний стан, незалежний і привілейований.

Тим переписом було охоплено великі землі Наддніпрянської України, які щойно входили до Київського, Брацлавського та Чернігівського воевідств. На цьому терені виникла суверенна Українська держава, що мала у своєму складі 16 полків: Чигиринський, Черкаський, Канівський, Корсунський, Білоцерківський, Уманський, Брацлавський, Кальницький, Київський, Переяславський, Кропивенський, Миргородський, Полтавський, Прилуцький, Ніжинський і Чернігівський. Полкові й сотенні міста стали військовими й адміністративно-

територіальними одиницями: скрізь було заведено козацьке самоврядування.

Найповажніший дослідник Хмельниччини, академік Іван Крип'якевич, зазначає, що в квітні 1648 року Богдан вирушив із Запоріжжя з 4-5-тисячною армією, а в серпні 1649 року, напередодні зведення Реєстру, козацькі полки під Зборовом, за підрахунками гетьмана, мали не менше 300 тисяч козаків. 23 лютого того ж року в Переяславі гетьман запевняв королівських послів, що збере 200-300 тисяч, і цією силою визволить і Львів, і Галич, і Холм, навіть вийде на береги Вісли. Таким чином до „Реєстру” потрапила, можливо, тільки десята частина всього війська. Записували насамперед заслужених козаків; потрапила до реєстру й мізерна кількість українізованих чужоземців, котрі здавна мешкали на Україні або ж на порубіжжі, зокрема на порубіжжі з Молдавією.

На восьми сторінках „Реєстру” польського варіанту цього ж документу, після списку козацьких полків, вміщено дуже цікаву віршу „Сорок тисяч Богдан війська споряжає”. Радісним вигуком, що Київська княжа держава знову відродилась 1649 року за Богдана Хмельницького та Івана Виговського завершує автор свій панегірик:

*З синів Володимирових Русь упала —
З Хмельницьких за Богдана на ноги повсталала!*

Козацькі писарі безпосередньо на місцях з народних уст занотували безліч сіл, містечок, міст, річок та сорок тисяч чоловічих національних імен та майже стільки ж прізвищ, прізвиськ, своєрідних, барвистих, дотепних, що, віками відстоявшись у часі, жили ще юридично не затверджені і не скам'янілі в океані рідної мови, і передавалися, згідно з нормами українського звичаєвого права, з покоління у покоління. Історія мов би подарувала нам зі своїх першопочатків пракорені нації, статистичне джерело етнічного складу населення Української козацької гетьманської держави середини XVII століття, а точніше — національний паспорт 40-ка тисяч голів родин, тобто майже півмільйонного населення, якщо рахувати нашу родину п'ятидільною, якою вона була впродовж віків. Отже, маємо етнічний автопортрет української нації кінця XVI і перших двох десятиріч XVII століть.

Чимало сучасних учених твердять, ніби українські прізвища оформилися чи з'явилися наприкінці XVIII століття. Насправді вони відродилися зрусифікованими, полонізованими, змадяризованими та онімеччиними. Кілька документів „Посольського приказа” переконливо свідчать про те, що ще до 1645 року в Речі Посполитій і в Литовській державі були усталені імена й прізвища не тільки шляхти, а й усіх громадян. Воевод зобов'язували адресувати листи „Сенатору — спочатку Ясновельможному панові, радному Корони Польської або Князівства Великого Литовського, потім ім'я і прізвище шляхетське”. А іншим шляхтичам польським і литовським, не сенаторам, писати: „Пану, потім ім'я його і прізвище, а простим людям писати просто його ім'я і прізвище”.

Козацькому Реєстрові 1649 року польська інструкція щодо написання імен і прізвищ була чужою. На його аркушах жодного разу не зустрінемо слів

„ясновельможний”, „пан” тощо. У ньому, до речі графічно ім'я гетьмана і козацької старшини нічим не відрізняється від імен і прізвищ простих козаків, що яскраво свідчить про козацький демократизм і рівність.

На початку січня 1650 року п'ять козацьких послів: герой Кодацької битви 1635 року Максим Нестеренко як старший, кирилівський козак Ясько Войченко, козацький писар Іван Креховецький, Гарасим із Черкас та Сербин із Канева вручили завершений „Реєстр” у Варшаві королеві. Було складено короткий перелік полків і сотень, переписаний латинськими літерами.

Ось найпоширеніші прізвища реєстру 1649 року (Багатьом читачам цього Альманаху УНСоюзу буде цікаво знайти тут своє прізвище.): Авраменко — 48 (козаків), Адаменко — 30, Александренко — 10, Андрієвич — 64, Андрієнко — 144, Андрусенко — 27, Андрущенко — 60, Антоненко — 76, Антонович — 13, Атаман — 50, Атаманенко — 10, Бабенко — 16, Бабич — 18, Бабиченко — 29, Білоцерківець — 30, Богданенко — 56, Богун — 20, Бойко — 14, Бойченко — 24, Бондар — 12, Бондаренко — 31, Борисенко — 68, Браславець — 18, Бут — 236, Бутенко — 66, Бутко — 14, Бутченко — 12, Вакуленко — 23, Василевич — 30, Василенко — 134, Васькович — 22, Ващенко (від Васька — Васьченко) — 118, Великий — 67, Величко — 28, Величенко — 12, Вергун — 19, Вергуненко — 33, Війтенко — 34, Волошин — 136, Волошиненко — 21, Гавриленко — 102, Гаврилович — 19, Гаврищенко — 20, Гайдук (з похідними*) — 41, Галатенко — 18, Ганенко — 11, Гапоненко — 33, Гарбуз — 11, Гарасименко — 75, Гарасимович — 13, Гармаш — 24, Гаценко (Яценко) — 17, Гира — 46, Глущенко — 51, Головатий — 65, Гладкий — 70, Гладченко — 30, Голуб — 43, Гончар — 14, Гончаренко — 20, Горбаненко — 30, Горбань — 10, Гордієнко — 62, Городецький — 16, Горкавенко — 40, Горкавий — 11, Горкуша — 16, Горкущенко — 15, Гребенник — 30, Гречка — 32, Григоревич — 14, Григоренко — 19, Гриненко — 34, Гриньченко — 53, Грищенко — 173, Грицькович — 13, Гришкович — 18, Грищенко — 125, Гуляницький — 21, Гунька — 28, Гуриненко — 49, Ганджа — 29, Гонтар — 10.

Давиденко — 32, Даниленко — 111, Данилович — 23, Даньченко — 12, Дахненко — 30, Даценко — 33, Дашенко — 24, Демиденко — 50, Дем'яненко — 31, Демченко — 69, Денисенко — 65, Деркач — 30, Дещенко — 14, Діденко — 28, Дінець — 73, Дмитренко — 100, Дмитрович — 10, Добош — 11, Довгий — 66, (Долгий — 9), Дорошенко — 30, Дяк — 12, Дубина — 80, Дудар — 134, Дяк — 12, Дяченко — 30, Добродій — 6, Євтушенко — 31, Євхименко — 46, Ємець — 39, Ємченко — 57, Жаданенко — 24, Жданенко — 56, Животівський — 17, Жила — 20, Жук — 38, Жученко — 40; Забуга — 16, Заєць — 23, Заяць — 16, Запорізький — 3, Захарченко — 44, Зелений — 42, Зелененький — 1, Зінченко — 87, Золотар — 29, Золотко — 2, Зуб — 61*). Иленко — 12, Илященко — 56, Ильченко — 35, Іваненко — 205, Іванович — 249, Іванченко — 33, Івахненко — 10, Іващенко — 53, Ігнатенко — 109, Ігнатович — 16, Ісаєнко — 44, Ісайченко — 10;

* Кількість прізвищ інколи подаємо разом з похідними.

Калениченко — 69, Калиненко — 17, Каневець — 39, Капуста — 21, Карпенко — 108, Кисіль — 37, Кияниця — 24, Киян — 2, Кіндратенко — 94, Кіндратович — 15, Клименко — 104, Климченко — 37, Князенко — 4, Кобзар — 9, Коваленко — 132, Коваль — 82, Ковтуненко — 15, Козак — 38, Козаченко — 20, Колесник — 15, Колесниченко — 41, Коломієць — 45, Коломийченко — 25, Конашенко — 32, Кононенко — 22, Корж — 32, Корнієнко — 54, Король — 22, Корсунець — 18, Костенко — 65, Костира — 10, Костирка — 32, Костюченко — 47, Котляр — 22, Кохан — 24, Кравець — 30, Кравченко — 20, Крамар — 21, Кривий (з похідними Кривоніс та ін.) — 170, Кудря — 49, Кузьменко — 115, Кулага — 30, Кулик — 24, Куліш — 11, Куриленко — 107, Куценко — 43, Кушнеренко — 20, Кушнір — 26; Лавриненко — 88, Лавриченко — 18, Лазаренко — 32, Лазоренко — 15, Лазьченко — 11, Лашенко — 32, Левченко — 122, Левоненко — 20, Лесенко — 25, Лещенко — 58, Лисий — 79, Лисенко — 20, Литвин — 26, Литвиненко — 39, Лісовець — 21, Логвиненко — 34, Лукашенко — 40, Лук'яненко — 92, Лук'янович — 18, Луценко — 42, Лучченко — 23, Ляшенко — 9;

Макаренко — 70, Максименко — 114, Максимович — 29, Малій — 36, Малишенко — 27, Мальченко — 19, Мануйленко — 17, Матриненко — 116, Мартинович — 25, Марченко — 108, Матвієнко — 110, Матюшенко — 25, Матяшенко — 45, Махно — 21, Маценко — 29, Машенко — 38, Мельник — 39, Мельниченко — 63, Микитенко — 100, Миколаєнко — 33, Мироненко — 15, Михайленко — 110, Михайлович — 41, Михненко — 40, Міщенко — 168, Мовчаненко — 20, Мойсеєнко — 38, Момотенко — 30, Москаленко — 62, Москаль — 132, Мороз — 46; Нагірний — 25, Назаренко — 40, Наливайко — 27, Науменко — 40, Нестеренко — 62, Ничипоренко — 62, Носаченко — 21, Олексенко — 56, Олексієвич — 13, Олексієнко — 54, Олещенко — 63, Олійник — 35, Омеляненко — 71, Омелянович — 20, Омельченко — 30, Онищенко — 80, Опанасенко — 44, Опанасович — 19, Оприщенко — 19, Остапенко — 76, Остапович — 11, Охріменко — 43.

Павленко — 199, Павлович — 37, Паламаренко — 14, Панасенко — 27, Паньченко — 58, Пархоменко — 50, Пашенко — 30, Педоренко — 20, Перехрист — 24, Петренко — 213, Петрашенко — 19, Пилипенко — 112, Писаренко — 26, Пінчук — 13, Поліщенко — 21, Попенко — 34, Попович — 57, Потапенко — 24, Прокопенко — 65, Проскурено — 61, Протасенко — 22, Прохоренко — 8, Проценко — 68, Пустовіт — 36, Пушкар — 36; Радченко — 65, Рибальченко — 17, Римаренко — 30, Рицер — 5, Романенко — 98, Романович — 24, Руденко — 32, Рудий — 64, Рудиченко — 10, Рудченко — 30, Русин — 3, Русиненко — 5;

Савенко — 37, Савченко — 145, Сагайдачний — 19, Сахненко — 94, Семененко — 144, Семенко — 10, Семенович — 73, Семченко — 14, Семяненко — 10, Сененко — 43, Сеньченко — 45, Сергієнко — 78, Сидоренко — 98, Силенко — 11, Симоненко — 19, Скрипка — 18, Скрипченко — 39, Слюсар — 29, Старий — 44, Стасенко — 62, Степаненко — 143, Степанович — 36, Стеценко — 56, Стрілець — 76, Сторож — 36, Стороженко — 17.

Тарасенко — 46, Татарин — 27, Терещенко — 42, Тесленко — 26, Ти-

мошенко — 105, Тимченко — 55, Тищенко — 78, Ткач — 24, Товстий — 70, (Толстенко — 1), Токаренко — 21, Томиленко — 41, Третьак — 24, Трохименко — 74, Трохимович — 15, Трушенко — 36, Тур — 10, Туренко — 17, Турчин — 37, Туровець — 10; Уласенко — 59, Уманець — 22, Ус — 72, Устименко — 21; Федоренко — 205, Федорович — 51, Федьченко — 43, Фесенко — 23, Филоненко — 27, Хвероденко — 50, Харченко — 56, Хведорович — 32, Хведьченко — 33, Хвесенко — 20, Хижняк — 36, Хильченко — 35, Хоменко — 114, Хурсенко — 34, Хоружий — 19; Цар — 25, Цибуля — 31; Чайка — 21, Чалий — 35, Черкас — 25, Черняк — 54, Чорний — 106, Чорненський — 6, Чорнишенко — 15, Чорномаз — 13, Чорномазенко — 12, Чорнушенко — 10; Шаповал — 24, Шарий — 34, Швець — 21, Шевченко — 32, Шепеленко — 47, Шило — 41, Шинкар — 31, Шостак — 36, Шпак — 20, Шрамко — 21, Шульга — 68, Шульженко — 31, Щербина — 84, Щербаненко — 12, Щербиненко — 40, Щербань — 28; Юрченко — 100, Юхненко — 32, Ющенко — 109; Якименко — 66, Яковенко — 82, Якубенко — 30, Яненко — 14, Янченко — 26; Яременко — 78, Ярмаченко — 40, Ярмоленко — 61, Ярошенко — 70, Яхненко — 34, Яценко — 119, Яцькович — 40, Ященко — 113.

Найпоширенішими чоловічими іменами реєстру були — Іван, Василь, Федір, Грицько, Михайло, Степан, Семен, Андрій, Яцько, а також Богдан, Гаврило, Гарасим, Данило, Дмитро, Кирило, Клим, Кузьма, Лаврін, Левко, Микита, Микола, Максим, Марко, Матвій, Олекса, Омелько, Павло, Петро, Пилип, Роман, Сава, Сидір, Тарас, Тиміш, Трохим, Хома, Юрко, Юсько, Яким, Ярема, Ясько тощо, та їх численні народні варіанти — Івась, Іванець, Іванонько, Івашина, Іванко та інші, Вась, Мись, Лесь, Кузь, Тим, Сень, Дань, Пань, тощо.

Найулюбленішими жіночими іменами цієї ж доби були — Марія, Ганна, Настя, Гапка (Гафійка), Катерина, Йовдоха (Дуся), Тодоська, Параска тощо.

Багато національних місцевих, корінних імен, а також прізвищ „Реєстру”, — що в дохристиянську добу були іменами, коли наші далекі предки вірили в магічну силу слова, — відкривають нам найдавніший і найрухливіший шар слів живої мови родового ряду. Це — Бажан (бажана дитина), Біда, Богдан, Богун, Божко, Боровик, Братик, Бугай, Бут, Вакула, Величко, Вергун, Верещака, Витязь, Вітер, Вовк, Вовкодав, Волос, Воробець, Ворона, Вошак, Вуйченко, Гарбуз, Голуб, Гончар, Гладкий, Грабко, Громенко, Гудим, Гуць, Дінець, Добош, Добродій, Довгань, Дубина, Дудко, Дунай, Дятленко, Жабка, Жук, Журавель, Заїка, Заєць, Зозуля, Зубко, Калита, Карась, Капуста, Кий, Кияниця, Кисіль, Кислиця, Коваль, Коломієць, Кохан, Кудря, Кумко, Купало, Кут, Куць, Левко, Лизун, Лисиця, Лісовець, Ломоніс, Малишко, Махно, Медвідь, Мовчан, Момот, Моргун, Морозенко, Муха, Надточій, Наливайко, Неждан, Нечай, Опришко, Орел, Осьмко (восьма у родині) Первак (перша), Петрушка, Півень, Позняк (пізня), Полянин, Правда, Прийма (приймак), П'ятигорець, Рева, Рибак, Різник, Рудий, Русалка, Сагайдачний, Сало, Скиба, Скороход, Сметана, Собко, Сокіл, Соловій, Станко, Старий, Стрілець, Стрий, Сулима, Таран, Твердохліб, Тетеря, Ткач, Товстий, Топчій, Третьак, Трибрат, Тур, Хижа, Хмара, Холод, Хрін, Худолій, Цілуйко, Чайка, Чернега, Чорний,

Чалий, Шелест, Шило, Шостак (шоста дитина), Шпак, Шульга, Шука, Щербак, Ягода, Ярило Ярош та багато інших.

Цікаво, що Святе Письмо і церковна лексика мало позначилися на багатстві репертуару українських прізвищ. У „Реєстрі” можна надібати не більше трьох десятків прізвищ і прізвиськ книжного церковного походження: Аз, Аلیلуй, Боголюб, Богомоленко, Божаямолитва, Божебронь, Богородиченко, Безбожний, Вівтаренко, Ірод, Каїн, Монастирський, Неїжпаска, Отченашко, Паликопа, Простебог, Христолюбенко, Чорнокниженко тощо. Зустрічаються вони, як правило, по одному разу. Тим часом поширеними серед козаків були прізвища: Дяк, Паламаренко, Попенко, і похідні від них — Попович, Дяченко. Близькими до них є дохристиянські українські прізвища: Великдень, Водяник, Весняк, Грім, Гава, Коляда, Писанка, Світило, Чорт, та інші, що їх також зрідка зустрічаємо в Реєстрі.

Найбільшу групу в „Реєстрі” складають прізвища, утворені від власних імен православного календаря, переважно батька, діда, матері, баби, тещі: Андрієнко, Василенко, Наталченко, Жданишин, Лукашишин тощо.

У видатній пам’ятці давньоукраїнського літописання „Літописі рускому XII ст.” („Повісті временних літ”) в українській фонетико-морфологічній одежі зустрічаються: Василько (послідовно), Володимерко, Володар, Володислав, Гаврило, Гаврилко, Данило, Дмитро, Ігнат, Іванко, Йосиф, Євтух, Єремія, Костянтин, Курило, Клим, Корнило, Микита, Микола, Микула, Михайло, Михал, Малько, Марко, Олександр, Олекса, Ондрій, Офанасій, Остафій, Павло, Петро, Романко, Радько, Степан (Стефан), Сенько, Федось, Федорець, Хома (Тома), Вольга, а також окремі жіночі імена Катерина, Ксеня, Олена. ...

Після хрещення Руси-України 988 року староруські ймення ще з сім століть живуть поряд з іменами церковного календаря, сторінки якого рясніють святими і мучениками. Останні давались дитині русичів під час хрещення. Тому київські князі виступають у літописах з двома йменнями: Ольга-Олена, Володимир-Василій Великий, Ярослав-Георгій Мудрий, Всеволод та інші. Таким чином дохристиянські, родові імена були відсунені на друге місце і згодом перетворилися в прізвища: Іван Богун, Данило Нечай, Андрій Малишко, Олександр Довженко, Северин Наливайко тощо. В „Реєстрі” вони ще зрідка стоять на першому місці, виконуючи функцію імен: Жадан Максименко, Бажан Нугурненко, Малик Шкоденко, Білаш Нечипоренко тощо.

Повні форми церковних імен продовжували вживатися в книжній українській літературі і звідси зрідка потрапляли до „Реєстру”: Григорій, Олексій, Антоній, Тимофій і подібні. У той час народною нормою цих імен було: Грицько, Гриць, Олекса, Лесько, Антін, Тимко, Тим тощо. Однак двоосновні дохристиянські ймення на візирь Ярослав, Ізяслав, Святополк, Всеволод, Мстислав — жодного разу (крім кількох імен Володимир, Волоцько) не трапляються на сторінках реєстру. Немає в „Реєстрі” також імен католицького календаря на візирь — Арнольд, Август, Артур, Веніамін, Едвард, Леопольд та ін. Кілька разів ужито Віхтор. Отже, церковна Унія 1596 року не порушила традиції надання імен українською Церквою.

За звичай до „Реєстру” заводили тільки ім'я й прізвище чи прізвисько козака, тобто вживали двочленну форму найменування: Тарас Шевченко, Василь Симоненко, Іван Козловський. По батькові не вказували, позаяк з давніх часів закінчення -енко у відіменних прізвищах означало „чий син”: Петренко (Петрів син), Кравченко (Кравців син) тощо.

В реєстрі десятки, а то й сотні імен і прізвищ козаків однозвучні з іменами видатних історичних і культурних діячів нашого народу, літературних і фольклорних героїв від Кия до Тараса Шевченка, Василя Симоненка, Івана Світличного, Михайло Донця, Івана Кочерги... Надibuємо і низку прізвищ відомих культурних діячів інших народів: Аксак, Вайда, Євтушенко, Жижка, Жуковський, Лобачевський, Пастернак, Ягич та інші, і навіть Мисько Ломонос (двічі), Левко Товстий і чи... Валуї, Аракчієнко.

Не тільки серед королівських і шляхетських родин, а й серед племен і корінних етносів світу і досі панує стародавній звичай — пам'ятати і шанувати ймення своїх предків до десятого і далі коліна. Серед українців з цього приводу побутує крилатий вислів: „Козацькому роду нема переводу”!, який влучно і дохідливо передає думку про багатовікову історію і незнищенність української нації. Американський демограф МекГеорг Петерсон (1931 р. народження), який свій рід і його дружини виводить і від французької королеви, дочки київського князя Ярослава Мудрого Анни, документально встановив, що він є представником 32 покоління київських князів.

Імена і прізвища „Реєстри” 1649 року сягають за схемою Петерсона десятого покоління, а якщо брати середній вік людини 60 чи найвищий 80 і більше, то вдвічі менше.

З цього приводу „Реєстра” є унікальне, неоціненне демографічне джерело української нації, бо в ньому вказується час і конкретне місце (село, місто) народження чи проживання козаків на великих просторах Наддніпрянської України. Адже церковні метрики, які не збереглися, запроваджено в Україні за Петра Могили. В записах синодіків збереглися поодинокі дати смерті шляхетських родин.

Так, приміром, реєстр допомагає виявити гілку родоводу відомої української журналістки, що піввіку живе в стейті Нью Йорк Людмили Шарої (Волянської), предки якої були козаками Вереміївської сотні Лубенського полку*). Прізвищ Веремієнко з похідними нараховується — 6 козаків, Шарий з похідними — 34, Котляр — 22, Скрипник — 63, Нечай — 14, Шпак — 20, Дуб-рівний — 20, Калашник — 9, Орлянський — 4, Копієвський (Копійко) — 1, Компанієць.

Аналіз національних імен і прізвищ реєстру, географії їх рівномірного поширення, топоніміки, родових і родинних понять переконують, що українці на своїй землі були споконвічним корінним народом, державотворчою спільнотою. Бо як тоді пояснити, що 60 відсотків козацьких прізвищ кінця XVI —

* Єреміївка, колись містечко на Полтавщині, Золотоніського повіту; 14.000 меш.; в XVII в. входило в склад Вишневецьчини, за Гетьманщини сотенне місто Лубенського полку. Тепер — після большевицького панування — невелике село, Чорнобаївського району, Черкаської області.

початку XVII ст.ст. закінчуються найхарактернішим і найпродуктивнішим суфіксом -енко, що й досі є візитною карточкою українця. До речі, у Реєстрі він виступає у другому, третьому і т.д. поколіннях, тобто був похідним від первинного: Швець — Шевченко. У Корсунському і Прилуцькому полках цей суфікс сягає 70 відс., не враховуючи інших національних суфіксів: -ко, -ейко, -ець тощо. Сьогодні в цих же краях Наддніпрянщини внаслідок русифікації, денационалізації, голодоморів, переселень суфікс -енко, за підрахунками мовознавця Юлія Редька, впав до 25 відсотків.

Четверта частина національних імен реєстру закінчується суфіксом -ко: Левко, Васько, Лесько, Стецько, Яцько, Юрко, Мисько, Грицько тощо.

Хоча Реєстр складали на землях Наддніпрянщини, він зберіг дуже багато імен і прізвищ, які й досі живуть у Західній Україні, що свідчить про духовну єдність населення обох регіонів з часів Київської Русі. Так, приміром, у моєму прикарпатському селі Трушевичах, що під Перемишлем, і нараховувало 120 хат, я виявив у Реєстрі понад сотню прізвищ і прізвиськ моїх краян та майже всі давні імена. Ця ж картина з прізвищами і в сусідніх селах; скажімо, в селі Військо (тепер у Польщі), що налічувало колись 168 хат, зустрічаються навіть унікальні прізвища — Витязь, Особа, Пацула, Пукало, Сподарик. Додаймо, що 168 прізвищ Міщенко і 118 прізвищ Ващенко утворено від імен Мисько і Васько, так поширених і сьогодні на Прикарпатті. Отже, не тільки Петро Сагайдачний, Касіян Сакович, Йов Борецький, Мелетій Смотрицький, Богдан Хмельницький та низка інших західньоукраїнців оселилося на Наддніпрянщині, а й велика маса простого люду, який вимушений був залишати рідні краї через польське переслідування й жорстокий гніт.

І в XVI–XVII ст.ст. наш народ зневажав відступників своєї нації, віри, звичаїв, висловлюючи свої погляди в прізвищах і прізвиськах, які, мов товро, мусили носити їх невинні нащадки: Полулях, Отурчиненко, Унієць, Штокало. Какало, Дзекало, Перекидень тощо. Дбаючи про чистоту і консолідацію нації, наші предки не засмічували рідної мови, національних документів чужими, незрозумілими словами, а перекладали їх з позначкою рідною — Перехрист, Перехриста, Перехристів, Перехристенко. Таких прізвищ у Реєстрі нараховується — 24.

У національно-визвольній війні активну участь брало багато представників національного духовенства кількох поколінь різних санів. У реєстрі бачимо 112 Попенків, Поповичів, одного Ксьондзенка, 44 Дяків і Дяченків, 14 Паламаренків і навіть двох Владиченків і двох Біскупенків.

Велике число з-поміж козаків складає українська шляхта. Ще упорядник Реєстру Осип Бодяньський (приятель Шевченка) з цього приводу зауважив, що величезна кількість прізвищ (3875 козаків, тобто 10 відс. за нашими підрахунками) закінчуються суфіксом — ч, -ський, додаймо й -цький. За словами Бодяньського, вони свідчать, що не вся наша шляхта на той час денационалізувалась, ополячилася, і значна її частина з перших днів війни влилася в козацькі полки і воювала проти визискувачів за свій рід, землю, віру, мову, звичаї. Справді так. Скажімо, 24 представники шляхетського роду Гуляницьких стали воїнами, серед них і ніжинський полковник Григорій Гуляницький.

На основі аналізу імен козаків, які їм давала українська Церква, можна ви-

явити у реєстрі дуже мізерну кількість представників інших народів. Вони розпорошені по одному, по двох чи кількох на сторінках Реєстру. Отже, вони можуть бути чужинцями хібащо за походженням, або ж ці прізвища чи прізвиська є суто мовними запозиченнями слів, які залишалися за українцями. Чужоземці були серед реєстровиків, яких формували поляки чи росіяни до Хмельницького і після його смерті. У Реєстрі 1649 року ми не виявили жодного росіянина.

Друкована історія українських національно-визвольних війн і повстань XV-XX століть, змагань за відродження суверенної Української держави, по суті, знеосіблена, позаяк збереглися імена, прізвища, псевда переважно ватажків, національних героїв, а також незначної частини рядових учасників, що їх, як правило, визначають лише в голому цифровому вираженні. До того ж майже всі могили національних героїв і месників, воїнів УПА невідомі, або ж місця їхнього поховання знаємо приблизно.

Властиві українцям імена і прізвища з козацького „Реєстру”, наявність на всі території держави суфікса -енко, який є візитною картою українця і сьогодні (складав він 60 відс. від загального числа козацьких прізвищ), назви сіл, містечок, міст, річок, та рівномірне вживання повсюдно справді притаманних тільки українцям імен і прізвищ — переконливо і незаперечно засвідчує етнічну однорідність і давнє закорінення українців у Наддніпрянщині та інших етнічних землях, що сягає далеко поза історичну добу Київської Руси. Отож маємо надто важливий доказ — національний паспорт, щоб заперечити великодержавні російські і польські „теорії”, починаючи від М. Погодіна, О. Соболевського, Ф. Равіти-Гарвонського та Л. Кубалі й їхніх учнів, включаючи і наших сьогоднішніх доморощених академіків, докторів наук, публіцистів, хто пише про начебто запустіння наддніпрянських просторів після татаро-монгольської навали 1240 року аж до XIV-XV століть, і прихід сюди українців з-під Карпат, які начебто дали нашій державі тільки свої ім'я. Деякі з них намагаються „доводити”, що внаслідок Переяславської зради 1654 року росіяни вернулися на свої „прадідівські землі”. В українській історіографії проти цих псевдонаукових висновків рішуче виступив автор „Історії Русів” Григорій Политика, Михайло Максимович і, зокрема, Тарас Шевченко:

*...Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на нашу
Та полякам...*

Вісімдесят тисяч національних імен і прізвищ (а насправді півмільйонного населення Наддніпрянщини), які вимовлялися щохвилини впродовж багатьох століть, — це основна частина словникового багатства національної мови. Реєстр нараховує понад п'ять тисяч слів. Їхній неповторний фонетичний, словотворчий і музично-ритмічний лад, могутня словотворча сила (скажімо, у Реєстрі можна нарахувати до шести десятків форм і варіантів прізвищ, утворених від слова „ніс” чи „Григорій”), граматичні закони і чіткі форми зайвий раз доводять, що українська мова тих часів була давно впо-

рядкована, живилася місцевими говірками, зрідка й чужоземними запозиченнями, була однією з найбагатших і наймелодійніших у світі. Так твердив 1657 року турецький мандрівник Елія Челебі, який у той час подорожував по Україні. Він писав: „Українці — стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосязніша, ніж перська, китайська, монгольська і всілякі інші”.

Козацький „Реєстр” спростовує голосливі вигадки про те, що українська мова виникла в XIV-XV ст.ст., зокрема її лексичний склад. На цю добу, начебто, припадає і становлення „української народности”. Такі довільні „теорії” російської та советської мовознавчої та історичної науки навмисне заплутали й спростили саму проблему утворення українського етносу та його мови, зв’язавши чумсь їх з добою зміцнення Московської централізованої держави і утворення російської народности. У цей час існують інші народи — польський, чеський, болгарський — наші сусіди, а українці і білоруси тримаються начебто на рівні ...племен.

Цей загальнонаціональний диктант, який складався з імен, прізвищ, місць народження, можна вказати, й десятиріч кінця XVI — перших двох XVII століття, зрідка й інших родових понять, український народ виконав на оцінку „дуже добре”, не пропустивши жодної живої титли („ніже тії коми”). Він не проковтнув, не приховав, не затаїв жодного звука, жодного складу, розкривши всі звукові і словотворчі закони рідної мови, синонімічне багатство місцевих говірок і мови в цілому від Дністра до Дінця і значно далі (Русин, Перемиський, Львівський, Волинець, Поліщук, Подолянин, Покутняк, Полянин, Забузький, Галицький, Полтавець, Чернігівець, Чугуєвець, Дінець тощо). Вони й досі живуть серед корінного населення цих країн, які були охоплені Реєстром. Тому цей документ — виняткове і єдине в своєму роді джерело, яке відобразило в один час мову української нації на великих просторах Української гетьманської козацької держави.

Літерами української абетки позначені всі живі звуки національної мови. Отже, за 200 років до запровадження нашого фонетичного письма (читай як бачиш; пиши як чуєш) Паньком Кулішем, воно було введене в середині XVII століття генеральним писарем Іваном Виговським, який зробив вдалу спробу створити й узаконити національну абетку. До цього його зобов’язувала й посада Генерального писаря Уряду Богдана Хмельницького. При цьому він спирався на латинське і польське письмо.

Таким чином, міжнародний державний документ „Реєстра всього війська запорізького 1649 року” з повним правом, цілком підставно треба вважати неоцінним загальнонаціональним джерелом української діалектології, а його упорядника, автора-переписувача Івана Виговського, який усвідомлено передавав варіанти слів живої мови рідного народу, сприймаючи при цьому діалектні варіанти і синоніми як норму літературної мови, основоположником діалектології як науки. Шляхом, вказаним Виговським, і розвивалася і продовжує розвиватися українська літературна мова в наступні сторіччя, аж до наших днів, адже в її основі лежить жива народна мова.

Советські мовознавці-русифікатори трактували „діалектизми” й „архаїзми” як такі, що, мовляв, „засмічують” українську літературну мову, і за-

кликали вчителів, редакторів, письменників, студентів вести з ними рішучу боротьбу, а отже, вести боротьбу з нашим найдорожчим духовним скарбом та його творцем і носієм — українським народом.

Козацький фонетичний правопис разом з елементами барокового письма і зображенням низки давніх літер лежить в основі фонетичного письма Тараса Шевченка. Його поет засвоїв ще дитиною від своїх сільських учителів, батьків у рідній, ще не зрусифікованій школі; адже Звенигородщину захопила Росія 1794 року, і тут ще сильні позиції утримувала польська шляхта, з якою царат вів політичну боротьбу. На Шевченків край не поширювались і укази Петра I та інших російських царів і чиновників про заборону чи переслідування української мови. Зазначимо, що Шевченко не навчався ні в гімназії, ні в університеті, де користувалися офіційним російським правописом і формою літер, альфавітом. Тому у рукописах Шевченкових творів, у рядках його віршів впізнаємо письмо „Реєстри всього Війська Запорозького”, козацький правопис Івана Виговського:

*Чи є крашчій на сим свити
На всій України!
Нема красцого й не буде
Дивуйтеся люди...
Нашо ти кувала... („Сова”)*

Або ж „Чигрине, Чигрыне”. До речі, поет, як реформатор українського правопису, вилучив із свого письма старослов'янську літеру „Ѣ”, замінивши її буквою „И”, тобто сучасне „І”.

Такий національний геній, як Тарас Шевченко, міг народитися тільки на Правобережній Україні, на останньому острові волелюбства і державотворення Запорізької Січі — в „Холодноярській республіці”, і поширити згасаючий вогонь прометеївського духу, нескороности українців, нашої державности на всю пошматовану кривавими імперіями Україну.

Козацький „Реєстр” 1649 року — це чи не перша серйозна лексикографічна пам'ятка живої національної мови, в якій за півтора сторіччя до Івана Котляревського зафіксовано понад п'ять тисяч добірних, вишуканих слів рідної мови, її історичний дух (Квіточка, Охонько, Золотко, Зузулька, Писанка, Голубчик, Чудомій, Зірка, М'якенький, Смачний, Цибулечка, Бочечка, Діжечка, Каченя, Соменя, Руденький, Іванець, Іванонько, Матвієць, Лук'янець, Батькуненько, тощо. Особливої материнської і дівочої ніжності і любови сповнені імена їхніх синів і коханих: Яременонько, Никинонько, Іваноньченко, Курилонько, Тимочко, Тимуньченко; Зелененький, Черненький. Перераховані форми імен навряд чи можна зустріти в давньому письмі, хіба що в записах народних пісень XIX століття). „Реєстр” засвідчив багатовікове існування неповторної національної звукової системи, відображеної в сотнях дохристиянських імен. Автор цієї статті десять років присвятив дослідженню цієї пам'ятки нашої культури, підготував рукопис до друку, але через відсутність коштів праця залишається в рукописі.

Конотопська слава

*То не димлять пожеж димі,
Не ринуть буруни потопу, —
Беруть бояр навпереймі
Відважні вої з Конотопу.*

*І косять зайд, немов траву,
Нарід єднаючи під стяги.
Веде Виговський на Москву
Полки козацької звитяги!*

*Нестримні, з крилами орлів,
Відплати спраглі за наругу —
Летять на орди москалів
Герої Січі, браття з Лугу...*

*То не гримить від громовиць,
Не чорні хмари б'ють грозою, —
Співають кулі з гаківниць
І кроплять карою святою.*

*Метають ядра гармаші,
Шаблям торуючи дорогу...
Радій, народе, від душі!
Святкуй, Виговський, перемогу!*

Гетьман Іван Виговський

Р. ВОЛОДИМИР

Конотоп

*Порухом суне насупленим
Маса, не злічиш солдат, —
Трубецької їде, Пожарський з ним,
Поряд — дим спалених хат.*

*„Здесь астанівіся” — князь гука,
З війська — мародери вмиць;
Довкіл луги, побіч гай, ріка —
Буде поїсти й попить.*

*Конче спочинути б армії —
„Врагам всьо равно пагібать”...
Нагло шипіння грізне змії,
Звідкіля кулі сичать.*

*В сонці заблисли криві шаблі,
Відділ козачий — як грім,
Рине, вдаряє в бік москалів,
Труд який жде косарів!*

*Скачуть, разять і кладуть покіс,
Клич бойовий на вустах,
Трупом ворожим весь луг заріс,
Поки уцух дикий жаж.*

*Зчувшись, Пожарський крикне нараз:
„Вот ані кто, прілові!” —
Тільки ж останній козак вже згас
В куряві прилісовій.*

ГЕТЬМАН ПЕТРО ДОРОШЕНКО – ПЕРШИЙ БУДІВНИЧИЙ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

До 300-ліття з дня смерті (1627-1698)

Відзначаючи сьому річницю незалежності України, слід згадати тих, які готували цю незалежність задовго до того, як Україна стала знову самостійною державою. Серед найвидатніших політичних і військових діячів України післябогданівської доби Гетьман Петро Дорошенко займає одне з найпочесніших місць.

Нагадаємо, що на Україні у XVII столітті було два Дорошенки. І обидва були гетьманами. Перший Дорошенко — Михайло, був полковником у козацькому війську Гетьмана Петра Сагайдачного. Відзначався надзвичайною хоробрістю. Був завжди попереду всіх у бою, не боявся ні шаблі ні кулі. Думаю, що саме про нього співається у старовинній українській народній пісні „Ой, на горі та жінці жнуть”. Ще з дитинства ми пам’ятаємо ці вагомі слова про нього: „Попереду Дорошенко веде своє військо, військо запорізьке, хоршенько”.

Після смерті Гетьмана Петра Сагайдачного у 1621 році, два роки гетьманом був Оліфер Голуб, а у 1623 році цей пост обійняв Михайло Дорошенко. Належачи до поміркованої частини українського козацтва, він був одним з учасників Куруківського перемир’я з поляками, згідно з яким кількість реєстрових козаків становлювалась на рівні 6000. Разом з тим Михайло Дорошенко не раз водив казаків на Крим і на Чорне море. Під час одного з таких походів у 1628 році Гетьман потрапив у пастку і був важко поранений у бою з татарськими загонами кримського хана Гірея. Згідно з легендою, татари настромили голову Гетьмана на списа і виставили на кілька місяців на воротах міста Кафи (сьогодні Феодосії).

Петро Дорошенко був онуком Михайла Дорошенка. Героїчна смерть діда була для нього блискучим прикладом беззастережної відданості своєму народові. Онук пишався своїм козацьким походженням і своїм дідом-гетьманом. У неповних 30 років він став полковником Прилуцького полку, потім Черкаського і Чигиринського полків у війську Богдана Хмельницького. Деякий час він співпрацював з Гетьманом Іваном Виговським, запеклим ворогом Московії, а потім і з Юрієм Хмельницьким, сином Богдана. У 1665 році Петро Дорошенко був обраний гетьманом Правобережної України, замінивши на цьому становищі Павла Тетерю, який у своїй політиці орієнтувався на Польщу і тим втратив довір’я у значної частини козаків.

Головним завданням зовнішньої політики Петра Дорошенка було продовження справи Богдана Хмельницького. Він був переконаний у konieczності повної згоди і нерозривної єдності українського народу — Правобережної і

Лівобережної України. На його думку, саме на цьому ґрунті треба було будувати українську держави. „Цілість отчизни, з'єднання всіх українських земель, щоб в одній раді, а не в розбитті Україна перебувала”.¹ Кордонами Української держави Петро Дорошенко уважав міста Перемишль і Ярослав, а також річки Віслу і Німан на заході, міста Сівськ та Путивль на Північному сході.

Після Андрусівського перемир'я між Польщею та Московією у 1667 році, коли Україна, без її згоди і навіть без її участі, була поділена на Лівобережну під протекторатом Москви і Правобережну під орудою Варшави, Петро Дорошенко зневірився у найближчих сусідах України. Він прийшов до висновку, що деяка схожість східних слов'янських мов (російської, української, білоруської), а також подібність релігійного віровизнання (православ'я) можуть зіграти фатальну роль у майбутніх відносинах Росії й України. Так воно, на жаль, і сталося.

Але в той час між різними групами українського козацтва точилася жорстока боротьба. Андрусівська угода відкрила очі багатьом прихильникам проросійської орієнтації. І навіть гетьман Лівобережної України Іван Брюховецький, який перед тим перший з українських гетьманів поїхав до Москви, там одружився з московською і підписав новий договір, згідно з яким права України значно обмежувались порівняно з Переяславською угодою 1654 року, навіть він зрозумів, що обурення українського народу було настільки сильне, що треба було підтримати це обурення і виступити проти Москви. Тому у 1668 році Іван Брюховецький запропонував московським воєводам вивести свої військові залоги з українських міст Чернігова, Ніжина, Прилук, Полтави, Кременчуга, де ці московські військові з'єднання розташувались саме згідно з підписаним раніше договором.

Та було вже запізно. Гнів козаків дійшов до того, що Брюховецький весною 1668 року був ними розшматований і похований у місті Гадячі. Тоді гетьманом Лівобережної України був обраний Петро Дорошенко, який таким чином став Гетьманом усієї України. Це сталося 360 років тому.

На превеликий жаль, об'єднання двох частин України в одну державу було лише формальним актом і на практиці не було здійснено. Незгоди між претендентами на гетьманську булаву між П. Суховієм, М. Ханенком, Ю. Хмельницьким, І. Самойловичем, з одного боку і загальноновизнаним Гетьманом Петром Дорошенком привели до безперервної боротьби між ними і до величезного виснаження українського населення. Безперестанні війни з Польщею, Кримом, Московією на протязі десятиліть ще більше сприяли втечі українських селян за Дніпро. До всього цього додався і союз П. Дорошенка з турками, в яких він бачив більш надійних союзників, ніж віроломні поляки і москалі. Дійсно, угода з Туреччиною передбачала існування автономної України, вільний вибір гетьмана Запорізьким військом без втручання Туреччини, автономію української Церкви, державність української мови, звільнення України від данини на користь турецького султана.

¹ Див. І. Крип'якевич. Історія України, Львів, 1990, ст. 200

Проте певна залежність України від султана Порти стала відчутною. За кілька років турецькі військові залоги з'явилися у багатьох містах південної України, почалося грабування селян і накладання на них великих податків, християнські церкви стали перетворюватися у мусульманські мечеті. Отже протурецька орієнтація Петра Дорошенка на покращила, а погіршила стан українського населення, яке і без того було знедолене постійними війнами. У висліді всіх цих подій Україна стала зруйнованою і спустошеною. Квітучі міста Канів, Умань, Черкаси, Біла Церква, Чигирин, Корсунь, Брацлав перетворились у безлюдні селища, у „Руїну”.

Гетьман Петро Дорошенко

Авторитет Петра Дорошенка як гетьмана падав з кожним днем. Не лише козаки, але й персональна гвардія Гетьмана сердюки не спішили виконувати його накази. Остаточно розчарувавшись у всіх союзниках, не знаходячи виходу з безнадійної ситуації і будучи у жорсткому відчаї, Петро Дорошенко у 1676 році віддав свої гетьманські клейноди новому Гетьманові Іванові Самойловичу, відомому своєю проросійською орієнтацією. Тарас Шевченко у відомій поезії „Заступила чорна хмара” так описав цей відчайдушний вчинок Гетьмана Дорошенка:

*Возьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
Та й однесіть москалєві:*

*Нехай Москва знає,
Що Гетьмана Дорошенка
На світі немає.*

Москва, звичайно, вітала відмову Петра Дорошенка від гетьманської булави. Російська цариця Софія (півсестра Петра І) на знак подяки подарувала Петрові Дорошенкові маєток у селі Ярополчому під Москвою з 1000 селянських дворів, де він і помер у 1698 році, тобто 300 років тому. Тарас Шевченко продовжує у своїй поезії:

*Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги. Остило*

*Волочить кайдани.
І забули в Україні
Славногo Гетьма́на*

*І досі ще щорік Божий,
Ідуть править панахиду*

*Як день той настане,
Над нашим Гетьма́ном
В Ярополчі.*

Таким чином, перша спроба українського Гетьмана Петра Дорошенка об'єднати Правобережну і Лівобережну Україну закінчилася невдало. Це було у 1668 році, коли українська суспільна думка не була одноставною і коли робилися перші кроки у виробленні чіткої політики ще не зовсім офіційно оформленої української держави. Добре було б, щоб сьогоднішні керівники України частіше заглядали до підручників історії України.

Зрештою Могила Гетьмана Петра Дорошенка продовжує стояти у селі, яке тепер називається Ярополець і лежить на віддалі 135 км від Москви. Там є кам'яна плита з ґратчатою огорожею із написом. У краєзнавчому музеї напроти Могили зберігається мармуровий бюст Гетьмана роботи невідомого скульптора XVIII століття. Побудована на Могилі каплиця, про яку згадує Тарас Шевченко, давно зруйнована, — декому вона колола очі...

Цікава подробиця. Правнука гетьмана Наталка Гончарова стала дружиною клясика російської літератури Олександра Пушкіна, який шкодував, що каплиця на могилі Гетьмана на той час вже не існувала і за кропотанням якого вона була відновлена після поетової смерті. Другу каплицю було знищено більшовиками у роки Другої світової війни.

Слід сказати, що поет Олександр Пушкін не відзначався особливою прихильністю до поневолених Росією народів. Згадаймо його вираз „Дрожи Кавказ, ідьот Єрмолов” з вірша „Клеветникам Росії”, написаного з приводу повстання поляків у 1830 році. Проте саме на Україні він відшукав ті героїчні постаті з романтичного минулого, яких так бракувало тоді російській дійсності. І може саме родинні зв'язки його дружини з великим Гетьманом України надихнули поета написати такі рядки:

*Когда бы старый Дорошенко
Иль Самойлович молодой,
Или Палій, иль Гордиенко
Владели силой войсковой. —
Тогда в снегах чужбины дальней
Не погибали б казаки,
И Малороссии печальной
Освобождались бы полки.*

*Но независимой державой
Украине быть уже пора...
(Поема „Полтава”)*

Тож згадаймо незабутнім словом нашого великого Гетьмана Петра Дорошенка — першого будівничого Соборної України.

КНЯЗЬ ОЛЕГ

Торговельну угоду з Візантією Олег підписав: по шість фунтів срібла та трохи і злата кожен вояк мав, а собі нові вудила та візантійське вітрило дістав.

Олег був діловий та ще і сприт, на Візантію він мав завжди чималий апетит. За перемогу він давав дружині багато в кредит, на царгородських воротах він сам прибив свій щит!

Вернувшись додому, Олег побачив обезлюднені села й спустошені поля, навіть часник і цибуля хозарами вирита була...

— Недаремно й не чумусь, а за дикий напад на Київську Русь дістанете розлад — неминучий ваш занепад! Я вас, хозари, провчу, немов гураган на вас налечу, ваші села і поля дощенту спалю!

Олег відпочив, новий щит собі купив і про вояків дбав, візантійську броню їм придбав.

В найкращій броні, на білому коні їхав Олег верхи напереді, а за ним услід дружина рушила в похід. Дружина йшла швидким кроком, — парадний кінь Олега ніби пританцьовував скоком — боком, ніс Олега туюпцем, з підскоком.

На узліссі старець жив. Він був поважних літ, милостиню у людей просив і ходив босий, без чобіт. Старець книжки читав, він не був дурисвіт, гріш до гроша складав, щоб придбати Новий Завіт.

Назустріч дружині, повільною ходюю ішов з цілком засмучений старець ранньою порою та ніс торбу й Святе Письмо під пахвою. Скинув шапку він завчасно, пригладив бороду й вуси і був готовий вітати красно синів Київської Руси.

Наблизившись до старця, Олег зупинив свого коня.

— Я — князь Київської Руси, бажаю вам доброго дня! Ви, мабуть, казкар? Маєте Святе Письмо і буквар. Чи вмієте віщувати? Я хотів би свою долю знати. Я вирушив у похід помститися на хозар, на жорстоке плем'я нанести найтяжчий удар. Не бійтеся, скажіть мені правду: як довго мені жити, скільки разів ще маю дружину в похід водити? В нагороду від мене одержите не одне. Я дам вам срібло і злато, матимете все своє. Купите хатину і землю — рівнину, подарую вам коня та ще й зброю, таку саму, як і моя.

Старець низько князеві вклонився, у вічі йому подивився і тоді сказав:

— Мій шановний князю! Якої ж вищої нагороди я мав би від тебе мати? Ти ж вирушив у похід на хозар, щоб і мене захищати. Я Богові молюся, без срібла і без злата обійдуся. Щоб мати нову хатину і землю — рівнину, то я вже старий дідусь. Такого коня і зброю, як твоя, нехай побільше має Київська Русь, це її міць і безпека моя. Я не віщун, я старець і казкар. Дивні передчуття мимоволі я маю та не раз у людей ніби на їхньому чолі читаю. Ти порушиш хозарам режим і додому вернешся живим. Тим послабиш хозарське озвіріння та незабаром зникне їхнє животіння. Ясновельможний князю! Прикро казати тобі, але на твоєму світлому чолі я бачу якусь перешкоду в твоєму житті. Моя щира порада тобі — зміни коня собі.

Олег іронічно усміхнувся, до коня пригнувся, на серці тугу мав та сам собі сказав:

— Бачу, що старець-казкар є мудрий стариган. Має Святе Письмо і буквар, значить, він не шарлатан. На моєму ясному чолі старець зауважив перешкоду в моєму житті й лише самотньо радить мені, замінити коня собі. Не треба сумувати, цього досить, я мушу покоритися долі та й перестати нить.

Олег пестив любого коня, густу гриву тримала його рука. Олег обперся на шию коня, упала на нього не одна Олегова сльоза...

— Прощай, покірливий слуга, розлучає нас доля лиха. За тобою гнітять мене туга, бож незабутня твоя послуга... Візьміть парадного коня на мої широкі поля, там росте соковита трава. Не шкодуйте йому і вівса, в діжці має бути завжди свіжа вода. Пам'ятайте шкребло вживати та для вправи щодня рисню прогнати. Подайте мені другого коня, може буде краща доля моя!

Аж на п'ятий рік Олег пригадав свого коня та й запитав конюха:

— Де мій кінь парадний? Догляд за ним я на вас лишив. Цікаво, чи й тепер такий як колись був, бадьорий, безбоязний і швидкий? Ні круча, ані яр його не лякали, найкращий лимар то коняр для мене його муштрували. Я був роками його їздець, а він для мене найкращий молодець!

— Князю дорогий! Твій кінь розпуки не пережив: за тобою він тужив, на дибки ставав, іржав... Як ти його лишив, він невдовзі захворів, не їв, не пив і не вставав, час згинутися йому настав...

— Прошу мені показати могилу мого коня, на передніх копитах було тавро — моє ім'я!

Недалеко Дніпра насипана могила була, будяки цвіли, довкола гуділа бджола. У підніжжі її важкий камінь лежав і напис про княжого коня мав: „Парадний кінь князя Олега заритий тут, в дев'ясот сьомому році знайшов собі постійний кут”.

Могила розрита була, вовки затягли хтозна-де копита. Лиш здаля у траві білівся голий череп коня.

Побачивши череп коня, Олег назвав старця балакуном:

— Старче-казкар, ти фальшивий віщун, ти ледащо і ти — пліткар, на язик тобі тіпун. Ти підозрівав мого коня, ти гадав, що через нього матиму коротше життя. Я ще й донині на світі живу, але мій кінь під землею внизу... Ти мені теревені наговорив, навіщо ж ти неправду наворожив? Мій кінь мав здоров'я вповні, він і донині служив би мені...

Олег до черепа підійшов, згадав коня — його м'який норов.

— Старцеве віщування треба подерти. Хіба ж мені від цього черепа померти?

Олег наступив на череп коня, з черепа виповзла отруйна змія і вжалила Олегові ногу вона... Олег скрикнув від болю і промовив:

— В голім черепі любого коня ховалася смерть моя... Аж тепер збулося старцеве гадання, я беру назад свої закидання.

Мертвого князя Олега на руках до Могили несли, на горі Щекавиці з любов'ю його погребли.

Князь Олег про свій нарід дбав, а тому, коли помер, нарід плакав і ридав, найкращі баляди про нього складав.

НА ПОРОЗІ 2000-ЛІТТЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕРИ

(Християнізм — унікальний феномен метафізики й історії)

Проблема генези християнізму є характерна своєю специфікою дуалістичного методу інтерпретації: на основі віри шляхом метафізичних критеріїв людської думки й контемпляцій та, з другого боку, згідно з принципами методології науково-дослідного підходу до справи зі застосуванням історіографічного прагматизму. Обидва згадані підходи до тієї проблематики є оправдані в аспекті віри й науки, обидва доповнюють себе й лучаться в одну гармонійну синтезу надземного зі земним, надприродного з природним — історичним, творячи Божественну Містерію безпрецедентного в історії феномену:

Коли наступила „повня часу”, Предвічний Логос узяв на себе лахміття людського тіла й появився як Бого-Людина в самому центрі трьох континентів, на овиді палестинського життя, як убогий Равві, „Син Марії й Йосифа теслі з Назарету”. Про Нього свідкує автор четвертої євангелії в дещо іншому стилі, як у синоптиків:

У почині було Слово й Слово було в Бога й Богом було Слово...

Все Ним сталося і без Нього не сталося ніщо, що сталося...

І Слово тілом сталося і пробувало між ними й бачили ми славу Його, славу, як Єдинородного від Отця, повне благодаті й правди”.

З домени метафізичного світу появився Логос на фоні історизму шляхом Божественної Містерії недоступного для обмеженого людського розуму, неповторного акту інкарнації. В той час, коли в аспекті історії генеза християнізму датується від початків нашої ери, то в аспекті метафізичних критеріїв контемпляційної думки вона сягає безодні правіків. А есхатологічна візія християнізму в аспекті футурології, завершена головним нервом христології — сотеріологічною ідеєю, триватиме як необмежене в часі „вічне життя”. Отже в аспекті метафізики християнізм є універсальним феноменом Вічності дуалістичного виміру — два компоненти, надземний і земний. Тому й саме ім’я Божественного Основоположника християнізму складається з двох невід’ємних частин — земного імени гебрійського походження (Єшуа-Єшоша) та грецького слова (Христос-Помазанець, Месія), що символізує живу синтезу земного з надземним. Він — Цар вселенної й безконечного ланцюга еонів — Вічності та зразок земний Син Марії й Йосифа теслі, який сам визнав перед архиєреєм, що Він є Божим Сином. В асоціації з тим звучать гармонійно слова євангелиста Івана:

„Так бо полубив Бог світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоби кожний, віруючий в Нього, не погіб, а мав життя вічне”.

Той Син був призначений добровільно на Жертву від правіків, бо в Апокаліпсі згадується про Агнца „заколеного від основання світу”, а сам Син згідно з реляцією євангелиста Івана просив Отця у свій архисвященничий молитві:

„А тепер прослав мене Ти, Отче, у Тебе самого славою, що мав я в Тебе перш, ніж світу бути”.

Ця в розумінні поклонників екстремного раціоналізму й у дальший консеквенції історичного матеріалізму „контroversія” синтези земного з надземним відбилася гомоном у нашій народній коляді „Бог Предвічний народився”, що на перший погляд звучить як *contradictio in adiecto*, бо як Предвічний Бог міг...народитися. Це належить до „слабих” місць християнізму в розумінні інтелектуалів, які вважають себе „просвіченими християнами”. Сьогодні войовничий атеїзм скомпромітований недавньою советською дійсністю. Минули часи, коли інтелектуали Заходу захлиналися насмішками з релігії, а особливо з християнізму, наслідуючи, прибраного в тогу „просвіченого” філософа-сатирика, зарозумілого світоча доби енциклопедистів, старого блазня Вольтєра, до речі, вихованця Єзуїтів.

Блаженні віруючі...! Бувший фарисей, а відтак „покликаний апостол Ісуса Христа” *in partibus infidelium* — Савло з Тарзу, навернений Павло, людина як на той час високо освічена, потверджує у першому Листі до Коринтян реляції трьох євангелистів-синоптиків і автора четвертої євангелії (Івана) про Божественного Учителя з Назарету, покликаючись на численних свідків, які бачили Його після воскресення. Існують дві капітальні Правди в домені христології, що їх світ не може збагнути: перша — це містерія акту інкарнації, а друга — це воскресення Ісуса з мертвих. Без згаданих двох Правд християнізм був би зіпхнений до рівня ідеологічно неефективного монотеїзму. Бо признання самого земного, історичного Ісуса, обмеженого до куцої території Палестини та хронологічно — до часу існування на протязі 33-ох років, як думав Ренан і йому подібні, — це духовно мертвий єзуанізм морально-філософського аспекту, можливо сократівського стилю, а не релігія Об’явлення (хай мені вибачать визнавці історичного матеріалізму за „не науковий” термін!) — це світоглядний кодекс етично-моральних постулатів без есхатологічного змісту — сотеріологічного нерву христології з надією на Вічність.

Ідеологічне середо християнізму в джерельно-історіографічному аспекті подане в новозавітному каноні, теологічному завершенні старозавітного канону, своєрідної праісторії християнізму. Хоч як на перший погляд це може звучати контroversійно, але незаперечною правдою є, що старозавітні жиди були умовними християнами в розумінні концепції старозавітного месіанізму. Основним ідеологічним нервом історичної традиції старозавітного життя, почавши від архайчної доби, була надія на прихід Месії. Уже на початку першої книги Мойсєєвого пентатевху — Genesis (згідно з теологічною екзегезою, редакція ягвіста) подибуємо протоєвангелію месіанізму христологічного аспекту:

„І положу ворогування між тобою й жінкою, між насінням твоїм і насінням її, воно розчавлюватиме тобі голову, ти ж упиватимешся йому в п’яту”.

Це перше, архаїчне зформулювання старозавітного месіянїзму, яке в розумінні тодішньої доби й рівня духовости починає ідеологічно гравітувати до героїчного поняття шільоїзму. Можливо в тому розумінні патріярх Яків висказав на смертельному ложі пророцтво:

„не буде віднятий скиптр від Єгуди... аж поки не появиться Шільо (Герой), якому служитимуть народи”.

Як наступила „повня часу”, появився Шільо з покоління Єгуди, але розполітований Єгуда не прийняв Його. Бо Єгуда мріяв про політичного Шільо, який відновить державу з доби Давида-Соломона, а не про духовного Шільо, що голосив ідею Божого Царства. В старозавітних писаннях находимо пророцтва христологічного стилю, а пророк Ісаї зі своєю христологічною тематикою знаній в теології як „старозавітний євангелист”. Непризнаний Синагогою пророк Даниїл уточнив хронологічно час першого Адвенту. Непоправні скептики твердять, що згадані пророцтва — це інтерполяція пізніших часів, включно з пророцтвом Даниїла, мовляв, це все прийшло *post eventum*. Але вони не хочуть взяти до уваги, що Септуагінта датується 3-тім століттям, або на грані між 3-тім і 2-гим до нашої ери, отже часом, який далеко випереджує добу Божественного Учителя з Назарету. А в перших століттях нашої ери текст старозавітного канону був уже настільки усталений і утривалений, що якінебудь спроби інтерполяцій були неможливі. І ще одна основна риса протохристиянїзму старозавітної доби: цілий церемоніальний Закон старозавітного ягвізму з його жертвовною системою вказував на Новозавітню Жертву Агнця, про що виразно говорить автор Листа до Жидів (правдоподібно апостол Павло), вияснюючи ідею Христової Жертви з позицій старозавітного церемоніялу. Коли взяти до уваги, що жертвоприношення датуються від архаїчних часів, які ввійшли до Біблійної реляції, а далі від доби Авраама (так званий „культ у Мамре”) й вкінці було включене в релігійно-єклезіастичну систему мозаїзму (доба Tell-el-Amarna), тобто приблизно XV—XIV століть до нашої ери, то в світлі пояснень автора Листа до Жидів матимемо яснішу картину ідеологічного пов’язання між церемоніялом старозавітного ягвізму й, з другого боку, новозавітною христологією. Це далеко не є випадкові аналогії, що їх не раз подибуємо на фоні античних релігійних систем і фолкльору ойкумени нашої планети. І вкінці згадана на самому початку Genesis плюралістична форма назви Божества—Творця (Ельогім — редакція ельогіста) покривається з концепцією новозавітного канону, що Отець творив світ разом зі Сином, бо, як каже євангелист Іван, „...без Нього ніщо не сталося, що сталося”. Це архаїчно ономастичний реманент тринітарного поняття Божества, бо Дух Божий також ширяв над водами під час творчого акту. Ельогім — Бог Отець з різними іменами — Ягве, Ель Шаддай, Адонаї, Бог патріярха Авраама (Ель Еліон), Ісаака, Якова, Мойсея і пророків, — є той самий Бог Отець, який, згідно зі словами євангелиста Івана, „так полюбив світ, що післав свого Сина...”

Синагога не прийняла Учителя — „Сина Марії й Йосифа теслі з Назарету”. Первісний стиль, ідеологічне обличчя месіянїзму з архаїчної доби патріярхів — месіянїзм трансцендентального шільоїзму еволюціонував з бігом

століть в умовах історичної дійсності античного жидівства до політичного месіанізму, з духової атмосфери якого мав, у розумінні тодішнього жидівства, вийти мілітантний Шільо-Месія. Це були релігійно-містично-політичні мрії тодішньої Синагоги, опанованої головно партією фарисеїв з консервативними поглядами в опозиції до гелленізованих садукеев, раціоналістів. Синагога відкинула Учителя-„пацифіста” з Назарету. Ідея Божого Царства й Розп’ятого Христа, яку голосив майже фанатично Савло з Тарзу, новонавернений колишній фанатик фарисейства, а тепер опанований ще більшим духовим динамізмом прозелітизму, була заширока своїм універсалізмом спасення для вузького духового гетта релігійних критеріїв думання й національних аспірацій представників додішньої Синагоги, яка пам’ятала ще останки жидівської самостійності з недавньої доби Маккавеїв. Відкинувши як Месію Ісуса з Назарету, Синагога прийняла згодом фальшивого месію — Баркохбу, який у душі фальшивого, бо політичного, шільоїзму очолив повстання проти римлян і завів тодішнє жидівство до політичної руїни й остаточного розпорошення по світі. Така є загальна картина трансцендентно- „праісторичних” коренів християнізму — феномену метафізики на фоні історизму. Погляд про надземне походження монотеїзму як старозавітного стилю (ягвізму), так і новозавітного (христологія), включно з проблемою Біблійної інспірації, був і залишився під атаками збоку представників „дійсної” науки (а хіба існує „недійсна наука”? Якщо вона є недійсна, то вона не є наукою! — Ол. Д). Дехто з ліберальних дослідників („просвічених” християн — sic!) є схильний інтерпретувати старозавітний монотеїзм, особливо ягвізм з архаїчної доби, як монолєтрію. Мабуть, найбільш помітним явищем опозиції до авторитету старозавітного канону є напрям у „модернізований” теологічний науці — панвавилонізм. У наслідок відчитання клинового письма й виникнення у зв’язку з тим нової дисципліни — асиріології, деякі представники наукового світу закваліфікували релєції перших розділів Genesis як Біблійні „копії” вавилонських „оригіналів” з огляду на деякі аналогії між Біблійними релєціями й, з другого боку, вавилонськими мітами (наприклад, опис Раю, міт Гільгамеша, як тематично-літературне pendant до історії потопу за Ноя, і т. д.). Таким чином, вони заквестіонували інспіраційний фактор і в дальшій консеквенції — авторитет Мойсєєвого пентатєвху, не беручи до уваги чинника спільної семітської традиції. З того приводу розвинулася у тодішньому науковому світі теологічно-академічна дискусія, у якій перед вели здекларовані панвавилоністи й більші чи менші прихильники панвавилонізму (F. Delitzsch, H. Winckler, H. Güntel, C. F. Lehmann, H. Zimmern, A. Jeremias і інші). Сьогодні вістря панвавилонізму вже притупилося, але в початках свого виступу воно мало ревелєційний характер, і могло здаватися, що інспіраційний авторитет старозавітного канону є погребаний на все.

Мабуть, ще більше опонентів та критиків мав і далі має новозавітний канон, головна атака яких спрямована на самого історичного Основника християнізму. Як можна було передбачати і побоюватися, перш за все заквестіоновано Божєське походження Ісуса, речником чого став Рєнан, опублікувавши „Життя Ісуса” (Париж, 1867), який відкинув „лише” євангельські ре-

ляції про чуда. Він виелімінував з біографічного матеріалу Ісуса в євангеліях головню синоптиків усе надприродне, тобто відкинув а рїогї „мітологічне тло” христології та прийняв лише історичну постать, мовляв, Ісус з Назарету — то Учитель, Філософ, Мораліст (можливо сократового стилю), але не предвічний Логос з атрибутами Божества. Ще далі від Ренана пішов А. Drews, який у своїй публікації „Міт про Христа” заквестіонував історичність особи Ісуса, стараючись довести, що така Постать ніколи не існувала. Був лише міт про Христа, який, мовляв, у поступовому процесі свого літературно-біографічного кристалізування й конкретизування самої постаті у фізично-психологічному аспекті осягнув рівень-зміст біографічного матеріалу про Ісуса з Назарету, поданого головню у євангелістів-синоптиків і частково в четвертій євангелії як „напівмітичний” Логос. Отже, згідно з тим, що каже Drews, процес „історизування” йшов у напрямі від „мітичного Христа” до історичного Ісуса, зовсім протилежно до того, що твердить християнська теологія, згідно з якою ідея месіанізму старозавітного канону ще з-перед-екзильної доби поступала в напрямі від Христа до Ісуса, а в новозавітному каноні — від Ісуса до Христа на фоні науки павлінізму (листів апостола Павла). Бо наперед виступив у Галілеї історичний Ісус — „Син Марії і Йосифа теслі з Назарету”, а після того в Листі до Жидів, павлінізмі та в інших Листах Він виступає як Христос. В науці є погляд, що між євангеліями й павлінізмом є розходження, але це не відповідає об’єктивному підходові до даної проблеми, бо їхня мериторична сторінка є незаперечно спільною. Існують лише різниці формально-методологічного порядку, бо євангелії мають мемуарно-біографічний характер, а Павлові Листи — ідеологічно-догматичний. Елімінуючи з новозавітного канону, головню з євангелій, місця надприродного характеру, представники „дійсної” науки й так званої ліберальної теології оправдують свій метод так званим „побожним ошуканством” авторів та пізнішими інтерполяціями. Називати авторів новозавітного канону „ошуканцями” — це більш як академічний нетакт, це примітивно неповажне діло, бо мікроаналіза текстуального й психологічного аспекту виказує, що вони могли й хотіли сказати правду. Аргумент інтерполяції — дуже проблематичної вартости чинник, при помочі якого можна доказувати все й... нічого. Навіть прийнятий загально в науковому світі погляд про інтерполяцію відносно знаного христологічного тексту у Флявія Йосифа не виходить з рамок гіпотези. Аргумент, що, мовляв, Флявій Йосиф мусів числитися з опінією тодішньої Синагоги, скрайню ворожої християнству, й тому не міг у своєму творі написати так прихильно про Основоположника християнізму, не видержує наукової критики. В часі облоги Єрусалиму й дантейських сцен, які діялися в середині міста, Флявій Йосиф перебував у римському таборі в оточенні Тита як цісарський приятель, а відтак перебував стало в Римі. Отже, на опінії тодішнього жидівства йому не залежало. Ще є один можливий аргумент, який міг би свідчити в користь інтерполяції. Якби мікроаналіза даного христологічного місця виявила різниці між згаданим місцем і рештою тексту праці в аспекті чи то граматичному, чи вокабулярному, то це було б підставою до твердження про пізнішу вставку. Але філологічні дослідження даремно шукали

згадані різниці, бо їх немає. Отже й філологічний аргумент відпадає. З того виходить, що погляд про пізнішу інтерполяцію христологічного місця в творі Флявія Йосифа базується не так на науковому об'єктивізмі, як радше на критеріях світоглядového переконання. А якщо так дійсно є, — то всякі коментарі зайві. В асоціації думок доречно буде пригадати, що представники ліберальної екзегези відняли від пророка Ісаї значну частину його Книги (від 40 розділу майже до кінця), приписуючи ті розділи пізнішому авторові (Девтеро-Ісаї). Аргумент є той, що Ісаї, який жив і діяв у VIII столітті до нашої ери, пророкував про Кира (VI ст. до нашої ери). Ліберальні екзегети трактують те пророцтво про Кира як *post eventum*, тому згадана частина Книги Ісаї є приписана Девтеро-Ісаї — *addendum*. Все ж таки християнізм пережив *Sturm und Drang* згаданих і незгаданих антихристиянських виступів представників „дійсної” науки, які перейшли до архіву переминаючих, псевдоревеляційних „відкриттів”. Щоправда, в науковому світі трапляються також більш тверезі голоси, які поєднують віру з наукою. До речі буде пригадати, що відомий у науковому світі історик Церкви А. Напасск боронив концепцію автентичності христологічного місця у „Жидівських Старожитностях” Флявія Йосифа. Історична постать Божественного Учителя з Назарету стоїть всевладно на п'єдесталі свого Маєстату в самому центрі універсального історизму нашої планети й промовляє до нас словами євангелій так, як колись промовляла з галілейських горбів до всіх „знеможених і обтяжених”, обіцяючи їм мир і Боже Царство — *Pax Christi in regno Christi*.

Існують, на нашу думку, три основні критерії активної чи пасивної опозиції сучасної людини до ортодоксального християнізму. Не так сама наука, як радше дешеве й галасливе „просвітянство” пів- і чверть-інтелігентів, „також християн” маніфестує себе сьогодні по стороні „просвічених”, обчитаних брошурковою літературою. Людина хоче звільнитися з „невигідних” етично-моральних обов'язків і поневолюючої „просвічений” людський ум віри, що їх накладає релігія, особливо Христова Наука. І вкінці, засліплена досягненнями модерної технології, людина, мовляв, кульмінаційного формату твір у процесі еволюції біологічного й історичного аспекту, вважає себе пупом світу головню в можливостях амбіціонерських астрономічних дослідів і міжпланетарних полетів, яка виемансипувалася з „мітологічних пересудів метафізичних понять”. Матерія бунтується проти Духа, забуваючи, що „На початку було Слово...”, з усіма консеквенціями вищесказаного. Люди не беруть до уваги того, що релігія Об'явлення поєднує гармонійно віру з розумовим чинником при запереченні формули Тертуліяна: *credo quia absurdum*.

Друга сторона медалі тієї ж тематики — це християнізм, як унікальний феномен історії. Неможливо є займатися в історіографічному аспекті християнством з його ідеологічно-екклезіастичним ростом без подання історичного тла. Антична епоха на порозі нашої ери, характерна своїми соціальними, психокультурними й політичними умовами, являла зі себе незвичайно цікавий і специфічний контекст феноменів історичного процесу. Гегемонія Римської імперії над тодішнім світом доходила до своєї кульмінаційної точки, завершуючи політичну експансію на Сході. На останньому етапі своєї оборони

античний Орієнт намагався ще використати конфлікт між римськими тріумвірами. Єгипет Птолемеїв, як речника тодішнього Орієнту, очолив Антоній; провід над романським Окцидентом взяв Октавіян. Наступив у античній історії момент, коли могло здаватися, що точка політичної тяготи вагається між Орієнтом і Окцидентом. Та бій під Акцієм вирішив питання дальшого панування над тодішнім світом в користь романського Окциденту й тим самим політичного процесу європео-центричного характеру. Соціальна боротьба між патриціями й плебеями, продовжувана згодом між оптиматами й популярами, набирала щораз то більш жорстокого характеру, висуваючи своїх провідників на найвищі позиції політичного життя античного Риму. Хаос і анархія в імперії викликають реакцію у формі згаданого вже творення тріумвіратів. Сонце римської республіки починає нараз меркнути, а на обріях дальшої історії Риму сходить зоря монархії — цісарства, яке з початково поміркованого принціпату Октавіяна перероджується часто у тиранію дальших цісарів. На психокультурному обличчі тієї доби видніли ще реманенти процесу пізньо-гелленістичного стилю зі скомплікованим синкретизмом релігійно-культурних течій. Невдоволений скомпромітованою релігією Олімпу, грецький спекулятивний інтелект кинувся на роздоріжжя філософічних міркувань тоді, коли практична римська людина була зацікавлена механізмом великодержавної організації й праводавством. У парі з прогресом на полі античного освічення поступав регрес у відношенні до обичаїв: на місце давніших суворих і незіпсованих норм життя прийшли вигоди, розкоші, сибаритизм, а з тим зник громадянських чеснот та боротьба за владу в Римі. Убивства за влади Марія, проскрипції Суллі та жахлива різня після замордовання Цезаря поглиблювали моральний занепад, а викритий Ціцероном заговор Катіліни кидав тінь на морально звихнену римську молодь.

Окрему картину являв із себе малий клаптик території арабського півострова, розміщений посередині трьох континентів — Палестина. Перейшовши нелегкий шлях соціо-політичного життя перед-екзильної доби та трагічні умовини бездержавности дальших століть, при жорстокому релігійному переслідуванні зі сторони сирійського Антіоха Епіфана й у часі повстання під проводом Макавеїв з коротко триваючим відзисканням державного життя, античне жидівство переходить під зверхність Риму в наслідок прилучення Палестини Помпеем до східних провінцій імперії. Юдеям залишено автономічні права, а провід над релігійним життям народу опинився в руках прихильників-послідовників фарисеїв. Духовий примітивізм архаїчного культу золотого тельця, чи згодом — Ваала, замінили більш модерні течії доби античного освічення в парі з традиційним, закостенілим релігійним формалізмом фарисейського зразка. В опозиції до фарисейського формалізму були прихильники садукеїв під впливом течій пізньогелленістичної доби й з нахилом до матеріялізуванн релігійно-абстрактних понять. Становище самаритян, мішанців з жидів і колоністів, з теренів Асирійської держави, ще більше ускладнювало релігійно-культурні відносини населення Палестини. Вправді, визнавці й прихильники містичного напрямку й аскези, ессенці, старалися оздоровити духовну атмосферу тодішньої Синагоги впровадженням на місце

давнього профетизму своєрідних, вищих форм релігійного життя (з їхніх кіл мав вийти Іван Хреститель), але їхні впливи не сягнули ширших мас юдейського суспільства. Архисвященник і його прибічна Рада (Синедріон), які репрезентували символічно теократичну форму правління, стояли етично, а навіть подекуди й ідеологічно, нижче від давньої перед-екзильної інституції профетизму.

Окрему картину являла зі себе північна частина Палестини — Галілея. Відділена від Юдеї Самарією, Галілея ніколи не була ні духовим, ні політичним п'ємонтом античного жидівства. Давній поділ на дві держави — Ізраїль і Юду, з яких кожна мала свою історичну традицію й політичну долю, витворив льокальні патріотизми і взаємні ворожнечі. Після смерти Ірода Ідумейця, який одержав царську корону з ласки Риму, його царство було поділене між його синів на тетрархії, що продовжувало давні традиції політичного партикуляризму. Географічне положення Галілеї також не залишилося без впливу на процес формування її духово-культурного обличчя. Вплив недалекого Тиру й дальшого Сидону, надморських торговельних міст, повних чужих, головню фенікійських культів, багатства й морального розкладу, мав безсумнівний вплив на Галілею, яку вже пророк Ісаї називає „поганською Галілеєю”. Та опінія Ісаї збереглася в жидівській традиції до доби євангелій (Матей 4:15), що мало виключати в жидівській свідомості можливість, щоб із Галілеї міг вийти Месія, або якийнебудь пророк (Іван 7:41, 52). Малий клептик античної ойкумени, Палестина, переживала подібну духову кризу, що й цілий тодішній світ.

Вагітна історичними явищами й подіями універсально-світового масштабу, втомлена безугавним брязкотом зброї і ропіючою раною жакливого стану античного рабства, та отупіла загальною духовою кризою, тодішня доба на порозі нашої ери досягла вкінці кульмінаційної точки динамізму історичного процесу античної епохи, дїждавшись свого розв'язання без прецеденту в історії людства й породжуючи в болях історичних патологізмів і потрясень унікальний феномен у синтезі метафізики й історії, благословенний у своїх необмежених в часі й просторі наслідках. На базі Божої Любови й Ласки фактори трансцендентального історизму (теза) злучилися з факторами земного історизму (антитеза) і створили тривкі передумови для побудови Божого Царства на Землі (синтеза). Треба було мати гідного Речника тієї Синтези трансцендентального й земного історизму, який дав би почин до голошення й реалізування євангелії Божої Любови й Жертви. Тим Речником міг бути лише Той, в істоті якого зійшлися гармонійно атрибути надземного зі земним. Під кінець третьої декади першого століття нашої ери жителі Галілеї стали свідками незначної на перший погляд події: одного дня на галілейських узгір'ях засів у почиті своїх учнів молодий ще Равві з Назарету та розпочав Нагірну Проповідь. Народні маси Галілеї були духово потрясені тією Проповіддю, бо ніхто дотепер не промовляв з такою силою духу, як Він. Могутня сила Його проповіді лежала не в мудрості гелленізованих садукеев, ані в фарисейських спекулятивних роздумуваннях над Законом Мойсея й містикою кабали, але в чарівній простоті слова, промовляючій до людських сердець логікою

правди та постулатів загальнолюдської елементарної справедливості. В програмовій бесіді, якою Равві заінавгурував свою учительську місію, було перше, мабуть від непам'ятних часів, звернення до тих найбідніших, голодних, обідраних і погорджуваних вищою верствою, суспільних низів, зіпхнутих на саме дно соціальної несправедливості, злиднів і морального упадку. Слова падали з уст Учителя немов бальзам на ґрунт зболілих сердець опущених мас, спрагнених суспільної справедливості й духової поживи, та привертали духові вартості, давно загублені у вирі злиднених буднів палестинського життя й закостенілого релігійного формалізму. Оживала поволі віра у вищі ідеали, надія на краще Завтра та починали жевріти на дні людських сердець перші іскорки давно втраченої любови. А з узгір'я падали слова потіхи:

Блаженні вбогі духом, бо їх царство небесне...

Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені...

Блаженні лагідні, бо вони наслідять землю...

Блаженні голодні й спрагнені правди, бо вони наситяться...

Історичний епілог діяльності Великого Учителя з Назарету найшов своє місце на Голгофі, де розп'ято на хресті (дереві ганьби) невинну Людину. А метафізичний епілог наступив третього дня після Розп'яття, коли Він — Бого-Чоловік, вставши з гробу „смертю смерть поборов, і тим, що в гробах, життя дарував”.

Христологічна правда пролунала численними варіантами відгомону на тлі античного інтелектуалізму, особливо в домені патристики греко-орієнтального й західно-романського стилю, хоча й уже перед виступом Отців Церкви траплялися спорадичні натяки христологічного аспекту. Надприродна інтуїція інтелектуально заавансованої, вдумливої й шукаючої джерел метафізичної Правди людини відкривала їй рубець горизонтів Вічності. І так у Фільона виступає поняття — Логос (злука мотивів платонізму, стоїцизму й юдаїзму, — згідно з представниками історії філософії) як один з компонентів Буття (Бог, Логос, матеріальний світ), своєрідний філософічний тринітаризм, з ідеологічних позицій якого кристалізується процес розвитку александрійської метафізики. Бог — світ, дуалістичне поняття, протилежне собі по суті (Добро й зло, Світло й темрява). А. Логос мав бути тією посередньою ланкою — сполукою в душі поєднання до монізму (в апостола Павла, зокрема в Листі до Жидів — Посередник між Отцем і людиною). Отже, від дуалізму до монізму. Гностики визнавали також згаданий дуалізм, шукаючи поєднання між Богом і світом, а Христос мав бути головним Їном поєднання. В загальному концепція Логосу-Посередника наголошувана в патристиці апологетами християнізму. У Августина (*De civitate Dei*) те поняття дуалізму конкретизується в концепції: *Civitas Dei*—*civitas terrena*, Божа Держава — земна держава, але й тут не могло обійтися без Логосу-Посередника, який мав би завершити поєднання обох протилежних собі феноменів у есхатологічних рамках вічного Божого Царства.

Концепція Августина гармонізується в даному випадку з поглядом Ориге-

на, згідно з яким кінцем історії людства буде поворот до Перво-Джерела, Бога. Автор Апокаліпси уточнює згаданий погляд, подаючи в останньому розділі три рази напіннення: „Ось прийду скоро...”, тобто пов’язує епілог історії людства з Другим Пришестям. Сам Христос сказав: „Чувайте й моліться... бо не знаєте ні дня, ні години...” Це той есхатологічний нерв, який держить християнина готовим стрічати Христа. А з Другим Пришестям реалізується ідея Божого Царства, візію якого мав Августин. Своєрідний варіант концепції дуалізму (Бог і світ) подибуємо в Томи з Аквіну, де томізм протиставляє дуалізм пантеїзму. Середньовічна схоластика характерна радше своїм містицизмом на відміну від теологічно-раціонального методу шляхом емпіризму аристотелівського стилю, чим не гордила доба христологічних спорів грецького спекулятивного ума й патристики.

Становище Апостольської Церкви до христології задокументоване в Писаннях новозавітного канону: в євангеліях синоптиків і в Івана та в Листах, особливо в павлінізмі. У синоптиків христологія подана на канві мемуаристичного жанру зі земною сільветою Учителя з Назарету. У євангелиста Івана ця картина прибирає мемуарно-пневматичний жанр (Логос), а в епістолярних матеріялах, головню в павлінізмі, христологія реферована з теологічно-догматичних позицій. Тенором новозавітного канону є концепція Божества Ісуса з Назарету з основним нервом христології — сотеріологією есхатологічного аспекту, як висліду любови Отця й ласки Сина та причастя Святого Духа, як Заступника Христа на Землі після Його Вознесення. А це пов’язане з інтерпретацією *Filioque*. Це основний зміст христологічної Правди, зформульований у Нікейському *credo*. А візія „Розп’ятого Христа” в теології павлінізму не обмежується до теоретизування Христової Науки, а вела до практики християнського життя в гармонії з етично-моральними постулятами в душі любови до Бога й ближнього. Це виявилось в добі переслідувань християн, коли навернені на „нову віру” прозеліти мусіли скриватись у катакомбах і давали своє життя, як живі смолоскипи Назорея, за Науку незнаного їм особисто Назорея, що Його вони бачили лише очима віри й серця. З бігом століть Церква поширила свою духовну юрисдикцію на європейські народи, але в процесі ширення християнства вбирала в себе й чужі, християнізовані елементи фолкльорного аспекту, роблячи таким чином християнізм більш сприйнятливим для визнаців поганських релігійних систем. Сьогодні християнський світ поділений на три основні конфесійні табори: Східня Церква (православіє), Західня Церква (католицизм) і Протестантизм із своїм партикуляризмом (якщо не атомізмом!) численних церковних Об’єднань і фракцій. Майже ціла християнська ойкумена без конфесійних різниць визнає догматично христологічний пріоритет, а на практиці — це вже питання індивідуального порядку кожної людини. За 2000 років християнський світ на протязі довговікового процесу історичного розвитку не лише прогресував деякими досягненнями, головню соціо-харитативного аспекту, але, на жаль, не потрапив оминати фатальних проявів духовного регресу, доказом чого є сучасний стан євро-американської модерної цивілізації, де земні реалії є її богом, а Ти, Ісусе, стоїш за порогом. З таким станом духовости сучасний хри-

стіянський світ стрічає помпезно 2000-ліття християнської ери. Вибач, Чита-чу, за щиро-реальне наświetлення — дещо ближче до песимізму, ніж до неоправданого рожевого оптимізму. Бо для історика чорна правда краща від рожевої брехні.

Кожний з християнських народів відзначуватиме 2000-річчя християнської ери з позицій своїх вузьких, етнічно-парафіяльних, культурних і політичних інтересів та аспірацій. Ми — українці, не є винятком. А тим часом тематична панорама християнізму, як універсальної релігії, така мультиперспективна й необмежена в своєму глобально-історичному, трансцендентально-панкосмічному та психологічному діапазоні, що це невичерпна скарбниця для інтелектуальних починів і контемплативних розважань, занадто широка до рамок українознавства в аспекті еклезіястичних, культурних і політичних проблем. До християнізму, як трансцендентально-історичного феномену, слід підходити перш за все з позицій христології. Христос і Його Наука в світлі концепції універсалізму сотеріології — це основний ідеологічний нерв і апіорна домена на фоні інтерпретації Біблійної екзегетики й герменевтики новозавітного канону. На жаль, захоплена досягненнями технології і псевдонауковими теоріями модерного світогляду, сучасна людина загубила шлях до Вічності, потішаючи себе, мовляв, „якось то буде”. А тим часом...? В наслідок експлозії населення на нашій плянеті демографічний фактор скаже в скорому часі своє тверде слово. Тут технологічна мудрість німа. Занецищення довкілля-атмосфери, земної кулі й океанів — це ще одна проблема. Накопичення смертоносної зброї атомового віку не ворожить добра. Глобальний засяг організації міжнародного злочину, здеморалізоване молоде покоління, радикальний фемінізм, розбита родина, а в парі з тим мілітарний і „цивілізований” атеїзм та релігійний формалізм, — усе це висить мечем Дамокля над людством, яке з таким реальним і духовим навантаженням наблизилось до 2000-ліття. Ніхто не зможе вивести світ зі стану, в якому він опинився, лише Творець може це зробити шляхом безпосередньої інтервенції, заповідженої в останньому розділі Апокаліпси. Слова „Прийду скоро...” не належать до риторичних фраз. Творець риторикою не займається. Різні спекулятивні уточнювання часу Другого Пришестя вузько-сектантського стилю чи парафіяльної девоційности не виправдали себе, бо „не знаємо ні дня, ні години”, коли прийде „Син Чоловічий”, але „знаки часу” й вказівки на годиннику історії наближаються скорим темпом до заповідженої „дванадцятки”. Наша планета давно пережила Бальзаківський вік, постарілася і, хворіючи на різні фізичні й душевні недуги, жде Лікаря, щоб її оновити. В асоціації понять нагадуються поетові слова: „А на оновленій Землі врага не буде, супостата ...” Нехай 2000-ліття стане *memento* для всіх християн, нехай те відзначування йде у парі з чесно проведеним іспитом совісти, духовим відродженням і наближенням до Христа, а не лише з нудною тавтологією, стереотипними доповідями, промовами декларативного характеру, шумними мистецькими імпрезами й культурологічно-секуляризованими видовищами. Україно, будь готова гідно з Христовим Духом зустріти 2000-ліття, щоби, підкріпившись духово, продовжувати мандрівку історичного життя на щастя твоїх грядучих поколінь! Фа-

тальні наслідки 70-літнього животіння без Христа є наглядні. Бо Україна без Христа — це тіло без Духу, штучна скалічена синтеза етнографічного, географічного й історичного компонентів, засуджена у вирі політики полоскання мозків на повільну загладу в жорстоких млинах модерних течій євразійського й західного моделю. Апокаліптична потвора вже сконала, а її сопух ще залишився, і треба довшого часу, щоби він вивітрився. Нехай у парі з відродженням української державности відроджується наша духовість під прапором Христа!

Світлана ЖУК

Благовіщення

*Це не простий святковий день, а друге Свято Великодне,
не розвивається ще пень, пташки гнізда не в'ють сьогодні.
Благословляє Божий глас усі кущі, дерева, квіти,
на Благовіщення якраз квітчають землю первоцвіти.
Дівчата вийдуть під обід і біля церкви, на осонні,
ведуть весняний хоровід під небом синім і бездонним.
Іде, снує дівочий рій поміж вербовими кілками;
„Ану, подруженько, не стій, танцюй кривого танцю з нами!”
На Україну йде весна, свої утверджує устої,
віншує днина весняна пробудження землі святої.*

*Цей день пророчий, свято Богом дане,
Святкуєм Благовіщення весняне.
Благовістив Архангел Гавриїл,
Що скоро всі возрадують навкіл —
народить Сина Божого Марія,
Адже вона — Володарка й Надія.
Тож Дух Святий на Неї з неба злине,
назве Ісусом Діва свого Сина,
на землю Божа благодать зійде,
бо буде жить Ісус поміж людей.
Прийде Спаситель і майбутній Цар,
життя нам вічне принесе у дар,
возрадує ж, о, Діво, Ти ж єдина,
обранка Божа, Мати Бога — Сина!*

„ГАЛІЛЕЙЧИКУ, ТИ ПЕРЕМІГ”

Над Генезаретським озером двоє братів, Симон і Андрій, закидали сіті в море, бо були рибалками, і приступив до них Ісус і сказав їм: „Ідіть слідом за мною і зроблю вас рибалками людей. Вони пішли за ним” (Мат. IV, 18-20). Вони незадовго кинули свої човни, пішли тією самою дорогою й інші. І так почалася будова нового корабля для ловлі людей, корабля Христової Церкви. А коли робота на очах росла, знайшлися вороги, що хотіли роботу зупинити, і стали сіяти вітер. Та даремний був їх труд, ломились зуби їхнього завзяття об скелю всемогутності Божої. Оздоровлені каліки і воскреслі мерці несли славу про Нового Будівничого, і за три роки виріс новий невидимий корабель, повний чудових рибалок.

Та коли прийшов час пускати нове судно на широкі води, знялася буря. Гураганом заревіла ворожа злість. Зрадою напали на Будівничого і Керманіча корабля і вивели Його на Голгофу. А коли з корабля повтікали майже всі рибалки, коли Христа складено до гробу, заликували вороги. Та на перемогу правди не треба було чекати навіть три дні. Бо воскрес Христос, прийшов між апостолів і приніс їм мир та й запевнення, що безпідставний є їхній страх: „Чи забули ви, що Моєї Церкви навіть пекельні ворота не переможуть? Це Я з вами по всі дні, аж до кінця віків” (Мат. XXVIII, 20).

А коли зійшов на апостолів Святий Дух, глибшало з кожним днем русло, що на ньому став плисти корабель Христової Церкви. Але як на морі немає сталої погоди, так і в Христовій Церкві приходилося часто змагатися з бурями. В тих бурях гине св. Стефан, падає голова Апостола Якова, та на їх місце ступають не сотні, але тисячі рибалок. Приходить перемога за перемогою. А найбільша та, коли найбільший гонитель Христа — Савло перемінюється на найревнішого Апостола Павла. І Христова Церква набирає такої сили, що її корабель допливає до всіх берегів великої Римської імперії.

Та тепер зривається найжахливіша буря, що лютує понад три століття. Могутність Римської держави з розгнuzданістю поганського світу подають собі руки, щоб розтрити небесний корабель. І саме тоді, коли їм здавалося, що він тріщить у своїх основах, він виріс у силу. З крові мучеників виростали сотні і тисячі нових визнаців, що „вірою чинили справедливість, доступали обітниць, загороджували паці левам, гасили силу вогню, ставали сильними з немічних, поконували царства” (Євр. 11, 33, 34). І поконали такий недавно могутній поганський світ і грімко залунала пісня перемоги, а перемога була така тривала і блискача, що в порох розсипалися найзавзятіші старання Христових ворогів: дихаючи злістю, підносячи закривавлений кулак до неба, кличе засоромлений Юліян Відступник: „Галілейчику, Ти переміг...”.

Але ворог людського спасіння не спав. Коли не вдалося затопити Христової Церкви у розшалілому морі поганства, звертається він до іншого підступу. Цей підступ добре нам відомий із наших часів, розсадити корабель та-

ки з його нутра. Але всі єресі гностиків: Арія, Несторія, монофізитів, монотелетів, Пелагія, іконоборців і всі схизми і всі реформації замість розвалити Христову Церкву допомогли тільки відділити полюв від здорового зерна.

Я з вами по всі дні до кінця віків!

Уривок з твору „Мученики за святу єдність”.

Світлана ЖУК

Вечірня молитва

*Отче наш! Допоможи мені
день прожить спокійно, мирно, люблю,
щоб думки мої були ясні,
і щоб я не відчувала згуби.*

*Вранці, як засвічуєш свічу,
тихо стукни у моє віконце,
щоб намілюватись досхоchu
небом і рожевим сходом сонця.*

*Боже мій, прости гріхи мої,
відведи страждання та скорбóту,*

*дай здоров'я й злагоди в сім'ї
творчого натхнення для роботи.*

*Дай благополуччя і добра
працьовитим людям України
і пошли на береги Дніпра
святости Своєї для людини.*

*Славимо святе ім'я Твоє,
царствуй, Боже, на землі та небі.
Отче наш! Спасибі, що Ти є
Бо одна надія лиш на Тебе!*

Тамара ГАНЕНКО

Храм

*Давно я входжу в цей
розкішний храм.
Горять свічки, прозорі, як лілеї,
Марія світиться над злотом рам
і до Дитини тупиться своєї.
І білих рук ласкаві голуби
стражденний люд окрилюють
до світла.*

*Так чисто пахне небом голубим,
така блаженна тиша несусвітня;
Хіба що пастир зрушує її,
повніше рік його вагоме слово, —*

*пливе журливим плином ручаїв,
вигоєє любов'ю знову й знову...
Давно я входжу в цей*

*чудовний храм,
наскрізь уся вбираючи хорали.
Іду я в храм, вклоняючись хорám,
у храм душі, який не відібрали,
бо аж ніхто на це не має сил,
доки Творець не начертас:*

*в і ч н і с т ь...
Благословен стократно світ краси,
що не зміняв святе на пересічність.*

ДЕРЖАВНІ АКТИ УНР

Дорога Редакціє!

Ці пояснення до багатьох державних актів з-перед 80-ти років, які слідують далі, і цей лист до редакції Альманаху писав я потрошку кожного дня, з додатками думок та повтореннями різного виду. Пробачте за хаос. Беріть до уваги думки-тези! Мотто — „Рятуймо загрожену в існуванні Україну”! Заки я рішивсь скласти оцю збірку документів без статті, я пройшов низку дискусій з читачами із застановою над політичною ситуацією в Україні. Це принагло мене/.../ негайно взятись за 1919 рік, бо:

1. Цього вже (1998-го) року польський політичний світ вхопився за справу історії вересня 1939 року в 50-ліття розгрому Польщі советською і німецькою потугами, з великою аналізою історичного факту, в польському розумінні, з цінними даними для нас.

2. У 1999 році буде „60-ліття ‘воз’єднання’ Західньої України з УССР”! з великим готуванням „сборности”.... дякуючи Сталінові, із реальним та остаточним завершенням злуки та із трактатами, визнаними міжнародно в 1945 (Ялта), 1946 (Париж) й 1947 окремо договором СССР з Польщею в Москві” (Київське мотто).

3. Акт соборности 1919 ми мусимо конфронтувати з „воз’єднанням” не фразами з пари речень (за модою Івана Кедрина, — мовляв, Акт 22-го січня 1919 року був „дурним, крім пари фраз так, як Акт IV-го Універсалу”. На цю тему була з Іваном Кедриним у мене речева змістом дискусія в НТШ). Наш читач, чи громадянин, вихований на „золотих словах”, досі не читав усього Акту соборности, і він каже мені: „Ми вміємо читати Універсали, нам статей непотрібно, ми хочемо мати сьогодні тексти, а самі зконфронтуємо їх із советськими ‘проклямаціями’”. Вимога їх до мене пряма: „Подайте, врешті, текст Акту соборности, Акт про автокефалію (бо не читали досі), Акт про українську мову, щоб це порівняти із советськими ‘законами’ чи ‘універсалами’. Ми масмо тепер державу із советчиною, то хай буде ясною різниця. Це наша зброя, бо треба відповідати логічно, а не фразами (в скороченні) ворогові.

4. Я не подав „науковий матеріал”, — сухий і без коментарів. Воно не так. Натомість тут є: а) проклямація соборности, б) Акт за УАПЦ, в) мова г) дипломатія, е) історія, — це політична зброя для народу в боротьбі саме зараз із советчиною в Адміністрації, скрізь по Україні. Патріоти вимагають від мене важні документи державного змісту для дискусії в Україні.

5. Ці акти, що слідують, не були виготовлені лише для академічного інтересу, але дані прямо народами: в місті, в селі, на заводі, щоб радіти здобутками тодішньої народної влади в політичному державному розумінні. Цю зброю вже тепер потребує Київ і ми тут, та потребує Львів.

6. Я сказав моїм читачам, що бажаю подати їм ці матеріали як історик. Вони притакнули, звертаючи мені увагу на цінний Альманах 1998 року, з універсалами та датівником за флоту. Саме цей флотний документ мій у 1998 році „хапнула з радістю” Морська Академія в Севастополі, висловлюючи мені подяку з проханням вислати їм додаткові речі.

7. Альманах, на мою думку, має завдання подати: а) мовну зброю для поборювання росіянізації (мовної), російськості Церкви; б) бачити, чим був 1919 рік за УНР і порівняти його із сучасністю, „бо сучасність все ще не така, як потрібно”. 3-го жовтня м. р. твердо заявив амбасадор України на конференції НТШ у день святкування 125-

ліття в Нью Йорку: „Давайте Україні документи з короткими нотатками, а ми вже будемо користати”... „газетні статті — це замало”, бо „час вимагас чогось нового, реально вартісного, без популярності”. Це наш обов’язок дати те, чого бажають у Києві, бо там не мають ні змоги ні часу шукати по... бібліотеках. До речі, мій еляборат про 12 Конституцій наших за 1000 років вхопили панове на високих становищах в Україні та заховали у свій підручний архів, висилаючи копії в потрібні міністерства, — сказано мені.

8. Дати мені вичерпну статтю-есеї про 1919 рік, із зносками до дат й назв, — це добре для того, щоб друкувати в пресі „для орієнтації”, а не в час потреби негайної едукції борців за право Україні діяти на рівні держави. Альманахи УНСоюзу за 1997 рік і за 1998 рік, як я довідався, є настольними підручниками до „кожночасного вжитку, в бюрі посольства”, — сказано було мені рік тому одним визначним урядовцем посольства, як ще раніше це саме сказав амбасадор до ООН. — І на кінець ось що! Сьогоднішні реферати про НТШ: ніхто не завдав собі труда згадати хоча б про те, як НТШ причинилось до укріплення нашої Держави 1918-20 років. А витрачено чотири години часу на науку неісторичного змісту! Ось і тому зараз я приневолений бодай на сторінках Альманаху Українського Народного Союзу заповнити цю прогалину — оцим переважливим матеріалом — Державними Актами УНР.

Закон 1 Січня 1919 року про вищий Уряд Української Автокефальної Православної Церкви (проведений декретом Директорії УНР) точка 6, закону від 1.1.1919.

1) Вища церковно-законодавча, судова та адміністраційна влада на Україні належить Всеукраїнському Церковному Соборові, постанови якого, коли мають церковно-державне значення, або вимагають видатку грошей з державних скарбів, підлягають розглядові і затвердженню законодавчих державних органів.

2) Для керування справами Української Автокефальної Православної Церкви утворюється Український Церковний Синод у складі 2 єпископів, 1 протоієрея, 1 священика, 1 диякона і 3 [трьох] мирян та 1 священика од Військового Відомства. До скликання Собору, який обирає в члени Синоду і подає на затвердження урядові, члени Церковного Синоду призначаються Вищим Республіканським Урядом.

3) Відомству Синоду належать церковні справи: а) релігійні, б) адміністраційні, в) господарські, г) світські, б) контрольні та ревізійні. [Додатковим декретом Директорії надано Синодові ще й функції судові].

4) В засіданнях Українського Синоду має присутність призначений для того Міністром представник Республіканського Уряду, який іменується Державним Представником і на обов’язках якого лежить подавати інформації, роз’ясняти закони, стежити за виконанням законів та постанов Синоду, які не порушують інтересів Республіки. Державний Представник має право опротестування перед Радою Міністрів.

5) Церковна влада Автокефальної Української Церкви з її всім урядовим складом оплачується коштами з Державної Скарбниці відповідно штатам, установленим для цього додатково.

6) Українська Автокефальна Церква з її Синодом і духовною ієрархією ні в якій залежності від Всеросійського Патріярха не стоїть.

7) Український Церковний Синод для керування своєю діяльністю, а також для скликання церковного Собору, виробляє накази, які вступають в силу по затвердженні їх Українським Республіканським Урядом.

Тут слід згадати, що першу св. Літургію (Службу Божу) в українській мові відправлено в соборі св. Софії у Києві 10 липня 1919 року.

**Удержавлення української мови
1919
Ухвалений Радою Народніх Міністрів
Закон
про державну мову в Українській Народній Республіці**

Затверджуємо: *В. Винниченко, Ф. Швець, Андрієвський,
Петлюра, А. Макаренко.*
Секретар: *Петро Дідушок.*

Посвідчив: В[иконуючий] об[ов'язки]. Державного Секретаря *Михайло
Корчинський.*

1) Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська мова. Через те вона обов'язкова для вжитку в Армії, Фльоті і в усіх урядових та загальних громадських публічноправних установах.

2) Приватним особам дозволяється звертатися до цих установ на їх мові.

Голова Ради Народніх Міністрів *В. Чехівський.*
В. об. Державного Секретаря *Сніжко.*
1.1.1919.

**Універсал про Всеукраїнську Соборність
Директорії Української Народньої Республіки**

„В імені Української Народньої Республіки проголошує Директорія цілому Українському Народові велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3-го січня 1919 року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Народньої Республіки, як представниця волі всіх Українців Австро-Угорщини і як найвищий їхніх законодавчий орган, святочно проголосила з'єднання Західньо-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою в одну суверенну Народню Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народньої Республіки рішила прийняти до відома це з'єднання й увести його в життя згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3-го січня 1919 року.

Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина й Карпатська Україна) і Надніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народня Республіка. Віднині український народ, увільнений

могучим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єдинити всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної Української Держави на добро і щастя робочого народу”.

Тексти про Соборність та Владу УНР із заввагами взято із публікації д-ра К. Костіва; „Конституційні Акти Відновленої Української Держави 1918-1919 рр.”. Торонто, 1964, ст. 166-178.

Завваги:

В реалізації Акту соборности України брали рішальну участь Українська Національна рада ЗУНР, Дирекція УНР й Конгрес Трудового Народу України. Актом соборности змінено назву державної формації Західньо-Української Народньої Республіки на „Західню Область Української Народньої Республіки”.

Правною основою проголошення Акту соборности був договір із 1-го грудня 1918 року в Хвастові, ратифікований Українською Національною Радою ЗУНР дня 3-го січня 1919 року і Директорією УНР дня 22-го січня 1919 р. На підставі четвертого параграфу цього договору в Хвастові Західньо-Українська Народня Республіка після злуки мала дістати територіальну автономію, під якою можна розуміти принцип крайової автономії й федеральний. На чолі делегації Української Національної Ради ЗУНР прибув до Києва її віцепрезидент д-р Л. Бачинський. Між делегатами з Галичини, між іншим, були полк. Дм. Вітовський, Ст. Витвицький, С. Вітик, Л. Цегельський, О. Бурачинський, І. Мирон, П. Шекерик-Доників, А. Шмігельський, Т. Старух тощо. Карпатську Україну (Закарпаття) репрезентували на Конгресі Ів. Мигалка й Ів. Патрус, а Буковину — О. Безпалко.

В день відкриття Конгресу, 22-го січня 1919 р., на залі було рівно 400 депутатів разом із 36 делегатами з Західньої України. Під час засідань Конгресу число депутатів збільшилося. С. Вітик, депутат Української Соціал-Демократичної Партії в Галичині, фактично був головою Конгресу Трудового Народу України.

Дня 22-го січня 1919 р., після обрання проводу Конгресу, був урочисто ратифікований Акт Соборности, або злуки Українських Республік. Опісля на чергових сесіях Директорія, Рада Народніх Міністрів, представники Західньо-Української Народньої Республіки й передові діячі політичних партій давали звіти й виголошували довші чи коротші політичні промови.

Закон про тимчасову владу УНР (від 28.I.1919 р.)

„Конгрес Трудового Народу України, вислухавши справоздання Директорії та її міністра, і беручи на увагу заяву Директорії про її готовість скласти свої уповноваження, постановив:

1) Висловити своє повне довір'я і подяку Директорії за її велику роботу для визволення українського народу від пансько-гетьманської влади.

2) Зважаючи на загрожуюче внутрішнє й зовнішнє положення нашої Республіки, засідання свої припинити, виділивши зі свого складу комісії з законодавчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроекти для слідуєчої сесії Трудового Конгресу, а також допомагати Правительству в оздоровленні адміністративного апарату всієї Республіки від контрреволюційних і антидержавних елементів. Повинні бути утворені комісії: 1. По Обороні Держави; 2. Земельна; 3. Бюджетова; 4. Закордонних Справ; 5. Харчових Справ і 6. Культурно-Освітня.

Склад комісій укладається шляхом виборів на підставі пропорціонального представництва від усіх фракцій Конгресу — 1 представник від 15 членів Конгресу. Поділ по окремих комісіях і вироблення порядку робіт встановлюються на спільних зборах всіх обраних до комісії депутатів.

3) З огляду на небезпечний воєнний час, доручити владу і оборону Краю Директорії Української Народної Республіки, яка доповнена представником від Наддністрянської України, до слідуєчої сесії Трудового Конгресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, при чім ці закони передаються на затвердження найближчій сесії Трудового Конгресу.

Виконавча влада Української Народної Республіки належить Раді Народних Міністрів, яка складається Директорією і в часі перерви сесії Конгресу відповідає перед Директорією.

4) Доручити Президії Трудового Конгресу в порозумінні з Директорією в найближчий час, коли явиться змога нормальної роботи, скликати слідуєчу сесію Конгресу Трудового Народу України.

5) Конгрес Трудового Народу України стоїть проти організації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад в Україні. В цілях закріплення демократичного ладу Правительство Української Народної Республіки разом з комісіями має підготувати закон для виборів всенароднього Парляменту Великої Соборної Української Республіки.

6) На основі всенародного голосування мають бути скликані нові органи влади на місцях, а до того місцева влада в інтересах національної оборони повинна належати довірем Правительства Української Народної Республіки комісарам, які повинні працювати в контакт і під контролем місцевих Трудових Рад, обраних пропорціонально від селян і робітників.

7) У відношенні до захватів української території військами держав Антанти, арміями советськими, донськими, добровольчеськими та румунськими, Конгрес Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народної Республіки. Український нарід хоче бути неутральним і в дружніх відносинах з усіма народами, але він не потерпить, щоб яканебудь держава накидала збройною силою свою волю українському народові.

8) З приводу своїх постанов Конгрес Трудового Народу України видає свій Універсал до Українського Народу і ноту до народів всього світу”.

Завваги:

„Закон про тимчасову владу в УНР” з 28-го січня 1919 року — це тимчасова конституція Української Держави. Не зважаючи на ці недосконалості,

Трудовий Конгрес, як революційний передпарлямент соборної України, цим „Законом” дав загальні конституційні засади, що ними мали керуватися начальні державні органи в Україні до часу виборів до Всенародного Парляменту й ухвалення тривалої конституції Української Держави. На підставі цього конституційного акту, Українська Народня Республіка є соборною, самостійною, ні від кого незалежною державою. Конституція була прийнята 1919 року.

Ч. 47

Іменем Української Народньої Республіки.

Затверджуємо: Голова Директорії В. Винниченко в.р.

Члени: Петлюра в.р., Ф. Швець в.р.,

Андрієвський в.р., А. Макаренко в.р.

6 січня 1919 року. Київ.

Посвідчив: В. об. Державного Секретаря

Михайло Корчинський в.р.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів Закон про Державну Українську Грошову одиницю.

У розвиток, доповнення та зміни відповідальних законів постановити:

1) з 26 січня 1919 року російські грошові знаки, як кредитові білети, так і знаки Російської Державної Скарбниці, так звані „керенки”, перестають бути законними платіжними знаками на Україні і прийом їх перестає бути обов’язковим.

2) Державна українська грошова одиниця є гривня, яка містить 8,712 долі щирого золота. Гривня поділяється на сто шагів; дві гривні складають карбованець.

3) Всі розрахунки зборів, поступлень, видач та зазначення всяких сум у грошових рахунках, актах та всіх взагалі умовах, а також і всі платіжі провадяться в гривнях та шагах.

4) Виконання по умовах та зобов’язаннях, що виникли в приватно-правових стусунках до 26 січня цього року і визначені в рублях, вчиняється в гривнях, по роцоту: 1 рубль — рівний 2 гривням.

5) З 16 січня 1919 року всіма державними установами припиняється прийом російських кредитових білетів в 1000 та 500 рублів в платіжі та внески, а також на біжучі рахунки.

Щождо решти російських грошових знаків, то Міністрові Фінансів надається право визначати курс, по котрому вони мають прийматися і після 26 січня 1919 року урядовим установам, а також строки та інші умови цього прийому по окремих категоріях знаків.

6) Закон цей вводиться в життя по телеграфу.

Голова Ради Міністрів Чеховський в.р.

Міністр Фінансів Б. Мартос в.р.

(ВДЗ, 3 вип., 23 січня 1919 року).

Ч. 103

Іменем Української Народньої Республіки.

Затверджуємо: Голова Директорії В. Винниченко в.р.

Члени: Андрівський в.р., А. Макаренко в.р., Петлюра в.р.

Член-Секретар Ф. Швець в.р.

24 січня 1919 року. Київ.

Посвідчив: В. об. Державного Секретаря Михайло Корчинський в.р.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів

Закон

про доповнення до Закону 6 січня 1919 року про Державну Українську Грошову одиницю

На доповнення до Закону 6 січня 1919 року „про Державну Українську грошову одиницю” постановити:

„У випадку, коли офіційальне повідомлення про закон о російських грошових знаках одержувалось на місцях з таким запізнення, що населення фактично не мало можливости здати до Державних Скарбниць російські грошові знаки вартістю в 1000 та 500 рублів, дозволяється сільським громадам складати приговори про кількість грошових знаків вищезгаданої вартости, залишившюся у них на руках, і направляти ті приговори разом з проханням про прийом від них цих грошей до Міністра Фінансів через свого Повітового Комисара...”

Голова Ради Народніх Міністрів В. Чеховський в.р.

Міністр Фінансів Б. Мартос в.р.

(ВДЗ, 8 вип., 18 лютого 1919 року)

Ч. 54.

Іменем Української Народньої Республіки

Затверджуємо: Голова Директорії В. Винниченко в.р.

Члени: Петлюра в.р., А. Макаренко в.р., Ф. Швець в.р.

Посвідчив: В. об. Державного Секретаря Михайло Корчинський в.р.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів

Закон

про посилку до Франції, Бельгії, Італії й Англії та Америки двох Надзвичайних Торговельно-Фінансових Місій

1) Для зав'язання Торговельно-Фінансових зносин з державами та Америкою делегувати за кордон дві „Надзвичайні Торговельно-Фінансові Місії Української Народньої Республіки”, одну до Франції, Бельгії й Італії, другу до Англії та Америки.

2) Місії організуються Міністром Торгу й Промисловости, якому й підлягають. В справі їх складання і вироблення для них інструкцій Міністр Торгу і Промисловости порозумівається з Міністрами: Фінансів, Шляхів, Продовольчих та Закордонних Справ.

3) В завдання місії входить замовити в згаданих краях і закупити потрібні державним установам машини, технічні приладдя, вироби і т. інше, підготувати ґрунт для реалізації державних і гарантованих державою позик і взагалі зав'язати дружні зносини з Торговельно-Фінансовими кругами відповідних країн, що може вилитися поміж іншим в заснуванні там мішаних торговельних палат.

4) Речинець перебування Місій за кордоном окреслюється в шість місяців, який може бути продовженим на представлення Міністра Торгу і Промисловости.

5) Кожна Місія складається з спеціального представника Міністра Торгу і Промисловости як Голови Місії, двох Радників — одного в справах Фінансів, який є одночасно заступником Голови, другого — в загально-технічних справах для Місії до Франції, і в справах залізниць і взагалі шляхів для Місії до Англії та Америки, секретаря і його заступника. В разі потреби, на пропозицію Голови Місії, командіруються і інші спеціалісти в формі приділених до місії фахівців.

6) Як окремі секції Місії, можуть взяти в ній участь делегації українських громадянських установ і економічно фінансових груп, в першу чергу кооперативи, яким на пропозицію Міністра Торгу і Промисловости Рада Міністрів може прийти з допомогою відповідними кредитами.

7) На посилку Місій асигнувати в розпорядження Міністра Торгу і Промисловости з коштів Державної Скарбниці кредити на шість місяців в сумі одного мільйона двадцяти дев'яти тисяч шестисот (1,029.600) карбованців, на основі обрахунку, який вкупі з штатами Місій до цього додається.

Голова Ради Народніх Міністрів В. Чеховський в.р.
Міністр Торгу і Промисловости С. Остапенко в.р.

Ч. 251

Іменем Української Народньої Республіки
Затверджуємо: За Голову Директорії Ф. Швець.

Члени: А. Макаренко, Петлюра.

За Члена-Секретаря Андрієвський.

23 березня 1919 року.

Посвідчую: Державний Секретар М. Корчинський.

Ухвалена Кабінетом Народніх Міністрів

Постанова

про вислання надзвичайного посольства до правительств: Кубанщини, Грузії та Республіки Союзу Народів Черкесії й Дагестана.

Для зав'язання і скріплення певних політичних та торговельно-фінансових зносин між Українською Народньою Республікою та Кубанщиною, Грузією і Республікою Союзу Народів Черкесії й Дагестана,

8) Урядовці державних установ, призначені до посольства, утримання по

своїй постійній посаді не одержують.

Голова Кабінету Народніх Міністрів С. Остапенко.
Міністр Закордонних Справ Кость Мацієвич.

Ч. 137

Іменем Української Народньої Республіки
Затверджуємо: Голова Директорії В. Винниченко в.р.

Член: А. Макаренко в.р.

Член-Секретар Андрієвський в.р.

26 січня 1919 року. Київ.

Посвідчив: В. об. Державного Секретаря Михайло Корчинський в.р.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів

Закон

**про вислання надзвичайної делегації до Донщини
та про асигнування на її утримання 100.000 карбованців**

- 1) Вислати до Донщини надзвичайну делегацію.
- 2) Докладні до цього штати зазначеної делегації ухвалити.
- 3) Асигнувати з коштів Державної Скарбниці в розпорядження Міністра Закордонних Справ авансом на утримання зазначеної в [параграфі] 1-ім делегації сто тисяч (100.000) карбованців.

Голова Ради Народніх Міністрів
та Міністр Закордонних Справ В. Чеховський в.р.

Ч. 408

Іменем Української Народньої Республіки

Затверджуємо: 26 червня 1919 року.

Голова Директорії Петлюра.

Член: А. Макаренко.

Посвідчую: Державний Секретар Л. Шрамченко.

Ухвалена Кабінетом Народніх Міністрів

Постанова

**про асигнування в розпорядження Міністра Закордонних Справ
2,000.000 гривень на видатки по Румунській Місії.**

Асигнувати в розпорядження Міністра Закордонних Справ з коштів Державної Скарбниці два мільйони (2,000.000) гривень, яко фонд на видатки по Надзвичайній Дипломатичній Місії Української Народньої Республіки в Румунії.

Голова Кабінету Народніх Міністрів Б. Мортос.
В. об. Міністра Закордонних Справ Андрій Лівіцький.

(ВДЗ, 29 вип., 5 серпня 1919 року).

Ч. 106

Іменем Української Народної Республіки

Затверджуємо: 24 січня 1919 року.

Голова Директорії В. Винниченко.

Члени: Андрієвський, Макаренко, Петлюра.

Член-Секретар: Ф. Швець.

Посвідчив: В. об. Державного Секретаря Михайло Корчинський.

Ухвалений Радою Народні Міністрів

Закон

**про утворення „Української Республіканської Капели”
та про асигнування 1,184.500 карбованців на її споруджування
й утримання в 1919 році 1,142.500 франків на подорож
цієї Капели до Парижу й інших країв Західньої Європи.**

1) Утворити „Українську Республіканську Капелу”, згідно з доданими до цього штатами, які вважати дійсними з 1-го січня 1919 року.

2) Асигнувати в розпорядження Міністра Народної Освіти та Мистецтва з коштів Державної Скарбниці один мільйон сто сорок дві тисячі п'ятсот (1,142.500) франків на видатки, зв'язані з подорожжю Капели до Парижу й інших країв Західньої Європи, витрати яких переводяться згідно доданому до цього розпису, і один мільйон сто вісімдесят чотири тисячі п'ятсот (1,184.500) карбованців на різні видатки, зв'язані з утворенням та споруджуванням капели в біжучому 1919 році, а саме: на спішну роботу по організації капели — три тисячі (3,000) карбованців, на утримання персонального складу — вісімсот двадцять дев'ять тисяч вісімсот (829.800) карбованців, на наймання помешкання — сімдесят тисяч (70.000) карбованців, на господарчі й інші видатки — п'ятдесят три тисячі шістьсот (53.600) карбованців і на споруджування (мебель, реквізит, бібліотеку й інш.) — двісті двадцять вісім тисяч сто (228.100) карбованців.

3) Доручити Міністрові Народної Освіти та Мистецтва затвердити Статут утворюємої цим Законом „Української Республіканської Капели”.

Голова Ради Народніх Міністрів В. Чеховський.

Міністр Народної Освіти Проф. Огієнко.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів

Закон

**про приєднання до всесвітніх поштової, телеграфної та
радіотелеграфної спілок**

1) Приєднатися Українській Народній Республіці до Всесвітньої Поштової Спілки та приступити до конвенції цієї Спілки, складеної в 1906 році в Римі, зо всіма пізнішими додатками і відмінами.

2) Приєднатися Українській Народній Республіці до Всесвітньої Теле-

графної Спілки і приступити до Конвенції цієї Спілки, складеної в 1898 році в Лісабоні, зо всіма пізнішими додатками і відмінами.

3) Приєднатися Українській Народній Республіці до Всесвітньої Радіотелеграфної Спілки і приступити до конвенції цієї Спілки, складеної в 1912 році в Лондоні, зо всіма пізнішими відмінами та додатками.

4) Виконання попередніх трьох пунктів доручити Народнім Міністрам Почт і Телеграфів та Закордонних Справ по їх між собою згоді.

5). Доручити Народньому Міністрові Почт і Телеграфів розробити, по згоді з Народнім Міністерством Фінансів та Державним Контролем, тарифи для міжнародньої поштової, телеграфної та радіотелеграфної кореспонденції, які представити на затвердження Ради Міністрів.

В. Чеховський в.р.

Народній Міністр Почт і Телеграфів Штефан в.р.

(ВДЗ, III-й вип., 23 січня 1919 року).

Ч. 386

Іменем Української Народньої Республіки.

Затверджуємо: 4 липня 1919 року.

Голова Директорії Петлюра.

Члени: А. Макаренко.

Член-Секретар: Ф. Швець.

Посвідчено: Державний Секретарь Л. Шрамченко.

Ухвалений Кабінетом Народніх Міністрів

Закон

про утворення в складі Міністерств Української Народньої Республіки Міністерства по справах Західньої Области Республіки (Галичини).

1) Відповідно до Актів 3 і 22 січня 1919 року про злуку Української Народньої Республіки з Галичиною, в складі Міністерства Української Народньої Республіки — утворити Міністерство по справах Західньої Области Республіки (Галичина), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною.

2) Міністерство має своїх представників на місцях.

3) Міністерство складається з Міністра, який входить в склад Кабінету Народніх Міністрів, його Товариша, чотирьох Департаментів: Фінансового, Товарообміну, Комунікацій та Військового Постачання, на чолі яких стоять представники Міністерств Фінансів, Народнього Господарства, Шляхів і Військового, та Загальної Канцелярії.

4) Кожний Департамент і Загальна Канцелярія, в разі потреби, поділяються на окремі відділи по роду справ.

5) Вироблення штатів та статуту Міністерства і внесення їх на відповідне затвердження Правительства покладається на Міністра по справах Галичини.

Примітка: Загальні інструкції для департаментів, зазначених в п[араграфі] 8, виробляються в порозумінні з відповідними Міністрами.

6) Закон цей перевести в життя по телеграфу.

Голова Кабінету Народніх Міністрів Б. Мартос.
В. об. Міністра Закордонних Справ Андрій Лівіцький.

(ВДЗ, 26 вип., 1 серпня 1919 року.)

Основний Державний Закон Української Народньої Республіки

І. УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВА.

Артикул 1.

Українська Держава є самостійною та незалежною державою з демократично-республіканським, на основах парляментаризму, устроєм і має назву: Українська Народня Республіка.

Артикул 2.

Повнота влади в Українській Державі належить загалу її громадян, що здійснює сю владу в справах законодавчої влади через Державну Раду, в справах виконавчої влади — через Голову Держави і Ради Міністрів, в справах справедливости — через незалежні суди.

Артикул 3.

Державна Рада є однопалатним тілом, що вибирається на підставі загального, як для чоловіків так і для жінок, рівного, безпосереднього, таємного права голосування, з додержанням принципу пропорціональності.

Артикул 4.

Територію Української Держави складають: Київщина, Волинь, Поділля, Херсонщина, Таврія, Катеринославщина, Полтавщина, Чернігівщина, Харківщина та Слобожанщина, а рівнож всі інші землі, що їх в більшості заселяє український нарід.

Кордони Української Держави може усталювати та змінити тільки Основний Державний Закон.

Артикул 5.

Частини Української Держави, що виявлять окремі культурно-господарчі інтереси, одержать місцеву автономію з власною Красвою Радою, що видаватиме закони місцевого значіння.

Державна Рада Української Держави вирішить зміст сеї автономії і визначить обсяг ділання Краєвих Рад.

Артикул 6.

Території українських земель, що під час нинішньої великої революції ут-

ворили у себе окремі державні організації, мають право злучитися на засадах федерації з Українською Народньою Республікою в один спільний державний організм, коли сього зажадає їхнє законодавче тіло.

Окремий Основний Державний Закон визначить на сей випадок обсяг ділання спільної влади законодавчої, виконавчої та судової. На сей випадок буде для всіх спільне право громадянства.

Артикул 7.

Всі державні установи та державні урядовці Української Держави носять назву республікансько-українських.

Артикул 8.

Державною мовою Української Держави є мова українська.

Артикул 9.

Державним гербом Української Держави є тризуб золотої барви на синьому тлі.

Право вживання державного гербу мають виключно державні установи.

Артикул 10.

Державними барвами Української Держави є барви синя та жовта.

Артикул 11.

Прапор військової фльоти є синій-жовтий з державним гербом золотої барви в лівому розі синьої частини прапора.

Прапор торговельної фльоти є синій-жовтий.

II. ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Артикул 12.

Православна Церква в межах Української Держави є автокефальною, з Патріярхом у Києві на чолі.

Окремий державний закон визначить загальні основи організації Православної Церкви в межах Української Держави, застерігаючи її внутрішню автономію та не порушуючи канонічних постанов, а також визначить її правне відношення до держави.

III. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Артикул 13.

Українське громадянство в хвилі проголошення незалежної Української Народньої Республіки мають:

1) всі особи української народности, що мешкають у межах Української Держави, і

2) всі особи інших народностей, що до дня 1 липня 1914 р. не менше як один рік стало мешкали в межах Української Держави, і їх діти; при тому сталість замешкання не визнається за урядовими та військовими особами колишньої Російської Імперії, що не народилися в межах Української Держави, — якщо вони до 1 липня 1914 року проживали на Україні менше як п'ять років.

В розвиток постанов сього артикулу має бути видано окремий закон.

Артикул 14.

Українське громадянство набувається:

- 1) через народження від батьків громадян Української Держави;
- 2) через подружжя з громадянином Української Держави, і
- 3) через надання громадянства відповідною владою.

Особі української народности, що оселиться в межах Української Держави, не можна відмовити в наданню українського громадянства.

Окремий закон точно визначить постанови щодо набуття та втрати українського громадянства.

Артикул 15.

Всі громадяни Української Держави, як чоловіки так і жінки, без ріжниць віри, народности та походження, рівні перед законом.

Зноситься всі родові, станові, шляхецькі привілеї та всі родові й особисті шляхецькі титули.

Всі публічні уряди є рівно доступні для всіх громадян на умовах, означених у Законі.

Жінка в Українській Державі має всі права цивільні та політичні нарівні з чоловіком.

Артикул 16.

Українському громадянину не вільно прийняти чужоземного шляхецького титулу.

Артикул 17.

На прийняття українським громадянином чужоземного ордену [ордену] потрібно дозволу Голови Держави.

Артикул 18.

Особиста вільність громадян забезпечується.

Не можна нікого арештувати, ані піддати особистому трусові без наказу суду, за винятком схоплення на гарячому вчинку й у випадках, що їх передбачає закон та в спосіб, що його закон встановлює.

Протягом наступних 48 годин належить арештованого доставити до відповідної судової влади, яка негайно рішає про його даліше задержання в арешті з зазначенням причин, або звільняє з-під арешту.

Артикул 19.

Карне переслідування і вимір кари переводиться тільки на підставі існуючого закону.

Ганебна кара і видалення українського громадянина за кордони Української Держави не дозволяється.

Позбавлення цивільних та політичних прав, як міра кари, може бути тільки часовим.

Арешт за борги не дозволяється.

Артикул 20.

Нікого не можна позбавити належного суду. Виняткові суди допускається тільки у випадках, зазначених у законі.

Артикул 21.

Подружжя, як підстава законного життя, існування і розвою народу, стоїть під охороною закону.

Державні гроші (видані у 1919 році)

Розмінний знак УНР Знаки державної скарбниці	номінал гроша	золотої вартости	видані
	5 гривень	1.91664	в квітні 1919 р.
	10 карбованців	7.66658 грам	в серпні 1919 р.
	250 карбованців	191.6654 грам	в серпні 1919 р.
	25 карбованців	19.1664 грам	в жовтні 1919 р.
	100 карбованців	76.46656 грам	в жовтні 1919 р.
	1000 карбованців	766.656 грам	в жовтні 1919 р.

Замітка:

1) 5 гривень друковано в Станиславові на території З.У.Н.Р. Всі інші гроші друковано в Кам'янці Подільському.

2) Всі грошові вартості мали водяні знаки та підклад золота, відповідно до грошової вартости банкнота.

3) Знаки Державної Скарбниці мали урядову назву їх походження Українська Держава; мали підписи директора Державної Скарбниці Лебідь-Юрчика, серійні числа їх видання та числа на кожній грошовій одиниці. На зворотньому боці грошей були написи: „Ходить нарівні з кредитовими білетами”, тобто гривнями. Була поміщена й остерігаюча нотатка: „Фальшування карється по закону”. Кожна грошова одиниця мала дату її плянованого випуску — „1918”.

4) Поряд державних грошових видань Державної Скарбниці у фінансовому обігу існували ще 3.6% Білети Державної Скарбниці (як облігаційні вартостеві папери) по завданні внутрішньої короткочасної (на 4 роки) позики від громадян, Бонди (видані ще 13.V.1918 р.) у номіналах 50, 100, 200, 1000 гривень, але із важністю до виміни на обігові гроші (гривні) до 1-го січня 1933 року. Їх випуск був на 500.000.000 карбованців. Білети мали по вісім купонів із 3.6% прибутку від означеної вартости Білету на Купонах (0.90, 1.80, 3.60, 18.00 грв.), із можливістю обміну Купонів на обігові державні гроші гривні в державних банках ощадноствених, в касах чи державних скарбницях (бюрах), отже й у 1919 році.

Державні Білети були друковані на паперах із водяними знаками в державній ні-

Гроші УНР.

мецькій друкарні в Берліні на протязі 1918-1920 років, означені серійними числами I–XII та номерами. Вони мали державні герби та підпис директора Державної Скарбниці Харитона Лебідя-Юрчика та головного бухгалтера Коваленка. Державні позичкові Білети були випущені по рішенню Міністра Фінансів.

5) На валютному ринку карбованець мав обмінну вартість: у березні 1919 р. — 1.70 австрійської корони; в липні — 4.00 рублів; в листопаді — 10-12 американський доларів; в грудні — 2.50 корони.

Державна пошта України

Україна одержала в 1919 році лише одну поштову марку тьотого вигляду з написом: *Українська Держава та платіжною вартістю 20 гривень*. Поштова марка увійшла в поштовий обіг 1-го січня 1919 року з призначенням оплат за пакункові та грошові посилки на окремих переказах. В серпні 1919 року була видана серія поштових марок — сім штук (1, 3, 4, 5, 10 і 25 гривень) з написами: *Українська Народня Республіка*, вартість гроша в гривнях та внизу і зліва *державна пошта*, а з правого боку — *тимчасова марка*, Уряд чекав, що в скорому часі прийде виготовлена серія з віденської друкарні. Однак, через воєнний стан з Росією не було можна ці поштові марки передати в поштовий обіг, хоч на Поділлі залишилися ці марки державно-історичною пам'яткою для історії пошти в 1919 році.

Із січнем 1919 року появилась уперше українськомовна поштова печатка „Київ”.

У СЬОМУ РІЧНИЦЮ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Сьогодні по всій Україні і в країнах світу, де поселилися люди українського походження, служаться Богослужби Вдячності, Подяки Господеві, що по довгих терпіннях неволі нашого народу прийшла йому свобода.

24-го серпня 1998-го року минуло сім років, як Верховна Рада України, український Парлямент, проголосила Україну самостійною державою. А щоб це не була лише ухвала Верховної Ради, було рішення, щоб цю постанову подати на референдум, на голосування, щоб увесь народ висловив свою думку про цю важну справу. 1-го грудня 1991-го року народ України, понад 90 відсотків, прийняв цю постанову як закон і історичне рішення самостійності України.

Так 24-го серпня 1991 року сповнилося пророцтво великого сина України Тараса Шевченка: „Встане Україна, світ правди засвітить і помоляться на волі невольничі діти”. Сім років тому, коли ця радісна вістка прийшла до нас про суверенність і незалежність України, наче весняна ластівка, ми, хоч понад усе бажали того, не могли легко повірити в таку велику Божу доброту. Бо незалежність не приходить легко, незалежність здобувається боями, незалежність відвоюється ціною крові.

А хіба не було крові? Хіба не було жертв? Упродовж усієї історії українського народу було цієї крові більше, як у інших народів. Вся наша тисячолітня історія — це історія боротьби з завойовниками.

За кров, за тюрми і заслання ми святкуємо сьогодні Сьому Річницю незалежності України. Аж сьому? Для історії — це хвилинка, але для нас, для історії нашого покоління, тих сім років — це наша вічність, бо перед Богом усі будемо відповідати, як ми, Божий Дар, свободну і незалежну Україну, прийняли. Не забуваймо, що легше здобути перемогу, ніж її втримати.

З вершини сімох радісних років, ми оглядаємося на пройдений шлях, аналізуємо, чи багато позитивного зроблено за цей час, розмірковуємо, що треба ще зробити, щоб втримати, щоб закріпити довгождану незалежність.

Зроблено таки чимало. Світ визнав нас. Це є чи не один з найвагоміших факторів. Світ рахується з нами, світ знає, що на земній кулі є держава Україна, одна з найбільших у Європі, з багатою культурою і віковими традиціями. Світ нав'язує з Україною економічні, культурні, а навіть військові контакти. В Україну приїжджають високі гості і урядові делегації країн світу. Ці візити закордонних гостей підтверджують, що світ заговорив про нас.

Однією з найважливіших подій, що дала Україні характер держави, було схвалення Верховною Радою в році 1996 Конституції України, де сказано, що державною мовою України є українська мова, що символом України є синьо-жовтий прапор, що гербом України є знак княжої держави тризуб, та що день проголошення Конституції України 28-го червня є державним святом.

Ми маємо вже свої українські гроші — гривню. А тепер питання, чи в Україні все гаразд? На жаль, ні. Є ще багато фактів, які турбують нас.

В Україні покищо немає тверезого, прагматичного, свідомо-громадського розуміння держави. Багато людей в Україні думає, що держава — це ріг обильности, — ріг достатку, з якого сипляться ковбаси, помаранчі і інше добро, що держава — це добра матінка, яка годує своїх дітей ложечкою... Коли, тим часом, держава, в західньому розумінні, — це передовсім апарат, що здійснює малоприємні й зовсім неромантичні функції. Вона карає злочинців, збирає податки, не допускає до непослуху, який веде до анархії. Держава — це інституція, яка має уповноваження здійснювати насильство, розуміється — в межах законів. Вона забезпечує людині свободу, а одночасно не дозволяє, щоб ця свобода загрожувала свободі інших людей.

Покищо багато людей в Україні не розуміють цього. Вони живуть далі в уявній „Українській Соціалістичній Советській Республіці”, а точніше — на руїнах того, що залишилося від Советського Союзу.

Історія повторюється. Колись після знесення рабства в Америці (в минулому столітті) і кріпацтва в Росії (1861) сотні невільників відмовлялися кидати своїх господарів. Вони не потребували свободи, бо свобода дає вільний вибір, накладає відповідальність. Здається нам, що сотні колишніх советських рабів, із-за страху перед відповідальністю, не приймають дарованої їм свободи (вони відмовляються покинути колгоспи, відмовляються від приватної власности, деякі тужать за невільницьким Советським Союзом).

Крім цього лиха, над Україною збираються густі „північні” хмари. Заскочену подіями Москву огорнув страх. Адже ж їхній комуністичний вождь Ленін сказав, що „Росія без України — то тіло без голови”. В поспіху, диверсійна агентура, разом з прислужниками, пахолками, що живуть безкарно в Україні, — стали діяти. Москва за всяку ціну старається рятувати імперію, підсуваючи нові договори, щоб повернути український нарід у нове поневолення.

Чи в радісному дні Сьомої річниці державности України треба згадувати ці лиха, з якими бореться сьогодні Україна? Чи радше в захваті святкувань мовчати про них? Ні! Треба говорити. Бо дар Божий — вільна, незалежна українська держава, зобов'язує. Зобов'язує нас усунути те все, що перешкоджає Україні йти до світлого Завтра. Ця праця, цей труд зобов'язує кожного, хто почувається українцем, хто живе на рідній землі, чи далеко від неї, у Західній чи Східній діяспорі.

Відзначаючи день незалежности, ми з радістю вгору підносимо синьо-жовті прапори; уважно, з пошаною слухаємо палкі слова промовців, але це є лише виявом нашого сантименту до нашої Батьківщини — України.

За тим має стояти наша праця, наша здорова думка і наше згідливе, збірне зусилля в кожній ділянці нашого життя, а теж і охота дати від себе все, що найкраще: своє знання, свій життєвий досвід, тобто, дати від себе, всі і кожний зокрема, окрему цеголку у велику будову української держави. Це наше завдання. Серцем і ділом скажімо нашій Батьківщині: Нових здобутків бажаємо тобі, Україно, і Божого благословення в дальших літах твого світлого розвою.

СЬОМА РІЧНИЦЯ

Кожний нарід має у своїй історії світлі події, що стаються національними цінностями, і їх кожного року урочисто відзначає. Наприклад, Америка, де ми живемо, у місяці лютому святкує народження свого першого Президента Джорджа Вашингтона, а 4-го липня — Свято Незалежності. Ці дати американський нарід вшановує дуже величаво: походами, фоєрверками та різними імпрезами з цікавою і багатою програмою.

Подібно і український нарід має у своїй історії світлі події, як Листопадові Роковини, Свято Тараса Шевченка, Свято Героїв. Однак — найважливішим є Свято Державності, 7-му річницю якого ми в серпні відзначили. 24-го серпня 1991 року Верховна Рада України проголосила незалежність України, а 1-го грудня того ж року народ всенародним голосуванням, 91-відсоток голосів, ратифікував незалежність і обрав Президента держави. Схвалення Конституції, дарма що в драматичних обставинах, закріпило її правовість, а введення гривні — стабільність її грошової валюти.

Ці події увійшли і закріпилися золотими літерами в історії України. Після вікової неволі, рабства, знущань, експлуатації і мільйонових жертв, що їх український нарід склав на жертівнику волі, українці стали нарешті вільними господарями на своїй землі.

Але, не треба забувати про дату 22-го січня 1918 року, бо цей день став передвісником того, що сталося 24-го серпня 1991 року.

Ми тут, у діаспорі, що слідкуємо за проявами життя і подіями в Україні, хотіли б читати і слухати про Україну і наш народ все найкраще. На жаль, так склалася історична доля України, що будувати її незалежність доводиться у дуже складних і важких умовах з поруйнованою економікою, знищеною культурою, спалюженою мовою і з частиною людей, з яких зроблено якогось неокресленого, безамбітного „совєтського человека”.

З такою спадщиною сім років тому Україна почала будувати свою державу. Чи може в державі, яка обтяжена такими бідами, бути відразу добре? Чи сусіди, які сторіччями плюндрували Україну, так просто погодяться на те, що втратили такий ласий шматок? І тому ми маємо в Україні безробіття, заборгованість у заробітній платні, крадіж державного майна, хабарництво, корупцію та багато інших лих.

Може тих бід і не було б, коли б найвища влада, як один муж, мала чітку уяву, куди вона прямує. Одні з влади є за незалежну Україну з Президентом, Урядом і частиною парламенту. Інші стоять за щось інше. А, насправді, кожен незалежну Україну бачить по-своєму. Ті йдуть з Москвою, ці — з Європою, інші є в повній ізоляції від сусідів, а є ще й немалі сили комуністів, соціалістів та т. званих аграрників із Селянської партії, які, принаймні більшість з них, дали б собі накинути хомут на взір СРСР. Це і спричинює негаразди, про які постійно чуємо і якими боліємо.

Незалежність в Україні будується з великим трудом, з дня на день, з міся-

ця на місяць, з року на рік. І є вже певні зміни на краще, хоч їх запримітити нелегко, бо негаразди швидше кидаються у вічі.

Що світ знав про Україну раніше? Все було “рашен”. Тепер цілий світ знає, що існує 52 мільйонна держава, яка має численні політичні, економічні, культурні, а то й мілітарні договори з різними країнами Заходу, включно з Росією (хоч той договір з Росією не надто корисний для України. Проте, визнання у тому договорі Криму і Севастополя за українську територію має своє важливе міжнародне значення. Саме тому російський парламент Дума не поспішає із ратифікацією цього договору).

Україну визнали понад 150 держав, де в більшості з них Україна має свої консульства, а у 68 країнах має свої посольства-амбасати.

Головою Генеральної 52-ої Асамблеї ООНатій був український представник, колишній міністер закордонних справ України Геннадій Удовенко. Це великий престиж для України. Участь українських астронавтів у космічних польотах з Америкою, успіхи українських змагунів у спортових світових іграх поширюють добре ім'я про Україну в світі. Спільні маневри з американськими й іншими військовими з'єднаннями, „Бріс'98”, участь українського війська в Боснії, у конфлікті із сербами, — це поважні успіхи українських військових сил.

Україна вступила до Світової Торговельної Організації (в скороченні СТО), що запевнить Україні вільне торгування із світом на сприятливих тарифах. Україна бере активну участь у праці різномірних регіональних структур, починаючи з НАТО і закінчуючи новонародженими типу Чорноморського співробітництва.

Україна стала пробиватися на світовий ринок зброї. Продала Пакістанові танки вартості 680 мільйонів доларів. Вона є тепер одним із найбільших виробників зброї, що поповнює бюджет держави. Голова УКРСПЕЦЕКСПОРТУ Антін Куків сказав, що вони підписують такі контракти — що три дні.

Не мають рації ті, що уважають, що Україна не має війська, яке в разі небезпеки могло б стати на захист держави, що воно вбоге, погано одягнене, без крихти патріотизму. Не важко догадатися, хто і в якій цілі поширює такі вісті. Звичайно, що в українському війську, як і в інших ділянках, ще багато недоліків, і про це одверто говорили нам тут нещодавно два старшини Української Армії; полковник Вячеслав Болотнюк, редактор журналу „Українське Військо”, і полковник Віктор Фріс, співредактор того ж журналу, у знаменитій доповіді для громади. Сьогодні Українська Армія, що начисляє 350.000, є на 80 відсотків українізована. Мовна проблема у Збройних Силах України вирішується успішно, куди краще, ніж де-інде. Треба вимагати від влади, щоб її представники виконували мовні засади Конституції. Час найвищий, щоб переконались чиновники, що в Україні державною мовою є українська мова. Коли спочатку в Українській Армії було 80 відсотків старшин росіян, а 20 відсотків українців, то сьогодні є навпаки: 80 відсотків старшин є українці, а лиш 20 відсотків росіян.

На території України, крім Севастополя і Чорноморської флотії, немає вже більше ніяких російських мілітарних з'єднань. Полковник української

армії Вячеслав Білоус, голова Співки Офіцерів України, депутат до Верховної Ради України, перебуваючи в ЗСА і Канаді на запрошення Братства колишніх Вояків 1-ої Дивізії УНА, сказав, що його місія є знайти шляхи для поліпшення умов проживання українських військовиків, бо 65.000 з них не мають мешкань. Тож слід шукати контактів з фірмами, державними і приватними установами, які погодилися б допомагати у кредитуванні будівництва для військовиків.

Стан духово-патріотичного виховання молоді в українському війську, з приходом міністра оборони генерала Олексі Кузьмука, змінився на краще, бо генерал відновив директиву першого міністра оборони Константина Морозова, яка легалізувала працю Співки Офіцерів України. Співка Офіцерів України постачає і передає Армії літературу з історії українського війська і держави.

Українська мова, нехай і з великими труднощами, однак починає займати в державі належне місце, хоч ще довго прийдеться воювати за те, щоб вона стала для всіх найдорожчим скарбом у себе вдома.

Дуже відрадним є факт, що по всій Україні до органів самоврядування приходять щораз більше свідомих людей. Проте в парламенті у Верховній Раді є ще люди, для яких ідея незалежності — чужа. Їм навіть не забороняють промовляти недержавною мовою на Форумі Верховної Ради, а то й виголошувати антидержавні і антиукраїнські промови. Дивовижа, що її розумом важко збагнути нам тут, на Заході.

А все ж 1998 рік в Україні пройшов під гаслом „Передаймо нащадкам наш скарб — рідну мову!”. Відбулися науково-теоретичні, культурні і мистецькі заходи, фестивали, конкурси, присвячені українській мові. За пляном впроваджується загальне навчання української мови в державних та інших установах.

Скрізь, де є українці, відзначено 200-річчя, ювілей „Енеїди” Івана Котляревського, вихід якої у світ вважається народженням нової літератури нашого народу. Проводиться видання словників української мови та книг у новій редакції українського правопису. Для реалізації цього почину створено, розпорядком Президента України, Організаційний Комітет з представників виконавчої влади, фахівців і громадських діячів, що його очолив віцепрем'єр міністрів В. Смолій.

Політичні семінари української молоді переконливо засвідчують, що аполітичність та інертність української молоді в суспільних процесах припинилася. Навпаки, молодь не тільки цікавиться, але й бере активну участь у політиці. Молодь збагнула, що не самим тільки хореографічним, образотворчим, музично-співочим мистецтвом будується державу, але солідною, розумною і доцільною політикою. І це треба вважати незвичайно позитивним явищем.

Успіхом є теж, що в Україні вільно діє Церква і церкви, хоч впливи Московського патріархату ще дуже великі і сильні.

В Україні плянують модернізувати літаки. Харківський Комплекс ім. Антонова плянує здійснити будівництво середніх і транспортних літаків, що

дасть змогу покращити технічні характеристики на 20 відсотків. (Літак має великий попит і непогані шанси в Європі, як це заявив міністер оборони Німеччини Фолькер Рю.

У пошуках нафти експлуатаційні випробування розпочалися на свердловині „178” глибиною три тисячі метрів, яку наприкінці минулого року провела в Карпатах бригада Богдана Красівського з Долинського управління бурових робіт. На думку геофізиків, вона повинна давати щодоби не менше 10 тонн нафти, що сприятиме стабілізації краю. Україна діставатиме газ від Туркменістану. Обидва президенти підписали вже договір про постачання туркменістанського газу для України до 2000-го року щороку до 20-ти більйонів кубометрів газу.

Україна, — слід пам'ятати, — крім соціально-економічних лих, має і Чорнобильську загрозу, яка, як Дамоклів меч, висить і ще довго висітиме над нами. Не можна забути і драматичний перебіг виборів до Верховної Ради і влітку минулого року вибори її голови, що збоку нагадувало чи не циркове видовище. Остаточо було обрано головою Олександра Ткаченка із Селянської Партії, лівого напрямку, і двох заступників. Обрано теж 20 голів різних комітетів, у тому, на жаль, шість лівих. Але причин до зневіри немає. Це все перехідні події.

Минулого року в кінці травня і на початку червня відбувся в Києві З'їзд бізнесменів, у якому взяло участь понад п'ять тисяч бізнесменів із усього світу. Київ, як пишуть, видав екзамени на зрілість. Усі бізнесмени і гості докладно познайомились із прегарною столицею України — Києвом, де в цей період, як відомо, цвітуть каштани. Японці, між іншим, були особливо захоплені, коли вперше побачили Київ в цвітінні каштанів. Вони із подивом висловлювались про красу Києва — „столиці в садах”.

Пам'ятаймо — незалежна Україна дісталася українському народові без пролиття крові, з волі Божого Провидіння, тому на кожному українцеві й українці, і тут і там, лежить священний обов'язок своєю працею підтвердити, що свята кров наших героїв і наших мучеників, пролита в минулому за Волю, не пролилась надармо, але лилась для того, щоб Україна була вічною. Згадаймо і недавні жертви людожерського СРСР: смерть на каторзі Валерія Марченка, Василя Стуса, Олексі Тихого, Юрія Литвина і інших. А це було всього 15 років тому і вже не за Сталіна, а за Андропова.

Щодо відносин Росії до України, то відомий американський політолог, колишній секретар Стейту Збігнєв Бжезінський сказав: „Якщо Україна, не зважаючи ні на що, відстоїть своє національне ‘я’, то це буде тим здатним і надійним способом, що стримає Росію, згасить її реваншистські амбіції і врешті змусить її обернутися на себе саму, усвідомити свою злочинну роль у все-світній історії, заглянути в чорну прірву своєї грішної душі і відсахнутися та спробувати покаятися”.

Відзначаючи сьому річницю незалежності України і відновлення Української Держави, кожний повинен запитати себе, що я зробив, роблю чи готовий зробити для укріплення державної незалежності. А головне, мають себе запитати ті, що стоять у проводі політичного, релігійного, господарського і

культурного життя, і вони мусять відповісти на це питання, усвідомивши свою відповідальність за долю батьківщини, розуміння потреб модерної нації, держави, складність і черговість завдань і пріоритетів та старатися знайти способи ці труднощі подолати.

Тільки спільними зусиллями можемо побороти жахливі наслідки поневолення впродовж віків, безхребетність і продажність деяких українців, якщо вони є у проводі. Треба вірити у власні сили, у гідність української людини, у розсудливість українського народу. Тільки за тих умов ідеали волі, незалежності і самостійності будуть гідно збережені та утривалені.

В день 24-го серпня кожного року будемо молитися і згадувати всіх, що поклали своє життя в обороні волі України на протязі всіх часів.

Так нам Боже допоможи!

Софія МАЛИЛЬО

Діаспора

*Діаспора... Яке об'ємне слово!
Об'ємне і вагоме водночас.
В нім чується зов однієї крові,
що над просторів даль єднає нас.*

*Нас порізли ріки й океани,
Нас розлучили гори і хрести.
Палали за плечима лихом гнаних, —
та не згоряли ніжності мости.*

*Пливли роки, пройшло ціле століття,
а хвилі гнаних підіймались знов,
і пам'ять матерів продовжувалась
в дітях,
і промовляла прадідівська кров.*

*Діаспора... і в серці біль ятріє,
бо знає серце — скрізь вони живуть,
бо надто їх багато по Росії
та по краях, що їх так досі звуть.*

*Чи не вони безвинно вимирали
серед щедрот Кубанської землі?
Тайгу і тундру ними заселяли
по волі демонів у зорянім Кремлі.*

*Чи не вони із Холмщини й Підляшшя
через межу нам тугу свою шлють?
Гірка їм випала життєва чаша,
пройшли вони до краю хресну путь.*

*На всіх меридіанах і широтах,
не згинувши в суворих бурях літ,
примноживши чуттів і дум щедроти,
буває — творить український рід.*

*О, рідні люди, по усіх планеті!
В крові у нас одна любов дзвенить.
Край пращурів у творчій своїй злеті
вас пам'ятає і благословить.*

12.XII.1993. В. Ворохта, Закарпаття.

ПРО КРУТЯН-ГІМНАЗИСТІВ

В українській історіографії, починаючи зі статті учасника бою Івана Шарого, нещасливий бій під станцією Крути обріс величезною літературою. Але навряд чи можна назвати інший епізод новітньої української історії, так слабо задокументований. Минає ювілей за ювілеєм, як у пресі на всі боки перекручуються ймення героїв (Кирик-Сірик-Пурік, Пипський-Пинський-Пінський, Генкевич-Танкевич). Тим часом в архівосховищах сумирно лежать відповідні першоджерела, а на сторінках давньої преси розкидано численні публікації. Однією з останніх праць покійного Івана Ільєнка, сумлінного дослідника большевицьких репресій, став збірник, присвячений Крутам, але навіть тут немає іменного покажчика, а відповідні персоналії не оброблено.

У дуже не повному синодику жертв муравйовського погрому, надрукованому 1918 року в журналі „Малая Русь”, знаходимо нотатку: „Так, совершенно неизвестны имена ста шестидесяти восьми украинцев гимназистов, участвовавших в боевом курене с.[оциалистов]-[р] [еволюционеров] и вильном козацтве [...]”. На жаль, джерело своїх відомостей редакція журналу не подала. Це тим прикріше, що вже давно приспів час зайнятися персональним складом юнаків, хто бився під Крутами, а серед них — тих передусім, хто під Крутами загинув.

Заходжучися коло цієї справи, пригадаймо, як ця військова частина сформувалася. На початку січня 1918 року в Києві відбулося віче українського студентства з новозаснованого Українського народного університету й Університету Св. Володимира. На цьому вічу було вирішено закласти студентський курінь січових стрільців під проводом сотника Федора Тимченка. Під загрозою бойкоту й виключення з української студентської корпорації до цього куреня мали вступити всі студенти-українці. Крім старших — студентів — записалось і багато середньошкільників, передусім учнів Другої української гімназії імени Кирило-Методіївського братства (із старших, сьомої й восьмої клас — майже всі учні), за ними — учні Гідротехнічної школи та київської Військової лікарської школи, на той час уже українізованої. З Києва всі вони вирушили на північ у понеділок 25-28 січня 1918 року.

Учасник бою, що чудом лишився живий і згодом виїхав до Львова, де помер 27 травня 1936 року, Ігор Лоський розповідав: „Якщо не помиляюсь, шостого (19) січня 1918 року відбулись загальні збори учнів двох старших клас. Пошесть зборів охопила на ті часи київських гімназистів, і то були не перші збори, що їх бачив у своїх мурах старенький будинок Художньої школи на Сінній площі, де знайшла собі тимчасовий притулок гімназія. Але, мабуть, ні одні з тих зборів не проходили так однодушно. Головою обрано бл. пам. Павла Кольченка, учня 8-ої класи, що встиг вже побувати на фронті під час Світової війни і уважався тому найбільш досвідченим у військовому ділі. З'ясувавши в коротких словах справу, Кольченко запропонував прийняти по-

станову ідентичну з тою, яку прийняли на своєму віці студенти університету. Постанову одноголосно прийнято. Директор гімназії, якого прощено на збори, після невдалої спроби одговорити своїх питомців від такого, на його погляд, нерозважного кроку, мусів зрештою погодитись з постановою та оголосити з рамени дирекції офіційальну перерву навчання в двох старших класах гімназії, на час перебування учнів у війську. Просив лише, аби не спокушати до вступу до куреня учнів молодших клас. Правда, це допомогло мало, бо кілька учнів шостої класи таки до куреня вступило”.

Тут доречно — бодай найкоротше — пригадати історію цієї славної гімназії. Друга українська гімназія імені Кирило-Методіївського братства відкрилась на підставі постанови Тимчасового уряду від 8 серпня 1917 року у складі 9-ти клас (1 підготовча і 8 основних). Як відомо, гімназії мали в старі часи по вісім клас.

Життя Другої гімназії розпочалося 4 вересня вступними іспитами. Усіх учнів протягом 1917-18 шкільного року було 242, з них 239 українців. Усі предмети викладалися виключно українською мовою.

Увесь цей час гімназія містилась у приміщенні художньої школи на Сінному базарі, де займала частину кімнат. Умови її існування були дуже важкі. Якщо російські гімназії переживали книжкову кризу, то тут не було ні підручників ні приладдя, викладати доводилося між чотирма голими стінами. До Великодня через брак місця заняття тривали з 4-ої до 8-ої години вечора, потім — з 8-ої години ранку. Як відзначалось у звіті, перша повна українська державна гімназія починала без підмоги з боку державної влади.

Шкільний рік закінчився 1 червня 1918 року. 2 червня відбувся святочний акт видачі атестатів першим абітурієнтам, яких було 18. Усіх учнів в класі на червень було 25 — Іван та Кость Карвани, Ігор Лоський, Вероніка Черняхівська та інші.

Постійні зміни влади, недоїдання, мешканеві проблеми важко позначились на дальшому існуванні навчального закладу. Проіснувала гімназія взагалі недовго, лише кілька років, але назавжди лишилась в історії України світлими іменами своїх вихованців.

Всім упам'ятку слова Михайла Грушевського на похороні загиблих: “*Dulce et decorum pro patria mori!* Солодко і гарно вмерти за отчизну, — каже латинський поет, пезії котрого були шкільною книжкою тих, котрих тепер ховаємо. Солодко і гарно!..”

Ці слова голови Центральної Ради стосуються передусім саме старшокласників Другої української гімназії. Багато пізніше, на допиті 23-24 жовтня 1929 року, їхня однокласниця, поетка й перекладачка, онука Миколи Лисенка й Михайла Старицького, Вероніка (Рона) Черняхівська, донька письменниці Людмили Старицької-Черняхівської, пригадала: „З російської гімназії я перейшла до 2-ої української, відомої своїм національним духом, що майже всі її учні — хлопці старших клас узяли участь в трагічному бої під Крутами”.

Латинську мову в гімназії викладав молодий, 28-літній, Микола Зеров. 9 жовтня 1917 року його було обрано також і секретарем гімназійної педагогіч-

ної ради. Правдоподібно, саме він був тим неназваним гімназіяльним професором, який у промові над могилою порівняв героїв Крут з героями Тернопілів. „Від того часу, — розповідає мемуарист, — це порівняння назавжди лишилося за героями Крутів, які положили своє життя на вівтар Батьківщини [...]”.

В архівному фонді Другої української гімназії зберігся коштовний манускрипт — акуратно списана рукою Зерова книга протоколів педагогічної ради. Цей рукопис документує головні події з життя гімназії і містить повний перелік учнів, що під Крутами загинули. Що можна сказати з приводу цього списку?

Передусім звертає на себе увагу та обставина, що серед крутян було багато біженців — виселенців з Галичини. Опинившись у різних місцевостях (Ростов-над-Доном, Катеринослав тощо), вони зрештою стягнулись до Києва. Кілька десятків юнаків відповідного віку після іспитів вступили тут до Другої української гімназії. Маємо список дітей біженців, за яких директор гімназії Г. Козленко просив кол. Тетянинський комітет внести плату за перше півріччя 1917-18 академічного року. Ось ці імена: 7 кляса: Михайло Чарковський, Степан Юричко (олівцем: „Різдво — убитий”), Роман Дідунек, Георгій Піпський, Михайло Курило, Іван Сорокевич. 8 кляса: Володимир Бліхарський, Володимир Дзундза, Михайло Ваньчик, Кость Карван, Іван Карван, Гнат Зубрицький, Юліян Гіба, Роман Король, Андрій Педа, Нестор Іванина, Василь Решетилович. Висока національна свідомість галичан стала важливим чинником у формуванні героїчного студентського куреня.

Другим чинником, що сприяв спільному пориву українського юнацтва, стала саме атмосфера Визвольних Змагань. Ігор Лоський розповів, що „учні II-ої гімназії знали особливо добре будинок Пед.[агогічного] музею. Майже цілий 1917 рік товклися вони у вестибюлі і на хорах, прислухаючись промовам українських міністрів та парламентаріїв. До того ж недовго перед тим більшість їх у складі так зв[аного] „Бойового куреня партії соц[іалістів]-революціонерів” охороняли помешкання Центральної Ради під час боротьби з командуючим Київською військовою округою російск[им] есером Оберучевим”.

Третім чинником став загальний патріотичний настрій, що панував у гімназії. Клясним наставником у восьмій клясі тут став Павло Зайцев, видатний шевченкознавець. До історії культури він увійшов п'ятьма числами журналу „Наше минуле”, першим томом „Записок Історично-філологічного відділу УАН” та т.зв. варшавським повним зібранням творів Шевченка як їхній редактор. 7 листопада 1917 року в сьомій клясі клясним господарем було обрано дочку драматурга Івана Карпенка-Карого (Тобілевича) Марію Прохорову. Згодом вона перейшла як завідувач педагогічною частиною до Першої української трудової школи Дурдуківського — елітарного (хоча цілком демократичного!) навчального закладу, де вчилися діти національно свідомого київського громадянства, діячів української культури. Шосту клясу перебрав Григорій Холодний, теж відомий педагог, який невдовзі очолив Інститут української наукової мови.

З огляду на виключно високий рівень викладачів гімназії наведу повністю перший склад педагогів, обраний Шкільною радою. Їх перелічено у відношенні до попечителя Київського учбового округу від 11 вересня 1917 року з проханням про затвердження. Це, властиво, вихователі крутян.

Отже, прохалося про затвердження на штатні посади таких осіб:

1. Отець Степан Богданович — законоучитель.
 2. Павло Іванович Зайцев, штатний учитель петроградської гімназії „Человекολюбиваго общества” — учитель української та російської мов і літератур.
 3. Олекса Кіндратович Приходько, штатний учитель Варшавської гімназії у Чернігові — учитель української та російської мов і літератур.
 4. Микола Костьович Зеров, штатний учитель Златопільської гімназії — учитель латинської мови.
 5. Вадим Вікторович Шарко, штатний учитель Київського кадетського корпусу — учитель математики.
 6. Григорій Григорович Холодний, штатний учитель 14 московської хлоп'ячої гімназії — учитель фізики й математики.
 7. Олександр Сергійович Грушевський, штатний учитель петроградської жіночої гімназії Л. М. Туригіної — учитель історії.
 8. Іван Іванович Крижановський, штатний учитель уманської комерційної школи — учитель історії.
 9. Костянтин Степанович Шило, штатний учитель єлисаветградської І комерційної школи — учитель географії та природознавства.
 10. Марія Іванівна Прохорова, штатна вчителька київської гімназії Конопцяцької — учителька французької мови.
 11. Михайло Іванович Жук — штатний учитель рисунків і чистописання.
 12. Семен Миколайович Романюк — штатний учитель підготовчих клас.
 13. Антон А. Семиліт, штатний помічник класного наставника прилуцької гімназії — помічник класного наставника і вчитель гімнастики.
— по вільному найму:
 1. о. Кирило Стеценко — законоучитель у молодші класи.
 2. [Закреслено:] Микола Терентійович Улезко — логіка, психологія та німецька мова.
 3. Юрій Гнатович Гаєвський, присяжний повірений — на законодавство.
 4. Михайло Пилипович Кравчук — на математику.
 5. Орест Іванович Левицький — на історію.
 6. Михайло Іванович Рудницький — на німецьку мову.
 7. Ольга Сильвестрівна Вояківська — на німецьку мову.
- Героїчний чин молодих українців вразив громадянство. Департамент класичних мистецтв Міністерства освіти подав доповідну про потребу збудування на одному з київських майданів пам'ятника жертвам Бахмача, Крут і Києва. Міністер освіти запропонував професорові Університету Св. Володимира Григорієві Павлуцькому виробити статут комісії для збудування пам'ятника загиблим під Крутами, який мало бути передано на затвердження Ради Міністрів. І нехай політичні події зробили цю ідею нереальною, вона вті-

лилась у цілковито несподіваній справі, започаткувавши український кінематограф. Як повідомила тодішня преса, з вівторка 18 червня 1918 року в Художньому маніятюрі на Галицькому майдані, ч. 2, мали розпочатись вистави українського кінематографа. Увесь прибуток з цих вистав призначався на фонд пам'ятника студентам і школярам, забитим під Бахмачем і Крутами. „Вперше, — писала газета ‘Відродження’, — кінострічка озветься до глядачів українською мовою”. До програми сеансів мали увійти картини „Берестейська мирна конференція”, „Похорон жертв більшовиків”, „Похорон юнаків, замордованих під Крутами”, „Шевченківське свято”, „Парад дивізії полонених” та 1-й випуск української гімназії”. З музичних номерів мали бути виконані „Марш Дорошенка” та „Вічний революціонер” Лисенка, „Гей, не дивуйте, добрії люди” тощо.

Не стояла осторонь подій, що хвилювали українське громадянство, і Церква. Як повідомляла преса, панахиду по вбитих під Крутами в Братському монастирі мав відслужити Єпископ Канівський Василій (Дмитро Іванович Богдасhevський, 1861-1933).

Нарешті, не можна не згадати про те, як повелися з Другою українською гімназією большевики, скоро прийшли до Києва знов і тут розпанюшилися. Мало того, що саму гімназію було ліквідовано як таку. Із сатанинською мстивістю вони чигали відтоді на кожного з вихователів і відплатили зрештою кожному з них. Григорій Холодний і Вадим Шарко пройшли по процесові СВУ. Першого з них засуджено до розстрілу, доля другого взагалі невідома. Розстріляно на Соловках Миколу Зерова. До справи СВУ було притягнуто і Марію Іванівну Прохорову, яка, протестуючи проти цинізму катів, 7 січня 1930 року оголосила в тюрмі голодівку. Знищено Михайла Кравчука й Наталю Мірзу-Авак'янц. Вони пішли услід за своїми вихованцями, про яких Павло Тичина писав:

*На Аскольдовій могилі
Український цвіт! —
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.*

1. Протокол засідання педагогічної ради 2-ої української гімназії імені Кирило-Методіївського братства.

22 березня 1918 року.

№ 9. Протокол засідання Педагогічної Ради 22 березня р. 1918.

Засідання відбулось під проводом п. вик. об. Діректора Г. В. Козленка, в присутности В. В. Шарка, І. В. Шалі, М. Ів. Рудницького, М. П. Кравчук[а], О. С. Грушевського, Г. Г. Холодного, М. І. Прохорової, Н. Ю. Мірзи-Авак'янц, М. К. Зерова і члена батьківської Ради І. Ф. Цимбала.

Над чим радили.

10. Пропоозиція п. Діректора гімназії ушанувати пам'ять учнів гімназії, що полягли в боях — під час январських подій с.[ього] р.[оку], [VI кл.] — Гнаткевича В., Тернавського Євг., Соколовського Андрія, VII кл. — Сороке-

вича Ів., Піпського Григ., VIII кл. — Кольченка Павла, Ганкевича Миколу і Дубницького Юрія, що вбитий під Синявою.

Що постановлено.

Просити п. Директора гімназії звернутись до батьків учнів і висловити жаль і спочуття ради з приводу передчасної смерті їх дітей.

Просити батьків забитих в боях учнів гімназії надіслати фотографічні портрети дітей; портрети бажано б збільшити і вивісити їх в помешканні гімназії.

Вдатися до Міністерства справ освітніх в справі заснування при гімназії стипендії пам'яті забитих в январських боях учеників гімназії.

Зазначених учнів виключити з списків.

Директор	Г. Козленко М. Прохорова Гр. Холодний
Члени Ради	О. Радзімовський Мих. Кравчук І. Рудницький Ів. Шала

Секретарь Педагогічної Ради Мик. Зеров
ДАМК. Ф. Р-332. Оп. 1 № 5. Арк. 12 зв., 14.

2. Відношення директора Другої української гімназії до Міністерства освіти УНР

17 липня 1918 року.

Згідно з постановою Педагогічної Ради дорученої мені Гімназії від 22 березня б.[іжучого] р.[оку] звертаюсь до Міністерства Освіти з проханням заснувати при Гімназії стипендії імені учнів Гімназії, забитих в боях з большевиками під Крутами: 8 кл. — Ганкевича Миколи, Дубницького Юрія і Кольченка Павла; 7 кл. — Піпського Григорія, Сорокевича Івана; 6 кл. — Гнаткевича Василя, Соколовського Андрія і Терновського Євгена.

Ці учні своєю геройською смертю виявили найбільшу любов до України. Їх фотографічні портрети, які будуть висіти в залі гімназії, будуть нагадувати про їх патріотичні вчинки. Заснування стипендій їх імені ще більше піднесло би вгору їх імена.

В. о. Директора	(підпис)
Діловод	(підпис)

ДАМК. Ф. Р-332. Оп. 1. № 2. Арк. 40.

3. Заява Володимира Бліхарського до педагогічної ради Другої української гімназії імені Кирило-Методіївського братства. Уривок.

14 серпня 1918 року.

10-го січня сього року я, послухний візванню українського правитель-ства і Центральної Ради, разом з товаришами вступив в ряди укр.[аїнської]

армії, а іменно в студентський курінь січових стрільців, щоби обороняти, оскільки можна, нашу Вітчину перед наїздом москалів-большовиків. Приймав діяльну участь в нещасливій бійці під ст. Крути, котра так трагічно скінчилась для многих моїх товаришів. Коли ми приїхали з-під ст. Крути до Києва, я вступив в отряд полковника Болбочана і приймав участь в уличних бійках з большевиками. Українська Центральна Рада і правительсто України мусіло виїхати з військовими частинами до Житомира, а відтак до Сарн. Зі Сарн українські частини наступали на Київ. Після завязтого бою під Бердичевом був взятий Київ. З Києва ми переслідували большевиків дальше і в тр[ь]охденній бійці під ст. Ромодан побідили знову їхні банди і взяли з боєм м. Полтаву, відтак був взятих Харків після бійки під ст. Люботин; наші сили, побільшені охотниками з міста Полтави і Харкова, поїхали на Крим очищати його від большевицьких банд. [...]

ДАМК. Ф. Р-332. Оп. 1. № 23.

Світлана ЖУК

Поворот додому...

Вогник страху зачах. Залишилось
лиш вогнище болю,
на хрестах розіп'ята стражденна
Вітчизна моя,
Україно, мій квіте! Прости за розлуку
з Тобою!
Я Тебе покидаю. Ще більше
покинута я.

Як без Тебе мені? Я люблю
Твої верби й калини,
Солов'їні діброви, гаї, запахущі поля,
Це солодке повітря і мову
Твою, Україно,
Бо росила ж мене ця свята
незабутня земля.

І чим далі від Тебе, тим більше
до Тебе я лину,
Тільки серце невтішне, мов рана,
щемить і болить,
Моя пісня дитинства, вишнева
моя Україно!
Не забуду Тебе, бо не зможу забути
й на мить.
Я іще прилечу. Хай зміцніють

натруджені крила,
свою спрагу втамує водою
Старого Дніпра
— Здрастуй, Матінко рідна! Це я —
Твоя Доня зрадлива!
Як незатишно жить без Твоєї
любоби й тепла!

Я відвідаю Київ, і річку, і тихе озерце,
і садочки старі, і домівки
знайомих людей,
Ти мене пригорни, пригорни мене
міцно до серця!
Притулюсь, мов дитина, до маминих
теплих грудей.

Признаюся я щиро — і досі мій край
мені сниться,
І так солодко-солодко серцю
моєму вві сні.
За двома океанами світиш мені,
мов зірниця,
А в душі — Твоя мова й Твої
незабутні пісні!

Київ, 1998

ЗНАЙОМТЕСЬ: БАНДЕРІВЕЦЬ

Замість передмови, я хотів би зацитувати документ, який переконливо свідчить, що права людини в СССР не лише здійснюються, але й охороняються.

Виписки з вироку: Іменем Союзу Радянських Соціалістичних Республік 12 листопада 1954 року, воєнний трибунал Прикарпатської воєнної округи на закритому судовому засіданні в м. Станиславові в складі предсідника підполковника юстиції Яшина, народних засідателів сотників Свиридова і Лакенка, секретар сотник Ващенко, без участі сторонніх розглядав справу за обвинуваченням: Басараба Дмитра Павловича на підставі ст. 54-1а КК УРСР на 25 років ув'язнення у виправнотрудових таборах з позбавленням прав...

Відписка вірна. 12.XI. 54 р.

Я веду розмову з Дмитром Басарабом. В послужбовому списку цього сивого 56-річного чоловіка 7 років партизанки та підпілля, 23 — концтаборів, 31 — як востаннє бачив рідну домівку. Моє перше питання з розряду: як дійшов до життя такого?

— Через непередбачливість, — відповідає, криво всміхаючись. — Слід було б чекати, доки ХХ з'їзд засудить свої помилки, а я одразу радянську владу за грудки хапав. Тата енкаведисти забрали наприкінці 1939 року. Маму і п'ять сестер — тоді ж на Сибір. Я з братом мусіли втікати за кордон. Виявилось, що в світі існує така штука, як клясова боротьба, і ми — виразники ідей ворожої кляси. Коли раніше дивився на свого малописьменного батька, й на думку не спадало, що він може бути чийось недругом. Заповідав молитися, шанувати маму, батьківщину та землю, що нас годує. Вчив вирощувати хліб. А таки мав заздрісників — розстріляли, а я й досі не знаю місця його поховання... Десять років старцювала на засланні мама з малими дітьми. Жили в державі, де день і ніч співається про щастя; іли те, чого українцям не випадало їсти за всю писану й неписану історію. Старша сестра влаштувалася на фабриці, де видавали на обід миску зупи, зумисне відтягала їсти до кінця робочого дня, щоб, прибігши додому, виблювати все, погодувати тим родину. Хто дасть мені відповідь, у чому їхня провинна?..

Шукав рятунку за кордоном і мій брат. Перехід через Сян день-у-день забирав життя двох, трьох, сімох українців. Хто мав нещастя бути мислителем-українцем, кому не поталанило з соціальним походженням, врешті ж випало стати щасливими будівниками комунізму. А кидалися люди під кулі, оплачуючи життям волю, бо не мали її на землі. Братові поталанило — большевицька куля не влучила, видобувся з ріки мокрий, але радий, і потрапив

просто в руки нацистів. Повели до комендатури. Втікачів за домовленістю передавали назад в СРСР. Два бандитські уряди уклали „законну” угоду: Україна як географічне поняття — так, як народ — ні. Двоє німців конвоювали його до советського раю, туди, де справджуються усі мрії. На мості вже чекали прикордонники, „парні с відкритими руськими ліцями”, і він побіг знову. Спочив у бік, кущами пробиваючись до лісу. По ньому стріляли і ті, і ті — обидві „дружественніє країни”, але марно. Взагалі доля берегла нашу родину. Після війни ще всі живі, окрім невідомо де та за віщо вбитого батька. Одним ми відбулися. А от решті краян...

— 1945 року ви мали нагоду залишитися у Німеччині, що спонукало вас замінити безтурботне життя заможного бюргера на повне небезпек життя во-яка УПА?

— Свідомість того, що там, далеко на Сході, наші люди гинуть за Україну...

— На що розраховували й чи не була боротьба проти російського (комуністичного) уряду справою від початків приреченою на невдачу?

— Мені не раз доводилося чути подібні сумніви як з боку чужинців, так, на жаль, і від власних українців. Гадаю, що в хвилині, коли на карту поставлено питання: бути чи не бути нації? — аптечні виважування розрахунків недоцільні. Ми не мали права датися зліквідувати себе без опору. Покорою загарбника не задобриш. А чим винагородили ту братію, яка „мовчить, витріщивши очі”, ми бачили з недавніх подій на Східній Україні. І хай нас було сотні тисяч в УПА супроти декілька мільйонів армії большевиків, ми билися, твердо переконані, що зламаємо хребет Москві.

— Чи пахне тут звичайним фанатизмом?

— Я не вельми добре знаюся на історії (я не політик і навіть не член ОУН), але доля всіх, навіть наймогутніших імперій єдина — скін. При цьому неминучі жертви, якими українці й заплатили за dokonання історичної справедливості. Ця істина живила мій дух усі довгі роки боротьби й полону. Піддавати ж її сумнівіві зараз не маю підстав...

Слава Україні!

Січень, 1976 р., Урал

Тамара ГАНЕНКО

Україні

(постчорнобильське)

*Сонцем вмиту, пісенним гаптовану щебетом,
В найбагатшій загорнуту вруна,
Засипали тебе і піском і щебенем,
Україно моя одурена.*

*Ти металась між ними, усім угодними,
В зраду все не могла повірити,
Закривавлено й спрагло на ноги зводилась
Поміж кігтів хижацьких відомств.
А тобі прямо в душу — рентгени байдужості,
Теплий сторонній брехні — під коріння.
Перед чим стрепенуться, коли одужають
Твої ниці сини, Вкраїно?..*

П'ЯТЬ ПОРТРЕТІВ ВАЛЕРІЯ МАРЧЕНКА

Валерій — політв'язень

Спершу про місце нашого знайомства. Це 36-ий табір суворого режиму в с. Кучино Пермської області. Хоч офіційно в радянському законодавстві категорія політв'язнів не значилася, табори для політв'язнів все ж були. Там до них зверталися „на Ви” (на цьому, правда, шанобливість і закінчувалася), і на кожного засудженого припадало в середньому по двоє охоронців... Рік знайомства — 1978/79. Періодичність зустрічей з ним явно недостатня. Жили ми в різних бараках, а ходити в гості одне до одного було „не положено”. Крім того, Валерій на той час був уже хворою людиною і виходити для спілкування на нашу прогулянкову стежку (в таборі її іронічно називали „тропою Го-Ши-Міна”) міг не часто.

Зміст розмов — стандартний для всіх зеків-українців. Говорили про настрої в Києві та в Україні, про спільних друзів і спільних стукачів, про маразматичність уряду і нищі прийоми КГБ, про життя в таборі та шляхи опору і протесту. Ті розмови мали один гандж: ми обмінювалися думками, а не фіксували їх для історії. Жодної гадки про те, що хвилини наших зустрічей, власне, є історичними. Навпаки, все життя було попереду, і я брав від Валерія жартівливу обіцянку, що зі своїм весіллям він іще зачекає, поки я вийду з табору, щоб відгуляти його разом.

Про тяжку хворобу Валерія було відомо всім, але від нього самого ніхто скарг не чув. Може, саме тому якось дивно, що чужим людям, які сьогодні дивляться на Валерієві світлини, його обличчя видається виснаженим і зболеним. У таборі я б так не сказав, хоч саме табір невпинно „поїдав” рештки його здоров'я. Від нього віяло силою, твердістю, впевненістю. Дух його цілковито домінував над тілом, і кременістість цього духу була настільки очевидною, що не було потреби приглядатися до немочів тіла. Вони були вочевидь дургородними.

Запам'яталась мені, молодому на той час зекові, відсутність у Валерієві всякого сумніву, коли мова йшла про моральний вибір. Він просто переступив межу страху, і той його вже не терзав. Було видно, що за тією межею він здобув такі великі духовні скарби, що проблема вибору — зважитися на моральний крок, який ніс нові страждання, чи злукавити з собою і тим самим забезпечити собі якісь поблажки — перед ним уже не стояла.

Ось конкретний приклад. Одного разу, за кілька тижнів до якогось офіційного радянського свята, зона обговорювала можливі акції протесту. Було вирішено провести масове одноденне голодування. Відразу ж після цього Валерія взяли на етап до пермської лікарні, а зона продовжувала жити своїм

життям. Напередодні самого свята обставини змінилися, і в'язні вирішили, що краще буде провести не голодування, а іншу акцію (не пригадую вже яку). Так і вчинили. Через кілька тижнів повертається в зону Валерій й питає: „То як там минуло голодування на зоні? Я про нього не забув і тримав його в Пермі”. Ми завмерли й відвели погляд. „Як, ви не проводили?! Але ж ми домовилися!!” Важко передати той сором, який відчули всі ми. Не те щоб ми свідомо зігнували Валерія. Ні, ми просто забули, що він був поінформований про ті пляни і, як чесний політв'язень, буде вважати своїм моральним обов'язком провести заплановану акцію протесту, не зважаючи на те, що він уже не на зоні. Для мене, молодого зека, це була чудова лекція табірної шляхетности

Кажуть, не той справжній аристократ, що їсть ножем і виделкою на людях, а той, що їсть ними навіть наодинці. Валерій і був таким справжнім аристократом.

Вдруге доля звела мене з Валерієм у просторі, але не в часі. У квітні 1984 року мене привезли етапом відбувати заслання на те саме місце, в якому наприкінці 70-их років його відбував і Валерій Марченко, а саме: селище Саралжин Актюбінської області в Казахстані. Залерій (разом із ще однією старшою грузинкою, яка мала на нього великий духовний вплив) був першим, хто „освоїв” це місце для українських політв'язнів. Після нього в Саралжині побували Зорян Попадюк, а згодом і я. Прості казахи згадували Валерія з великою пошаною, і те доброзичливе ставлення якось одразу перенеслося й на мене. Саме в Саралжині мене й застала звістка про смерть Валерія, саме там я й заспівав йому поминально „Чуєш, брате мій”. То був тяжкий рік для України, коли смерть вочевидь одягнула вишиванку, відбираючи в нас наших героїв...

Валерій — журналіст

Перебуваючи з Валерієм у таборі, я ще не знав нічого ні про його „Листа до діда”, ні про листи до матері, ні про ті твори, які він ще напише згодом. Єдиний і, здається, найшанованіший вид журналістики в зоні — це листи протесту, це статті звернення, писані на волю. На них відточувалося перо не одного журналіста, завдяки ним зеки взагалі опановували науку журналістики, до того навіть не мріючи про такий фах.

Як фаховий журналіст Валерій Марченко починав свою діяльність в газеті „Літературна Україна”, де переносив увесь тягар ідеологічного пресу і де врешті-решт був заарештований. Багатьом його тодішнім співробітникам здавалося, що від журналіста Марченка не залишилося уже й сліду. Але ось яка іронія долі. Більшість публікацій журналістів „Літературної України”, тоді шанованих і відзначуваних преміями, сьогодні можуть служити лише причиною для сорому за їхніх авторів. І навпаки, відлучений від цього жанру, Валерій Марченко назавжди увійде в справжні підручники української журналістики. Бо закони жанру вимагають не тільки вміння знайти точне й образне слово — на це, поряд із Валерієм, спроможні цілі шеренги більш-менш

обдарованих журналістів. Найвищі зразки жанру вимагають іще високої наповненості слова духовною субстанцією, а це вже властиво лише небагатьом фахівцям, до яких ми відносимо й Валерія. Але готовність заплатити за своє слово життям дається лише одиницям. І серед тих одиниць — знову ж таки Валерій.

Валерій Марченко жив у той час, коли заслужити премію майстра слова майже інваріантно означало оплатити її людською гідністю і моральними втратами. Саме тому Валерій ніколи не був лавреатом жодної літературної премії. Але своїм коротким подвижницьким життям він досягнув більшого. Тепер премією його імені, встановленою Українсько-Американським Бюром захисту прав людини, шанують інших журналістів. У цьому — справедливий закон журналістської карми.

Валерій — син

Про Валерія-сина найкраще свідчать самі його листи до матері, Ніни Марченко, які її стараннями й були опубліковані окремою збіркою під тією ж назвою — „Листи до Матері”. Тому замість того, щоб говорити, банальності, переповідаючи його синівські почуття, я всіх відсилаю до цієї дивовижно духовної книги. Натомість хочу я звернути увагу читачів на два важливих аспекти.

По-перше, Валерій сповна сплатив своїй матері синівський обов’язок. Був час, коли саме мати вчила його ходити, робити перші кроки у самостійному житті, триматися просто і гордо. А тоді ролі помінялися, і вже Валерій вчив свою матір не боятися отим типовим липким страхом, який відбирав у советських людей їхній розум, совість і честь. Вчив робити перші кроки у своїй громадянській непокорі і теж триматися гордо і просто. Отож настане час і зустрінуться вони у небесній високості не тільки як мати і син, а і як двоє найближчих друзів, які не дали одне одному занепасти на чорних проваллях життя.

По-друге, Валерій продемонстрував усім нам, *що* значить бути своїм родичам справжньою опорою. Скільки душевних драм пережили советські люди, піддаючись тискові КГБ, саме тому, що вони, мовляв, були „змушені бути опорою для своїх рідних”. І завертали зі своїх бунтарських доріг, і намагалися жити сумирно, але нечисте сумління і втрата самоповаги поволі підточували їхні душі, більшість спивалися, душевно згасали і ставали для своїх рідних скоріше тягарем, аніж опорою.

Валерій вибрав інший шлях. Він не залишився з матір’ю тілом, зате залишився своєю чистою невмирущою душею. І, о диво! — саме це й стало для матері великою опорою! Він тримає її при житті своєю силою, одухотворює своїм духом, є для неї радником і мірилом людських чеснот. А ще він залишив для матері те, на що вона сьогодні спирається чи не найбільше, а саме: релігійну віру. І тепер хай кожен, хто здатен думати й аналізувати, скаже, який із тих двох варіантів опори насправді кращий?!

Валерій Борець

Спершу одне загальне зауваження. Борцівський характер дисидентів часом ставлять під сумнів. Мовляв, за що ж таке особливе вони боролися? Де їхня спільна концепція майбутньої держави, яку вони мали б обстоювати? Де їхні якості тепер, коли вони розбіглися по партіях і пересварились між собою? Не беручи на себе завдання виправдати те, що виправдовувати не варто, я все ж хотів би звернути увагу читачів на одну засадничу особливість дисидентів. Усіх їх об'єднувала в таборі не спільна і єдина для всіх модель майбутньої держави, а неприйняття держави існуючої. Всі вони були єдині у своєму протесті проти злочину советської держави, тоді як, обговорюючи можливі політичні рецепти, різнилися щодо них іще в таборі! І цей факт треба трактувати не як якийсь гандж дисидентства, а як такий знак часу, який потребує глибшого філософського осмислення.

А тепер повернусь до Валерія і дозволю собі порівняти його як борця із деякими іншими дисидентами. Так, багато з них знали, що будуть заарештовані, — Валерій же знав, що в таборі він загине. Свідком цього є його мати, який він із гіркою іронією говорив, куди саме йому судилося „емігрувати”. Різниця, як на мене, величезна. Більшість політв'язнів брали участь у спільній табірній боротьбі порівняно здоровими — Валерій боровся тяжко хворим. Кожен із нас знає, як міняється наше сприйняття світу, навіть коли ми просто грипуємо. Що ж тоді говорити про ті хвороби, які наповнюють душу смертною мукою?! Валерій усе ж вистояв, а тому це не просто боротьба — це мучеництво. Тут треба нагадати слова самого Валерія, що він „не був камікадзе”, „не поставив собі на самознищення”. Він любив життя і дуже хотів жити. Але, дозволяючи КГБ знищити його тіло, він все ж не дозволив знищити в собі Людину. Громадяни багатьох країн мають цей привілей — бути людиною — від самого народження. Валерієві разом з іншими дисидентами цей „привілей” довелося виборювати. То борець Валерій чи ні?

Валерій — християнин

Малювати оцей останній портрет мені, здається, найважче. По-перше, в таборі про християнство ми з Валерієм практично не говорили. По-друге, Валерій ішов до Бога поступово, і свідком кульмінації його віри я не був (зате були інші люди, зокрема моя майбутня дружина, яким він прагнув допомогти зробити перші кроки до Бога). Проте будь-яка віра визначається не словами, а ділами. Діла ж Валерія свідчать самі за себе.

Варто проаналізувати один вислів самого Валерія, який, на мою думку, потребує уточнення. Але спершу сама розлога цитата: „...Але це так складно пояснити, чому слід вірити в Бога. Та вже хоча б тому, аби зникло почуття самотності, нестерпної безвиході. Щоб, перебуваючи серед дітей сатани знати — ти не самотній, з тобою Спаситель та численні однодумці, котрі, як і ти, бажають добра і справедливості, утвердити (християнську) мораль, краще якої зухвала людина так нічого вигадати і не спромоглася. Щоб прийти до ро-

Валерій Марченко з матір'ю пані Ніною.

зуміння Бога, тобі треба лише подумати: все, чого прагнеш ти, давно записано в Біблії. Лише ми того не знали, бо все життя довірливо завчали: людське щастя залежить від соціальних умов. Для спростування цієї нісенітничі мені потрібно було пройти табір. Для того, щоб усвідомити: добро і зло — в душі, мусів побувати на засланні”.

Здається мені, що деякі релігійні скептики звернуть увагу з усієї цитати лише на два слова: нестерпної безвиході. І здвигнуть плечима: „Чи ж не казали ми, що віра в Бога — це лишень психологічна реакція на безвихідь, це самозахист організму від безсилля і самоти?” Тому я хотів би нагадати, що у Валерія вихід був! Якби він тільки розкався у нескоеному злочині й написав про таке каяття до якоїсь газети, його б випустили з тюрми, навіть підлікували б, він повернувся б до людей, до матері, до нареченої. Але всі ці шляхи він собі сам відрізав — це була його воля, його жертва. Саме тому він і відчував себе самотнім, що „діти сатани”, які його оточували, ставилися до моралі як до фікції, придуманої „святенниками для одурманення людей”. Від такої самотності і від такої безвиході справді є один лише вихід — до Бога, але це не людина малює собі в уяві спасенну руку доброго Отця-Батька, який пригорне і приголубить, а сама рука Христа прорізає всесвіт, щоб стати людині опорою на її *via dolorosa* (скорбному шляху).

Валерій пройшов свій скорбний шлях до кінця, і віра його не була тим показовим святенництвом, яке так дошкуляє нам у наші лукаві часи. І за цю справжність його віри йому було подаровано вище благо, яке завжди так мало усвідомлюється людьми, — вибілити свої шати ще за життя і стати перед Господом уже білим-білим.

ДВА ЛИЦАРІ БЕЗ СТРАХУ, БЕЗ ДОГАНИ

Замучений в ГУЛАгу Валерій Марченко про легендарного „зека” Антона Олійника (в 15-ліття смерті Валерія)

„Знову заарештували Валерія Марченка”, — пролунало в 1983-му році по всій українській вільній пресі на Заході, і всі ми, — хоч уже „привикли” до цих трагічних повідомлень з Дому Неволі, з СРСР, все таки спинилися, щоб сумувати разом з Марченками в Києві. Адже щойно кілька місяців тому, 21-го січня того ж року, помер старий професор, історик Михайло Марченко, який постійно відважно боронив київські церкви від знищення советським антихристоським урядом, коли разом з доцентом Г. Сургаєм написали вони ще в 1971 році Заяву в обороні дальніх печер Печерської Лаври, документ, що потім поширився в самвидаві. Це, власне, дідове прізвище взяв собі за своє його внук Валерій, коли доріс до повноліття, солідаризуючись із дідовою діяльністю і поглядами. І ось кілька місяців пізніше м’ясорубка кагебівська загребля знову Валерія Марченка, який не довго втішався волею (нехай і під наглядом поліції, але таки в родині, в Києві), адже його випущено з концтабору тільки в 1981 році, а за два роки знову „колеса б’ють, колеса б’ють, в Сибір торують путь”, як писав незабутній Василь Стус, що теж замучений у неволі 15 років тому...

Тепер встало перед нами усіма питання, чому так скоро зробили його каральні власті знову „рецидивістом” і позбавили волі? Ми міркували, одні глибше, інші поверховніше, щоб знайти відповідь, чому арешт наступив знову? Серед відповідей був такий: — „Ми переконані, що єдиним непростимим гріхом В. Марченка для імперської радянської влади і є ця його постійна любов до Добра, до рідної землі”. — У висновку речниця Закордонного представництва УГГ казала: „Навіть позбавлений елементарних можливостей для творчого збагачення своєї культури, він завжди лишався небезпечним для русифікаторської влади через стійкий патріотизм, через гостре відчуття кривди для людини і для народу”.

З цим не можна не погодитися, але це не все. Такі слова можна було поставити під біографією кожного рецидивіста — політичного в’язня-українця. Якщо ж зупинитися й поглянути глибше, можна знайти щось таки унікальне, що стосується лише самого Марченка, цього молодого киянина (народжений 1947 року), філолога, перекладача і журналіста-публіциста, знавця теж азербайджанської мови й літератури, що й був засуджений в 1973 році за український... і „азербайджанський” націоналізми! (І такі дивогляди існували у СРСР).

Що ж було таке особливе в останньому часі в творчості цієї визначної і

думаючої людини? Розгортаємо дві лише публікації, і вся справа стає ясною. В „Сучасності”, за січень-лютий 1982 року, було опубліковано в розділі „Спогади” есей Валерія Марченка про Антона Олійника, унікального оунівця, улівця, розстріляного в КГБ ще в 1966 році за те, що... пошив у дурні всю совєтську каральну систему. Пошив у дурні всіх їх Антон Олійник не один раз, а двічі.

Хто ж був Антон Олійник? В цьому ж журналі читаємо: „Досі єдиним джерелом інформації про Олійника був ‘Український Вісник’, випуск VI, березень 1972 (Прага-Балтімор: В-во „Смолоскип”, 1972)”. Тут є стаття-документ „Пам’яті Антона Олійника”, що його підписала група політв’язнів-українців мордовських таборів у серпні 1970 року. Це був заклик цих споборників святої волі до всіх українців у світі згадати Антона Олійника, найбільшого героя зеківського, в п’ятиріччя його другої успішної втечі з Сибіру в 1965 році. В „Сучасності” далі написано: „Перебуваючи в підпіллі ОУН, Олійник у 1947 році попав в руки співробітників МВД, що маскувалися під українських повстанців. Був засуджений на 25 років сталінських таборів. 1955 року, після кількох невдалих спроб, Олійникові вдалося втекти з табору на Інті й повернутися на Рівенщину. Того ж самого року його схопили й засудили ще на один 25-річний термін ув’язнення. Після трьох років, проведених у Владімірській тюрмі, Олійника перевели в мордовські концтабори. Саме про його втечу влітку 1965 року з мордовського комплексу пише тут Марченко. Згідно з вищезгаданим документом Олійника стратили в червні 1966 року в Рівному”.

Це сухий конспект із згаданого документу з „Українського вісника”, самвидавного журналу, що його редагував Вячеслав Чорновіл. (Але тут „Сучасність” треба доповнити, бо насправді вже рік перед „Вісником” VI було в „Українському Віснику”, випуск I-II, 1971, хоч дуже коротко, але все таки згадано про Антона Олійника в матеріялах, відомих під назвою „Процес Святослава Караванського”. В розділі „Голові Президії Верховної Ради СРСР від журналіста Караванського С. Й., без суду і слідства ув’язненого за вірність ідеалам, проголошеним ‘Всесвітньою декларацією людських прав’”. На стор. 182 читаємо: „Так 6. X. 1966 року Рівенський обласний суд засудив до розстрілу А. Олійника за участь у повстанні проти сталінської сваволі на Західній Україні у 1945-47 рр. У 1945-47 роках. А. Олійникові не минуло ще повних 18-ти років. До того ж у 1947 р. його було засуджено на 25 років ув’язнення. І от після 19-річного ув’язнення його засудили за те саме ще раз, і на цей раз до розстрілу. Така юридична практика суперечить як ‘Пактові про людські права’, так і всім людським нормам гуманізму”.

„Український Вісник”, випуск VI, коротко переповівши скупі біографічні дані Антона Олійника, галицького юнака з Юнацтва Організації Українських Націоналістів, який завдяки своїй освіті й красномовству вже визначився в культурно-освітній референтурі ОУН, пише: „Олійника арештовують, ‘суд’, двадцятип’ятирічний термін [спочатку правдоподібно був засуд на розстріл], етапи і жах сталінських таборів. Далека Північ, Інта. Там він і поневіряться до 1955 року. Що йому довелося побачити і пережити — не вдасться

оповісти в кількох словах... У 1955 році йому вдалося втекти з 5-ої режимної зони на Інті. На цей раз успішно... Перед ним сотні кілометрів дикої тайги, де можна зустріти лиш диких звірів та... табори. Ці останні страшніші. Колись, коли люди одержать доступ до архівів КГБ, вони познайомляться із щоденником А. Олійника, в якому занотований кожний крок цього шляху — сотні кілометрів пішки через тайгу, сотні кілометрів човном по Печорі, мандри під чужим прізвиськом залізницею від Котласу до Сарн. Покищо про цю одіссею знаємо від самого Антона тільки ми”...

Антон Олійника ввіймаю було на Рівенщині, суджено знову, „а тоді — новий суд, других 25 років і Володимирська в’язниця... Три роки в’язниці Антон використав дуже плідно... Поглибилися його знання... тепер він став небезпечним не тільки як потенціальний втікач, бунтар, але й людина, яка завдяки своїм знанням могла б колись більше прислужитися своєму народові. Його не можна було зламати, можна було знищити. Але це вже не були роки сталінського терору, а хрущовської соцзаконності... Після тюрми Антона переводять у травні 1958 року в Мордовські концтабори. Як і на Півночі, Антон живе однією думкою — вирватися на волю! Яка сильна жадоба волі мусить бути у людини, щоб, знаючи про те, що мало хто з втікачів-в’язнів лишається живим, маючи власний гіркий досвід, робити нову спробу... Але Антон вперто і ретельно готується, обдумує кожен крок, передбачає всі несподіванки... Табір, в якому тримали Антона, був укріплений так, що практично навіть вибратися за зону можливості не було. Але не для Антона Олійника! Влітку 1965 року Мордовські табори облетіла вістка: — Антон втік вдруге. З ним ще один в’язень. До нас, українців, підходили представники інших націй, поздоровляли, раділи разом з нами. Казали: ‘На таке здатні тільки українці!’ Радість збільшилася, коли з України надійшла зашифрована звістка, що втікачі вже там!”...

Антон Олійник виконав “mission impossible” і закпив з цілого КГБ і всіх кагебістів, тож і лють проти нього була не до опису: ‘Спіймаємо — і розстріляємо’...

Чотири місяці пробув Антон Олійник на волі, але врешті-решт його схопили на Рідній Україні. „Рідкісний випадок, що хтось щасливо втік з лабет КГБ і добрався на батьківщину один раз, а Олійник зробив це двічі!”. — Далі стислими словами оповідається про третій суд і зфабриковані фальшиві „докази”, про „масові вбивства” під час підпільної діяльності, за що засуджено Антона Олійника до смертної кари і страчено в Рівному в червні 1966 року... Це була чорна помста кагебістів-підлотників, бо боялися й тремтіли вони від думки, що він стане прапором, легендою, надхненником для майбутніх поколінь, бо це про таких осіб — про героїв і напівбогів складає народ потім свої думи-пісні. Такими були всі Байди-Вишневецькі, Сагайдачні, Перебийноси, Дорошенки, всі Нечаї, Морозенки, Залізняка й Тараси...

Тут підходимо ми до постаті молодого Валерія Марченка, автора писань про А. Олійника.

Якраз тоді, коли Антона Олійника вперше зловлено большевицьким окупантом України й засуджено на канібальський строк — 25 років позбавлення

волі, — тоді у 1947 році народився в Києві Валерій Марченко. Коли Антон Олійник втік перший раз, Валерієві було всього вісім років. Але під час другої втечі Олійникової, коли Антон у Києві „зійшов на східці Софіївського Собору, кидаючи в обличчя киянам слова страшної правди про те, як Москва визискує Україну... і про давні кривди, і про громадський обов'язок кожного”, — тоді Валерій був студентом. Про це пише сам Валерій Марченко в спогаді „Антон Олійник”, надрукованому перше в „Сучасності” за січень-лютий 1982 року, а написаному якраз в 15-річчя геройської і мученичої смерті Олійника — найбільшого героя ГУЛагу, в році 1981-му, ще перед виходом Марченка на короткотривалу волю (Валерій був звільнений 12-го травня 1981 року, а знову посаджений за ґрати, як сказано, — в половині жовня 1983 року). Відбулася ця зустріч в Києві, ‘зустріч’ з Антоном Олійником, що примусила Валерія Марченка, ради Олійника, зустріти знову каторгу.

Валерій Марченко пише: „Пам’ятаю, як одного з вересневих днів до мене в аудиторію університету (йому, студентові, було тоді 18 років) підійшов схвилюваний однокурсник: ‘Ти знаєш,... там, біля Софіївського собору... один чоловік виступав. Він та-ак сильно говорив про Україну, русифікацію...’ — Від захоплення хлопцеві бракувало слів. Це був слід, на який я несподівано натрапив у Києві 1965 року...”

Це був не тільки „слід”, але наказ для Марченка розповісти про Антона Олійника — цього новітнього Титана, сина батька Прометея, в якому атавізмом відродилася вдача запорозька, козацька. Відродився дух тих героїв, що й на палях уміли сміятися...

Крок за кроком, на шести з половиною сторінках свого есею-спогаду, розповідає Марченко про Олійника все те, що сам довідався в таборі, бож, заарештований сам в 1973 році, не зустрічався Валерій з Антоном, якого вже в 1966 році страчено: „Антон з боєм розповідав друзям про занепад національно-визвольного руху, про винародовлення краю. Сталінський [і Кагановічський] десятирічний плян боротьби проти націоналістичного підпілля дав свої плоди. Тут, у тюремній камері, було вперше поставлене питання, що робити далі? Не виникло розпачу від поразки, бо достеменно знали: то не поразка ідеї. Сила перемогла силу, як казав Гоголь на розпач свого Тараса Бульби... Вони мусять вчитися. Домоглися викладачів для вечірньої школи... З тюремної бібліотеки, яка якимсь чином уникнула цензурного погрому, мали змогу брати розкішні дореволюційні видання. Вивчали клясичну філософію і літературу, історію, іноземні мови. Поступово Антон визначає для себе і предмет зацікавлення — соціологію. Його улюбленими авторами були Кант, Гегель, Донцов... Вчився наполегливо день-у-день, і по трьох роках тюремного ув’язнення зріє на ерудованого політолога і — трибуна... Олійник досяг того, що зветься абсолют. У непіддатливій для тортур плоті селянського сина з Західної України [з Галичини] ярів могутній козацький дух, обрамлений витонченим інтелектом...

„Антон, як і всі націоналісти, не плекав ілюзій стосовно долі України. Шліфував хист полеміста в суперечках з численними комуністами-ревізіоністами, які, заскочені поз’їздівською демагогією про ‘от зараз уже дано на-

справді волю слова', мов гриби по дощі, з'явилися в країні, а відтак у таборі (тобто, після XX з'їзду партії, на якому Хрущов розвінчав Сталіна — Л. В.). З логікою, якої нікому не спростувати, викривав перед опонентами гнітючо ортодоксальний характер їхнього марксистського суспільства на відміну від демократії. Ну, а в знанні національного питання він просто не мав собі рівних"... — І тут спиняється Валерій Марченко на описі одного Шевченківського концерту в концтаборі. А що Шевченка офіційно заборонити святкувати не важилася навіть большевицька партія і КГБ, — то те свято відбулося з участю спочатку табірної адміністрації, де начальство, — майор Малишкін, — виголосив навіть „казьонну" промову про Шевченка, насправді „щось жалюгідне, — як каже Марченко, — пробелькотав політрук Малишкін, під ущіпливі гукання зеків" (ув'язнених). — Пише Марченко: „В центрі сцени, обрамлений жалобною стрічкою, величезний мальований портрет Поета. У вишиванках, із суворо урочистим виразом облич, спадаючими хвилями від портрета, поставали хористи... На трибуну зіходить Антон. Чисто поголений, в елегантному строї, — тоді ще дозволялося, — овіяний тим світлом духовости, про який і зараз згадують, коли заходить мова про нього (прошу поррахувати роки: згадували після 15 повних років, як Олійника вже не було в живих! — Л.В.), наш Антон говорив Слово про Шевченка. В залі, де сиділи представники з управління — адміністрація табору, панувала гробова тиша. З непослабною увагою слухали зеки... хоч дехто і не все добирив по-українському (проте більшість розуміла, бо серед арештантів скрізь по „неісходімій" тюрмі народів — СССР найбільше було українців! — Л.В.). Не один із старих вояків („святих дідів", — так називали в концтаборах колишніх оунівців і упівців, які більшу частину свого життя провели за ґратами — Л.В.) зронив сльозу... Вливалися в розповідь вірші Шевченкові. Кликали на прю з кривдою: Володимир Безуглий (рецитував) 'Кавказ', Трохим Шинкарук — 'Розриту Могилу', Юрко Скирук — 'Юродивого'. А голос Олійника то припинявся, заглушений могутнім співом, то знову зринав, послідовно ведучи слухачів до великої таїни Шевченкового Генія. І всім було ясно, чому нищівно відгукнувся Тарас про Богдана Хмельницького, і за що зарізав своїх покатоличених дітей прославлений Гонта, і чому прихильності вчорашнього кріпака шукала княжна Варвара... Якийсь час зала вражено німувала. Відтак хтось зухвало-жартома, або з шанобливістю проказав: 'Майора Олійникові!' 'Майора!' — підхопила решта захоплено. — 'Майора!'

„Такий вибуховий вечір не пройшов незауваженим, — продовжує далі Валерій Марченко, — не помітити таланту Олійника вже було неможливо”.

Потім довідуємося із цієї статті, що в табірній газеті — офіційні поліції, з'явилася нагінка і на Олійника, на декламаторів, і на оунівців — Василя Підгородецького та Юрія Литвина, які, мовляв, не стали на шлях „виправлення", бо... „серед множества книжок, прочитаних Олійником, не виявилось ні однієї, де б писали про... колоніалізм в Африці..." Ну й не забули про наклеп на великий російський народ, намагання Олійника „посварити два братні народи”.

„Про втечу Олійник не припиняв думати. Його очі світилися, вказуючи,

що він нетутешній, тимчасовий. Якийсь ‘оперативник’ з ‘землячків’, Баранець, попередив Василя Підгородецького, що, якщо Олійник утіче, його розстріляють. Антон знав про це, але не про збереження життя йому йшлося”. — Плян втечі нарешті готовий: від річки Явас відходив рукав, що, перетявши промислову зону, впадав знову в річку Явас. У воді загорожа таборова продовжувалася. Тут були міцні залізні грубі ґрати. Навколо — густий частокіл з закопаних паль, а на всьому дерев’яний поміст, де щодві години йде патруля, а теж позачергово в будь-який довільний час. „Потрібно було зробити між палями прохід і перетяги ґрати. Завдання вимагало нелюдських зусиль. Пиляти треба було у воді, бо це гасило скрегіт”. — Підводна робота розпочалася; змайстрували водолазне спорядження: маска на обличчя, шланг на повітря, який прикріплювався над поверхнею води непомітно. Хтось пильнував непідпадаючо поблизу проти сторожі і ще гірше — проти стукачів-донощиків. У всю справу було втаємничено тридцять зеків... і ніхто не видав, бо всі були з тим самим підпільним українським оунівським минулим...

Вів розповідь далі Марченко про те, що перед втечею пішов Антон Олійник до одного старого дядька з Київщини, який був характерником-ворожитом, щоб розтлумачив йому загадковий сон, що приснився Антонові відразу перед втечею: старий сказав, що втече, але його зловлять, судитимуть і скарають смертю. Антон напівповажно-напівжартома казав, що адже не розстріляють, бо нема за що, а пристрелити під час ловитви, — це так. Йому здавалося, що віщий дід, кудесник (тут пригадується ворожіння князеві Олегові в сиву давнину) помилився. Антон Олійник не вірив у смерть. Ще тоді не вірив. Це був проте вже 1965 рік, і Брежнєв уже рік був на місці Хрущова...

Це було літо, — продовжує Марченко свою думу-розповідь про Антона, — „гурт зеків розташувався над берегом річки, наче на пляжі, в пообідні хвилини. Двоє поринають у воду, пиляють... Той, що вартує, розпочинає пісню, коли хтось чужий наближається”. [Добро, що українці вміють і люблять співати, чи то в гóрі, чи то в щастливості, чи то в праці, навіть на праці каторжній, так як колись по турецьких галерах]. Цілий місяць тривало це підводне пиляння, і врешті лазівку пророблено-пропиляно. Йти вирішили двоє: Антон Олійник і Роман Семенюк. Це сталося 13-го серпня 1965 року, а напередодні, згідно з козацьким звичаєм, як то було в Царгороді, на риночку, де пив Байда мед-горілочку, зібралося у бараці щось із сорок в’язнів: пили тільки чай, бо в таборі хмільного нема: „Антон сидить на чолі столу, напокуті; ледь збуджений, з сяючими очима. Несподівано до бараку приходить старий Афанасов. Робить здивований вигляд, хоч про вечірку негайно дали знати стукачі”... Йому пояснили, що Антона ‘день народження’. Антон пропонує випити чаю начальникові, за ‘моє здоров’я’. Кагебіст ухиляється. Роман Семенюк, у якого чудовий голос, заспіває сумну пісню: „З полтавського бою розбитий Мазепа втівав”... — (Вимовна це пісня. Ми, наприклад, на свободі у Америці не вміємо цієї співати, хоч нам можна б було. А там Мазепу хвалити — це теж була відвага. — Л. В.).

На другий день — „Найзухваліша втеча за історію політбюра останніх десятиріч здійснилася”. Через чотири години кинулася погоня їх знайти, але

„продуманий до найдрібніших деталей плян не підвів”...

Марченко не описує докладно самої втечі може й тому, що не мав відомостей, а може тому, щоб не відкривати владі того, чого вона ще не вивідала. Знаємо тільки, що втікачі враховували навіть таке, що з побутових таборів могли в цей час тікати „вурки” — кримінальники.

Антон Олійник і побратим Роман Семенюк бігли тайгою, їхали попутними автомашинами. Дібралися так до Рязані, далі потягами йшли перегони з кагебістами, досі успішні. Через два тижні — лист з Дніпропетровська — умовлений текст — співв'язні дізналися, що обидва втікачі на волі, в Україні. „Зона тріумфувала”, — аж впливаючись з радости, констатує це Валерій Марченко, хоч він сам тоді не був учасником тих подій, але „тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок мене на ниву батьківську ведуть”...

Обидва, Антон і Роман, на Україні, „пливуть Дніпром на пароплаві, милуючись краєвидом осіннього Подніпров'я”, бож „нема на світі України, немає другого Дніпра” — і „могутній і красний Дніпро, і нема йому рівної ріки в світі”. — Так сказали про Дніпро великі Два — Тарас Шевченко і Микола Гоголь...

Антон „дослухається до тонів рідної мови в юрбі незнайомих, але таких близьких рідних краян-земляків. Збуджений Олійник забалакував з людьми, розпитуючи про біди й клопоти”. Для ілюстрування цих розмов наводить Валерій Марченко зустріч з молодесенькою 17-річною україною, що втекла з колгоспного рабства, де її „прикріплено” на все життя. Вона бажала поступити вчитися в технікум, але її не прийняли, бо витримати вступні іспити тяжко сільській дівчині, — рівень бо знань учнів з провінції далеко відстає від міських.

Це ж та сама політика, що й за німців: „нур фюр дойче”, але німці були відвертіші і признавалися до того, що окупованим до певних речей зась. А в большевиків все було забріхане: вчитися всім вільно, але декому „вільніше”. По містах, де переважало не-українське населення, вчитися було легше, школи вивінувані добрими учителями й усім потрібним. На селах, натомість, вчать діти в препоганих умовах, і часто-густо мусять, замість вчитися — іти до колгоспу щось там „вибирати” на полі (і, звичайно, вручну, бо „техніка, то тонка штука”, або машин нема).

Мав Антон також зустріч з учителем з Харкова, де не було українських шкіл, а це ж у другому по величині, після Києва, найбільшому місті так званої „Української Советської Соціалістичної Республіки”. Чи ж не дивогляд?! Бачили наші відважні втікачі й безпросвітніх п'яниць, молодих людей, що „заморюють черв'ячка” — свою совість, п'ючи горілку з кожної найменшої нагоди, щоб не плакати над своєю і своїх ближніх долею в большевицькому „раї”.

Далі їхній шлях ішов на Київ, у золотoverхий Київ, де колись української державности й культури, а тепер — Олійник бачив зрусифіковане місто, а зі стін „плювали чужомовні оголошення і зневажливо кривилися продавщиці в крамницях на ввічливе українське „перепрошую”. — Так і пише Марченко, немов би читаючи сам всі ті оголошення й чуючи зневагу від нахабних

московських або обмосковлених „девушок” по крамницях, що в своїй па-
шехонській тупості не знали, які ж вони примітивні, якщо вони думають, що
українська співуча мова є гірша за ‘черстве кацапське слово’, як вислов-
лювався про російську мову ще Шевченко у свій час. У Києві окупант розпа-
ношувався і він смів називати українську мову — „бандеровщиною”, а всіх ук-
раїнців залякано тим, що вони „такіє ужасніє націоналісти”. Але це тут, у
Києві, виступив Антон Олійник з безстрашним зверненням до киян із східців
перед Софійським собором.

Це ж ті самі східці, з яких 350 років тому вітав Богдана Хмельницького
посадник міста Адам Кисіль, коли переможець-гетьман приїхав до Києва (по-
дія зображена на відомий усім нам картині „В'їзд Богдана Хмельницького до
Києва” Миколи Івасюка: Богдан „Гряде до Софії Святої На білоснігом коні,
А за тобою — твої вбї, Орлята славної борні... Вже не Москва і не Варшава,
Не за козаччину вже бій, А українська держава В уяві блиснула твоєї!”, —
як писав про цю подію Олекса Стефанович.

Бравурну поведінку Антона, що не відав страху, не розумів Роман Семе-
нюк: навіщо це все, адже можна було пересидіти пару місяців у кріївці, в
схроні, а потім податися за кордон... Так раціонально робити казав і брат Ва-
силя Підгородецького; так обом радили з концентраку, з заслання... Сам Ва-
лерій Марченко дивувався трішки від себе за ці одчайдушні потягнення Анто-
нові, уважаючи, що „воля, либонь, не тільки солодка, вона і хмільна”. І жу-
рився Марченко: „де поділася залізна витримка й розсудливість Антонова?”..

Але прозвучали у відповідь усім умовлянням слова Антонові: „Не на те
я рвався з неволі, аби ховатися по кріївках”. — Він же поспішав на Рівенщи-
ну, де хотів „сплатити” один „боржок”... Був там чекіст-кагебешник, з пріз-
вища українець, Голобородько (можливо, що це псевдо, як наприклад, у ката
Гальського, що насправді не-українець — Л. В.). Олійник так і сказав, що пер-
ше, ніж „махнути на Трапезунд” дорогою запорожців, і влитися в лави ЗЧОУН,
він порахується з цим катом, що „стількох наших хлопців помордував, а дів-
чата, ним згвалтовані — їх також не можна забути...” — Тут Олійник наче
слухав „Молитву Благочинного” з „Гайдамаків”. Ми пригадуємо докір Бла-
гочинного-Шевченка: ...розкувать козак сестру свою не хоче, сам не соро-
миться конать в ярмі... Цей докір не стосувався Антона Олійника! Він —
учень Шевченка і Донцова — вибрав собі до найдрібніших деталей таке життя
і таку поведінку, яку уважали найкращою й найвідповіднішою дійснім лицарі.
До них належав він, як належали до них дуже небагато: таким лицарем без
страху і без догани, наприклад, був Ольжич... Теж міг би зберегтися, але
волів не бути подібним до дзвона, що в церкву людей скликає, а сам у ній не
буває... Такі були ті пани-отамани, що завжди йшли у першій лінії вогню, а
вже за ними йшли козаки, які їм підлягали.

Далі все було, як і можна було передбачати. Пише Марченко, що Олійник
до Рівного не дійшов. Його застукала засідка в полі — сотня-дві озброєних
до зубів енкаведистів. Він міг відстрілюватися або собі відібрати життя. Але
цього не зробив. Смію твердити, що якби він дійсно стріляв, щоб „чотири гра-
нати на ката, а п'яту собі”, то не писав би Валерій Марченко оцих спогадів, і

не став би легендою Антон Олійник на весь Архіпелаг ГУЛаг, і не казали б з тремтінням в голосі інші політв'язні, що тільки українці могли з себе вилонити такого героя... а далі — будуть пісні і думи, і не одна сльоза з очей карих...

Тож був „суд”. Фальшиві свідки. Тоді, в 1966 році, ще рік перед приходом до влади в КГБ архикагебіста Андропова, „соцзаконність вимагала суду”, нехай і паперового. Суд тривав довго. Пише В. Марченко: „Отже з листопада місяця він у Рівенській тюрмі. В 1965 році КГБ мало час, тому новорозпочата справа провадилась без поспіху, ретельно. На допит викликалися в'язні з табору (Підгородецький, Солодкий, Мельник), в архіві добиралися потрібні матеріали. Передчуваючи, що з цього зашморгу не випрутається, Антон вирішив дати пікази. Списав два грубезні томи — кожен вчинок, кожному риску світогляду нотував, розтлумачуючи. Такою непересічною, першокласно написаною автобіографією смертника [смертник — людина засуджена на смерть] не гідна похвалитися жодна політична поліція світу! — іронізував з великим смутком Марченко, кажучи, що Антона не зломили, хоч дуже старалися: „запеклим оунівцем, аристократом духу, рабом волі (в Франковому розумінні: „ми рабами волі стали” з „Каменярів” — Л.В.), українським патріотом і націоналістом він і залишився до кінця”. — Так називає-наголублює Антона Олійника Валерій Марченко, який сам належить вже до наступного покоління українських героїв-мучеників.

Суд засудив Антона на кару смерті, що і було виконано „з пристрастієм”.

Щоб виповнилася чаша його страждань до кінця, серед Антонових „суддів” був і той кагебіст „Голобородько”, через якого не хотів Олійник відразу пробувати тікати за кордон... А збирався ж іти „на Заході в Закордонних Частинах ОУН працювати”.

Виповнювалася чаша, виповнювалася і біографія. Якщо ж треба порівняння для Антона Олійника з кимось, з ким він ідентифікувався, то треба йти аж кілька століть назад, до часу князя Байди Дмитра Вишневецького. Народні пісні і думи складають тільки про таких. Судили Байду яничари: *„Тут взяли його наскоком Яничари злісні й грізні Й почепили правим боком Та на гак товстий залізний. — Гей не гнись, могутня спино, Не зломись, моє ребро! — Ти прощай, прощай, Вкраїно, Ти прощай, Старий Дніпро! Хай же турок не чуває, Як терплю я муки й глум... — І старий козак співає, Розганяє біль і сум. Oddaє він Богу дяку, що досяг свого вінця, Що не знав ніколи ляку За Вкраїну до кінця”*. — Змальовує далі поет Байду, як бере-вириває лука з рук тюремника і тремтячими руками скеровує стрілу на султана. Але в очах вже мріла мла і в скривавлених руках покловзулася стріла...

У „Байді” — історичній поемі Грицька Чупринки, розстріляного большевиками українського повстанця і поета ще в 1921 році, про кінець життя Байди сказано те саме, що можна застосувати до смерті Антона Олійника, нечуваного сучасного героя України: *„Через три дні він скінчився, Як дійшов до серця крюк, Та терплячим залишився аж до смерти серед мук. А як турки прибирали В яму з крюка мертвяка, В ту сторонку позирали, Що зродила козака...”*

ЗУСТРІЧ НА КЛАДЦІ

(Пам'яті Б. Антоненка -Давидовича)

I

У дитинстві я любив широкі розливи весняних вод. Мене завжди манила та первісна стихія — чистота весняних струмків і таємниця глибини, якої не сягало око.

У кінці нашого саду був луг. Коли танули сніги, він розливався і ставав великим озером. На краєчку його між двома пнями лежала дерев'яна кладка, де я любив сидіти і дивитися у воду.

Пригадую — десь то було під кінець війни — я сидів на кладці і читав книжку „Третя Революція”. Все було в ній загадкове, починаючи від самої назви: котра революція була третьою? Тоді я знав тільки українську революцію, в результаті якої утворено Українську Народну Республіку.

В одному оповіданні там я вичитав, як важко було молодому гімназистові, що пішов у революцію, підіймати національну свідомість народу. Але він якось натрапив на такий ключ, що діяв безвідмовно. Це була розпутна цариця Катерина. Як тільки він розповідав про її блуд, обуренню народу проти російських царів не було меж.

Ще мені запам'яталося з тієї книжки оповідання про страшного отамана Махна, який виявив зворушливу турботу до безпритульних дітей. Книжка була видана недавно, за німців, а з передмови було ясно, що автори були учасниками революційних подій.

II

Вітер історії перегорнув 20 сторінок. На кожний з них рік був наповнений запереченням попереднього. Я сидів у гостинній київській хаті Бориса Антоненка-Давидовича, і він за чаєм розповідав мені бувальщини зі свого неймовірного життя. Звичайно, наскрізним мотивом цих розповідей був мотив національний. Ми були свідками різних етапів програної національно-визвольної боротьби і несли на собі долю поразки. Моя Волинь уже була заглушена. Єднало нас те, що ми розуміли свою долю і не зрікалися її. Все ж таки мене вражали розповіді про пасивність і байдужість мас у час Визвольних змагань. Козацьке завзяття старого письменника я сприймав як шляхетний метал, вартість якого ніколи не падає.

— Борисе Дмитровичу, колись у дитинстві я читав оповідання про революцію. Мене здивувало, що для збудження народу доводилося вдаватися до винахідливих способів. Один студент досягав цього розповідями про царицю Катерину. Часом не пригадуєте такого оповідання?

— Як не пригадую? — зніяковіло відповів він: — Це ж моє оповідання „Печатка”!

В моїх здивованих очах замерехтіла машина часу — від першої зустрічі з письменником на кладці — до нинішньої зустрічі в його хаті, стіни якої прикрашені фотографіями друзів, котрі давно відійшли разом з епохою. Прірва часу пожерла їх, потім зімкнулася, і ось ми через вузьку кладку проходимо разом над нею у невідоме Завтра.

Пригадую, якось у Спілці письменників був вечір, присвячений сучасній новелі. Читали свої твори Валерій Шевчук, Іван Цюпа, а також Борис Антоненко-Давидович. То був час формальних пошуків, психологічних підтекстів, і старші письменники з цими новаціями майже не рахувалися. Я, зрозуміло, був цілком з молодими.

Але мене чимось діткнув несподівано гострий виступ Івана Драча, його закиди в старомодності на адресу Антоненка-Давидовича. Мені здавалося, що цей письменник незахищений не з боку вразливості форми, а передусім у своїй правдивості. Тоді я сказав приблизно так: „Ми послушали новели письменників різних поколінь. Чого тут дивуватися, що це письменники різних стилів. Я зовсім не чекаю, що Борис Антоненко-Давидович буде писати так, як Валерій Шевчук. І я не є настільки сміливий, щоб сказати присутнім, що краще. Кожному своє. Але я певен, що коли десь за рік хтось запитає, а що на тому вечорі новелі читалося, усі присутні, в тому числі й Іван Драч, розведуть руками. Згадаються хіба „старомодні“ оті „Бабусині казки“ Антоненка-Давидовича. А чому? Бо це твір глибоко вистражданий і винесений з глибин пережитого. Він наводить на роздуми про час і життя. А от чи він глибоко художній чи неглибоко художній — мірою того є хіба те, що зараз маємо про що говорити. До речі, його стосунок до національної пам'яті — теж річ немаловажна”...

Звичайно, після вечора делікатний Борис Дмитрович подякував мені як уважному слухачеві за „розуміння і правдиве слово”.

Щождо критики — він її мав доволі на своєму віку і у формі викривальних статей і закритих рецензій, і, особливо, вироків.

Звичайно, всілякої „критики” заслуговували усні розповіді Антоненка-Давидовича — уже за саму тему! Це був час, коли льояльними темами були — рибалка, амурні розповіді і трудові будні. Минуле учасника Визвольних змагань і зеківське минуле були темами під особливим контролем КГБ. На спогади зека безперервно велося полювання. Часто траплялися регабілітовані зеки, які своїм онукам ні словом не обмовилися про своє минуле...

III

Осінь 1983 року зустріла мене запахом осіннього зела. Мені здавалося, що поза природою життя тут уневажене... Та й за 12 років ріка шістдесятих відпливла в інші береги. Впізнавати старі болісно, а нові — чужі і засмічені.

— Михайлино, доброго ранку в Києві. Я не буду всіх обдзвонювати, але тобі подзвонив. До речі, як Борис Дмитрович — живий?

— Ще й як живий — він же не змінюється!

Коли я зайшов до знайомої господи, у нас не вийшло зустрічі, як між

зеками. В хаті було людно і суєтно. Якись гості, якись незакінчені розмови, що, здавалося, не припинялися. Вони й не помітили, що я прийшов з потойбічного.

Від Бориса Дмитровича я почув, що Валерій Марченко навідувався до нього і навертав його до віри. Тоді Валерій був під новим слідством, про нього згадувалось уважливо, але з відтінком здивування. Звичайно, я цілком розумів Валерія Марченка. В цій суєтні особливо відчуваю, як нервово він відмірював свої останні кроки у відчуженому місті свого дитинства. Йому хотілося при нагоді сказати кожному, що навертатися до Бога треба вже сьогодні, бо без цього течія наших днів не має жодного сенсу.

Борис Дмитрович був з того покоління, що змалку відчужене від релігії. Таким це покоління залишилося і на еміграції (мабуть, за винятком Василя Барки) і в концлагерях. Але національний елемент був настільки органічний вродженому раціоналістові Борисові Дмитровичу, що підсвідомо релігійність зберігалася на глибині, як стара пісня, як позитивна даність душі. Він знав наперед усі аргументи молодого приятеля, але ж аргументів не вмонтуєш у структуру душі.

Звичайно, та структура з роками ностальгією схилялася до святинь дитинства. Мабуть, саме про це хотів сказати він при тій зустрічі, але були якись сторонні люди, я попросив відкласти цю розмову до кращого випадку. Та кращого випадку для найважливішої розмови нам завжди бракує.

Пригадую, він якось гортав перше видання довідника про українських письменників. Воно відкривалося його прізвищем, і тоді він зауважив, що вже останній — так довго забарився. Потім процитував Шевченка:

*Та й заходиться рихтувать
Вози в далеку дорогу.*

Однак життєлюбність його не покидала. Але виснажливі клопоти — також його останнє переселення на іншу квартиру — дорого йому коштували. Недаром колись старі люди не покидали своєї господи і навіть відмовлялися від рятівної лікарні.

Мені запам'яталася одна зустріч у лікарні. У блаженському халатику, він наче сидів у човнику Харона. Але погляд його залишався уважний і чіткий. Щось він заговорив про лоно матері і лоно матері Землі. Потім раптом звернувся до Михайлини, його дружини:

— Поглянь, Михайлино, як на Євгеновім обличчі відбився трагізм життя!

Подібну думку я вже десь чув у зоні. Але з уст мого давнього клясика, відкритого біля розлитого лугу в зелені роки, вона звучала як гірка істина землі, з якою нам не розминутися. Ми її завжди наздоганяємо.

IV

Сонячного ранку 9-го травня я зателефонував за новим номером телефону.

— Тато щойно помер, — відповів голос Ярини.

В труні він лежав урочистий, витягнутий, у своїй вишиванці. Як на свята, зустрічі-прощання з усіма із усім пережитим на віку.

Містерія хапливо поєднувала рештки старого реквізиту — волі, тієї волі, якої вже не можна відібрати, і — в'язниці, яка вже не замикається. Разом з тим конвойні служби здавали свій останній екзамен стеження. Церковне відспівування було вилучене з життя. Спів над могилою був заборонений. А врешті — воля: народжуйтесь собі, вмирайте собі...

Коли автобус з великим портретом письменника на вітровому склі в'їхав на територію Лісового цвинтаря, шереха однакових людинок з парасольками від дощукі зітхнула, як на останній яві V акту: „А тепер уже можна й додому”.

Люди ще довго носили в уяві дрібниці з побуту „такого звичайного” у спілкуванні Автора напівзабутих і напівлегальних творів.

Крізь хащі буденщини, крізь імлу суєтні знов почав вирізьблюватися по-більшеним пляном у моїх очах живий образ клясика, що зустрівся мені в дитинстві. Мені хочеться відділити його шляхетне обличчя від мізерії і сірости жалюгідної епохи, яка тисячами щупальців безперервно стирала риси того обличчя, щоб було „подібне до всіх”. Але в холодній прозорості весняних вод воно стає мінливим, як Протей. В проте чітко окреслюється орлиний профіль невмирущого козака недригайлівської сотні Охтирського полку, де ще й нині чути на старовинних сотенних лініях відлуння старої пісні:

*Ой чи пан, чи пропав,
Двічі не вмирати.*

Замість списа, у козака перо, а все інше залишилося на місці. Правдивість і свобода, — як полковий прапор! Хай там усі поодягали маски, хай навіть усі розуміють, що правда непотрібна і недоречна. Хай старої Охтирки нема, а навколо бляють „Ахтирка”, — козак терпеливо виправляє кожному мову, нагадує і пояснює історію. І відчуває, що вони шанують його за це, як з-діда-прадіда шанували в народі за вірність і честь роду.

І та правдомовність напівзабутого, напівреабілітованого, напівлегального письменника на диво тривка в часі — вона вічно єднає незримий зв'язок поколінь.

ЧЕРЕЗ ВЕРВИЧКУ З ХЛІБА – НА ВОЛЮ

За три місяці до німецько-большевицької війни, в 1941 році запроторили мене большевики до тюрми в м. Самборі і посадили до камери номер 41, що була на другому поверсі. Ця камера називалась „одиначкою”, бо була на одного в’язня, а нас там перебувало від 10 до 13 осіб. В камері були як політичні, так і інші в’язні, яким приписували різні проступки. Був і між нами один жид з Борислава, який заміняв черевики зі своєї крамниці за курку. Мав дуже гарну руду бороду і, коли йому її обстригли, то молився завжди під захід сонця до Бога і скаржився на гнобителів, що зробили йому таку кривду. Життя в тюрмі було дуже погане, як казали — „під псом”. Гігієна нікудишня, тяжке повітря. Вікна забиті дошками, відчинити знизу їх було практично неможливо, але вгорі ми пробили отвір невеличкий і, коли не було енкаведистів, ми його трошки відчиняли. Возили нас з різних камер на переслуховування до обласного НКВД до Дрогобича. На 1-му поверсі були поміщені жінки.

Я довідався через вистукування в стіну, що під нашою камерою є дві молоді дівчини з одного села на Дрогобиччині; їхні матері нічого не знали, куди їх большевики запроторили. Одного разу, коли мене везли на переслуховування до Дрогобича, на залізничній станції нас пересаджували на вантажне авто. Звичайно, робили це у вівторок. Тоді мої родичі — мама, брат і сестри, а також сусіди приходили на станцію, щоб нас побачити. Коли я був близько коло них, то голосно крикнув, що ті дві дівчини — М. і О. з такого-то села — є в Самборі. Нашим людям не треба було багато пояснювати. Правда, енкаведист вдарив мене палицею по голові, але це мене майже не боліло, бо я зробив добру справу. На третій день матері цих дівчат так довго вистоювали під Самбірською тюрмою, аж поки від них не взяли передачу і не підтвердили, що дійсно їх дочки там перебувають.

Нас у цій тюрмі судило біля двох тисяч, переважно українців. Ми порозумівались різно: способом Морзе, або через туалетні рури, які проходили у різні сторони камер. Ми знали точно, хто сидить у такій-то камері і в тюрмі, бо одна камера передавала імена в’язнів іншій. Переважно сиділи наші люди — ветерани польських тюрем, тому це мистецтво нам було добре відоме. Коли я мав 19 років, у 1934 році, я перебував польський концтабір „Березу Картузьку” — 11 місяців, то мав відвагу до всього найгіршого.

На самий Великдень, раненько о 5-ій годині, ми всі тюремники видряпались до заграгованих вікон і тричі голосно крикнули: Христос Воскрес! Христос Воскрес! Христос Воскрес! Це було таке могутнє, що енкаведисти зі страху вчинили алярм.

А коли я вийшов на волю, то мешканці Самбора, ті, що проходили в той час біля тюрми або мешкали недалеко, казали, що чули це дуже виразно. 22

червня 1941 року почалася війна. Енкаведисти почали масові репресії, включно з нічними розстрілами. Найперше почали від камер так званих „смертних“, які знаходились у підвалах. Потім ночами викликали декого з наших камер, і слід по них пропадав... По виході з тюрми їх трупи знаходили в лісах.

В камері дівчина М. зробила вервичку з хліба, а щоб хліб добре тримався і не тріскав, треба було його довго жувати в устах, а тоді аж ліпити. Вона насилила кульки зроблені з цього хліба на шнурочок, витягнений з одягу, а на Хрестик приліпила соломку, щоб гарно блищався. Цю вервичку вона передала для мене через отвір у вікні, коли я опустив до неї шнурочок, також зроблений з одягу, в той час, коли вночі енкаведист на якийсь момент відійшов з-під нашого вікна. Відтоді вона щовечора вчила мене молитись на вервиці через стукіт об мушлю. Ми жили у великій небезпеці, бо відчували, що щось коїться недобре, енкаведисти ходять, як злі пси, і щоразу когось викликають, а по ночах чути жалібне виття псів та глухі постріли. Ми розуміли, що є війна, бо навіть німецьке летунство ушкодило один ріг тюрми. Всі загально були приготовані до бунту на визначений час, бо здогадувались, що так чи сяк нас большевики розстріляють.

Прийшов ранок 27 червня 1941 року. Вранці о годині 5-ій, нас, може до 300 осіб в'язнів, пригнали на подвір'я. Наказали всім обернутись до стіни і стати навколішки. Я був в останньому ряді. Аж раптом посипались постріли і з вікон, і з коридору, а той, що нас провадив, також стріляв з револьвера. Я ментально запхав голову під пахву й докладно бачив, як той, що нас провадив, стріляв до нас. В секундах у мене зародилась молитва до Всевишнього, а властиво просьба до Бога про прощення гріхів. Моя просьба до Бога була така, щоб енкаведист, що стріляв за мною, радше мене вбив, аніж мав поранити. Дуже багато було ранених і в екстазі вони вилазили на середину подвір'я та ховались один під одного. Енкаведисти стріляли і кидали гранати, розривали людські тіла на шматки. Зойки, крики — страх оволодівав людьми.

У це все я вдивлявся і, як остопвілий, не розумів, чи я живий, чи мертвий. Як почали стріляти, то в'язні, що були у камерах, стали розбивати двері, а енкаведисти думали, що то вже німці. Настрашившись, той, що дав наказ стріляти, зразу наказав перестати стріляти, а сам пішов до відчинених дверей, які були за його спиною. Стрілянина втихла, але крики і зойки в'язнів, що розбивали двері були страшними... В'язнів там було ще понад тисячу!

Я швидко зорієнтувався і кулею пробіг попід стіну до тих дверей, куди пішов енкаведист. Там був довгий коридор і двері до канцелярії. Я зауважив, що все порозкидане, а телефон лежав на підлозі. Тоді я швидко вибіг на подвір'я і крикнув, що енкаведисти повтікали. Ті, що були живі, або менше ранені, повставали і почали організуватись, щоб допомогти розбити двері тим, що ще були у камерах. Сила тоді справді „ведмежою” була, й у короткому часі всі в'язні були на коридорах чи на подвір'ї. Ми були певні, що німці є в Самборі. Позабирали ми ранених і та маса в'язнів вирушила з тюрми на Дрогобицьку вулицю, а там ще большевицьке військо гурмою втікає. Вони, як нас побачили, розступились, а ми хто куди міг... між горбди і хати. Я чудом опинився біля однієї хати і пропросив сорочку у якоїсь жінки, що з острахом

дивилась на мене, скривавленого, і вона мені її дала. Я заховався за стайню, там переодягнувся і втікав городами з іншими в'язнями в сторону Дністра. Ми перепливали Дністер і полями зайшли недалеко села Кульчич. По полях ховалось дуже багато співв'язнів і навіть одна жінка якраз з цього села.

Ми залишилися у полі, а вона пішла до села на розвідку. Повернулася з доброю вісткою, що енкаведисти вже повтікали і їхня міліція теж. Але вона нам радила залишитись у полі до вечора, а потім, як усе буде добре, піти до села. Біля мене чудом опинилась і та дівчина, що зробила мені вервичку з хліба, а я вмить почав згадувати, а де ж моя вервичка? Нас же взяли на розстріл несподівано... Якщо хто пам'ятає, то знає, що тоді було модним мати кишеньку на годинник. Я швиденько пошукав, і моя вервичка — в кишені! Тоді я показав її всім, а сам щиро помолвився до Матері Божої за врятування мені життя!

Коли другого дня нарешті прийшли німці, ми пішли сами до тюрми ідесь біля 850 трупів забрали і поховали на місцевім цвинтарі. Складали по чотири тіла до одної скрині, і поховали на місцевім цвинтарі, поклавши всіх до великої спільної могили, відслуживши по убієнних Панахиду.

Хвала Божій Матінці за врятування з небезпеки, а поляглим вічна пам'ять!

*О Богородице, Любове, і золота моя Надіє,
і Сонце днів моїх чудове, і джерело життя, Маріє,
всім ласки з рук Твоїх плывуть —
благослови Мій зёмний путь!
Живе лиш той, що не для себе
Живе — хто іншим виборює Життя!*

(Василь Щурат!)

Симон САВЧЕНКО

Україні

„Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину”

Василь Симоненко

*Люблю твоє ясне чоло:
Твоїх степів безмежну просинь,
Серпанок поля за селом,
Беріз набухлі соком коси;
Твою замріяну весну —
Землі моєї воскресіння,
І першу в полі борозну —
На хліб святий благословіння;*

*Твоїх заводів голоси,
Що в серце йдуть на срібних струнах,
І кристалевий блиск роси
На молодих зелених врунах;
Квітучі спалахи садів,
Обмиті першою грозою. —
Звитяги нелегких шляхів,
Що ми пройшли разом з тобою.
Люблю тебе я, як життя,
Молюся образу твоєму.
І в цій любові каяття
Не буде у житті моєму.*

МАТИ

(Лемент за матір'ю в голодний рік Українського Голокосту)

Над селом теплінь, над селом тиша німа, хіба де горобець: цвірінь...цвірінь... І знову тихо, мов заніміло село, мов настав кінець світу і за-вмер він. Ще тільки-тільки сіріло, ще лежала на бур'янах чиста роса, а вже чорне вороння зліталося і над селом зачинала лунати сумна пісня. А коли зійшло сонце, то освітило воно сумне українське село... Хатки біленькі з почорнілими стріхами, квадратіві віконечка, вулички сільські та зарослі бур'яном вузьенькі стежечки, по яких колись закохані парубки спішили до своїх дівчат...

А садки — куди оком глянь — цвітуть, убираються цвітом білявим, пишються красою своєю. Саме село обгорнулося сумом важким. То заросли вулиці диким бур'яном та полином гірким, і ніхто ними не цікавиться у ці дні весняні, наче забули за них усі — дорослі люди і діти малі. Не всміхаються вишні цвітом білявим: у цю страшну весну вони плакали б гіркими сльозами, якби уміли. Слухають стогін людський розцвілі черешні, і цвіт осипається з них, а під боком черемхи, — о, Боже, — плачуть вони! Бо лежить он там під тином сирітка мала: бідна вмирає, рученята до розцвілих черемх свої простигає, просить про рятунок і хліба шматочок... А де ж поділася весняна радість? Де поділася вона? Де поділися ті дні, що колись веселили Україну свою, що прибирали її, як до вінця молодую?

Ніхто не говорить, усе навкруги ніби спить, тільки стогін пролунає десь стиха та й замовкне. А за селом десь далеко у полі, до самого неба тягнулись тополі, і стиха тремтіли, і мов плакали стиха, і таємничо, щоб хтось не почув, — оповідали комусь про найбільше у світі лихо... Про те лихо страшне, що діялось тоді на Україні, на нашій славній Батьківщині, у жакливий темний рік 1932-ий — 1933-й. Та світ мовчав. Світ і не бачив того, як ось за вишнями, край дороги, стояла хатина... Стара і похилена на один бік, віконечка виглядали на вулицю сумно-сумно, і стріха кругом обскубана, і комин не димів цього ранку. Навколо хати подвір'я заросло бур'яном. На хатою пролетів чорногуз і полетів кудись на другий край села.

Та ось, під час цієї тиші, скригнули двері і на порозі появився хлопчина. Ще малий, в полатаних штанах та в коротенькій сорочці, босий і з довгим нестриженим волоссям. Він, не зачинивши дверей, побіг у садок і заховався у густі та пишні лопухи. Злякані його оченята і серденько його дуже швидко билось у худеньких грудях, тріпотіло, ніби оте пташеня, кинуте до залізної клітки, а воно лише мріяло про волю і билось крильцями об залізні дроти, бажаючи вилетіти на вільний світ.

Мати кликала цього хлопчину Івасиком, і сусіди так кликали, і всі його товариші. Івасик поліз ще далі у лопухи і притих, бо на порозі його хати появилися чужі люди. Вони вели його батька...

Ще було темно, як прийшли оті два чоловіки з рушницями в руках, з на-

ганами і з блискучими зірками на кашкетах. Вони страшно гримали на Івасикового батька незрозумілою мовою, а коли один із них наставив на нього рушницю, Івасик вискочив за двері і подався у садок.

О, як він злякався! Ще ніколи він не бачив таких страшних людей!. Бачить Івасик, батько його на хвилинку зупинився, провів поглядом по садку і подвір'ї, певне шукав його, Івасика, щоб в останній раз подивитися на сина свого любого. Був розхристаний. Його підштовхнув вартовий більшовик рушницею і показав на стежку, що вела до воріт. Потім, бачить Івасик, мати його появилася на порозі, ламала руки і плакала та йшла слідом за батьком. І вже коло самих воріт вчепилась батькові за руку і не пускала його... Один із вартових замахнувся рушницею і вдарив Івасикову маму в груди. Бачив Івасик, як мати похилилась і впала в густий бур'ян. А батька повели, під гострими багнетами, вздовж мертвого села, повели туди, звідкіля не раз чувся протяжний гудок паротяга.

Сидів довго Івасик у лопухах, і вже тоді тільки виліз, коли сонце, минувши село, збиралося на спочинок десь далеко на полі, за останньою хатиною, що тулилася край села, як та бідна сиротина. Він поволі став підходити до воріт, — там десь упала його мати. Ось Івасик минув уже свою хату, ось уже й видніються ворота, а коло стежки у бур'яні лежала мати. Лежала навзناк, бліда, з напіввідкритими устами й очима, з розкиненими на боки руками. Івасик присів коло матері і задивився в її скорботне, безмежно таке ніжне, так знайоме і так рідне обличчя. Івасик бачив на її обличчі ще свіжі сліди великого страждання, безмежної муки та непоправного горя. Яке вона пережила ще так недавно. Материнські вже неживі очі дивились туди, де Бог судить по ділах наших. Він торкнув материнську руку, вже холодну, провів по обличчі своєю худенькою ручкою, думав, що ось мати його відкриє очі, обніме його, притулить до своїх грудей, по голові погладить, промовить до нього слово ніжне... Та мати не вставала; вона лежала так, як упала, вона уже ніколи не проснеться... Івасик вимовив тихесенько оте найкраще слово: Мамо...

Івасик того і не пам'ятає, як він ще малесеньким був. Лежав він собі у колісці, а над ним сиділа його мати: очі щасливі, на обличчі рум'янець і усмішка радісна. А хлоп'я рученьками махає, оченята, як два гудзики, такі кругленькі і ніжно-дитячі, а тоді отак махнуло рученям і: „Ма-ма... мама”...

Перший раз у своєму житті Івасик вимовив правдиве слово, перше слово, найкраще, яке тільки існує на світі. А мати його з радости не знала що робити: цілувала його, притуляла до грудей, а потім:

— Грицю, Грицю! — кликала чоловіка свого через вікно. А коли Гриць влетів до хати, то зразу ж до неї: „ — Що там сталося? Я думав, що хага горить”.

— Грицю, Івасик говорить! — Еге ж два рази: „Ма-ма, ма-ма” — сама чула.

— Ти диви... Ото буде розумний. І в кого воно таке вдалося? Таке мале, а вже говорить. Ех, ти, козак!, — І батько торкнув пальцем веселого Івасика. Чоловік вийшов щасливий надвір, Галина колихала Івасика та пісню співала колискову. А коли заснув Івасик, мати взяла кужеля з полиці та й сіла біля колиски; клочья на кужелі біле, м'яке. Крутне веретеном, ніби хрущ пролетить, загуде.

Довго сидів Івасик біля матері, довго дивився на неї і мовчав, все думав, що вона проснеться, бо як же Івасик буде жити без мами? Він же ще малий. Що їсти буде, з ким спати ляже, адже самому страшно в хаті, та ще у темну ніч, коли пугачі та сови так страшно кричать у густому темному садку. І коли сонце уже зайшло там, де сходиться земля із небом, Івасик став кликати маму:

— Устань, мамо моя любя! Ти ж бачиш, нічка надходить, страшно мені без тебе, мамо моя... Устань, мамо моя рідна, бо я їсти дуже хочу... — Довго кликав Івасик маму свою, за руку тягнув її, плакав, та так, плачучи, і заснув.

Не колихала матінка сина свого у цю ніч страшну і темну, не накрила його рядниною чистенькою, щоб не змерзли часом ніжки маленькі його, не цілувала його дитячих оченят, не приголубила, не приласкала, не співала у цю ніч пісні колискової. Вона лежала у бур'яні густому, рушницею прибита... Лише соловейко не забув за Івасика малого. Співав йому пісень своїх, гарних і голосних десь на груші...

Ще тільки-тільки сіріло над селом, ще Івасик спав, як коло самих воріт зупинився візок. І чує Івасик крізь сон:

— Цей ніби той... ще живий.

— А вона?

— Та ця вже готова...

— А, може, й малий скоро того... поки доведем,... щоб не їхати другий раз.

— Та я знаю, ніби ще дихає...

Івасик зрозумів: мерщій треба тікати. І він, як сполоханий заєць, скочив на ноги і побіг у темний садок, у густі та пишні лопухи. Він потім бачив, як два чоловіки, зарослі й нестрижені, взяли його маму за ноги і руки, розмахнулись і вкинули до воза. Десь Івасик подібне щось таке бачив... Ага, він уже пригадав: Це було колись зимою. Батько його та хресний до млина збиралися. Там, де хліви колись були, коні стояли, а батько його та хресний мішки вкладали з пшеницею до воза. Отак, візьмуть мішок, розмахнуться і вкинуть. Так і маму його тепер вкинули... А потім увечері, коли вже вернулися з млина, мати набрала муки білої та в макітру насипала, розмішала з молоком, а тоді ополоником насипала на гарячу сковороду і рогачами у піч засувала...

Батько ж тим часом соломи житньої чистої приніс з двору і постелив на лаві, а мати все кидала туди млинці, білі, запашні і дуже смачні. Пізніше мати ще глечика принесла з комори, сметани повного, до полумиска насипала... Івасик при таких спогадах ковтнув слину і подивився туди, де жив колись його хресний, ось лишень за межею у сусідньому дворі. Він і досі не знає, за що викинули з хати його хресного батька, викинули і десь повезли, а до його хати перебрався якийсь чоловік, тонкий і довгий, як тичка, з очима злющими. Той чоловік був якимсь старшим у колгоспі, бо все десь на коні ганяє, у хаті все має їсти, частенько чути, як через вікна їхньої хати виходить запах смаженого сала.

Виглядає Івасик із лопухів і бачить, що сусідка іде і несе заступа на плечах, а за нею її донька товстонога з відром у руках, повно насипане бараболю. Прийшли на город, і сусідка почала: викопає ямку, а дочка бараболю вкине туди, і так рядок за рядком. А бараболя велика, і якщо її зварити, то

мабуть дуже смачна... І перший раз в Івасиковому житті з'явилася думка погана і нечесна: — „А що, як потім піти і вигребти бараболю: одну, дві й три, а ямки загорнути, ніхто й знати не буде... А бараболю зварити у печі в маленькому горщику"... Так мріяв Івасик і чекав, щоб сусідки пішли додому.

Коли на городі вже нікого не було, Івасик виліз із лопухів і порачкував у сусідський садок, а потім на тількищо скопані грядки. Він дуже боявся, чув як серце щосили калатало в грудях, тремтіли руки, але голод перемагав усе, і він уже на городі. Ось і ямка. Івасик швиденько вигріб картолину і заховав її за пазуху. Ось уже й друга. А третьої так і не вигріб, — хтось міцною рукою згріб його за сорочку і потягнув до себе. Івасик захолов: це був той дядько.

— То ти що? Значить, красти, га? Ось я зараз тебе провчу, як лазити в чужі городи!

Звідкілясь узялася товстоного його донька, міцно схопила зляканого Івасика за сорочку, а дядько з колгоспу, не поспішаючи, витягнув з кишені складного ножика, підійшов до вишні і відрізав довжелезного прута, старанно повідрізував гілочки, а потім ще махнув тим прутком у повітрі, випробовуючи чи замашний. І поклали Івасика на землю спиною догори, ніби на хресті розп'яли, а сусід закотив сорочку аж під шию, і тоді високо замахнувся над Івасиком вишневим прутком. Івасика ніби гострим ножом хтось потягнув по його худій спині. Він закричав, хотів вирватися з рук, що його міцно тримали, і тоді він став проситись та вимовляти найкращі слова, які він тільки знав:

— Дядечку, не бийте мене, я більше не буду!.. Ой, не бийте мене!

Та сусід не чув дитячого лементіння, його серце було твердіше граніту, він бив Івасика, аж поки не стомився, а тоді викинув за межу, на другий бік городу: „ — Петлюрівське насіння!.. Я вам покажу як красти!..”

Довго Івасик лежав під вишнею розквітлою, вишнею білобокою у густій траві, довго плакав, бо спина всенька побита пекла наче вогнем. А десь над головою самісінькою закувала зозуля, закувала голосно на цілий куток, чи й може на ціле село. Івасик же не чув того кування, він лежав побитий і гірко плакав. А так, було, любив слухати. Не раз сидить собі на призьбі під хатою і чує, десь на груші уже кує; він тоді побіжить щосили по вузькій стежці у садок під грушу — дивиться, а вона заховалася собі між гілля густе, така сива пташка, і кує. І чого тільки Івасик не дав би, щоб трохи потримати в руках оту сиву зозулю, погладити її по голівці, погодувати. Він навіть не пожалів би свого „коня”, якого зробив був минулої осені з величезного соняшникового бадилля. Але зозуля пурхнула і летіла кудись до сусіднього садка.

Сонце уже стояло простісінько над селом, було гаряче і ніби висіло над Івасиком та старалося пригріти пекучі рани на побитій спинці, чи, може, хотіло пожаліти його, щось порадити, бож Івасик уже сиротою залишився назавжди... Нема у нього вже ні мами, ні тата, лише сусід залишився, лютий сусід, який його лупить прутком і кидає до бур'яну, як забиту собаку.

Івасик, перемагаючи біль, виліз із бур'яну і пішов до своєї хати. Лише хвилинку простояв коло дверей, щось подумав і повернувся до воріт. Івась пішов у широкий світ з рідного дому. Пішов шукати людей, щоб добру навчили, як колись малий Тарас...

ЖОРСТОКІ ДНІ...

(В 55-ту річницю битви під Бродами)

В пам'ять колишнього старшини, лікаря гарматного полку, д-ра Михайла Григорчука, мого родича, розкажу про наші спільні переживання в часі Брідського прориву. Д-р Михайло Григорчук пропав без вісті.

Був теплий і ясний липневий ранок (приблизно 15-го чи 16-го липня). Вже довший час велись бої на північ і південь від нас, але в нашому відтинку фронту було ще доволі спокійно. Нічною порою видно було широкі заграви довкруги нас, а навіть на заході, в сторону Львова, все небо рожевіло вогнями так, що ставало очевидним, що Червона армія намагається нас оточити і що кільце довкруги нас замикається.

Я їхав ровером крізь ліс до штабу 31-го полку, що був розміщений приблизно три кілометри на схід від Гути Пеняцької, де займала становище штабова сотня і звідкіля я вибрався, щоби зголоситись до полковника Гермса по накази. Їдучи лісовою доріжкою, я нагло завважив два осідлані коні, що паслися біля дороги, а опісля запримітив дві людські силуетки, що сиділи на краю лісу і щось живо між собою розмовляли. Розпізнавши на них наші старшинські уніформи, я під'їхав ближче, і на моє велике здивування я пізнав Михаська (д-ра Михайла Григорчука) і ще другого старшину, якого я знав лише з видження. Михась дуже мною втішився, ми щиро розцілювалися, бо не бачилися вже більш як півроку, а далі він почав з великим зворушенням мені розказувати, в якій страшній небезпеці знаходиться вся наша Дивізія, як ми вже є цілковито оточені, а ситуація є прямо для нас усіх безвихідна. По виміні ще деяких думок та щиро розпрощавшись з Михасем, я скоро від'їхав, щоб на час передати звідомлення до штабу та одержати нові накази.

Добившись до штабу, я зауважив особливо нервозний настрій, так що і мови не було дістатись до полковника Гермса, якого я знав дуже близько, бо був чотири місяці у нього перекладачем. Після короткої розмови з ад'ютантом Функом, я подався в поворотну дорогу. Мені стало очевидним, що большевицький наступ починається. Саме коли виїздив я з галявини, де був розміщений Штаб, почалась спершу летунська атака, а далі заграли усі роди важкої зброї та кулемети. Широкозакроєний наступ починався.

У поворотній дорозі до штабової сотні, саме в тому місці, де ми бачилися з Михасем, обстріляли мене большевицькі снайпери, але були вони на досить далекій віддалі і мені вдалось щасливо проїхати. Добившись до штабової сотні біля Гути Пеняцької, я мав ще лиш один раз змогу зв'язатися телефоном з Штабом полку. Полковник Гермс, перехопивши від когось телефонну слухавку, передав мені особисто такий наказ: „Перекажи сотникові Сандулякові, щоби й не думав про якийсь відворот, бо ми держимо наші позиції до останнього чоловіка”.

В годину після цього наказу весь зв'язок зі Штабом був перерваний, полковник Гермс та майже весь старшинський персонал Штабу загинули, відбиваючись геройсько у рукопашному бою. Там поліг смертю героя мій близький друг Іван Кузів, що кілька тижнів тому, на моє прохання, перейняв моє місце, як перекладач біля полковника Гермса. Врятувались, як я опісля довідався, лиш ад'ютант полковника сотник Функ і підстаршина десятник Ф. Колгаймер. Почались льокальні прориви ворожих танків, і наш фронт захитався. На нашому правому крилі большевицькі панцерники прорвалися в село Гуту Пеняцьку, де зав'язалися рукопашні бої, а радше спроби нищення ворожих танків. Тут вславився сотник Залеський, родом з Києва, колишній майор Червоної армії, який власноручно, підсуюючись до ворожих танків із в'язанками гранат, знищив їх аж п'ять. Він опісля був за це відзначений і мав нашитих п'ять танків на лівому рукаві своєї уніформи.

На краю лісу, де займала позиції штабова сотня, стояла маленька шопка, де ми примістили всю нашу телефонну централю 31-го полку і де я переважно проводив свій час при телефоні. На віддалі приблизно одного кілометра від нас у східньому напрямі видніла стіна лісу і там примістилося кількох ворожих снайперів, які не тільки докучали нам своїми поодинокими цільними пострілами, але і направляли на нас вогонь важких гранатометів та гармат. Наші скоростріли вже не вгавали. Большевицькі загони почали наступати із лісу, з-за потоку, що був лиш 250 метрів від нас на півдні.

До мене, до шопки, прибіг мій стрічний брат Омелян Радзикович, що ввесь час перебував біля потоку як передова стежа, а під час наступу обслуговував один із скорострілів і був кимось замінений. Він почав мені розказувати як розвивається ворожий наступ, коли нагло чуємо різкий, пронизливий свист надлітаючих ракет „катюш”. Ми одним скоком виплигнули із шопки та, пробігши кілька метрів, прилягли до землі. Слідувала несаможиття серія вибухів. З нашої шопки не залишилось ні однієї дошки, ні сліду з телефонної централі, лише задимлені, глибокі, чорні ями, поторощені скрізь дерева, та крики і стогін ранених. Ось на поблизькім дереві висять рештки двох коней, а стрілець, що був біля них, лежить у кущах з наскрізь розпореним животом та рештками сил намагається збирати кишки, що випливали з нутра.

Вогонь легкої зброї змагався, шалів... Ворог стріляв розривними набоями, а вони, вдаряючи по деревах, створювали вражіння, що ворог наступає з усіх сторін. Так ми відстрілювались до темряви вечора, а тоді прийшов наказ від сотника Сандуляка, що ми відступаємо в напрямі на Олесько.

Стрілянина дещо ущухла, і наша сотня тихцем, прив'язавши тісно при собі зброю, щоб не бриніла, двома чергами, один за одним, подалась на південний захід. Пройшовши близько півкілометра від наших становищ, ми в темноті побачили розбитий большевицький літак. Нікого живого тут не було. Йшли ми так цілу ніч і аж над ранком увійшли між забудовання містечка Олеська. Тут почалось люднитись, бо й інші частини відступали в тому самому напрямі. Зійшли ми на якусь бічну доріжку, що, як виявилось, вся була забита тросами, тобто возами і кіньми, та до краю знервованими стрільцями,

що голосно нарікали, що колона не посувається.

Нагло просвистіли над нами кулі, а у віддалі пронесли повільні скорострільні сальви „максима”. Стрільці біля возів заворушилися і кинулися шукати прикриття. Наша колона розскачилася і прилягла в поблизьких придорожних ровах. Серії „максима” не вгавали. Недалеко від дороги, на сіножаті, побачив я двох німецьких підстаршин із штабу 31-го полку, яких я добре знав. Вони намагалися видобути застрягле по вісь плаваюче авто, наладоване всілякими штабовими документами та грішми. Я прискочив до них і ми в трійку намагалися видобути машину з ями. Однак усі наші зусилля були даремні.

У віддалі трьохсот метрів на краю лісу я побачив авто нашого полковника Гермса (його особисту лімузуну). Біжу туди. Тут я зустрів Стефана Хомського, особистого водія полковника, який безпосередно стояв біля авта. Він був моїм добрим приятелем, бо в Нойгамері ми втрійку з полковником завжди об'їздили усі батальйони та сотні нашого полку. Стефан був родом з Варшави і там працював як таксівар та автомеханік. Він вже знав про трагедію, яка стрінула персонал штабу нашого полку, та про смерть полковника Гермса. Відкривши двері авта, я побачив, що на задньому сидженні лежать приватні речі полковника, його парадні чоботи, шапка, рукавиці, гумовий плащ, автомат МП-38, серія магазинків до автомата та ще деякі речі. Я залишив свою малу пістоль Стефанові Хомському, накинув собі на шию автомата, який належав полковникові, обвісився амуніцією до нього, а, маючи ще за поясом дві ручні гранати, почувався, що можу стрічати небезпеку, яка немунуче нас чекала. Тут слід відмітити, що цю машинову пістоль, яку я підхопив, у майбутньому передав я до рук воїнів Української Повстанської Армії, з якими я мав можливість деякий час перебувати.

Обидва німецькі підстаршини все ще борюкались із застряглим автом, яке западалося щораз глибше. Повертаючись у їхню сторону, я підхопив стрільця, що саме випряг від воза двох коней, і, прив'язавши їх до застряглого авта, вчотирьох ми ледве видобули його з ями. Ворожі скоростріли, — а їх було уже більше як один, — не вгавали, нас обстрілюючи. Кулі свистіли навколо. Глянувши в бік наших тросів, я зауважив, що стрільці і коні позникали і залишились лиш наладовані добром вози. Наші коні, по животи в болоті, важко дихаючи від втоми, стояли побіч видобутого з багна авта. Ситуація ставала грізною. Нас було видно на відкритій поляні як на долоні. Стрілець, водій від коней, довго не надумуючись, вискочив на одного коня, залишаючи другого, махнув до нас рукою на прощання і почвалав в сторону дороги, що вела в напрямку Підлисса. Ми втрійку примістились на видобутій машині та поїхали в тім же напрямі. Добравшись до битой дороги, ми помчали повною швидкістю в напрямі на Підлисса.

Сонце вже почало заходити, і я зрозумів, що ми цілий день збули біля Олеська. Здалека зарисувався темний заліснений хребет підлисецької Білої Гори. Проїжджаючи останній кілометр до села Підлисса, я запримітив стрільців, що відпочивали біля придорожного рову, і між ними майнуло обличчя мого стрічного брата Омеляна. Ми під'їхали під саму Білу Гору, що

височіла по нашій лівій стороні, а по правій ми зауважили єдину придорожню хату, біля якої ми зупинили авто. Сутінки почали западати на землю, а голова тяжіла під шоломом від втоми та довгого безсоння. Увійшовши в хату, я побачив дивне видовище: вся долівка була вкрита тісно один при одному сплячими стрільцями. Падаючи між двох сплячих, я вагою свого тіла зробив собі місце і негайно заснув.

Ледве почало світати, як в хатині всі стали пробуджуватися і вставати. Вже перші стрільці виходили надвір, як нагло я затерп від жахливої сцени: моя граната, що була застромлена в мене за поясом, лежала оподалік від мене з відкрученим забезпечником, з витягненим шнурком до запальника і в кожній хвилині могла розірватися. Стрілець, що лежав біля мене, встаючи, мусів ненароком потягти її за собою. На щастя, не дійшло до експлозії.

Вийшовши з хати на подвір'я, я запримітив чотири вкопані гармати, направлені своїми гирлами в бік Білого Каменя, готові відкрити вогонь. Біля них вешталася обслуга, а побіч стояв гурт старшин, які після короткої наради між собою скликали усіх стрільців на збірку, і один з них виступив наперед та почав говорити: „Ми окружені більш як кількома ворожими перстнями. Львів у ворожих руках. Прориватися в сторону Красного — справа безнадійна, бо сильні танкові з'єднання відрізали шосе між Красним та Львовом. Золочів також зайнятий ворогом, але туди треба нам пробиватися. Деякі ворожі частини вже зайняли позиції за Білим Каменем, який видніє перед нами на обрії. За кілька хвилин наша батарея гармат почне обстріл ворожих позицій, а тоді всі разом розвинемо розстрільну і будемо наступати в сторону Білого Каменя і Почапи. Щастя нам Боже”.

Як тільки перші промені сонця запалили на обрії — скаженим вогнем заревівли наші гармати. Наші артилеристи, закотивши рукава, вистрілювали рештки гарматних набоїв. Нагло все втихло, і на сигнал, даний рукою, без зайвих наказів, без криків і непотрібної біганини, на засіяному житом полі попереду гарматних позицій створилась піхотна розстрільна. Тут показав наш стрілець свою дисципліну, мужність та місяці знаменитого вишколу. За мою оцінку, наступало нас не більше як дві сотні. Вояки були з різних полків, з різних частин, але страшна небезпека злила нас в одну ударну силу. Ми йшли спокійним кроком, праворуч від дороги, що вела від підніжжя підлисецької у напрямі на Білий Камінь. Йдучи переважно житами, ми були видні лиш від пояса вгору. Кілька кроків по моїй правіці йшов бадьорий стрілець, з яким ми перекидались заввагами. На серці було якось навіть весело. Ми наступасмо! Нагадалась пісня: „Ми йдемо вперед, над нами вітер віє, нам рідні, рідні клоняться жита...” По лівому боці вже видніли забудовання Білого Каменя. Нагло помічаю, що я висунувся далеко наперед других, а розстрільна прорідилась. Деякі стрільці, певно, залягли в житах, може щось запримітивши.

Минаємо Білий Камінь, а довкруги все ще тиша. Я переходжу з правої сторони дороги на ліву і залягаю в борозні на недавно переораному полі. Нікого з нашої розстрільної вже не помічаю. Відчуваю самотність. Чую стрілянину високо в небі і завважую бій трьох літаків під хмарами, один із них ні-

мецький, а два большевицькі. Бій тривав кільканадцять хвилин, і вкінці німецький літак утікає, а обидва большевицькі погнали за ним. Вдивляюсь у темну стіну лісу, що видніє у напрямі на Почапи. Раптом, чи це мені привиджується — бачу велику кількість вояків, що пробігають з лісу, з одного боку дороги на другий, і зникають в лісі.

Аж нараз повітря прорізує гук моротів, що швидко могутніє до страшного реву, і ось на обрії неба від сторони Почап летять черга за чергою важкі чотиромоторові бомбовики типу американських „фортець”. Коли перші вже зовсім зблизилися до нас, дальші ряди все ще з’являються на обрії неба. Все небо вкривається сотками бомбовозів, а передові починають сіяти по нас швидкостріlnними бортовими гарматками, набої яких розриваються довкруги зі страшною експльозивною силою. Тисну голову в пухку чорну землю і всім тілом стараюся прилипнути до неї. Здається, що вибухи є дуже близькі, бо земля щохвилини обсипає мої плечі, а канонаді немає кінця. Хвиля за хвилю пролітають бомбовики і обсипають нас безперервним вогнем. Час тягнеться в безконечність.

Нагло чую важкі експльозії позаду нас, від яких здригнулася вся земля. Піднявшись, дивлюсь у сторону Підлисся, де видніюють хмари чорного диму і вогню. Це під Білою Горою скупчилися наші важкі автомашини з амуніцією і туди саме попали ворожі бомби. Та ось на небосхилі появляється нова темна хмара бомбовиків і знову вони несуть страшне спустошення бортовою зброєю, мішаючи залізо з землею. Важко навіть очеркнути, як ці налети довго тривали, бо здавалося, що їм кінця ніколи не буде.

Врешті настала тиша. Встаю і дивлюсь чи нема поранення. Прямо важко повірити; мене навіть не дряпнуло. Розглядаюся за другими стрільцями нашої розстрільної. Нараз чую гук моторів, що зближаються від Білого Каменя — тобто від нашого запілля. З’являється довга автомобільна колона наших легких, так званих „плаваючих машин”, що повагом просувається дорогою в сторону Почапів. На кожному авті по п’ять, по шість, а то і більше наших вояків, і, на диво, — багато старшин та підстаршин. Не думаючи довго, вискакую на задню частину машини, хапаючись за „плаваючий пропелер”. Багато вояків нашої розстрільної зробили це саме. Колона набирає швидкості і вкоротці ми вже проїжджаємо крізь ліс, де передше я бачив ворожий гурт. В моїй машині, що третя або четверта спереду, бачу двох старшин, одного підстаршину та кількох стрільців. Всі вони в доброму настрої, радісно привітали мене, спостерігши, що я був добре озброєний. В загальному оцінюю, що колона складалася з п’ятнадцяти до двадцяти авт і я не завважив там ні одного німця.

Їдучи середньою швидкістю, наша валка підносила хмару куряви і скоро все покритлося пилом: авта, люди, зброя, і всі ми виглядали, як якісь середньовічні лицарі.

Передні авта дещо сповільнили, бо ми зблизилися до річки на краю села Почапи. Міст був зірваний. Передові машини, не надумуючись, з’їжджають у ріку і вже за мить вириваються на стрімкий протилежний берег. Тут я мало не втратив свого життя, бо коли наше авто вихоплювалося з води на берег, я

мало не зісунувся із його гладкої поверхні. Пропелер, що за нього я тримався, нагло відірвався і залишився в моїх руках. Я щасливо вхопився однією рукою за прогалину, що створилась по вирванім пропелері, і силою розпуки вдержався на своєму місці.

Вкоротці вся наша колона вистрибнула на битий шлях і, проїхавши село Почапи, почала набирати швидкості, їдучи в напрямі на Хильчиці. Тут ми зорієнтувалися, що ми опинилися в самому нутрі советських становищ. Вже тоді, коли ми проїздили крізь Почапи, ми успіли зауважити деякі ворожі сильветки, що крились поза хатами, чи утікали в поле. Натомість тут, на шляху до Хильчиць, ми, просуваючися повною швидкістю вперед, так заскочили ворога, що красноармійці навіть уже не втікали, лиш стояли по обох сторонах дороги, з високо піднесеними вгору руками, кинувши зброю собі під ноги. Спершу були нечисленні ряди охочих піддатися, що далі, то число їх збільшувалось, а вкінці вони стояли вже цілими сотнями, а то і батальйонами. Яка велика радість було на це глядіти. Ми, з націленими крісами, автоматами та легкими скорострілами, гляділи на ці маси советських героїв, яких червоні комісари гнали на підбій Європи, і гордо та переможно проїжджали, не віддаючи ні одного пострілу. Думаю, що швидкість нашого наскоку, абсолютна тишина, — бо жодні постріли не зрадили нашої несподіваної атаки, — а далі, хмара куряви, що маскувала численну силу і якість нашого з'єднання, все це спричинило цілковите заскочення і остовпіння большевицьких з'єднань та їхнього командування. Сцена була така несамовита, що хто це пережив, — тому назавжди вона залишиться в пам'яті. Ось так, у повному розгоні, ми зблизились до села Хильчиці. В селі напевно вже нас зауважили, бо гурти червоних солдатів вибігали із-за будинків, гонили в різні напрями по полі і залишали навіть важку зброю і панцерні вози. Ми в'їхали в село і поодинокі автароз'їхались по господарях, ховаючись поміж хатами.

Сонце саме почало схилятися до заходу, і кожний з нас відчував страшенне змучення, голод і спрагу, бо, добре подумавши, я вже і не пам'ятав, коли останній раз мав щось в устах. Зіскакую з авта, так як другі роблять, і забігаю за придорожню хату, що з лівого краю дороги. Нагло спостерігаю, що при самій хаті стоїть ворожа панцерна машина, з відкритим вгору закривалом. Відай, залога, заскочена несподіваною появою нашої колони, в припливі паніки, залишила панцерний віз і розбіглася по полю. Я з готовим до стрілу автоматом наблизився до панцерки і заглянув всередину. Вона була порожня. Стояла вона так близько біля хати, що я ледве просунувся туди. Раптом на стінці панцерки я завважив напис англійською мовою. Це певно був один із тисячних дарунків західніх аліантів для московського союзника. Повернувши голову до хатньої стіни, я побачив у ній глибокий чотирикутний отвір; простягнув туди руку і намацав вушко глиняного глечика, а, видобувши його з цього отвору, я мало не скрикнув з радощів. Це був повний гбірщик зимного кислого молока. Це був найсмачніший напій за все моє життя і я пив його, не відриваючись, до останньої краплини. Ще деякий час я обсервував далекі сильветки ворожих вояків, що зникали в полі, а опісля, перейшов на праву сторону дороги, я подався між господарські забудування шукати своїх. Вхо-

дячи на подвір'я якоїсь господи, я стрінув великий гурт наших старшин та во-
яків, що відпочивали по цілоденних трудах та переживаннях. Нагло, на моє
велике здивування, пізнаю постать Михася (Михайла Григорчука), що схи-
лений над другим старшиною перев'язував йому ранену голову. Ми дуже вра-
дувалися своєю несподіваною стрічею, розцілувалися і приобіцяли собі, що
відтепер будемо завжди триматися разом. Хтось із старшин вияснявав, що
ми мусіли зупинити нашу колону в селі Хильчицях, бо в близькому Золочеві
є вже большевицька залага в силі одноі або і більше танкової дивізії, і проби-
тись туди було б прямо загибеллю для нас, а шкода, бо варт було спробувати
подібну несподівану атаку, яку ми з таким успіхом провели, добуваючи Білий
Камінь, Почапи та Хильчиці. На мою думку, задержуючих в Хильчицях, ми
прогавили велику нагоду внести більш серйозний хаос в з'єднання ворога, та
втратили можливість послабити вороже кільце довкола нашої дивізії. Запала
тепла липнева ніч і ми пробували здрімнутись під голим небом, дожидаючи
світанку, а з тим чекаючи і непевности завтрашнього дня.

Ледве почало світати, як стрільці заворушилися. Деякі сідали в автома-
шини, деякі кудись розходились. З прикрістю мушу ствердити, що, не зважа-
ючи на те, що між нами було поважне число старшин, я не завважив, щоб
хтось із них старався взяти на себе обов'язок всецілого командування. Все
відбувалося якось спонтанно, хоч із виявом деякої військової дисципліни. Ми
вчотирьох сіли до одного авта: Михайло, старшина з перев'язаною головою,
прізвища якого я не згадував; водій машини, що належала до Михайла як
полкового лікаря, і я. Наше авто виїхало на головну дорогу, що вела в напрямі
на Золочів, і почало просуватися повільно крізь село. Інших автомашин я
не помічав ні спереду нас, ні позаду. Все це мені не подобалося хоча б тому,
що я один лише був краще озброєний, бо обидва старшини мали лише пістолі
при поясах, а водій авта мав застромлений при сидженні кріс. Сонце саме
вставало із-за обрію, як ми проїздили біля останніх забудовань села. Раптом
задержуємося, бо посередині дороги стоїть приготований до стрілу важкий
гранатомет, а його обслуга, німці, що вночі прибули до села, вказали нам на
поле, в напрямі до Золочева. Картина справді була страшна. Ми побачили ши-
року темну лінію большевицьких танків, за нею маси піхоти, а далі другу
чергу танків, окружених піхотинцями. Здалеку нісся грізний рев моторів, що
з кожною хвилиною могутнів. Вже було виразно видно поодинокі танки, а на-
віть поодинокі постаті вояків, що йшли побіч або позаду танків. Порозу-
міватися між собою ставало важко, бо, хоч ми кричали один одному до вуха,
то годі було щось почути. Наше авто заїхало за найближчу стодолу і ми пови-
скакували з нього. Важкий гранатомет, що стояв на дорозі, почав беперервну
канонаду. Нагло скоївся страшних вибух. Всі вояки, що були біля гранатоме-
та, лежали розкинені по дорозі, а з гранатомета — ні сліду. Ми з Михайлом
переглянулися між собою і добре себе зрозуміли. Нам приходив кінець. На-
певно загинемо під гусеницями цієї маси танків, що сунули в нашому напрямі.
Я рішив, що в жодному разі живим ворогові не здамся. Я перевірів свою авто-
матичну пістоль, що була перевішена в мене на шії, та відбезпечив обидві
гранати, що їх мав за поясом. Спостерігаю, що Михайло відкрив корубу пісто-

лі, бо це була єдина зброя, яку він мав при собі. Аж ось сталося щось неймовірне і дотепер для мене незрозуміле. Большевицькі танки, що були від нас не далі як 300 метрів, раптово зупинилися, а піхотинці, що йшли побіч, почали панічно утікати. Танки залишилися без підтримки піхоти, почали повільно завертати. Картина була неймовірно радісна, ми були покищо врятовані. Вся ця маса добре підготованої і досконало вивінуваної большевицької офензиви, що мала за ціль відвоювати вчора втрачені терени, провалилася, і тепер перебувала в повному хаотичному відвороті, а був він такий панічний і швидкий, що в короткому часі все поле в напрямі до Золочева зовсім опустіло. Як дивлюсь на цю подію з перспективи часу, нагадує мені вона оборону Почаївського монастиря від турків і татар, де Мати Божа його врятувала, бо ніяк не можу повірити, щоб оборонний вогонь наших легких скорострілів та крісів, без ніякої піддержки важкої зброї, міг змусити цю могутню ворожу силу до відвороту. Але це було не перше і не останнє чудо, що я його там пережив.

Ми стояли деякий час і мовчки гляділи на передпілля та застановлялися, що нам далі діяти. Михайло запропонував, щоб їхали крізь поле, на якому ще декілька хвилин тому були ворожі танки, в напрямі дещо направо від Золочева, де в даліні видніли ліси і хребти Гологорів. Пробившись туди, ми сподівалися, під прикриттям лісу, виминути ворожі застави та добитися до своїх відступаючих частин. Як опісля виявилось, це була відчайдушна мрія, або прямо почин розпуки, бо ситуація була, хоч куди, — безвихідна. Ми вскочили в машину і почали їхати полем. Провадив автом молодий водій, з досить непевними рухами та широко відкритими вираженими очима. Біля нього, на передньому сидженні, сидів страшина з перев'язаною головою, що весь час був дуже понурий і майже зовсім до нікого не відзивався, а ми з Михайлом примістилися ззаду.

Так проїхавши близько один кілометр, ми зорієнтувалися, що ні спереду, ні позаду нас не було нікого, і лиш наше авто просувалося повільно крізь трави і збіжжя. Ранок був соняшний, гарний і можна було бачити дуже далеко, що було нам у некористь. Нагло почули ми свист надлітаючих стрілен та вибухи гранатометних знарядів по обох сторонах нашої автомашини. Тому, що обстрілювали нас від сторони Золочева, ми наказали водієві скрутити більш вправо, в напрямі на село Княже. Слідували дальші вибухи, а деякі попадали уже лиш кілька метрів від нашого авта. Одне стрільно вирвало глибокий кратер саме перед нашим автом, а наш водій ледве встиг його в час задержати. Він виключив мотор, зіскочив з авта і пробігши кілька кроків, припав до землі. Дослівно це саме зробив ранений старшина. Бачу, що Михайло вагається, що робити, що саме найнебезпечніше лягти біля авта і ждати дальшого обстрілу. Я почав кричати до обох, що нас залишили, щоб негайно йшли назад до машини, бо лиш втечею з-під обстрілу можемо себе спасти. По короткій застанові вони мене послушали, всадовилися на давні місця і ми рушили з місця. Обстріл безупинно продовжувався. Бачу, що нашому водієві руки трясуться, як у пропасниці. Кричу до нього, щоб не їхав прямою лінією, а круто і по можливості якнайшвидше. Він панічно натиснув на педалі і ми в шалених викрутасах почали гуляти по полю. Нагло обстріл зупинився і настала мертва

тиша. Наше авто в повному гоні зближалося до села Княжого, що вже ось-ось було перед нами. Ми під'їхали до нього збоку Золочева і по нашій лівій стороні я завважив залізничні рейки та биту дорогу, до яких ми їхали рівнобіжно. Перед нами вже маячили дерева і перші хати села. Під'їхавши до першої хати, ми побачили гурт жінок, що, пізнавши нас як вояків Української Дивізії, зі сльозами радості в очах почали вітати нас як визволителів, бо, як ми довідалися від них у короткій розмові, ще кілька хвилин тому в селі були більшовики і в дикий, звірський спосіб себе вели. Вони грабували все, що лиш попало їм в руки, лаяли і проклинали, звали всіх фашистами, били та грозили розстрілом. З жінками поводитися по дикому.

Жінки запрошували нас іти в хату, щось з'їсти. Дивна ситуація, як тут вияснити їм, що нас лише четверо, що справа віцілому, напавду, безнадійна. Стараємося переконати їх, що ми тут довго не затримаємося, і вмовляємо їх, щоб вони знову скрилися по хатах.

Рушаємо з місця, скручуємо вправо на широку дорогу, що веде кризь середину села, і повільно та обережно просуваємося, як опісля виявилось, в злому напрямі, бо в сторону Почапів. Нагло перед нами дивне видовище: під вербою при дорозі стоїть осідланий білий кінь і пасеться біля стрільця, що лежить на землі і держить його за повід. Стрілець без шапки, волосся срібно біле, довгі сиві вуса звисають з блілого обличчя, уніформа наша з левиком на рукаві вся просякла кров'ю з лівого боку. Я пригадав собі, що я вже колись бачив того „сеньйора” нашої Дивізії у вишкільному таборі. Тоді вже ходила чутка, що це був найстарший віком дивізійник. Михайло зіскочив з авта, щоб перев'язати старцеві рану, а я почав розглядатися довкруги, чи не криється якась небезпека. Близько нас панувала тиша. Десь далеко в стороні Почап лунали постріли. Довший час ми гляділи, як Михайло важко працював, перев'язуючи раненого, а коли врешті підійшов до авта, то, сумно хитаючи головою, заявив: „Нічого з цього не буде”. На його думку, рана в лежачого стрільця була смертельна. Він рівнож відмовився, щоб залишити свого коня і їхати з нами. Сцена лежачого, старшого віком стрільця і білого коня, його вірного приятеля, залишилася в моїй пам'яті на все життя, як символ патріотизму, героїства та трагізму історії нашої доби.

Авто рушило в давньому напрямі. Проїхавши селом дещо далі, ми раптом почули свист куль, що летіли понад нашими головами, і завважили, що по лівій стороні дороги, на узгір'ї, є вміщений ворожий скоростріл „максим”, що стріляв до нас повільними, але безперервними серіями. Ми затримали авто, вискочили з нього і припали до землі в придорожньому рові. Мене нагло охопив страшний гнів. Думаю, що це за того раненого стрільця, що ми його залишили в так безнадійному стані, і я, піднявши до стрілу автомата, кинувся бігти під гору, в напрямі ворожого скоростріла. Це не був жоден акт героїства, це був акт розпуки, що походив з перемучених, розстроєних нервів під впливом безнадійного положення. Вірю свято, що в тім моменті Михайло врятував мені життя. Він, підхопившись з землі, почав бігти за мною і кричати: „Стань! Стань!” Скоростріл посипав новою серією, а кулі свистіли і, вдаряючи в м'яку землю, творили хмарки куряви. Я припав до землі і завва-

жив, що Михайло був лиш кілька кроків за мною і також приляг до землі. Хвилину пролежавши, я заспокоївся і враз зрозумів безглуздя мого індивідуального наскоку на гніздо одного, а може і кількох большевицьких скорострілів. Ми обидва, важко дихаючи, обережно завернули до придорожного рову. Тут спостеріг я на собі картаючий погляд Михайла, але, маю вражіння, що було в ньому і дещо подиву.

Скорострільні серії остаточно припинилися і навколо запанувала тиша, лиш десь далеко, від сторони Почапів, доносила густа стрілянина, і це давало нам надію, що відтіля наступають наші частини. Тут вперше я почув пропозицію старшини з перев'язаною головою, що добре було б нам піти десь у хату, перебратися в сільську одежу, і в цей спосіб старатися себе зберегти. Я став його переконувати, що коли большевики займуть село, тоді вони напевно нас віднайдуть і розстріляють. Я був рішений гинути зі зброєю в руках, а що шанси врятуватися були мінімальні, це всі ми знаменито знали. Михайло був нерішений що робити, хвилинами схилявся до міркувань того німця-старшини, хвилинами сумнівався в розсудливості його пляну. Наш водій авта, хлопець надмірно нервовий, схилявся цілковито до тієї думки, щоб перебраними скритися. Я не міг погодитися, щоб потрапити безборонним у руки ворога і йти на допити та тортури, Зрештою, я вже довгий час був приготований згинутися, але згинутися як вояк. Правду кажучи, пережиття останніх днів, дошкульний голод, спрага, безсоння, загальна втома, — все те створило дивне бажання остаточної розправи з ворогом та покінчення цієї безнадійної ситуації. Я заявив, що ніяк не думаю перебиратися, а вони, як уважають, але я їм цього не раджу. Думаю, що в тім моменті заважила ще і вояцька дисципліна та відчуття солідарності, бо остаточно всі погодилися, що завертаємо авто в сторону штреки, а опісля, повернувши вправо, левадою проїдемо в сторону лісу, що виднів недалеко залізниці та шоссе, що вели на Красне. Так ми знову проїхали біля раненого, а може вже і мертвого стрільця, що лежав непорушно в рові, та білого коника, що пасся побіч, а опісля скрутили вправо, проїхали сіножать і наближались до лісу. Вже ось-ось ми в'їздили в ліс, як завважили, що зліва, де за штрекою і шоссе видніла стрімка гора, появились два ворожі танки і почали спрямовувати гирла своїх гармат у наш бік. Ми саме в'їхали в стіну лісу, на вузьеньку доріжку, багнисту, вилужену навпоперек кругляками дерева, які, тут і там розсунувшись, творили глибокі водяні калюжі. Наше авто почало неймовірно скакати по кругляках і стало очевидним, що так далі їхати не зможемо. Раптом переднє колесо загрузло між двома кругляками і ми зупинилися.

Ми були всього лиш кільканадцять метрів в глибині лісу. В тому моменті завважили гурт вояків у німецьких мундирах, що йшли цією ж доріжкою з нутра лісу в напрямі до нас. Завваживши нас, вони хвилину затрималися, а опісля завернули і почали віддалятися в глибину лісу. Це нас дуже здивувало і, щоби щось від них довідатися, я зіскочив з авта і бігом кинувся їх доганяти. Перескакуючи колоди, я врешті їх догнав. Вони йшли один за одним, повільно, а побачивши мене пристанули і пильно на мене гляділи. Я завважив, що на їхніх зелених мундирах не було жодних погонів, ні відзнак. Було їх, як мені

здавалося, вісім. Вони мов би мене ігнорували. Були змучені і апатичні. На мій запит, в німецькій мові, хто вони і що тут роблять, я не дістав негайної відповіді. Врешті підійшов до мене низький і симпатичний з обличчя вояк, мабуть їхній провідник, і ламаною німецькою мовою розказав мені, що вони естонці, що вони слабо говорять по-німецьки і що вони зовсім загубилися і не знають, що далі діяти. Так розмовляючи, ми були віддалені від нашого авта приблизно двісті метрів. Повертаю в сторону нашого авта і йду туди, щоб розказати Михайлові та іншим про мою розмову з вояками, коли нагло спостерігаю з невимовним здивуванням, що в авті немає нікого. Біжу щосили в сторону авта і кричу на весь голос: „Михаську... Михаську!!!” Добігши до авта, бачу, що на сидженні лежить старшинська шапка, далековид, торба, а в ній карта околиці і один старшинський гумовий плащ. Пробую ще кликати, але гомін танків на шоссе заглушує мій голос. Думка швидко працює, що далі робити? Рішаю не виходити з лісу, а пробувати догнати групу естонських вояків, що я з ними говорив, але і не хочеться покинути єдиний засіб комунікації — наш застряглий автомобіль. Вискакую за керівницю і пробую, вперше в житті, вести авто. Теоретично я дещо знав провадити автом, бо завжди сидів біля водія, будучи перекладачем у полковника Гермса. Запускаю мотор і влучаю перший біг, однак, колеса крутяться на місці — безуспішно. Починаю розхитувати авто, додаючи періодично газу, і на диво авто вискакує з ями. Проїхавши сто метрів, авто з розгоном западається усіма чотирма колесами в багно, і я зрозумів, що це кінець моєї вигоди з автом. Вискакую з авта і скорим кроком стараюся наздогнати естонців (якщо це справді були естонці). Прямую в глибину лісу. На моє безмежне здивування, я ніде не бачу вояків, а лісова доріжка вужчає і прямо губиться в гушавині. Продираюся крізь гушавину ще кілька хвилин і нагло чую голоси. Стараюся туди якнайтіхіше підійти, і вже чую виразно російську мову, а за хвилину, відхилиючи обережно на боки віти кущів, побачив гурт большевицьких вояків, що сиділи або лежали довкола націленої на шоссе і штреку протитанкової гармати і одного скоростріла, „максима”.

Хвилина застанови: чи кинути туди гранату?.. Але це дуже важко, щоб крізь так густосплетене гілля граната пролетіла до цілі, не відбившись в мою сторону. Віддаль між нами була дуже мала, приблизно десять метрів. Хоч як хотілося мені показати ворогам України силу нашої зброї, але логіка підказала: „Почекай, це може не вдатись...” Я повільно завернув і дуже тихо почав продиратися у північному напрямі лісу.

Ішов я, заховаючи усі засоби обережності, щоб гілка не хруснула, бо зрозумів, що довкола мене ворожі застави. Продирався я дуже повільно крізь гушавину, ставав надслухуючи, то знову йшов. Аж ось ліс почав рідшати, і за останніми деревами я побачив лан збіжжя, оточений з трьох сторін лісом. В житі багріли маки. Зближалося до полудневої пори дня, і сонце яскраво освітило колихаючі лани жита, а звиклі до тямряви лісу очі були вражені ясним саявом сонця. Я глянув дещо вправо і побачив в житі танк з піднесеним угору верхнім закривалом не далі віддалений від мене як на 35 метрів, а по моїй лівій стороні ще два танки на узліссі на віддалі приблизно триста метрів. Я, не

рухаючись, старався відшукати якісь знаки, щоб переконатися, чиї це танки: ворожі чи свої. Весь танк покритий був курявою та болотом і не було змоги щонебудь на ньому відчитати, але по вигляді був схожий на ворожий.

Нагло я наступив на якусь суху гілку, рознісся легкий тріскіт з-під моїх ніг. І ось між мною а найближчим танком піднялися із жита біля семи чи восьми вояків. В разячій світлі сонця важко мені було зразу збагнути, які їхні уніформи. Деяку хвилину я глядів на них, а вони на мене. Більшість з них були простоволосі, без шапок чи шоломів, лише один, що піднявся з жита останнім, мав на голові большевицьку фуражку із п'ятикутною зіркою на чолі. Його поява переконала мене, хто вони, і, можливо, якби не він, я міг зробити якусь похибку, не впізнавши ворога. Зрозумівши страшну небезпеку, я повів довгу серію з автомата, ведучи зліва направо, а опісля, знову наліво, аж поки магазинок не вискочив з браку набоїв. Я бачив, як сільветки ворога клались у прикриття жита. Я почував себе таким змученим, вичерпаним і байдужим, що, обернувшись на п'яті, повільним кроком почав запускатися знову в гущавину лісу, надслухоючи лише, чи кулі ворога не прошиють мені спину. Було тихо. Я мусів заскочити їх своєю появою, бо ні один постріл не впав в мою сторону, і я не почув відтіля жодного звуку. Я приспішив кроку і почав продиратися лісом в напрямі залишеного мною авта. Зі сторони Княжого, звідки ще недавно ми вийшли, неслася густа крісова стрілянина і чути було далекі вигуки: „гурррра,“ „Де стрілянина, там мусять бути і наші“, — я подумав і спрямував свої кроки саме в тому напрямі.

Гомін стрілянини кріпшав, а кулі почали густо пролітати над мою головою, вдаряли в дерева та ломили гілля. Протяжне „гуррра“ повторялося досить часто, але звучало воно досить втомлено і не дуже бравурно. Нагло вийшов я на кладену кругляками дорогу, і у віддалі побачив наше застрягле в болоті авто точно так, як я його залишив. Далі йти дорогою було неможливо, бо стрілянина так посилюлася, що прямо ліс тріщав під ударами куль. Мене огорнуло дивне почуття: ось тут я сам у лісі, а там ціла армія наступає на ліс і всі стріляють, мов би лише в мене. Близьке вже „гурра“ вказувало на велике число наступаючих. Я постановив відійти з дороги вліво і повзти до близького краю лісу, щоб відтіля побачити, хто це наступає. Стрілянина дещо ушухля, але я відчував, що наступаюча розстрільна вже дуже близько. Виповзши з лісу, я на ліктях просувався високою травною у їхню сторону. Саме тоді, як протяжне „урра“ прорізало повітря, я помітив деякі сільветки вояків, що проходили лиш кілька метрів від мене. Вони мене не завважили. Підвівшись дещо з трави, на мою неописану радість я побачив наших дивізійників.

Йшли вони широкою розстрільною в напрямі лісу та на ходу стріляли. Я підвівся із землі, повернувся йти в напрямі, куди вони йшли, та почав підходити до кількох вояків, які йшли по моїй лівій. Раптом пізнаю між ними мого доброго приятеля, поручника Каратницького. Підходжу скоро до нього та, вітаючись, питаю: Чому наступаємо в напрямі на ліс? Пощо витрачаємо стільки зайвої амуніції, коли в лісі нікого немає, і пощо цей зайвий крик „урра“, що лиш вказує ворогові наше положення? В коротких словах оповідаю йому, де

я бачив становище протипанцерної гармати і де побачив ворожі танки. В між-часі вся наша розстрільна затрималася та залягла в траві.

Поручник Каратницький виглядав дуже втомлений, пригноблений, хоча пильно слухав моїх звідомлень. Я звертаюся до нього з пропозицією, що і тепер важко мені повірити, що я, втомлений недавніми переживаннями, міг щось подібного сказати, — кажу: „Дай мені кількох охочих, з одним проти-панцерним п'ястуком (панцерфавст), і я поспробую знищити гарматне гніздо ворога, або засягнемо одного із танків, що біля лісу, бо добре знаю, де вони знаходяться”. Він глянув на мене якось дивно, нерішено, призадумався, але нічого не відповів. Після кількох хвилин передано наказ, що напрям нашого наступу змінюємо в сторону шоссе та залізничної штреки, щоби досягнути стрімку гору, що по тому боці.

Розстрільна почала формуватися і повільно сходила по легко похиленому терені, високою травою, залишаючи ліс по правій від нас стороні. Ми йшли силою однієї сотні, але я завважив, що позаду, у вже зайнятому нашими частинами селі Княжим, було багато більше наших вояків, чи то будучи під командою інших старшин, чи то прямо отягаючись брати участь у передовій лінії. Рівнож спостеріг я, що були між нами, тут і там, німецькі вояки кавалерійської дивізії, що мали на рукаві нашите знам'я кінської голови. Це були недобитки німецької дивізії, що прилучились до наших. Був і між нами один вищої ранги старшина німецького Вермахту, який у майбутньому, виявилось, після зфорсування гори, перейняв на себе командування над рештками оцілих і надзвичайно вміло і професійно провів нас крізь дальші перстені ворога.

Розстрільна просувалася повільно в напрямі штреки. Побіч мене йшов німець, підстаршина, середнього віку, помітний ветеран воєнного ремесла, що дуже корисно впливав своїм спокоєм та розвагою на поблизьких вояків. Так, ідучи біля мене, він почав розмову, і ми зблизились до штреки. Вже було нас всього лиш біля двадцяти у передовій лінії, решта залягла позаду в траві. Аж ось по правій стороні від нас у віддалі приблизно ста метрів, з викопаного шанця піднімаються три вояки з піднятими вгору руками. Спостерігаємо большевицькі уніформи і з готовою до стрілу зброєю, ідемо в їхньому напрямі. Нагло вони вискакують з ями і панічно тікають в сторону лісу, в напрямі, де передше бачив я гніздо протитанкової гармати. Німець, що йшов біля мене, крикнув: „Гальт” і почав стріляти. Кількох нас добігає до ями, в якій вони скрились, і бачимо щось загадкове. В рові лежить поранений німецький підстаршина, намагаючись з трудом нам щось розказати...

Та не далось розгадати містерії, бо в цьому моменті все поле здригнулось від масових вибухів. Заграла нараз вся ворожа зброя: гармати, гранатомети, скоростріли, танкові та протитанкові легкі гармати. Стови землі піднімалися вгору, а все небо вкрилось пилюгою та димом. Стало очевидним, що це була добре підготована пастка, де було вжито великі з'єднання всіх родів большевицької зброї. Я кинувся бігти в напрямі залізничного насипу, а, добігши, перескочив його і зісунувся із насипу в траву. Кількадесят метрів спереду простягалася дорога з глибокими ровами по обох її сторонах, а далі стрімка стіна високої гори, зверху покритої лісом. А завважив, що майже вся сила во-

рогого вогню була звернена позаду мене на сіножать та на село Княже. Відтіля з трави зривалися наші стрільці і бігли в різні сторони, між густо вибухаючими гранатами. По тому боці штреки, де я лежав, сама дорога та узбіччя гори ще не були під обстрілом. Дістатися на вершок гори було, як мені здавалося, самотнім спасінням. Не надумуючись, я кількома скоками перебіг коротку віддаль і скочив у придорожний рів. Направо від мене ще хтось добіг до рову і скочив туди. От, і я вже не один, було нас вже двоє! Саме як я підніс голову, щоб зміряти віддаль до підніжжя гори, я з жахом зауважив, що на вершку гори в стороні, куди я задумав бігти, з кущів висунувся більшовицький танк і, віддавши кілька стрілів, що пролетіли понад нами в напрямі села, почав швидко зісуватися по урвищу гори на долину, саме в мій напрям. Хоч я був готовий вмирати, однак думка бути розчавленим гусеницями цієї потвори морозила кров у моїх жилах. Я простягнувся в рові і лежав, здавалося, не дихаючи. Чув я рев мотора та клекіт заліза, і нагло вся земля біля мене почала дрижати, а танк висувався на дорогу саме біля мене. Я мав враження, що він торкається моїх плечей, а секунди довжилися в безконечність. Ще кілька хвилин страшного гуку, і я зрозумів, що танк віддаляється по шосе в напрямі до Золочева.

Я знав ще добре, що доки ворожий танк близько мене, я є безпечний від ворожого вогню, але коли він відійде, то небезпека обстрілу зросте, а він віддалявся швидко і вкінці зовсім зник удаліні. Я рішив, що треба негайно спинатися на гору, заки ворог почне бомбити її схил. Я проскочив шосе і почав бігти в напрямі гори, а далі почав повільно, помагаючи собі руками, спинатися підгору. Гора була більш стрімка, ніж видавалося з віддалі. По моїй правій стороні я зауважив ще двох чи трьох стрільців, що рівнож спиналися вгору. Мій автомат тяжів оливом у мене на шиї, шолом зсувався на очі, а піт заливав лице. Я бачив, як іззаду декілька наших стрільців добігали до штреки та шосе і бігли за нами. Ось і вже вогонь ворога пересунувся на нас, спершу почали свистіти поодинокі кулі, далі скорострільні серії, а опісля почали розриватися всякі артилерійські стрільна, що вдаряли в узбіччя гори. Крик та зойк ранених і безперервні розриви гранат творили справжнє пекло. Я ледве останніми зусиллями досягав до половини узбіччя гори, як кутком свого ока помітив, що хтось на великому артилерійському коні, минаючи усіх піших, у повному гальопі зближається до підніжжя гори. Це був наш стрілець, без шапки, без зброї і лиш в сорочці та штанах, що сидів охляп на здоровому коні та бив його п'ястком по шиї, щоб добути з нього якнайбільшого зусилля та швидкості. Кінь відчув небезпеку від довколишніх розривів і, розкарячивши м'язисті ноги, дикими скоками знімався під гору, частинно ковзаючись по стрімкому схилі гори. Він швидко зближався з-позаду мене, дещо з моєї правої сторони. Я відчув, що це мій, може, самотній порятунок. Повернувшись вправо, я пильно слідкував за скоками коня, і в моменті, коли кінь проскакував біля мене, я кинувся всією силою в його бік і щасливо обома руками вловив його за хвіст. Мій автомат, що звисав у мене на шиї, почав бити коня по його задніх ногах і він ще більш шаленими скоками дряпався на гору. Не знаю, як все це довго тривало, поки я прочував від страшного удару

в голову, лежачи між кущами на вершку гори. Здається, що в розгоні я вдарив головою в якусь гиляку, або важке кінське копито поцілило мене в голову, і якщо б не шолом, то голова була б зовсім розчерепана. Дивлюсь на мої руки і зі здивуванням бачу, що у затиснених п'ястках держу ще жмут волосіння із кінського хвоста. Піднімаюся на ноги та продираюся крізь хащі до перших дерев лісу і бачу: коло мене стоїть кінь-велетень, з роздутими ніздрями, увесь залитий потом та вкритий піною, а на ньому стрілець, селянський хлопчина, що вдячно гладить його по шиї. Я переконаний, що цей кінь і мені врятував життя.

Глянувши крізь хащі в долину на щойно пройдений нами шлях, на недалеку сіножать та подальше село Княже, я зжахнувся. Передо мною простягнулася панорама, що залишилася у пам'яті на все моє життя. Село горіло, окутане димами, полум'ям та рясними вибухами стрілен, а все поле, по цей і той бік штреки, було вкрите густо вбитими та раненими стрільцями. Стовпи вибухаючих стрілен все ще рвалися вогнем і вкривали димом околицю, добивали живих та шматували на кусні вбитих. Десь там були і мої друзі: Михайло Григорчук — відданий своїй професії лікар-патріот, старшина з перев'язаною головою і цей, дрібного росту та нервової вдачі, водій автомашини. Так з жахом і невимовним співчуттям я міркував. Крізь хащі ще доходили до нас рештки уцілілих вояків, з котрими разом ми мали пройти ще багато важких зусиль, нічних маршів та одчайдушних пробоїв, заки ми вирвалися з пекельного „брідського оточення”.

Олекса СТЕФАНОВИЧ

*Не Дивізія вже, — лиш решти...
Глянув хрест на них з висоти...
Поможи, Білогорський Хресте,
Ім ранених своїх спасти!*

*Йдуть... Приспішено йдуть, як можуть...
Був наказ: за кожну ціну
Розірвати коло вороже:
Проламать ворожу стіну!*

*І стоїть, рамена залізні
Розпростерши над ними, хрест,
Ніби боре мряки зловісні,
Ніби каже: „Вмерлий — Воскрес”.*

(уривок з поеми „До Бродів”)

МОРЕ КВІТІВ – ДЛЯ ЗАГИБЛИХ ВОЯКІВ УПА

У місті Бережани Тернопільської області на минулий празник Святої Покрови два роки тому було посвячено греко-католицькими й православними духовними отцями Меморіал, під яким перепоховано 426 вояків УПА. Вони загинули в нерівних змаганнях з німецько-нацистськими загарбниками й комуністичними енкаведистськими посіпаками. За рахунок кількох десятків підприємств та організацій Бережанщини, які все ще тримаються на плаву, насипано величний пагорб. Його вінчає кількаметровий чорний мармуровий хрест із зображенням Покрови українського війська з давніх часів, Богоматері Марії із Святим Покривалом-омофором у Пречистих руках. Фасадом горб нагадує розкрити книгу, на мармурових сторінках якої викарбувано місце загибелі й імена полеглих. Серед них — ім'я нашого легендарного земляка з Перечина Івана Кедюлича, який наклав головою 2 км від Бережан. Ось чому на відкриття Меморіалу 14 жовтня 1997 року і святкування 55-річчя утворення УПА із Закарпаття прибула досить численна делегація з родини Кедюличів. На великолюдному мітингу прозвучала новела „Сини”, коротка, як постріл, та за значимістю варта цілих томів. Можна припустити, змістивши час, що вона написана Василем Стефаником про долю синів Варвари та Михайла Кедюличів із Перечина.

Востаннє прийшов до мене Андрій і сказав: „Тату, ми йдемо за Україну воювати”. — За яку Україну?” Андрій підняв шаблею грудку землі й сказав: „Отсе її плоть”. Потім спрямував шаблею собі в груди і сказав: „А се її кров. Ідемо рідну землю од ворога боронити”. — „Та є у мене ще менший син, Іван, він дужий, візьми і його з собою на таке святе діло”. — „Добре, — каже, — тату. Підемо обидва”...

Не повернулися й сини Кедюличів. Панас загинув 19 березня 1939 року, боронячи з Іваном, сестрою Марусею і зятем Юліяном Химинцем, нині покійним, Карпатську Україну.

Іван — народний учитель, як поручник чехо-словацької армії діяв в УПА від початку її заснування — 14 жовтня 1942 року. Тривалий час його доля була покрита мрякою таємничості. Тільки книга президента в екзилі Плав'юка проливає світло на загибель зв'язкового УПА із Заходом — „Чубчика”. Учасник Визвольних змагань Орест Гуменюк був серед тих одиниць, які спілкувалися з „Чубчиком”, й знає обставини його випадкової загибелі біля села Лісники. Та ніхто не знав його справжнього прізвища.

На святі промовляли голова Закарпатського проводу ОУН Олекса Борець й автор цих рядків — від крайової ради НРУ й за дорученням сім'ї Кедюличів. Та найбільше враження справили оповіді свідків Визвольних змагань.

На цвинтарі, де встановлено Меморіал, за советської окупації вночі потай ховали вбитих — без Панахиди й дзвонів. Однак траплялося нечуване варварство — кості вояків викидували на поталу лисицям і собакам.

Як правило, катованих мертвих вояків УПА НКВД виставляло на огляд села, біля якого ті гинули. Якщо мати, сестра, наречена непритомніли, хапали всю рідню і „за 24 години” виселяли у віддалені райони колишнього Союзу. Якщо ж у якомусь селі гинули енкаведисти чи їх прибічники — прислані зі Сходу України комсомольці чи комуністи — виселяли все село. Таке „визволення” приніс Україні жовтень...

Не раз самі карателі під виглядом вояків УПА знищували симпатиків — борців Визвольних змагань. Коли вже стало всім зрозуміло, що повстання хилиться на спад, НКВД провело небувалу за масштабом провокацію: було оголошено фіктивну мобілізацію до війська УПА для продовження війни. Сотні юнаків і дівчат кльонули на цей гачок і наклали головою.

Нині вояків УПА визнала Європа. І символічно прозвучали слова учасника Визвольних змагань Івана Ткача:

— Вас, хлопці, визнав світ. (Звернення до перепохованих у Меморіалі). Вас визнав народ як творців незалежної України. Тож дарма відвертається до сі від Вас наша Верховна Рада. Вона й далі воліє шанувати Ваших катів. З Благословення лівих Вас далі називають бандформуваннями (чи не нагадує це Вам, шановні читачі, недалеку війну в Чечні, коли етер заповнювався висловами типу „чеченські бандформування”). У нас, Ваших побратимів, — мізерні пенсії. А катам Вашим платять у десять разів більше! Та Україна жила в наших серцях незалежна, вона — на мапах світу, вона житиме вічно. Хлопці, гляньте на це сонце — воно світить для Вас. Це море квітів — для Вас, маєво голубого неба й стиглих хлібів на прапорах незалежної держави — також для Вас. Для Вас — урочистий салют Українських національних гвардійців, для Вас — почесна варта живих учасників Визвольних змагань. Для Вас — полеглих героїв — вічна слава!

І треба було чути й бачити, як непідробно широко й завзято кричали сиво-голові бабки й дідики, безвусі юнаки і червонощокі юнки славу незалежній нашій державі. Бідній, у дечому — упослідженій, однак, кровно спорідненій з нами.

БРАТЕ, НЕ СТІЛЯЙ!

У сонце відкривався день. Напоюючись жарою, у п'яному похміллі дзижчали цикади. Лист на деревах зіщулювся, принишк. Птахи і ті мовчали... Іноді спросання підоймали крила і човником причалювали в клаптик просохлої калюжі. А небо?... Небо голубінню своєю перехлюбувалось у бездонну бездонність, у безкрай його краї...

* * *

Максим заходив по кімнаті. Інколи зупинявся біля вікон, дивився крізь шибки, та нічого поза ними не бачив. У нього розхвилювалася душа у крутіжний, шалений неспокій. Здавалось, хтось поза його свідомістю, поза його бажанням зарисовує одну за одною картини. Зарисовує чимраз виразніше. Утекти, заховатися від них. Дарма...

Знову Максим бачить такий же русявий день, як сьогодні. І чує шум смертоносних ворожих літаків, безустанний гул „Катюш”, свист куль, що прошивають повітря і несуть смерть... Немає чим передихнути: в повітрі густий пил, їдкий дим і жара. Недалеко від них — поля. Незжатий, обважнілий пшеничний колос хилиться у землю. Золоту однотайність піль переривають стрільна. І зараз таки, на самому узбіччю нив приляг, ніби хотів відпочити, скошений пострілом кінь.

Максимова дивізійна частина відступає до лісу. Ще лиш кілька кроків, ще лиш ...кілька вбитих, і їх загортають у свій холод і захист густі дерева. І вони на одну однісіньку мить, а може на кілька днів урятовані. Хвала Богу — лісові, здається, немає меж. А там, невелика галявина, оподолік, ближче дерев — рів. Може і перед ними хтось тут уже був і його прокопав. Сотня розтаборюється, прилягає, щоб спочити, допомогти раненим. До них доходить ще гул літаків, рев гарматних стрілен...

Погасає день. Надходить ніч — горобина, тривожна... І як же виразні перед Максимом обличчя його побратимів — виснажених дуже і по самі вінця уже зневірених... І хіба ж тепер це тільки спогад? О, ні! Це частина його життя, згусток самої його юности, що зіткала в одне нерозривне суцільля — Вчора і Сьогодні. Кривавиться воно жахом, але надиво й ясніє янголиним рідним крилом...

Враз Максим, пронизаний думкою, підходить до полицки з книжками і звідтіл виймає альбом. Довгі роки він там пролежав... Сідає у фотелі, розгортає альбом: різні родинні світлини, а там, у Львові, під оклики народу — вони... З підведеними вгору чолами, шикуються до складення присяги. Разом із усіма маршує їхня трійця: він — Максим, Мирослав та Ігор... Які ж у них радісні, які ще юні обличчя. І зорею — віра!

Дивиться Максим на оту світлину, вдивляється, — і обважніла від думок голова хилиться на руки. Та обважніла вона не від років отих, що їх уже

стільки, а від переживань, що почалися з його рішенням приєднатись до лав дивізійників, до війська, єдиним стремлінням якого було відібрати від ворогів рідну його землю. Тоді, ех тоді, ще кріпила душу завзята віра, що вони переможуть. Тоді ніхто не думав про програну, про загибель... Ще мріяли, що повернуться у пороги рідних хат, начебто оті лелеки в рідні гнізда, і принесуть у подарунку їхнім матерям здобуту волю... Не довелося. Розсипане по різних землях, виснажене і зневірене німецьке військо, масова навала червоних полчищ, і проріджені відділи дивізійних одчайдухів не принесли перемоги. Не могли...

Від думок отих ще дужче хилиться Максимова голова... І картини, начебто запряжені в бистрі коні — налітають чвалом, мчать біля нього, не дають передиху.

Ото вже ніч здоганяє вечір. Ще тільки ясні смужечки світла блукають поміж деревами. Поволі і вони погасають. А тоді вже темінь, благословенна темінь... І хочеться, на хвилину принаймні, на одну однісіньку мить позбутися тривоги і думки отієї, що вслід за ними сунуть війська червоних, що, хоч німецька квартира обіцяла їм допомогу, й досі її ще нема...

Тиша. Бездонна тиша. Ліс засівається чорними густими ягодами оксамитової темряви. І тоді, — пригадує Максим, — у самому куточку його душі приголублюється мрія: отак, хоча б на мить, ще раз побачити батьків, та й ряд сосон, що ріс біля веренди його дому. Боже, хоча б на хвилину не боятися нічого, загорнутись у спасенний спокій. Заснути б...

Враз кроки. Притишені кроки, що не розлучаються із землею. І. Максимова рука кладеться на кобуру пістолі. І ледь шелестом у тишу слова:

— Хлопці! Недалеко від нас ворожа криївка червоних! Їх знищити треба!
— У проразливу тишу всмоктується неспокій, непевність...

— Твоя черга, Максиме. Ти попроведиш. З тобою — Мирослав та Ігор!
— Підводиться Максим. Розпростовує здеревіле від безруху тіло. А за ним — його побратими.

І відриваються від своєї сотні, ніби відриваються вони від життя, від одноцілого суцілья. Їхні руки вже на в'язці гранат... Темрява і вони — одне. Немає лишніх думок, немає хвилювання. Усе споліскується, як зайвий вантаж, що може перешкодити здобути їм їхню ціль. Ідуть, скрадаються беззвучно, ніби в нетрах хижий звір якийсь, готові до скоку. Нап'ятою стрілою бринить, загострюється обережність, насторожується до країнних безмеж слух...

На мить виринає затьмарений окрасць місяця, — це якраз тоді, коли вони перебігають дорогу, — і протинає темряву гостим блиском серпа. Застигають у безрусі. Та, хвала Богу, насуваються хмари і обволікають місяць у спасенну темп्राву.

Посуваються далі. Інколи, ненароком, один на одного наштотхнеться, хтось сковзнеться по гладкому моху... Необачний хрускіт гілки... Тоді б'ється, як навіжене, серце...

Вони вже близько. І справді, ледь зарисами бовваніє перед ними хата. Зупиняються. Пропливає кілька хвилин. Подвоюється обережність... Причаюється слух... Напоготові — гранати... Холодні краплини поту скапують поза

комір... Нишкнуть... Притаюються... Здається, уже не відчують життя ані в собі, ні довкіл. Раптом каскадними струмками дзвенить спів птаха. Та це лиш якась чародійна мить. Потім знову нічого. Ні шелесне листок.

Значев'я в оту мерту тишу, либонь крізь відхилене вікно, впали слова:

— Андрію, спиш?

Від несподіванки, від звуку мови рідної і спільної їм — у дивізійних побратимів перехоплюється віддих ласкавим теплом.

І знову:

— Андрію, спиш?

— Ні, Гнате. Втома... Ноги щемлять і замлівають від довгої ходи. Та й лячно, ще й як лячно. Та ж скрізь біля нас чатує смерть...

— Пора нам уже звикнути до того.

— От видумав. Хіба звикнеш? Та ми тут лиш обидва. Миколку вислали на розвідки...

— Пригадай, Гнате, слова нашого капітана Серьожі: „Ви звідсіля — нікуди! Дожидайтесь нас! Ми повернемось. Нам пора підсістись на жовто-блакитних бандитів” ... — процідив він оте на мові „великого Леніна”.

— Думаєш, що вони ще сюди вернуться. Де там... Втекло „старшобратіє”, спасаючи свою шкуру. Тут їм загаряче, бо й — УПА, і дивізійники, та й німці припікають...

— Та, що ти, Гнате... Не довіряють вони нам, знають, що ми українці... То й вернеться за нами... Ой не залишать вони нас, пане-брате!

За хвилину знову Андріїв голос:

— Тобі признаюсь. Ти мені немов уже рідний... Либонь, коло Львова живе мій дядько, батька — брат. Ще у воєнні роки розлучив їх Збруч. Туди нам добратись треба...

— Ти хіба з глузду з'їхав? Глянь, в яких ми мундирах? Заки вимовиш слово — застрелять. Особливо німці...

— Хай у смерть, але й у свободу...

— Угум! Закинь оту думку!

Запала тиша. Бездонна тиша у бездонній темряві ночі І в цій хвилині, здавалось, що перед Максимом і його побратимами розривається лиховістна завіса темряви і до них біжать потоки розсіваючи осяйне світло.

І схвилований чутно шеліт Мирослава:

— Хіба ж на них підіймеш руку?! Та ж українці там... Чули?..

— Вертаймось до сотні, — каже, не вагаючись, Максим.

Відходять. Знову надслуховують: ловлять кожен порух, кожен звук, кожен шелест. Побратими далі йдуть від отієї хати. Ще б тільки перейти дорогу. Продістатися потойбіч, до своїх.

Раптом російська лайка — голосна на весь ліс.

Із-за закруту дороги виповзають, висуваються танки. Трійця прудко вбігає у ліс, там вони наче врастають у землю разом із старезними деревами.

Блідне, погасає ніч. Надходить ясночоллий світанок. Тепер чіткіше зарисовуються силуети дерев: відкриваються вони в життя перегукуванню птахів, що, гойднувшись на гіллі, злітають у височінь.

А „доблесні” красноармійці не спішаються. Час-від-часу гостро позирають на ліс, вовтузяться, сиплять прокльонами. Максима струшує холодом: як же чітко тепер видно кожен куш, кожну деревину. Ще трохи і їм нема відступу...

Нарешті. Танки рушають. Позаду них — червоноармійці з кулеметами. Коли останній червоноармійський вояк зникає за закрутом дороги, — Максим наказує йти окремо.

Без слова Мирослав та Ігор перебігають дорогу і зезають у лісових нетрах. За ними, втримуючи деяку відстань, — Максим скрадається поволі, обережно. Враз увесь холоне. Недалеко в хащах — шелест. Хрустить гілка. Чийсь кроки ближче і ближче. Максим виймає з кобури пістолі. Чекає...

Здається, проходить вікова мить — і перед ним виринає постать вояка у червоноармійському мундурі. Мить — схрещуються їхні погляди. Максим здригається. Перед ним юнак. В руках у нього машинова пістоля. Раптом він пильно дивиться на Максимову дивізійну уніформу і... опускає руки.

За спиною у Максима пробігають дрижанки. Дивиться на червоноармійця з непорозумінням, а рука його начебто замерла на пістолі.

— Брате, братіку, не вбивай мене!, — враз молодий вояк просить благально. Хвилину ще дивляться вони на себе, ніби навіки хочуть закарбувати в пам'яті риси їхніх облич. А відтак повертаються спинами і біжать — кожен у інший бік лісу.

* * *

Мовчки сидить Максим. Потім замикає сторінки альбому. Задумується: скільки ж то років минуло, відколи самотність затріснула двері іншим у його життя? Відтоді Максим ні з ким майже не бачився, ні з ким не говорив. Тепер, — вирішує, — буде інакше. Він навстіж відчинить двері й свій дім.

Та з Максимових друзів мало-хто ще залишився. А з їхньої трійці живе ще Мирослав. Ігоря вже немає. Йому не поталанило видертись із большевицького пекла.

Максимові конечно треба якнайскоріше зустрінутись із Мирославом. Обидва вони згадуватимуть свою вояцьку дружбу, отой час, коли життя і смерть заглядали їм у вічі, схрещуючи свої шпаги у двобоях. Та й напевно згадають вони про оту особливу ніч і отой особливий ранок, коли звучання спільної української їм мови розхвилювало їхнє серце до безмеж, всмокталось із усією рідністю у їхні душі, врятувало від неминучого братовбивства і врятувало життя йому — Максимові. Залишило його душу чистою, погідною, спокійною.

РОЗПОВІДЬ ДИВІЗІЙНИКА: БОГ ВИСЛУХАВ МЕНЕ...

Коли наша Дивізія попала в большевицьке оточення під Бродами, то багато вояків було забитими або раненими. Наша частина знаходилась на відкритому полі так, що ворог мав нас під обстрілом з різної зброї. День був погідний і це теж сприяло ворогові нас добре бачити. Наша ціль була, щоб перейти, а властиво розбити большевицьке оточення, що залягло на залізничній лінії Золочів — Львів. Ми опинились біля розбитих танків і на-скоро умовились, що за всяку ціну ми мусимо їх на залізниці розбити, хоч і сподівались великих втрат. Але іншого виходу не було.

Наша частина складалась з 120-ти стрільців і одного старшини. Ми були з різних полків і сотень. Приказ був: бігом у сторону залізниці і стріляти чим можна, щоб ворог уступив. І так сталося, що під нашим обстрілом большевики розступились, і частина нас перейшла, але напевно багато залишилось там назавжди. В такій ситуації нема можности бачити всього.

Коли я видістався з оточення, біг якийсь час і, знеможений до краю, впав я між велику траву, щоб віддихнути. Треба знати, що ми вже другий день і дві ночі не їли. Так що сил не було. Поруч мене перебігали стрільці. Я теж останками сил підвівся, вже останній за ними. Недалеко під горбом було село Княже. І я приволікся до села на його краї. При останній хатині сховався в городі і нікого не чути було, тільки квочка з малими курчатами безжурно попалась під хатою.

Нам було відомо, що за тим горбком є ліс і там кінчиться оточення. Мене здивувала тиша. В мене одиноке бажання — перейти гору. Я тільки підвівся, аж тут посипались стріли на мене з лівої сторони, де недалеко були дерава. Я зорієнтувався, що то на дереві сидить „гострий стрілець” — большевицький снайпер, і він мене має на своїм далековиді. Я тоді ще глибше приліг до землі і думав, що робити. Я його голим оком не бачив, але по стрілах знав, у котрому місці він сидить. І прийшла мені думка: скільки стрілів він має в одному ладунку? Як він буде знову ладувати кріса, то я тоді рушу вгору до лісу. Я підніс голову, а він знову зачав стріляти і то кулями, що розриваються. Я нарахував 5 куль. Перехрестившись, щосили я почав бігти нагору в ліс. Він знову наладував і стріляв за мною, але молитва мене врятувала.

Коли я забіг у ліс, стрінув я другого дивізійника, що лежав лицем до землі. Я був певний, що він неживий, але коли я його порухав — на мою радість він був тільки до краю виснажений. Я сів біля нього відпочити, але не довго, бо чекали ми дальшого наступу большевиків. Ми пішли лісовою доріжкою, знаючи, що ми вже поза оточенням. Поперек доріжки лежали зрізані грубі дерева на те, щоб стримати наступ танків. Не знаю, котра сторона це робила: наша Дивізія чи ворог. Вкоротці ми зайшли на лісову поляну і побачили хати-

ну на протилежнім боці. Ми присіли на краю лісу і побачили, що господар ходить біля хати. Певний, що він українець, я кажу моєму побратимові, щоб мене в разі потреби охороняв, а я піду розвідати дещо і попрошу щось з'їсти. І так сталося. На велику радість господар розказав нам, що недавно відійшла большевицька патруля, і він дасть нам підкріпитися. Ми поїли смачного чорного хліба і напились квасного молока. Ще хочу зазначити, що між лісом тянулася довга поляна. Нараз ми почули шум. Коли ми глянули з-поза хати, зауважили, що посуваються танки й іде військо, але ми із-за віддалі не знали, чиє це військо. Присіли за деревами і чекали, доки голим оком не побачимо, хто це. Вкоротці ми побачили, що це німці, і ми тоді вийшли до них. Нас закликав старшина, що мав на рукавах відзнаку „Афріка Корпс“, і спитався: хто ми. Ми їм розказали, що ми з Української Дивізії і вийшли щасливо з оточення. Тоді вони питались, як давно і як далеко відійшли від оточення і яка зброя переважає в большевиків. Ми їм усе розказали, і мене призначили біля найстаршого старшини за перекладача, а мого друга дали за другого стрільця до кулемета.

І так ми вперше опинились у танковій частині. Нам казали йти за танками з іншими вояками. За яких десять хвилин маршу ми вийшли на відкриту поляну на зразок малої гори. Танки були скупчені. На приказ — показом рук старшини, який їхав на танку, танки зайняли становища наліво і направо, і в тім моменті почали стріляти і посуватись вперед, а ми за ними. На наше здивування, як ми перескакували большевицькі окопи, ми побачили повно забитих, ренених і живих з ворожої сторони.

Я збирав полонених набік і наскоро випитував про їх становища. Переважно були це молоді вояки — українці. В одному моменті я побачив вбитого вояка. Коли я приглянувся йому ближче, то пізнав, що він дивізійник з розбитим обличчям. Як мені казали полонені, що його побили лопатою, бо большевик-політрук сказав, що „кулі йому шкода“. Між іншим, я розпізнав того вбитого. Він був той, з ким ми разом готовились до пробою з оточення...

Танки далі наступають і ми мусимо йти за ними. Як ми дійшли до вершка гірки, то в долині знову виднів ліс. Наша танкова частина мала віз „на гусеницях“ з червоним хрестом, що сховався за другий горбок. Коли ми дійшли до лісу, раптом посипались на нас гураганні стріли з різної зброї, а головню гранатометів. Ми сховались при вузькій лісовій доріжці. Старшини по одній стороні, а я з кількома вояками-німцями по другій. Я пригадав собі, що, як мене большевики заберуть у полон, то так розправляться зі мною, як з тим українцем-дивізійником, що там позаду лежить... У дусі я вимовив просьбу: „Боже, щоб я був ранений, щоб віз з червоним хрестом мене врятував“. В тім моменті падає між нас граната і бачу: німці ренені та кричать немилосердно. Один вискакує: „Моя мамо!“, другий — „Моя жінко!“. Я кричу до старшини, який на протилежній стороні, що я їду по санітарів. Схилившись, чимскоріше подався я до санітарів і кажу їм, що там є ранені. Санітар показує мені на руку і каже: а що є з тобою? Я дивлюсь, а мені з лівої руки струмом тече кров, чого я не був свідомий. І санітар каже мені кидати зброю біля нього і йти до воза з Червоним Хрестом, що є за гіркою. Як я прийшов до воза,

доперва відчув біль у правій нозі. Приглядаюся, а моя ціла литка також вирвана до кости.

Так я випросив у Господа рятунок два рази в одному дні, за що дякую Всевишньому і буду дякувати до кінця мого життя. По перев'язанні ран повний віз із раненими подався на захід, за польовим шпиталем, але що ми тільки приїдемо до якогось села, то польовий шпиталь вже вибрався далі на захід, бо большевики наступають. Ми всі голодні та перемучені сталою їздою. Починаю відчувати сильні болі в руці і в нозі. Пригадую, що в одному селі наш селянин дав мені гарячого молока і хліба.

Так ми їхали три дні і заїхали до Стрия. Нас і ще більшу кількість ранених примістили в касарнях. Вночі большевики кидали на місто з літаків запальні бомби, так звані „кукурудзи”, і ми — хто міг — ховались по викопаних на подвір'ї ровах. Вранці ми довідались, що лікарі і санітари нас покинули. Що робити? Моя рука й нога „закоцюбли”, бо не мав жодної перев'язки вже три дні. Я знайшов кусок патики і, підпираючись, пішов на вулицю перед касарні. Мій вигляд мав бути жакликий. Непоголений, без шапки чи шолома, виголоджений, невиспаний. Під брамою касарні стрічаю німця з мотоциклом і причепкою. Прошу його, щоб мене завіз на залізничну станцію, на що він погодився. Коли я приїхав на станцію, то довідався, що є останній поїзд з двома вагонами на Мадярщину. Я чимскоріше видряпався до вагона і знайшов тут повно ранених німців та полковника Михайла Ліщинського з Дивізії, що був уже без руки. Невдовзі поїзд рушив і ми далі подались без жодної санітарної допомоги через Лавочне на Карпатську Україну.

Голод і біль усім дуже дошкуляв. Але на одному перестанку вранці перед нами затримався довжелезний потяг Червоного Хреста, а в нім повно ранених. Я скоро „на рачках” перенісся з нашого вагону і пересів до поїзду Червоного Хреста з тією думкою, що тут одержу якусь опіку. Сів я на сходах і на моє радісне здивування поїзд рушив, а я з ним. Погода чудова. За яку годину стаємо на якійсь станції і санітети між собою говорять по-нашому. То були українці-закарпатці, які служили в мадярському війську. Обслуга того потяга Червоного Хреста була під мадярським доглядом. Розносять зупу і дають мені. Я прошу санітета по-українськи, щоб дав мені кусник хліба, а він здивовано дивиться на мене і відповідає, що хліб я одержав учора на сьогодні. Я змушений йому сказати неправду, що я ввесь хліб з'їв учора. За якийсь час він приносить мені цілий хліб, папіроси і шоколаду.

По кількох днях ми приїхали до Югославії, до Суботиці. Там нас доперва вимили і перев'язали рани. Я був єдиний з українців. Усі були німці. Там перебував я три місяці в шпиталі, що був приміщений у школі, а потім три місяці біля Відня. По звільненні із шпиталю післали мене на Словаччину, до Желіни, де перебувала команда нашої Дивізії. В Желіні післали мене до шпиталю Святого Мартина, і далі до моєї штабової сотні 31-го полку. Опісля ми подались до Югославії і Австрії, де нас застала капітуляція. За тим прийшли: полон в Італії, Белярія і Ріміні, шпиталь Цезена, шпиталь біля Штутгарту в Німеччині і звільнення до Мюнхену, де перебували моя мама, сестра і брат.

ВАСИЛЬ СИДОР-ШЕЛЕСТ — КОМАНДИР УПА

У 50-ту річницю героїської смерті головного командира УПА Захід хочу згадати його заслуги, його відданість, його посвяту для нації, для майбутніх синів і дочок України. Ним був Василь Сидор-Шелест.

Василь Сидор народився 24 лютого 1911 року в селі Спасів на Сокальщині. Від молодих років виховувався на самостійницьких ідеях і вже підлітком належить до української молоді Пласт та Організації Українських Націоналістів. У вищих клясах гімназії, хоч він ще був дуже молодою людиною, покликають його до Обласного Проводу ОУН. Тут він всеціло віддається революційній праці — широко та міцно розбудовує сітку ОУН на Сокальщині, прориває Сокальський кордон і поширює сітку ОУН на Волинь та Холмщину.

Тому що Сидор був активним в обстоюванні прав української нації, польська влада не дозволила Сидорові приступити до матури в Сокалі. Сидор переїздить до Перемишля і тут закінчує гімназію з відзначаючим поступом. По закінченні гімназії Сидора покликають до польського війська. Сидор мав закінчену гімназію, тож за польським державним правом йому прислугувало право навчатися у старшинській школі. Сидор кінчає польську старшинську школу з відзначенням. У польських документах у Варшаві, які сьогодні є доступними, сказано про Сидора: „кінчив підхорунжівку, як один з перших, і був поручником резерви польської армії”.

По закінченні військової служби Сидор вступає в університет у Львові, але Сидора арештують вже на першому році його студій. Однак, не доказавши його приналежності до ОУН, випускають на волю. Сидора арештують знову на третьому році студій в університеті і знову, не доказавши його членства в ОУН, випускають на волю.

На 25-му році Сидорового життя його покликають до проводу ОУН на ПЗУЗ, як одного із найздібніших організаторів та військовиків у рядах ОУН. На цьому пості Сидор розбудував сітку ОУН на Волині, Поліссі та Холмщині. Зі Сидором тоді працюють такі люди як Климів, Жарська, Ваврук, Кравчук та один із славних синів Волині, пізніший командир запілля УПА — Волошин-Павленко.

До того часу на Волині, Поліссі та Холмщині був великий вплив КПЗУ (Комуністичної Партії Західної України), яка виступала облудно на цих землях як борець за „національні права” українського народу та за права „української Церкви”... Стрінувшись з ідеологією ОУН, населення цих земель переходить в ряди симпатиків ОУН.

В серпні 1936 року Сидор, як військовий референт ОУН на ПЗУЗ (Північно-Західні українські землі) висунув план організування спеціальних військових частин, які на взір колишніх відділів УВО рейдували б по Поліссі,

Волині та Холмщині і були б ядром проти польської армії. З огляду на те, що поляки перевели масові арешти у вересні 1936 року української інтелігенції, а з найближчих співпрацівників Сидора попали в польські руки Галина Жарська, Василь Ваврук, Гальошко, Бойко, Гроза, Моргалю, Іван Кравчук та декілька інших, організування відділів відложено на деякий час. Але в липні таки створено першу групу „Вовків” у 1937 року. Ця група складалася з 32-ох вишколених військовиків, деякі зі старшинським вишколом, котрі вже раніше визначилися у різних операціях ОУН. Тут повстав повстанський марш „Гей гу, гей га, нас було 32”. . і тут треба шукати іскри — зародку пізнішої УПА.

В 1942 році Василь Сидор реорганізує „Вовків”, і продовжив ними розпочате діло як перший і найкращий організатор Української Повстанської Армії.

Восени 1937 року Сидор організує другу з черги групу „Вовків”, на Горюхівщині. Зовсім не випадково, що під час Другої світової війни на теренах Холмщини, так званої Третньої Округи Закерзонського Краю, на відтинку Данилів, постають відділи „Вовків”. Це продовження тієї групи з 1937 року, а сама Третя Округа до 1945 року належала до ПЗУЗ ОУН. Масові арешти в 1938 році — між арештованими був і Василь Сидор — перервали на деякий час діло „Вовків”, як і всіх бойових кадрів ОУН. У липні 1939 року, за дорученням Сидора, який був провідником в’язнів членів ОУН у Бригідках, тікають з тюрми провідні члени ОУН, між ними Гроза і Вовківчак, з дорученням відновити діяльність військовиків ОУН на ПЗУЗ. „Вовки” знову зібралися на Поліссі і напередодні німецько-польської війни в околицях Янова постає „Поліська Січ”.

З приходом московської окупації „Поліська Січ” не розлетілася; а в 1940 році збройно виступила проти московських окупантів. Нам всім був відомий московський суд над Лось-Адамським та його друзями.

З розвалом польської влади вийшов на волю і Василь Сидор. І коли більшість провідних членів ОУН переїхали на незайняті більшовиками землі, Василь Сидор залишається в Україні під московською окупацією, продовжуючи боротьбу за святу ідею волі, у підпіллі, разом зі страждаючим народом.

В лютому 1940 року Сидора викликають за кордон на нараду Револьюційної ОУН, але зараз же Сидор повертається на рідну землю, до праці, до боротьби разом з народом. Сидор вірив, що провід мусить бути у перших рядах бойових кадрів, інакше це не є провід. Не можна „здобувати” Україну і керувати боротьбою з теплого готелю на еміграції, тоді як вояки вмирають голодні і холодні у завзятій боротьбі з ворогом на рідних землях.

В грудні 1940 року Провід кличе Сидора до Кракова для викладання на Курсі старшин. Тут Сидор бере участь, у березні 1940 році, у з’їзді Крайових Провідників, та у квітні 1941 року бере участь у Другому великому зборі ОУН, де Сидора покликають до Головного Проводу ОУН. За дорученням Головного Проводу ОУН Сидор виконав багато праці. Від квітня 1941 року Сидор був членом Головного Проводу.

Весною 1942 року Провід ОУН, — до речі, Сидор був членом його, — висилає Сидора на Волинь, де вже почали діяти повстанські групи, часто ніким не координовані, нікому не підлеглі. Сидор був тим, хто мав створити з цих

груп Українську армію. Сидор творить бойові відділи УПА, назначаючи командирами відділів визначних старшин: „Остапа” — Сергій Кочинський, та „Довбенка” — Перегійняк. Вкортці Сидор організує ще більше відділів: „Дорош”, „Крук”, „Гонта”. 1942 рік не був легким ані спокійним. Під тиском німецьких нацистів та їх помічників з частин Власова, народ не видержував, бунтувався, і тому, що провід реагував заповільно, творились повстанські відділи по всій Україні на власну руку. Ці відділи треба було підпорядкувати одній команді, інакше грозив хаос, можливо і гірше: ці відділи могли використати большевики, на користь московської стратегії і погрому українського народу. Це бачив Провід військової референтури на чолі з Романом Шухевичем. Шухевич, щоб мати контроль цілої ОУН, втягнув у військову референтуру всіх крайових провідників ОУН, і цим самим міг творити УПА з допомогою ОУН.

В той сам час і провідник Подільщини „Крилатий” Михальчук оформив підвідділи на Подільщині — „Шаблюку”, „Андрія” і „Буревія”. Половину цих вояків (на наказ Шухевича) висилають на Волинь, половина залишається на Поділлі, — і це були початки УПА Південь. Під кінець 1942 року УПА Волинь вже нараховувала понад дві тисячі вояків. Цілістю дій на Волині керував Сидор — Зов. Тут Сидор творить Команду УПА Волинь, номінуючи командиром провідника ПЗУЗ ОУН Романа Клячківського — Кліма Савура. Сидор був першим шефом штабу УПА Волинь. Під кінець 1943 року УПА Волинь нараховувала понад 8,000 вояків. Сидор передає обов’язок шефа штабу полковникові Ступницькому сам повертається до праці в Головному Проводі ОУН. Восени 1943 року Сидор реорганізує відділи на УПА Захід і з доручення Шухевича стає головним командиром УПА Захід. Його псевдо „Шелест”.

Велику увагу Сидор присвятив старшинським школам. Знаючи, що без добрих старшин армія мало варта, Сидор творить такі старшинські школи: Школу Дружинників літом 1942 року (ця школа дала для УПА 120 старшин з початком 1943 року). Другу школу на Волині, що випустила 180 старшин. Третя старшинська школа була в Карпатах „Школа Хмеля”: цю школу організував Гасин „Лицар”. Пізніше ще була школа „Олені” в Карпатах. Ці школи виховали не тільки добрих старшин, ці школи виховали героїчних старшин, які вмирили на полі бою зі словами: „Здобуду Українську державу, або загину у боротьбі за неї”...

Була старшинська школа і на Поділлі: це „Школа Крилатих”.

В 1944 році УПА зросла до неймовірної величини; тільки УПА Захід начисляла понад 40,000 вояків. У час амністії, у час поворотців з Німеччини, у час пореселення зі Закерзонії, Шелест розпускає велику частину цих людей. В УПА Захід залишаються тільки 12,000 вояків, з того на Закерзонні понад 2,000 осіб. З 1944-го по 1947 рік УПА Захід зводила тяжкі бої з військами НКВД, польською армією крайовою. Немало далось нищити і „стрибків” — це були перевертні яничари, які служили кожному за тридцять срібняків. В час німецької окупації ці люди були в „щуч поліції” — служили Гітлерові, в час московської окупації ці самі люди були в „стрибках”. Часто під плащиком

УПА ці „стрибки” стріляли в червоноармійців, щоб удавати, що це „бандерівці”, і спровокувати „відплатні акції”. УПА мала великі втрати, але окупанти платили стократно. Тільки з 1944-го по 1946-ий рік Москва мала кільканадцять тисяч вбитих і сорок сім тисяч раненими з військ НКВД (Це з архіву НКВД в Івано-Франківську, який ми забрали літом 1946 року, разом з полковником НКВД Дорофєєвим). І це тільки в боротьбі УПА Захід, значить в Галичині. Дорофєєв підкреслив, що ці дані є засекречені, і про це знає тільки „хахол” Строкач, але він (Строкач) заборонив про це говорити Сталінові та Хрущову.

У численних боях падали воїни УПА. Воїнів Української Повстанської Армії ставало щораз менше, але наші дії не меншали. В 1945-1957 роках наше команду не один раз ходило в Івано-Франківськ, у Львів та в інші міста України. Де тільки було потрібно, ми там були.

В 1947 році ми „їздили в гості” до НКВД при вул. Короленка 33 в Києві, і виконали завдання призначене Шелестом, бо всі поїздки нашої групи були опрабовані, часто опрацьовані самим Шелестом.

В лютому 1948 року я по причині хвороби був висланий на Захід, на лікування. Однак я старався, по змозі, держати зв'язок з краєм.

В 1958 році я одержав листа від „Зірки” — зв'язкової Шелеста. Читаю: „...17-го квітня 1949 року, раннім ранком, над рікою Лімницею, біля села Ясень, НКВД оточило приміщення Шелеста. При Сидорові був тільки малий Зенко. Якщо б Зірка не запізнилась на кілька хвилин, то вона попала б у оточення. Оба кинулись в сторону ріки — в куші. Зенкові йшов чотирнадцятий рік життя. Хоч Зенко пройшов багато вишколу, то все таки він був ще дитина. Обидва прочищають дорогу собі автоматами. За хвилину Зенка прошила куля. Щоб не попасти живим у руки большевиків-енкаведистів, Зенко кидає гранату в рубашників, а другою себе розриває. Посіпаки з НКВД біжать до Шелеста, щоб схопити його живим (мабуть такий наказ), та він їх косить з автомата. В ту хвилину кулі з ворожого автомата прошили Шелеста”.

Цього дня Зірка дзвонила до Львова, що в неї перестала працювати... електрика. Сидор-Шелест загинув так, як нас вчив вмирати — на першій лінії в бою... Так конспіративно було домовлено. 17-го квітня 1999 року сповниться 50 років (підстоліття) від дня, коли наша Україна втратила одного із найвідданіших синів. Не багато ми зробили для того, щоб сказати народові, хто був Василь Сидор — Шелест. Досі небагато було сказано про цього героя. Невже ж і 50-та річниця смерті нашого командира обійдеться мовчанкою? Хочу вірити, що знайдуться люди, що відсвяткують цю річницю належно. Ті, котрі віддали своє життя за нашу волю, не сміють бути забутими. Без їх посвяти не було б сьогодні Вільної України. Воля не прийшла даром.

ОЛЕКСА СТЕФАНОВИЧ – ПОЕТ ОСОБЛИВО „СЕРЙОЗНОГО, НАДХНЕННОГО ТА ОЧУДНЕННОГО ЗВУЧАННЯ”

*Просто. Не йти праворуч
Ані ліворуч — ні.
Хай лише вітер поруч,
Вічний сурмач борні.*

Ці рядки О.Стефановича можна було б мабуть визнати дороговказом його життєвого шляху, котрим він повсякчасно прямував до мети, що видніла в даліні. Мети — воздвиження української незалежної держави — до осягнення котрої розумів, що доконче потрібно, ласки та освячення Божого. У своїй „Молитві“ просить:

*О, Ти, що тамо, де Почаїв,
Під небом вставши голубим,
Далеко в простори засяяв
Золотоглавієм своїм,
О Найсвятіша, Єдина,*

*До стін схиляюся чийх,
Умилостив свого Сина,
Щоб від одра її воздвиг!!*

Прага, 1926.

5 жовтня 1999 року минає 100 років з дня народження Олексі Стефановича — одного з найбільш талановитих поетів нашої доби, в творчості котрого — ствердили критики — можна відчутися геніяльність. Це найчіткіше проявляється в багатстві його поетичних мотивів — волинської природи, історичного минулого нашого народу і в релігійній тематиці —, та у вишуканих висловах його поетичних творів.

*Коли гай на обрію квітне,
То здається очам,
Що розкішне царство блакитне
Розгортається там.
А наблиз його володіння —
Деся подінеться синь...
Далечінь тому лише синя,
Що вона — далечінь.*

Прага, 1928.

Або:

*Як срібно скрізь/ Куди не кинь,
Усе виблискує, іскриться...
Як чисто може засвітиться
Земне в небесну голубинь/
Душа окрилена, окріпла —
„Кому хвалу свою пошло?!”
Не день в саду моїм, а шлюб
Блакиті ясної і срібла.*

Прага, 1925.

О. Стефанович, один із видатних представників Празької літературної школи, куди зачисляємо таких чільних поетів ХХ століття, як Юрія Дарага-

на, Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Юрія Липу, Оксану Лятуринську, Олега Ольжича і Олену Телігу, поезія котрих була наскрізь переповнена ідеями української незалежної держави, а також до того покоління, що дало українській поезії Тичину, Рильського, Зерова, Клена, Плужника ...

Народився О. Стефанович 5 жовтня 1899 року в Милятині на Волині, недалеко Острога, в родині православного священика Короната Стефановича і Олександри з роду Літославських, він, як і батько, одержав духовну освіту, закінчуючи в 1914 році духовну школу в Клевані на Рівенщині, а 1919 року Волинську духовну семінарію в Житомирі, та відразу бере участь у революційній боротьбі в час українських Визвольних змагань. Те, що наступило потім, не привабило молодого 23-річного юнака, і він у 1922 році покидає рідні пороги батьківської хати і виїжджає до Праги, назавжди покинувши Україну, але впродовж усього життя у своїх прекрасних поезіях повертався до неї:

*В рожевій куряві дорога,
Рожеві села в даліні...
О, як дзвінко, голосногого
Ти відкликаєшся мені!*

(„Спомин“, Прага, 1941).

Олекса Стефанович

У Празі він продовжує навчання на філософському факультеті Карлового університету та відвідує літературно-мистецькі курси в Українському Вільному Університеті. Тут живе і працює, пише вірші, а крім того в 1932 році захищає докторську дисертацію на тему „Амвросій Метлинський як поет“. У споминах сучасників він згадується як людина надзвичайно скромна, мила, емоційна, з тонкою інтуїцією. Любив бувати між людьми, але тримався осторонь і мабуть тому справляв враження дивака. Часто бідував і терпів матеріальні нестатки, але постійно відмовлявся від різних йому пропонуванних посад, боячись втратити свою незалежність. В загальному зі зовні його життя було досить спокійне та непомітне, хіба що порушене буремними подіями Другої світової війни, котрі змусили його віддалятися далі і далі від України. Коли в 1944 році до Праги наблизились советські війська, О. Стефанович продовжує мандрівку на захід. У Німеччині перебуває до 1949 року в таборі українських переселенців у Міттенвальді, а від 1949 року до кінця свого жит-

тя — в американському місті Баффало, ЗСА, де й помер 4 січня 1970 року в самоті та негараздах, проживши всього 70 років і три місяці.

Творчість поета О. Стефановича унікальна своїм широким засягом поетичних засобів, його твори повні символіки, живучости, таємничости і глибокої внутрішньої віри в Бога Христа. Безумовно, що найплідніший період його поетичного зриву припадає на 20-ті — 30-ті роки. Тоді в Празі вийшли друком обидві його збірки: „Поезії“ (1927) і „Стефанос І“ (1938). Крім того, поет підготував рукописи збірок „Стефанос ІІ“ і „Кінцесвітне“, що побачили світ вже після смерті автора коштом волиняків — земляків О. Стефановича, у виданні „Олекса Стефанович. Зібрані твори“ (Торонто 1975), упорядковані Богданом Бойчуком зі вступною статтею Івана Фізера.

Письменницький доробок О. Стефановича нараховує понад 200 віршів, поему „Кінець Атлантиди“, конгеніяльний переклад „Тризни“, „Безталанний“, російськомовної поеми Тараса Шевченка, і літературно-критичні статті про О. Влизька та Олега Ольжича.

Незважаючи на це, що творчий доробок О. Стефановича невеликий, то все ж таки він охоплює широкий засяг тем і виділяється унікальністю поетичних засобів. Поет, часто-густо свідомо уникаючи певних приписаних форм, виривається поза межі всіляких дефініцій і канонів, а це вказує на творчий неспокій і живучість його таланту. Але він вмів також здивувати читача досконалістю його сонетів, зокрема з грецької мітології, що також конгеніяльні тим античним зразкам, на яких вони базовані, що дало право критикові поставити його сонети вище сонетів неокласиків, Щоб відчутти цей процес у творчості О. Стефановича замало є про це читати, тут таки dokonче потрібно читачеві сам на сам познайомитися з творчістю поета, відчутти його казкову пейзажну лірику; а теж відчутти глибину його інтелекту, запричаститися його великою любов'ю до України і Христа:

Великодніс

*„Христос Воскрес!“ Давно затерся
Серед потоку слів і зол
І білим голубом до серця
Не припада вже цей глагол.
І вже не Всталого із гробу
І Зниклого у вишині,
А ненаситную утробу*

*Ми ублажаємо в ці дні.
Пилати, Іроди та Юди —
І так далеко до небес.
Воскрес Христос? Як станем люди,
Тоді — Воістину Воскрес!
Міттенвальд, 1947.*

Як згадано вже вгорі, дуже важливою складовою частиною Стефановичевої тематики була історія України з її відвічним прагненням утвердження української державности. Поет сягає до її джерел в княжій добі, котру славить:

*Доби славної та великої
Піднесемо ми королеві.
Будь хвала йому, тому рикові,
Тому львиному — „Иду на ви!“
Слава князеві недосягнена:*

*Він як пард ходив, був як тур.
Слава часові, коли загнано
Руський цвях в царгородський мур.
(„Вічна слава, Прага, 1940).*

Прямує далі поет історичним шляхом українського народу в козацьку добу, де оспівує українських гетьманів, які продовжували боротьбу українського народу за свою незалежність:

І козачу силу жаску.
Слава вічная Конашевичу
За похід його на Москву.

Слава гетьманові Хмельницькому
Світлі звитязства відав Хмель.

*А ще вклонимось Виговському:
Скільки часу не уткло б,
Злонапасникові московському
Не забути про Конотон.*

(„Вічна слава“, Прага, 1940).

І продовжує історичну мандрівку боротьби українського народу за свою державу аж у наш ХХ вік: Коли Україна під проводом Головного Отамана Симона Петлюри (якому він присвячує кілька своїх надхненних поезій) зірвалася до боротьби за волю:

*І вчорашнє своє спом'янемо.
Ой же гук, Мати, гук який! —
То дорогами полум'яними
Йдуть у Київ твої полки.*

*Задвигтіла гора Андрієва,
Клекотить Михайліз град...
Слава дневі вступу до Києва.
Слава граду й війську стократ!*

*І віквічно перебує прославлена
— Божих воїв тобі салют! —
Замордована, закривавлена
Перемого Базару й Крут.*

(„Вічна слава“, Прага, 1940).

Або:

Прадавня світить візія
У далечі хмурній —
І Галицька Дивізія
Керує крок у бій.

Йдуть юні — саду Нації
Весняний білий цвіт —
Й такі, що у сімнадцятім
За рідний встали рід.

(До „Бродів“, Міттенвальд, 1949).

Дуже влучно і правдиво про цю тематичну ділянку творчості О. Стефановича висловилися упорядники „Координатів“, антології сучасної української поезії на заході, Богдан Бойчук і Богдан Рубчак, стверджуючи, що — „це високомайстерні зображення боротьби українського народу за незалежність. Ці твори сильно переростають свої постійні функції для деклямацій на академіях, — і стають перед нами як поезія особливо серйозного, надхненого та очудненого звучання, втіленого в досконалих поетичних формах сучасного художнього досвіду“.

Ще одну вельми важливу тематичну ділянку треба підкреслити у творчості О. Стефановича, ділянку — християнської релігії, початки котрої поет засвоїв і виніс у світ, з його теологічних студій та рідної батьківської хати, що була внутрішнім мелосом не тільки його творчості, але й дороговказом

всього життя. Релігійність Стефановича особливо широкого засягу — від глибоко філософічних творів:

Христос

*Людська мудрість
торкнула б місяця,
Якби скласти книжки на стос,
Та безмірно над нею
виситься,
Та над всім воздвигся Христос.*

*Від розстрілу — розтління атому
В лютім сяйві земний окрес —*

*І на нього (лиш тло Розп'ятому)
Тінь гігантську вергає хрест.*

*Підійнявшись над виром розпаду,
Поборовши в Собі мерця,
Він вартує всерівний Господу,
Бо ще вірить в людські серця.*

Міттенвальд, 1947.

Почерез поезії окремого почитання та оспівування Діви Марії і знову ж Христа:

*Сліпучо вибухли крила,
Взяли у срібний намет...
„Радій! Тебе обійме
Найвища сила!
Твоя предивна Дитина
В Собі з'єднає обох...
Прийде Чоловікобог,
Між люди — Боголюдина.*
(„Зачаття“, Баффало, 1964).

Або:
*У силі своїй — всепотужний,
Краса Його — криці краса.
В десниці спис харалужний
І смерть на вістрі списа.*

(„Юрій“, Прага, 1934).

до пісенних переспівів „Одкровенія“ св. Івана Євангелиста, а їх є в Стефановича кільканадцять, що увійшли переважно в розділ „Кінцесвітне“; вони так і називаються: „З Апокаліпси“, „День Гніву“, „Молитва“ і багато інших без назв.

*Не знає спочину сейсмограф...
Метнута в грім, огонь і дим,
Движить земля, від крові мокра,
Дуднить під Вершиником Блідим.*

*На гори кидаються гори,
Міста їм падають до ніг,
Як в день Содому і Гоморри,
В часи Месін і Мартинік.*

*Потоки ринуть проти течій,
Річки виходять з берегів...
Потопи, зливи і хуртечі
І бурі з льоду і вогнів.*

*І Він, розп'ятий при Пилаті
За кожний нарід і язик,
Являє на Туринськім платі
Людьми понівечений Лик.*

Прага, 1940.

Глибина віри поета пробивається крізь рядки більшості його творчості, бо у вірі він знаходить відповіді на тяжкий хресний шлях України і страждан-

ня його народу, що йшов на Голгофу, розпінаний безбожним марксо-ленінським комунізмом московського зразка.

Превелике зацікавлення Стефанович теж виявив до постаті Пророка України — Тараса Шевченка, якому присвячує знову ж таки сонети й вірші, даючи докази тому, що справді він розумів Шевченка — до глибини і до кінця — навдивовижу схопивши головну суть Шевченкової постаті в шести своїх поезіях, ліпше і повніше ніж певні сучасні „шевченкознавці“, які пишуть багатосторінкові праці, не розуміючи хто і що є Шевченко, хто він був і ким буде в майбутньому для України і українців. Ось сонет про Гоголя і Шевченка:

Два

*Вони встають живими у словах:
„Смієшся ти, а я ридаю, друже“.
Як ти у них, ніхто, вкраїнська душе,
Так не сміявся, не плакав у віках!*

*Та рід й земля, що праведно суворі,
Лиш одного взяли у вартіві:
Нехай згучить в чужинному
соборі —*

*З того плачу котився небом жаж,
Того сміху і пекло не заглуше...
Їх два було, чиє ширяння — дуже,
Чиє крило — напруга і розмах.*

*„Не мертві будьте, душі, а живі“, —
Нам із-над круч рокоче „Заповіте“,
Твоє „вставайте, кайдани порвіте!“*

Прага, 1938.

Ознайомившись з творчістю Олексі Стефановича, бачимо різноманітність його таланту та ширину обріїв його безсмертного доробку, що лишилось назавжди невмирущим скарбом для всіх тих, що люблять рідне поетичне слово, люблять рідну Україну та її культуру. Він великий майстер слова і великий український патріот.

Марина Антонович - Рудницька у статті-спогадах „Про поета, що не вмер увесь“ пише: Головна прикмета Стефановича-поета, яка передусім різнить його від інших, це вперте і послідовне, майже неймовірно докладне випрацювання вірша. Стефанович буквально карбував, шліфував, цизелював не тільки кожне слово щодо музичності кожного його складу і звуку, а ще намагався передати умисними вишуканими сполуками приголосних з голосними драматичне напруження, відповідне до змісту вірша. Він шукав для кожної теми якнайвідповіднішу форму, склад, ритміку, рими і поетичні образи. Навіть стиль і характер мови змінюються згідно з історичним тлом, добою, нагодою або настроєм, який треба було в даному творі передати. Його окремі вірші переходили десятки редакцій, варіацій та змін. Він, властиво, ніколи не переставав шукати остаточної, ідеальної форми свого поетичного вислову“. — І знаходив її.

Творчість О. Стефановича ще недостатньо висвітлена та й мало відома любителям української поезії в діаспорі, де від ранньої молодости жив і творив поет, а вже що й казати про Україну, де його поезія була зовсім невідомою. Немає сумніву в тому, що О. Стефановича, одного з найбільш видатних сучасних українських поетів, повинна по справжньому пізнати вся Україна, бо тільки нею він жив і жив тільки для неї.

ПОГОВОРИМО ПРО „МІЖ”

Восени 1998 року у видавництві „Українська книжка” Українсько-Американської Видавничої Фундації появилася книжка ред. Петра Частого під заголовком „Між”, ілюстрована його донькою Ерікою Слуцькою. Трохи дивний наголовок книги пояснює автор зараз на самому вступі у передмові „Чому ‘Між’”? Він каже, що ми, як тільки прийдемо на цей світ, відразу опиняємося в ситуації „між”: між батьком і матір’ю, між дідусем і бабунею, між братами і сестрами, між школою і вулицею, між небом і землею, і так без кінця. Щоб ми легше виживали, Бог багато в чому позбавив нас вибору: дав нам певних батьків, певну націю, певну стать, певне тіло. Все інше, чого не багато ще лишається, вибирає людина сама. Опинившись між численними „між”: свідомим і підсвідомим, серцем а розумом, дістаємо можливість вибрати праве, а відкинути неправе, стати над обставинами, над собою.

Книжка складається з кільканадцяти дуже цікавих розділів, властиво статей, друківаних в різних газетах, журналах, магазинах, як „Свобода”, „Альманах УНСоюзу”, „Вісник”, Нью Йорк; „Визвольний Шлях”, Лондон; „XXI Вік”, Ужгород; „Наш Світ”, Нью Йорк, та інші. Але вони більш, ніж статті, це більш есеї чи наукові розвідки глибокого філософічно-теологічного змісту з тонкою аналізою політичних та історичних подій. Такі статті, як, наприклад, „Він іде”, чи „Життя і смерть, і безсмертя сина Грузії”, або „Ми не знали”, більше надаються до „Записок НТШ” або „Анналів УВАН”, як до газети. Складається майже враження, що їх „школа” до газети не тому, що газета — це щось менше, але тому, що не є це завданням газети давати наукові статті, а радше — популярні чи популярно-наукові для ширшої публіки.

Хто з нас знає щось багато про іслам поза тим, що він існує і має терористичні організації, які підставляють бомби під літаки та урядові будинки Заходу. В статті „Він іде” подана докладна історія постання ісламу з перших століть, його відношення до християнізму і юдаїзму, тонка аналіза вчень усіх цих релігій, конфліктних ситуацій, виникнення терористичних груп, іранська революція, протистояння західній культурі і ненависть до неї. Або хто що знає про великого сина Грузії Звіяда Гамсахурдіа або його батька Костянтина, оскільки взагалі хто з нас про них чув? А це був великий і відважний борець за свободу, який виголосив промову проти русифікації, якої стіни кремлівського Палацу з’їздив ще не чули. Князя грузинська родина на початку XIX століття, рятуючись від переслідувань, осіла на Полтавщині. З неї вийшов славний скульптор, автор відомих пам’ятників Котляревському і Шевченкові Іван Кавалерідзе. Грузин Рауль Чолачава закінчив Київський університет і писав вірші українською мовою. В Тбілісі щороку вчаться українські студенти. Шевченка в Грузії перекладали до останнього рядка, а на велич Кобзаря відгукється кожне грузинське покоління. Найбільший грузинський письменник XX століття Костянтин Гамсахурдіа написав дві фундаментальні шевченкознавчі

праці „Українська Феміда” [Теміда] і „Нескорений лицар”. Духовно-ментальні портрети українців і грузинів подібні — глибока релігійність, любов до землі, до природи, гідна подиву співочість, культ родини і матері.

У статті „Ми не знали” автор обговорює соціалізм Франка, як його видять академіки Микола Жулинський і Борис Олійник, які жалкують, що не знали раніш його праць як „Україна ірредента”, „Соціалізм і соціал-демократизм”, „Народники і марксисты”, „Що таке поступ”. В них Франко обговорює і „вичерпно обґрунтовує хибність соціалістичних теорій і потенційну згубність соціалістичної практики”. Франко, як каже автор, „належить до тих декількох світових геніїв, котрі не тільки відчули, що над людством нависла смертельна загроза, але й пояснили її для наших пересічних розумів”... Просто з походження, як син коваля, Франко мусів би зробитися соціалістом, але „належання правді, істині, перебуває в нього над походженням”.

Хотілося б покоментувати ще і інші розділи, такі вони глибокі і цікаві, але всіх не покоментуєш, бо треба би написати другу книгу. Тож лише кілька думок з „Діаспора виживе, чи...”, „Між Україною а Америкою”, „Якби ви мали віру, як гірчичне зерно”. Власне, саме про цю віру. Як один відомий лікар сказав, що „нама такого рівня занепаду здоров'я, з якого людина не могла б піднятися до норми, — все залежить від її віри і волі”. На відзначенні у Вашингтоні п'ятиріччя Чорнобильської катастрофи, де були присутні Вячеслав Чорновіл і Левко Лук'яненко, Пейшенс Гантворт писала в своєму репортажі: „Можна помітити кризу віри у себе... Якщо ви повірите у себе, ніхто не зможе вас перемогти” (це про нас — українців, — Е.С.). Брак віри сильно вражає з відомої заяви Зеновія Красівського, хоч вона писала в брутальні брежнєвсько-андроповські часи: „Не вірю, що ми здолаємо нашого ворога, не вірю, що він не проковтне нас. Вірю в інше — в радість боротьби, в змісл поразки”. Це апологія страждання, а автор не вірить, що ми повинні змиритися з тим, що наша єдина доля — страждання”. У християнському світогляді є і кінець страждання, які не кінчаються на Голгофті, а на Воскресенню. Але трагічна наша історія має ще й інший трагічний день, бо „спотворена людська якість була наслідком потворних суспільних умов”. І нам, як і ізраїльтянам в пустині, треба бодай два покоління, щоби вивітрилася советська індоктринація, чи як Мойсей казав устами Франка: „Відригаться вам буде повік/ Те египетське м'ясо”.

Виживе діаспора чи ні? — питає автор. Бо, кажуть, що вона вмирає і то якраз тепер, коли над Україною заблิสла воля. Ні, думає автор, вона не вмирає, лише корчиться, з різних причин. Одна з них повільне вимирання старшої генерації і брак поповнення з молодших поколінь. Далі: розпад советської імперії цілком змінив світ, і це одна з причин у політичному аспекті того корчення. Про це дуже влучно пише Юрій Савицький, якого цитує автор Петро Часто: „24 серпня 1991 року світ змінився. Він змінився не тільки для України, яка здобула свою незалежність, але також і для нас, українців у діаспорі, і то може ще більше, як для самостійної України. Чому? Тому, що діаспора з тим днем втратила причину свого існування і ціль свого еміграційного життя. Це була ціль, якою ми довго жили і яку ми передавали своїм дітям, внукам і

правнукам: зберегти свою українську ідентичність, мову, культуру і національну гордість. Зберегти це все для України, яка була для нас немов ікона, до якої ми молилися. Наша ціль життя і пов'язані з ним посвяти мали в тім своє оправдання і свою причину. Але з дням, коли Україна здобула свою незалежність, ми втратили ці засади і причини нашого існування. Ми жили для поневоленої України, а нині вона вільна. —

„Тепер ми ставимо собі нову ціль, новий напрям, допомогти незалежній Україні. До того ми кинулися повною силою і посвятою. Подивімся на наші газети, журнали, конференції, культурні збіговиська і т. д. Більшість спрямована тільки до України, до її справ, її потреб та до її політики. Так, це потрібно, але чи ми чогось не забуваємо? Чи в тому поспіху допомагати Україні ми не забуваємо про себе, про свої потреби і про потреби наших дітей, про наш світ, який мусить служити потребам нашої громади?

„Мені виглядає, що в тому поспіху допомагати нашій Батьківщині, ми, мов ті метели, що сліпо влітають у полум'я свічки, забуваємо про своє власне здоров'я. Здоров'я, яке важливе не тільки для нас, але яке є кінцеве для будь-якої дальшої допомоги Україні. Україні потрібно допомоги, але, щоб допомогти їй, ми мусимо перше самі бути сильні і здорові не тільки нині, але також і *завтра*. На це нам потрібно будувати фундаменти сильної української свідомості, добре зорганізованої громади і широкої фінансової та політичної сили...”

Слушно сказано: діаспора має за своє перше завдання втримати себе, щоб бути здібною допомагати другим. І таке питання ставить Часто: „Чи є можливим даліше втримання єдиного українського етнічного русла, від самого початку спрямованого до прабатьківського моря, чи ріка врешті-решт зміліє вкрай і розпадеться на дрібні, не пов'язані між собою струмочки?” І пропаде праця всіх попередніх поколінь? Україна є самостійна, але, як каже Микола Руденко, — це немовля, яке щойно спинається на ноги і потребує нашої допомоги. Навіть сильна і здорова держава потребує діаспори, а Україна потребує її так дуже, що, як казав Леонід Кравчук, як би її не було, то „треба би було її видумати”. Якщо б діаспора скорчилася і занепала, то це, каже Часто, можна трактувати „як здійснення добре продуманого пляну світового антиукраїнства, яке на цей раз взяло до уваги, що Україна не постала б з-під царського і советського попелу, як би не мала недосяжного для Москви діаспорного тилу” (заспілля). З постановням самостійної України Західня Діаспора перестала бути політичною еміграцією і мусить знайти до змінених обставин нові форми діяльності.

Де порятунк? Визначний діяч українського кооперативного руху О. Плешкевич каже: „На мій скромний погляд, один з найпевніших засобів оздоровлення загальної української ситуації в Америці — майбутнє української діаспори в кооперації. „Глибока рація” — каже автор. Занепадають оселі, політичні центральні, наукові установи, а кредитівки — ні. Навпаки, розвиваються і ростуть нові, як гриби по дощі. До них ходять і новоприбулі українці, які часто-густо нікуди більше не ходять, і чужинці, головню поляки, які мають свої власні кредитові установи, тримають свої гроші в наших кредитівках.

Кредитівки є в стані підперти будь-яку нашу установу чи проєкт, бо мають сильну фінансову базу.

Візія Плешкевича, за автором Частом, містить ще одне джерело оновлення українського життя в Америці: „Наше майбутнє, зокрема щодо впливів асиміляції, залежне в перше чергу від Церкви. Церква мусить стати магнетом, який притягає, бо вона потрібна людині від колиски до могили”. — І далі: „Чи треба українців агітувати за Церкву? Стільки наші душі українські, скільки вони релігійні — від „колиски до гробу”. Ніщо не зрівняється з нею (вірою) „в силі і глибині впливу”. Наш чудовий обряд і спів у церквах — „це світ дивної краси”, який притягає тих, що давно забули прадідівську мову.

До Церкви і кооперації додає автор від себе третій чинник — пресу: газетярство і його суспільна роля. Автор вибачається за таку незручну цитату, як з Леніна, — але вважає, що Ленін не „збурих би брехнею і ненавистю півсвіту, якщо б не знав, що газета, то не тільки „колективний пропагандист і агітатор, але також і колективний організатор”. Далі автор пише, саме із газети „Свободи”, колективного організатора, почався Український Народний Союз. І всі його провідники, протягом ста з вершком років, усвідомлюючи загальноукраїнський сенс своєї праці, спиралися на „Свободу”, на її об’єднуючу, надпартійну, соборницьку роль.

Інші нації в Америці, от як поляки чи росіяни, не мають такої великої сітки всякого роду громадських, політичних, наукових, релігійних, молодечих та інших установ, але мають одну загальну, репрезентативну, дуже добре редаговану газету, як „Нови Дзєннік” чи „Новое Русское Слово”. Поляків і росіян часто видно на різних наших фестивалях, пікніках, забавах, оселях, Маланках, бо не мають своїх, але пресу — то мають. Така одна газета, понадпартійна, понадконфесійна, загальногромадська, найближча до професійного газетярського рівня була б ознакою об’єднання української громади в Америці, без якого українських етнос в Америці розпоршиться і перестане чути один одного. „Українці ж, маючи розгалужену мережу організацій, занепадуть тільки з однієї причини — з причини кволости преси: ...Бо ‘Свобода’ є єдина щоденна газета всього західного українства...” „Бо вона найповніше висвітлює життя українських громад і найбільше впливає на те життя”... „Тому є досить підстав сказати й так: у професійно-творчому безсиллі ‘Свободи’ полягає одна з причин згасання українського громадського життя в Америці”.

Тому-то так важно було і є рятувати „Свободу”. Тому-то так важно було рятувати її щоденником, чи тепер тижневиком, і не дати занепасти на якийсь двотижневик чи місячник, а потім зникнути зовсім. Не було розуміння до кінечности рятування „Свободи” у „владі імущих”, які „не розуміються на газетній справі, не мають відповідних критеріїв ані засобів впливу на внутрішній редакційний процес”. Замість пасивно погодитися на ліквідацію щоденника, треба було бити на сполох на рятунок „Свободі”. Як писав один лікар у „Свободі”, якби було довести до публічного відома, що „Свобода” гине, то треба було створити „фонд на порятунок ‘Свободі’”. Створили ж ми сотні фондів на всякі цілі під сонцем, включно на порятунок Україні, то чи не були б створили ще один на порятунок „Свободі”? Ми ж нарід жертвенний понад

свої можливості і навіть не списуємо всіх жертв на рятунок Україні, згідно з християнською засадою, що не має знати права рука, що робить ліва. Чи, як пише Часто, чи не можна б було заснувати про УНС громадську Пресову Раду, залучивши до неї творчу інтелігенцію, яка може потрапила б скінчити розбрат у громаді, а „високопрофесійна українська газета була б найпереконливішою ознакою об'єднання української громади”.

Але не конче нам удаватися до цитат із Леніна, які б вони правильні не були, коли маємо багато прикладів таких же думок із рядів мислителів 3-посеред нас. От, наприклад, що пише Михайло Сосновський, і то ще 1973 року, в своїм есеї „Українська преса в ЗСА та Канаді” („Український Журналіст” ч. 10, травень 1973). Цитати я взяла з книги „Михайло Сосновський — Між оптимізмом і песимізмом”, що появилася посмертно в 1979 році.

„Українська преса в ЗСА та Канаді під теперішню пору найшлася в за- тяжній кризі і ця криза тим трагічніша, що загострилася в час, коли треба зводити важкий змаг за збереження тут нашої національної ідентичности і коли власне починають зарисовуватися позитивні об'єктивні передумови для того, що ми маємо дані той змаг таки виграти. В новій дійсності, яка оформлюється на наших очах в Канаді і ЗСА, нам мало чим допоможуть оці десятки слабких газет і журналів, які своїми впливами заторкують тільки далекі периферії наших поселень, часто займаючись справами і проблемами, які не мають ніякого відношення до дійсности. Нам сьогодні необхідно мати такі періодичні видання, які знаходили б місце і зрозуміння серед маси тих наших поселенців у Канаді і ЗСА, які вже тут народилися. Нам треба газет і журналів, які кожного дня, тижня чи місяця приносили б відповідь на актуальні потреби дня, які брали б активну участь у тій великій боротьбі за збереження нашої національної ідентичности, а не топ- талися на місці, находячись в полоні минулого чи навіть давньоминулого...

„Проблема справді масового і справді добре редагованого періодика на терені Канади і ЗСА стоїть відкритою сьогодні. Якщо ми хочемо мати майбутнє у цих країнах, ми мусимо зважитися на ґрунтовну ревізію наших поглядів, всієї нашої дотеперішньої політики, мусимо перестати постійно дивитися в минуле, а почати дивитися у завтра і післязавтра. З цим тісно в'яжеться і наша пресова політика в цих країнах, якщо наша преса має сповнити свою велику і відповідальну соціальну функцію. Очевидно, слово тут за нашими проводами в ЗСА та Канаді, але коли з якихось міркувань вони не могли б за цю справу взятися, то з ініціативою повинні вийти наші фінансові установи, зокрема забезпеченеві Союзи. Ми, наприклад, не бачимо ніяких особливих труднощів у тому, щоб так поставлене питання не можна було розв'язати з успіхом на базі найбільшого нашого щоденника „Свобода” тираж якого повинен би бути збільшений до яких 75.000 примірників і який охоплював би американський і канадський терени. Вся інша українська преса продовжувала б діяти в міру можливостей у своєму дотеперішньому засягу так довго, як довго в її теперішній формі буде на неї запотребування”. (стор. 81-82).

І жінці, „Свобода”, як газета емігрантів, повинна стати не лише „лицем до України”, як каже наше гасло, але і „лицем до нових емігрантів”. Досі видно було мало тої прихильності, а тут і там відчувалося майже до них неприхильність, чи прямо ворожість. Автор різко полемізує з двома панамі, які одверто негативно поставилися до „нової хвилі” — чи „четвертої хвилі”, як їх тут називають, забуваючи, що ми самі не так давно були тою „ною хвилею” і натрапляли на опір попередньої хвилі емігрантів. Бо вони „якісь інші”, ніж ми, зматеріялізовані, невдячні, заздрісні за наші надбання. Ми також є „інші”, кожна хвиля є інша. Треба враховувати лише страшну суспільну дійсність, яка їх зродила, — три покоління жорстокого радянського режиму. Перша еміграція була селянська, економічна; друга, по Першій світовій війні, інтелігенція, політична; третя, по Другій світовій війні — ми — інтелігенція, політична; а ця четверта — інтелігенція, але економічна. Їм не загрожують вже Сибір і Соловки, але загрожують злидні і голод. А голод є голод, всеодно з яких причин — чи зроблений навмисно Сталіном — Кагановичем, чи спричинений ненавмисне нашим некомпетентним Урядом. Аж страшно слухати про самовбивство молодого чоловіка у Львові „через злидні”, чи двох визначних і заслужених учительок у Коломиї, одної з них хворої, але не мали що їсти, ані за що купити ліків, і пішли з життя. Мільйони безробітних, платні учителям, лікарям та будь-яким працівникам, гірникам не виплачувані місяцями, пенсії також, — то як же бути? Якщо голодні чи хворі діти плачуть, то батьки їдуть на кінець світу, щоб їх порятувати, нагодувати чи одягти.

Нагадуються нам комуністи-словаки, які під час нашої утечі на Захід через Словаччину тикали кулаки в небо і питали нас: „Пречо уткате?” Так і ми кажемо до нових „утікачів”, принаймні деякі з нас: „Чого ви приїхали? Чому не сидите в Україні і не відбудовуєте її? Вас тут непотрібно ані Україні, ані Америці, і лише псуєте нам нашу добру опінію”. — Замість виявити бодай трохи християнського милосердя, зрозуміння і підтримки. У нас голодні діти не плачуть і, як звичайно, „ситий голодного не розуміє”. Не варто, як каже індійська приповідка, критикувати когось, „доки ти не походив у його мокасінах”.

Хотілося б закінчити моє писання висловом віри автора книжки Петра Часта — віри в свій народ. Він пише, що пощастило йому бути в Коломиї під час першого Всесвітнього Собору т. зв. Духової України письменника-фантаста Олеса Бердника. При всій імпозантності його постаті і його обличчя, воно менше вразило автора, „ніж обличчя тисяч і тисяч гуцулів, селян і городян з усієї України, що безконечною вервичкою йшли через міст на нічний берег Пруту, щоб запалити свічки всеукраїнської єдності і єдності українців з Богом. То були, сказати б, вічні обличчя, бо проступала з них прадавня всякчасна українська віра в те, що життя має сенс, що має його все суще, — трава і дерево, і камінь і зірка в небі, і звичайно — кожнісінька людина, кожна її думка, кожний доторк її рук до плуга чи колиски, чи струни, кожний її новий день”.

Якось у розмові з Мирославом Мариновичем, говорячи про старе україн-

ське лихо: розбиття і роз'єднаність, мимо всіх говорень про об'єднання, Маринович висловив думку, що це все зникне, всі ті десятки партій, всі розколи, як з'явиться 'Батько народу', — який збере всіх під одне крило і всі беззастережено і без надуми підуть за ним, — як новітній Петро Могила чи Андрей Шептицький. І автор закінчує своїм кредо: „Від Церков наш народ незрівняно більше, ніж від усіх інших суспільних чинників, чекає цієї повноти життя — поєднання букви і духу в силі, і відповідних сильних зрушень, що приведуть до єдності нації”.

Автор книжки „Між”, глибоких аналітичних розвідок-есеїв на різні теми, нагадує нам інших подібних авторів, як наприклад Євгена Сверстюка з його „Блудні сини України”, чи Івана Кедрина-Рудницького, чи д-ра Павла Рорбах. Кедрин, наприклад, ніколи не вважав себе науковцем, лише журналістом, хоч його глибокі статті, головню на політичні теми, були чисто наукового порядку, і в НТШ вважали його найкращим знавцем польсько-українських відносин і надали йому почесний докторат УВУ. Рорбах у Мюнхені теж мав кілька почесних докторатів і був дуже побажаним промовцем і дискусантом на численних наукових з'їздах, але все казав: „Я є лише журналіст”, хоч був розумніший за десять професорів. Таке ж вражіння і від книжки Петра Части. Часами треба перерисувати по кілька разів поодинокі параграфи, щоб зрозуміти повну суть сказаного, як, наприклад, „Найтяжчі, найпроблемніші 'між' — то ті, що всередині нас, ті, що раз-у-раз свавільно виводять з берегів наші чуття, спантеличують христоматійне сумяття грібодовського Чацького, коли 'розум з серцем — не в згоді', коли фатально сходяться в лютому герці свідоме і підсвідоме”. І він також каже, що він „тільки журналіст”. Дай нам, Боже, більше таких „журналістів”.

Тетяна ОЛІЙНИК

Шукайте щастя

*Шукайте щастя у собі:
В душі, у серці — там воно цвіте,
У тій непрошеній сльозі,
Що раптом теплим воском упаде.*

*Шукайте в вечорових мріях
про кохання,
У хмарах, що несуть п'янку вологу,
В зірницях, що народжують
світання,
В нахабстві чорного кота,
що перебіг дорогу.
Нема в житті добра без зла,*

*І спокій огорта лише після тривоги,
А поки кожен з нас дола
Свої стежки, що пристяглися
за пороги.*

*Шукайте щастя в трудовому дні,
В очах у друзів, в маминій усмішці,
У шумі крапель по весні,
В словах простих, в цікавій книжці.*

*Шукайте щастя, де...
А може ні, не треба, не шукайте!
— Нехай воно саме прийде,
А ви його чекайте й не чекайте...*

„КАЖЕ АНГЕЛ ДИТИНІ”...

(у століття народження поета Олекси Стефановича)

Діти, діти — велика Божа благодать, — зворушували не одного українського поета, і насамперед Тараса Шевченка, який, наслідуючи Христа, не міг не зауважити їх — дітей — і не міг не лишити для них надхнених рядків у своїх безсмертних творах. Ми пам’ятаємо зі Святого Письма заувагу Спасителя для тих дорослих, які хотіли „уберегти” Ісуса від дитячого гамірного товариства, мовляв, Христос має займатися важнішими, ніж діти, особами й справами. Але Він заперечив цим добродійцям, сказавши їм пустити до Нього якраз дітей, бо хто не буде кротким як дитя, — не побачить Царства небесного. Ідучи в слід Христа, Великий Тарас навчав нас у дітей шукати справжніх високих вартостей людських, а за ним — ціла плеяда співців-поетів створила вже спеціально дитячу літературу, з прегарними й дотепними віршиками, що їх ми в свій час, а тепер наші найменші радо вчать напам’ять, радо деклямують їх. А читанки і букварі аж кишіли і кишать найдобрішими цими перлинами, де були і такі загальновідомі й люблені, як „Українка я маленька. Українці — батько й ненька...”, чи „Мово рідна, слово рідне...”, чи „Раз я взувся в чобітки, зодягнувся в козушину”, чи вже просто десятки віршів таки дитячого письменника Дідуса Кенира (Леоніда Глібова) з його „Загадками і жартами”, з його трьома десятками їх, де бачимо й „Мале, забавненьке воно”, „Квіткове весілля”, „Весна прийшла — тепло знайшла”! „— кричать дівчатка й хлопчики”, „Ой ви діти, квіти наші”, і сливе кожну з цих віршиків варт би тут процитувати. За Дідусем Кениром йде і зовсім недавній Роман Завадович з його нескінченним рядом дитячих творів, і Марійка Підгірянка, і багато-багато дитячих письменників і по діяспорі, а ще більше по Україні. Всі ці твори здебільшого є тільки для дітей. Не для дорослих. І більшість з них такими і має бути. Дитячі письменники — пишуть для малого читача. Але є поети, автори немов би дитячих віршів, але таких, що ними може захопитися справді й дорослий читач та ще й читач, любитель поезії.

До цих авторів належить Олекса Стефанович (1899-1970), „Один з найцікавіших поетів діяспори”, „Один з найбільших сучасних українських поетів” — за висловами трьох відомих наших літературних критиків — Богдана Бойчука, Богдана Рубчака і Івана Фізера. Він — автор високих, надхнених поезій про українські Тернопілі — Крути, про „Базар” і про „Броди”, а насамперед про Христа з „Одкровенієм” Апостола Івана, про прастару Україну, про древню княжу Русь, про козацьку Гетьманщину, про світ мітологічної Греції, і про любов і ненависть, а навіть про модний тепер ерос-секс, якому теж поет віддав належне його неперевершеними сонетами, про які ось що писали названі українські критики: Стефановича „сонети ‘З античного’... переростають подібні сонети наших неоклясиків своєю повнокровоною ‘атавістичною’ еротику. Вона тематично і настроєво... ставить їх набагато ближче до класичних

першоджерел, ніж до української неокласичної традиції”. (Бойчук і Рубчак).

Ці ж два критики пишуть, що „в світі Стефановича знаходимо спокійну пейзажну лірику; особисту лірику, з відтінком делікатної еротики; клясичні мотиви; атакістичні теми, взяті з передісторії українського народу; історіософічну проблематику; твори з релігійною тематикою, які перебувають на метафізичних, а то й містичних вершинах; а також поеми волюнтаристично-патріотичного характеру”. І в цьому довгому списку цього подиву гідного „напрочуд широкого кола тем”, нема й двох слів про його дитячу тематику. І ось цій пропущеній дитячій творчості Стефановича є присвячена ця стаття в 100-річчя з дня народження поета і в 30-річчя його успення.

Творчість його була за його життя не дуже популяризована, а повне відносно видання — перша книжка „зібраних” творів Олексі Стефановича, появилось п’ять років після його смерті. Протягом життя цього великого поета вийшли тільки дві невеликі збірки його творів, перша під назвою „Поезії” в Празі у 1927 році (17 поезій) і друга — десять років пізніше, під заголовком „Стефанос І”, знов у Празі, в році 1938-му. Друга збірка містила 58 віршів. І це все. Все інше чекало аж на посмертну збірку — понад 300-сторінкову книгу, що вже містить майже дві сотні поетових віршів, хоч і не всі. І з великою печаллю треба ствердити, як мусів дуже страждати цей поет, бачучи, з якою байдужістю минали його високу диво-творчість ті, від яких залежало популяризувати чи не популяризувати творчість наших письменників. А Стефанович же народився лише для того, щоб бути тільки поетом і більш нічим у світі... Сповненим трагізму було його життя. Такою була і його остання дорога.

Біографія поета — це суцільне оскарження нашої таки громади... І для доказу, що це було дійсно так, ось уривок з вступної статті до згаданого вже посмертного видання Стефановичевих творів пера проф. Івана Фізера:

...В маленькому містечку Бавнд Брук був дивно погідний день. Далеко на небосклоні, де-не-де, блукали білі хмарини, а у виструнчених навколо кладовища тополях дзвеніла тиша, бо ‘єдино їй дзвеніти біля смерті’. В той погідний день хоронили Олексу Стефановича, одного із найцікавіших сучасних українських поетів. За труною йшло тільки двоє людей — поет Рубчак та автор цих рядків. Не було тут ні помпезного ритуалу, ні поминальної тризни, ні тих, що в годину смерті інших, шукають публічного самоствердження. Перфразовуючи один із його віршів, був тільки Поет, що

*Його смертю наливо уцертъ
Його смертю докраю наливо,
Заціловано смертю на смерть.
...і була Вічність”.*

І вічність приходить поволі до Поета все більше й більше, все частіше й частіше, хоч ми відходимо все далі від того жалібного дня, яким стало 23 грудня 1970 року.

Не маловажну роль в тому повсякчасному відкриванні поета Олексі Стефановича грає його дитяча тематика: і це діти, для яких писав він свої не-

вмирущі вірші, понесуть в майбутнє славу про нього. Стефанович — Співець для не-дітей і для дітей.

Вже у своїй першій збірці „Поезії” (1927), де було всього 17 творів, другим віршем іде „Ілля Муромець на роздоріжжі”, що виразно є скерований на молодь, на того читача українського молоденького, що зачитувався історичними й пригодницькими українськими авторами. Але це ще не цілком дитячий твір. А ось вірш без заголовку — „Деся високо блакить заливається” — це вже для дітей, і наука для них — не впадати в сум, що журно журавлі восени відлітають, а, назвавши-наголубивши цих українських маєстатичних птахів „веселиками” від слова „веселість”, вже не про журу-журавлів і прощання будуть дітки думати, а про веселий поворот веселиків — журавлів, після зими, з вирію, з теплих країв, знову в Україну:

<i>Кру-кру-кру, кру-кру-кру...</i>	<i>Дні осінні і дні снігостелихи,</i>
<i>Не кажи: „журавлі вибираються”,</i>	<i>Як назвеш — журавлі.</i>
<i>А скажи: „це веселики</i>	<i>Коли ж скажеш, назвеш</i>
<i>з нами прощаються,</i>	<i>їх — веселики,</i>
<i>На вирій знялись, як на світлу зорю,</i>	<i>Пропурхнуть тобі осінь й зима,</i>
<i>Срібних кріків розсипали гру”.</i>	<i>як метелики,</i>
<i>Не кажи: „журавлі вибираються”.</i>	<i>Дзвенітиме серце у щасті-теплі,</i>
	<i>Буде весело навіть у млі.</i>
<i>Будуть капати журно у келіхи</i>	<i>Так назви ж, наголуб їх — веселики!</i>

І наголублює поет дітей (і дорослих, бо й дорослим є в що вчитуватися і є в що заглиблюватися, і мудріючи, і добріючи, тож і стаючи кращими) віршем „Бабине літо літає в повітрі”, — мініятюрою на вісім рядків, чи ось цією перлиною поезії:

<i>Ким це намальовано</i>	<i>Хто це улаштує</i>
<i>На вікнах срібний сад?</i>	<i>З кришталіної гори</i>
<i>Ким це заціловано</i>	<i>Скóвзаннє санкóвєє,</i>
<i>Лиця у дівчат?</i>	<i>Баль для дівчорі?</i>

Це зима, це і Мороз, і Снігурочка, що так знайомі українському досвідові, бож зими у нас міцні й дзвінкі.

Про зиму і про сніг не раз писатиме з захопленням поет, про пору веселого санкування на полозках; і тут знайдемо „Сміх і щебет і галас”, вірш, що повний загонистого сміху — розгонистих утіх:

<i>Сміх і щебет і галас...</i>	<i>Знайдеш, материне око,</i>
<i>Деся із кожного двора</i>	<i>Де там дочка, де синок?..</i>
<i>Позбиралась — позбігалась</i>	<i>Весь горбок — одним потоком</i>
<i>Для розради дівчорі...</i>	<i>Неутримливих санок...</i>

Ой як затока та прбсе,
Щоб її не обминуть...
Як же хороше, морбзе,
Дітям вигладив ти путь!

Цілу вулицю віддав ти
Для розгонистих потіх...

Що там вигулькнуло? Авто?
— Заборонено пробіг!

Розсипають бризки сміху,
Галасують голоскі...
Блискавками в іскрах снігу
Пролітають полозкі...

А чи є зима без зайчиків? І цим зайчикам не зовсім весело з приводу зими, хоч нею слухно тішаться діти й молодь. „Зайчики” сумні, бо:

Мете і мете.
Кругом така пуста:
Минулась капуста,
Нічого ніде.

Мороз — без послабки:
Вже мало не плачуть...

Все бігають, скачуть,
Пусткують в лапки...

Дихнуть та потруть,
Та все надаремно...

Ах, як неприємно,
Що лапок не чуть!...

Зайчиків — улюбленців дитячих, поет згадає не раз і в довшій поемі „Різдвяна казка”, де позбігаються із гаю зайці й білки, щоб веселити й бавити у різдвяний час дітей, їм бо засвічено-прибрано Ялинку:

Що за дивна та новинка
Стала в лісі —
Засвітилася ялинка
На узліссі!
Свічечок на гілках — сила
Пресилінна —
І червона, й синя, й біла,
І зелена!..
А горішків і цукорків —
Без рахунків!..
А під нею — цілі горки
Подарунків!..
Позбігалися із гаю
Зайці й білки,
А вона їм простягає
Свої гілки.
„Грійте вогниками лапки,
Грійте ніжки,
А після — цукорки, ябка
Та горішки...”
Як нагрілись нахололі
Їхні шубки,

Всі горішки покололи
Гострі зубки.
І цукорки їм припали
До сподоби. —
Дай ще більше, то замало
Їх було би!
Не лишилася ні крихта
І від яблук...
Все їх бавило — і дзига
І кораблик...
Всі дарунки знадобились,
Всі гостинці.
Тільки зірка залишилась
На ялинці.
В темний гай з ялинки сяє
Тільки зірка.
І ялинка каже заям
І вивіркам:
„А тепер ідіте спатки, —
Я вберуся
І навідаю ту хатку,
Де Маруся”.

Від „Ялинки” лиш крок до Різдва Христового, і самозрозуміло, що є і тут шедеври, що їм ледве чи є рівні у нашій пребагатій як-не-як поезії. Це „ефект лагідної жіночої виспіваности”, за словами вже згаданих дослідників Стефановичевої творчости:

Я. і К.

*Свіжеє сіно, ясла кленові,
Ясна Дитина...
Діва-Марія коси шовкові
Стеле для Сина.*

*В небі черкають крила об крила:
Янголів — сила.
В небі ніколи пісня зраділа
Так не дзвонила.*

*Біле ягнятко дише на Бога,
Сивеє дише, —
Дишуть на Бога, щоби для Нього
Було тепліше.*

*Дзонить ялина десь у діброві,
В лузі — калина...
Свіжеє сіно, ясла кленові,
Ясна Дитина.*

Цьому віршеві пощастило більше, ніж іншим творам Стефановича, бо часто наші часописи містять цей вірш у час Різдвяний. Так само відома і його „Коляда”:

*Підлили в лямпаду масла,
Щоб лямпада не погасла,
Щоб світила з неба, ясна,
Та на ясла.*

*Біля ясел — Мати Божа,
Мати Божа, Панна гожа,
Панна чистая, хороша,
Наче рожа.*

*В ясла глянула, розквітла,
І на мить немов осліпла, —
Стільки впало в очі світла,
Стільки срібла!*

*„Тепле — сіно, та не дбсить, —
Загорнути Його в коси б...”*

*Теплу ніч у Бога просить
Йому Йосип.*

*Просиш, Йосипе, не всує —
Круторогі у хліву є, —
Нім — язик, та вухо чує:
Бог вартує.*

*Ось вони все ближче, ближче,
Сиві, гливі і які ще...
На Дитину кожен дише,
Щоб тепліше...*

*Як лямпада повномасла,
Світить Панна чиста-красна.
Повні срібла, світять ясла.
Ноче ясна!*

Вірші про Матір Божу — це закономірна річ, бож і Христові поклоняється Стефанович так, як може рідко який інший український поет, ще й тому, бо „чи ж можна козакові без Покрови, Матері Божої, обійтися, як у свій час запорожцям? Як у час визвольної боротьби з північним ворогом новітнім козакам — воїнам Петлюри, серед яких боровся і молоденький теолог з Волині — Олекса Стефанович, і після програної — вийшов на еміграцію спочатку в Польщу, потім у Чехо-Словаччину, Німеччину і в ЗСА.

Подивляючи зиму знову й знову, заперечуючи тим, хто казав, що „зими не треба”, дає поет вірш „Сніжка”, де і роздумування піддає чисто філософічне тій молоді, що цей вірш читатиме: і тій панні, першій дитячій любові, що їй за ковнір кинув малу холодну сніжку:

*Та се ж грудка з небесних зірок!
І насправді образилась ти?
Се просохне... І се ж — сrebro!
Дай я витру тобі, ходи...*

*Білі зірки падають з неба,
Зірки з неба — під ноги нам.
Хто казав, що зими не треба?
Хто казав, що уже весна?*

*Білі зірки... Душа умилась —
І у білий, свіжий рушник.*

*Білі зірки. Скажи, на милость, —
Хто там творить у небі їх?
От одна упала на груди.
Така гарна, що музу клич!
Яким дивним мистцем тра бути,
Щоб створить таку гарну річ!*

*Білі зірки падають з неба,
Зірки з неба — під ноги нам.
Хто казав, що зими не треба?
Хто казав, що уже весна?*

На цьому ще не кінець. Ось гурт підлітків і молоді святкують зиму зовсім так, як це робили наші пращури у сиву-сиву давнину, бо вчувається якесь аж атавістичне розкошування безжурністю й майже ритуальністю: велике це гуляння приваблює силу-силенну шанувальників зими з музиками, то й вірш зветься „Музйки”; навіть сонце Золоте в небі зацікавилось цією веселістю:

*Ой, заграли музиченьки на горбу,
Аж гуде, так бухка бубон: бу-бу-бу!
Скрипка співом, срібним
співом залилась:*

*„Гей, до нас, веселі, світлі,
гей, до нас!
Хто не вмів веселитись — научись!
Чи ти чуєш, як ми*

*з бубном обнялись,
Як нам зелено, шалено? Коли так,
Що ж би, парубче, був
з тебе за козак,*

*Аби дівчини ти зараз не схопив, —
То ж я знаю, скільки
в тебе там вогнів!*

*Аби з нею в блиски-скоки не пішов?
Що ж би в тебе за юнача була кров,
Що ж би, парубче, був
з тебе за козак?”*

*Бубон грима, бубон бухка:
„Так-так-так!”*

*Співи сріблом ллють
на вулицю з горба:*

*Хай ховається, де є, яка журба!
Не накручуйте ви лірних
в серці корб!*

*Ой веселий, ой веселий же наш горб!
Здивувалось у блакиті Золоте:
„Звідки мак той такий буйний
там цвіте?”*

*Цілий день лежав зелений
там обрус,
Прихилилось но я та зблизька
роздивлюсь”.*

*Прихилилося Злотисте до горба:
„Ой, яка ж тут та весела юрба!
Не півонії тут квітнуть і не мак, —
То дівчата червоніли мені так.*

*Як же гарно хтось, як весело співа!
Яким ходором так ходить голова!
О, яке тут все рухливе і живе,
Просто в душу срібний
спів мені пливе!*

*Ой, зрадив, забився срібний
мені птах,
Ой, мигтить мені, мигтить*

мені в очах!
Чи здається, чи хвилює
то блакить,
Чи то горб так, чи в мені
гуде-дзвентить?"

Каже мати до Івася: „Подивись,
Як заграло ясне сонце —
блись-блись-блись,
То злотистим, то
рожево-вогняним...

Що ж це сталося сьогодні
з Золотим?
Не прийшла ще цим
веселошам пора.
Раз лиш на рік, на Великдень,
воно гра!"

Грають, грають музиченьки
на горбу:
Скрипка сріблом лє, а бубон:
бу-бу-бу!

А щоб ще більш заворожити зимою і сніжинками, і Різдвом і Ялинкою, дає Стефанович тричастинну поему „Ялинка”, де є багато про Новонародженого Христа і про Матір Божу, тріє Царіє со дари. І тоді зрозуміло, чому без ялинки... „ніхто не ославить народження Боже, Як осяєш ти свято Різдва, Як усі тобі будуть радіти, А найбільше — найменші ества, А найбільше радітимуть діти”.

Радитимуть діти і Великоднем, як і багатьма іншими святами, але Воскресінням Господнім обов’язково, бо це ж весна! І тут маємо китичку прегарних Стефановичевих строф:

На Великдень діл і вись
Сонце злотом заливає,
На Великдень сонце грає —
Блись-блись!..

На Святá усім святáм,
На яєчко на червоне,

На дзвіницях усі дзвони —
Бам-бам!..

І так люблю для дітoк
Позбігатися гуртками
І на сонці крашанками —
Цок-цок!..

За цим віршем, майже Шевченковим, що і зветься „На Великдень”, йде ціла низка віршів, присвячених весні, осені, чи то впрост дощеві. Ось вірш „Після дощу”:

Сипнув як стій з тієї хмарки, —
Не зчувся, коли виху...
Як зелено зробилось в парку
Після дощу! —
Немов звичайний там над містом,
Між дімів і домів, —
Над листом — зелено-краплистим

Він прошумів.
Виблискують калюжки
між камінням,
Неначе порозбиванії скелка,
І тає, зацілована промінням,
Зелено-фіолетова веселка.

Вчитуємося й чуємо багатство алітерацій, і це в кожному другому вірші Стефановича, що й дало привід написати критикам Бойчуківі й Рубчакові, що він „своїх алітераційних засобів не приховує, ...вони не вна́трі, а на поверхні твору”, — з подивом пишуть ці автори у „Координатах”, т. І.

*І гримить в народних лавах:
„Радуйся, Царю!”*

*І на гору Тебе, Світе,
Попровадить путь.
Поведуть туди, а звідти*

На руках знесуть...

*Колишү свою Дитину
І співаю їй.
Люляй, люляй, любий Сину,
Поки Ти ще мій.*

Цю колискову лиш кількадесять років тому могла співати й Стусова мати і дружина Стуса, колишучи їхнього Дмитрика, й мати Валерія Марченка, пані Ніна, і багато-багато інших матерів українських героїв-мучеників... А щоб герої, оті сини України, вирости і були повні любови до вітчизни й міцні для великих діл, — для того треба малят виховувати ось і на оцій казці про „Івасика-Орлика”, що є перелицьованим „Івасиком-Телесиком”. Нехай промовить ця казка до нас поетовими словами:

I.

*Був собі хлопчик Івасик.
Ішла Івасикова мати
Снопи в'язати
І взяла Івасика з собою.
Поклала його під копою:
„В холодочку,
В сповиточку
Спи у спокою”.
Відійшла — та й за перевέсло...
А до дитини орла принέсло.
Надлетів скоб,
Хлопчика — в дзьоб
І поніс
В ліс
Приніс його в кубло
Орлиці під крило:
„Сиди
Та гляди.
А я лечу на пасіку
Принести меду Івасику”.
...І росло маленя,
Як орленя.*

II.

Якось у тому лісі козаки,

*За день втомившись таки,
Відпочін держали,
Коней попасали.
Нараз — межі гілл'яч —
Неначе плач.
„Це пугач на дубі”.
— „А ти полізь-но та побач”.
І не пройшла й хвилинка,
Як той із дуба їм гука:
„Та це дитина, любі.
І то вірлина,
А не яка!”
Забрали знайду —
І гайдá!
Що це Івасик, не знали,
А що лежало між орлят,
Як між братами брат,
То Орликом назвали.
І, дійсно, хлопченя
Було, як орленя, —
Лиш піросло крапéльку —
Давай йому коня,
Давай шабéльку...*

.....
*Отак
З маленького Івасика
— Каже казка —
Став козак.*

Не можна поминути і тристрофного вірша — без окремої назви, про курчаток-пискляток, що вже сама поява кличе усмішку на кожне личко: дитяче

чи доросле: „Скільки в неї курчаток-пискляток”. Читаєш і уявляєш картину, змальовану в вірші і шуліку Сивого, Крилатого:

*Скільки в неї курчаток-пискляток,
Маюпоусеньких дзьобиків тих?
Двоє... четверо... вісім... десяток!
Десять діточок дав їй Пан-Біг.*

*Боже милий, бур'ян той, кропиви —
Це для них уже ліс, цілий ліс!
Там ховатись, як близько*

*той Сивий,
Той Крилатий, що вчора щось ніс.
Поховаються, зникнуть в тім лісі,
Вдар в дзвіночок: цін-цін,
цін-цін-цін...
І, як м'ячики, звідти чи звідси
Сипле їх біло-жовтенький дріб.*

„Пестливою питоменністю нашої ліричності” начебто позначений цей шедевр дитячої поезії, як безсердечно висловився був Євген Маланюк про цей вірш відразу по появі „Поезій” ще в 1927-му році. Стефанович цього ніколи не забув, і щоб не бути „остійцем”, — не дав його в пляновану збірку пізніше. (Був такий час у нас, коли ми за Єндикам і Русовим та іншими мислителям, що не цуралися расової теорії, класифікували, — може і не без слушности, — наших культуротворців, ділячи їх на „нордійців”, „динарців”, „середземноморців” і... „остійців”. Цими останніми, боронь Боже, — ніхто не бажав бути!). Маланюк не був великодушним і до Стефановичого „Заблудилось ягнятко в степах” та до інших дитячих поезій, бо сам ніколи не писав такого. Не дав він, як сам скаржився авторці цього есею, — і Молитви. А Стефанович дав їх пригорщами. ...Це теж було причиною незгоди поміж обома великими поетами, про що мудро пише Богдан Бойчук в есеї „Два штрихи” („Сучасність”, січень 1980 — ч. 1 (229), але це інша тема.

Закінчуючи, слід сказати про Стефановича-перекладача, кожний раз конгеніального авторові, що його перекладав. Це найвипукліше можна бачити в перекладі Шевченкового „Безталанного” — „Тризни”, а теж у перекладі вірша з чеського поета Антоніна Сиви „Людство” — „Каже ангел дитині”, звідки взято назву для цього есею (вірш цей покладений на музику молодим композитором-лікарем Левом Волянським у ЗСА і його співають залюбки українські сопрани в Америці на концертах і на касетах):

*Каже ангел дитині
(В раннім усміху обрій):
„Будь свята, якщо хочеш”.
І зміхнулася: „Добре!”*

*І сказав Бог до людства
(Учини волю Отчу!):*

*„Будь святе, як дитя це”.
А людина: „Не хочу!”*

*І сказав Він до Сина
(Знайте, створені, хто ви!):
„Йди, хреста за них двигни”.
А Христос: „Я готовий”.*

Так хороше сказано „каже Ангел дитині” і каже дитині Олекса Стефанович, уділяючи кожній українській дитині скарби з його серця, наповненого вщерть доброзичливістю, великодушністю і любов'ю — до дітей, до людей, до України, до Христа.

ТАК ЖИЛА ОЛЕНА ПЧІЛКА

(Фрагменти)

150 років минає 30 червня 1999 року з дня народження Олени Пчілки, матері Лесі Українки.

1849 рік. Серце мальовничої Полтавщини — Гадяч. Тихий прозорий Псьол, луки й ліси навколо провінційного містечка.

В будинку, соломою критім, живе гадяцький дідич Петро Якимович Драгоманів. Колись він був блискучим потербузьким урядовцем — скінчив аристократичне „Училище Правоведення”, обертався серед столичної золотої молоді, писав вірші, був юристом у міністерстві закордонних справ. Брат його був блискучим військовим.

Ідеї французької революції повівають у холодній російській столиці. Брати Драгоманові свободолюбні, демократично настроєні. Яків гине в Сибіру, бо замішаний у повстанні декабристів, Петро йде на дімісію, рве старі зв'язки, приносить до рідного Гадячого свої вільнолюбні настрої.

Петербурзький аристократ і поет одружується з хуторяночкою Єлизаветою Цяцькою, що вмє гарно співати. Вільнолюбні ідеї панують в обійсті Драгоманових: кріпаки живуть з господарями як члени родини, але місцеве дворянство не допускає Драгоманова до служби.

П'ятеро дітей Драгоманових ростуть у гадяцькій садибі. Серед них — Михайло — майбутній український політичний діяч, і Ольга — українська письменниця й діячка. Господарством клопочеться мати, а батько все за книжками, хібащо мати попросить поїхати глянути, чи добре з сіном поряються, — тоді він їде за дві верстви на хутір і дітей бере з собою.

Двірська челядь, гадяцька людність, оточує дітей, українська пісня, приказка, народна обрядовість. Любили розповідати сни, розгадувати їх. Мати мала гарний голос, співала, коли вишивала.

Батько сам учив дітей, прищеплював їм гарні смаки. Українські не-

Ольга Косач — Олена Пчілка

численні видання не доходили до Гадячого.

Олена Пчілка пише у своїй біографії:

„На весь вік зосталось у мене вражіння від того, як батько читав мені, дівчаткові, перший раз Гоголевого ‘Тараса Бульбу’: тато кликнув мене під яблуню й почав читати. Здається, ті яскраві малюнки чудового твору вкувалися з одного разу навіки мені в пам’яті”.

Батькові завдячують Михайло Драгоманів і Олена Пчілка широту своїх поглядів, розвинені інтелектуальні інтереси, свободолюбство, гуманізм.

Материним пісням, оповіданням баби Лизавети, українському Гадячому завдачують Михайло Драгоманів і Олена Пчілка свою стихійну любов до України й української культури, свою відданість українській ідеї.

На весні 1866 року Ольга Драгоманова (Олена Пчілка) закінчила пансіон Нельговської — середню школу для дворянських панночок.

Провінційна волинська шляхта любить потанцювати. Загорнуті в кожухи і ведмежі хутра, з’їжджаються в санках панночки і пані з навколишніх маєтків до Звягеля, приїжджають міські урядовці, а ще більше розваги, коли поблизу стоїть полк, і під час балю золотом виблискують однострої старшин.

Гримить полкова музика, кружляють пари. У залі мішаються російська, польська, французька мови.

Любить потанцювати і молода пані Косач, дружина звягельського шляхтича-урядовця Петра Антоновича Косача. Струнка і гарна на вроду Ольга Петрівна — великі сірі очі, чорне волосся, м’яке слов’янське обличчя.

Гості не можуть утриматися, щоб між собою не висловити здивування щодо деяких звичок і нахилів пані Косач: „Подумайте! В хаті у них говорять хлопською мовою! Так-так, пані Косач з чоловіком і дітьми говорить по-хлопському”.

„Пані Косач знову була у хлопському убранні! І хусткою пов’язалась!”

„А її діточки тільки по-хлопському говорять і одягнені у волинські свиточки...”

Дійсно, Ольга Петрівна постійно вживає української мови. Дитячі роки в Гадячому — в серці Полтавщини, юнацькі — серед київської української інтелігенції, 19-ох років одруження з молодим українським шляхтичем — Петром Косачем. З ним познайомилась в українському київському товаристві і 1869 року переїхала на Волинь, бо пан Косач дістав у Звягелі посаду і мав там свої чималі посілости.

За тих років (60-ті — 70-ті) минулого століття українська інтелігенція, доти зрусифікована або спольщена, поступово „знаходила Україну”, а насамперед вияви її національної окремішності: мову, пісні, вишивки.

Ще був живий у пам’яті свідків геніальний „селяк” Тарас Шевченко, якого раз бачив і сам пан Косач; ще заходила до Косачів Шевченкова невдала любов — Ликера Полусмаківна. Прокидалися романтичні настрої щодо української історії. Інтелігенти любили послухати кобзарів, пані любили ходити в українських строях. Соціальні і державно-національні ідеї мало в кого були ясно окреслені, більше було сантиментів, аніж концепцій, проте всі адепти українського відродження — вчителі, артисти, студенти — вважали за свій обо-

в'язок збирати етнографічні матеріали: пісні, думи, приказки, вишивки.

Ольга Петрівна Косач була стихійна українка, гаряча людина, жива дочка свого часу, і все своє єство вона поставила на службу українському відродженню.

У своїй автобіографії Ольга Петрівна написала так:

„Ще в гурті брата Михайла я захопилась етнографією. Цей нахил до записів етнографічних я привезла зі собою у Звягель. Та який багатий ґрунт я знайшла на Волині!

„Уся ця країна, а надто Звягельщина, чарувала мене. Мова волиняків мені здавалась розкішною, чарівною. Правда, були особливості, відмінні від моєї рідної Полтавщини, але це мені особливо подобалось. Вишивки — непочатий край”.

Робота „Український орнамент”, що з'явилась друком під псевдонімом Олени Пчілки 1876 року (в ній зібрані кращі зразки волинських вишивок), і досі одна з кращих праць у цій галузі.

То гості хором співають під рояль, то хтось із артистів співає українські романси. Раз було, що з великим піднесенням проспівав мистець романс на слова Івана Франка: „Безмежне поле... Неси мене, коню, по чистому полю...” і тільки кінчив під оплески присутніх, а поетова дружина, що була при цьому і каже:

— О, Боже! І то мій Франко написав! Та він же коней боїться!

Підросли діти. Леся 18-ох років була відомою поеткою, але всіх журила поганим здоров'ям. Михайло був жвавий, вродливий, талановитий. „Яскравий” — написала про нього в спогадах сестра Ольга. Веселі талановиті діти змішуються з гуртом талановитих гостей: починаються літературні гри, конкурси. Задається певна тема, і всі присутні пишуть твір — вірш чи прозу; підписують псевдонімом. Потім Ольга Петрівна вголос читає, а присутні ставлять плюси, щоб згодом вибрати переможця. Траплялося й так, що люди, які ніколи нічого не писали, здобували в цих конкурсах перемогу над відомими письменниками. Так одного разу майбутня лікарка і ніяка ще письменниця дістала першу премію за оповідання на тему „Вона”. А за вірш одного разу дістав перше місце брат Лесі Михайло, а не вона, майбутня геніяльна поетеса.

Любили музику. Леся грала Шопена, Бетговена. Оксана, як піросла, теж грала клясиків, а тіткі, згадуючи молодість, грали старовинні мазурки й вальси. Бувало, вже всі попрощаються „надобраніч” і йдуть спати, раптом, крізь одчинені вікна летять у літню ніч звуки вальса, — то тьотя Саша знову сіла за рояль. І знову закружляли пари молодого покоління Косачів, кузинів, гостей.

Ольга Петрівна завжди серед людей. Їй не заваджають розмови, співи, дитячий галас. Сидить у ідальні серед гурту й пише, править коректу, читає.

Скільки то вона написала, переклала, одредагувала! Скільки чорноті муравлиної роботи зроблено, скільки ґрунту підготовано для майбутніх поколінь!

Глухі були 80-90-ті роки для українського слова в Росії. Саме діяв Валуєвський указ „не було, нет і бити не может”. Трудно було щось видати, тру-

дно було знайти шлях до читача, трудно було знайти й самого читача. Українське село, що за часів Гетьманщини було письменне, стало за російської окупації неписьменним. Діти Ольги Петрівни були одні з перших, що з дитинства вчилися українською мовою, читали українські книжки.

На Великій Україні видавати книжки було дуже важко, тому Ольга Петрівна посилала свої оповідання та вірші, а також і вірші Лесі Українки до галицьких журналів „Зоря” та „Дзвінок”. Там же друкувались Іван Нечуй-Левицький, Борис Грінченко, Михайло Старицький, Орест Левицький та інші українські працівники пера.

У своїй автобіографії Ольга Петрівна пише:

„Хочу сказати, що я стала постійним співробітником ‘Зорі’, дякуючи ретельним заходам редакторів, що один по одному писали мені листи, заохочуючи до писання. І можна сказати, що завдяки їх листам, я стала письменницею”.

Через брата Михайла Драгоманова Ольга Петрівна зв’язалася з галичанами: Іваном Франком та Павликом. Далі знайомства поширились. Наталя Кобринська звернулася до Ольги Петрівни з листом, запрошуючи допомогти видати „Перший Вінок”. Ольга Петрівна взяла на себе половину витрат.

Альманах вийшов у Львові 1887 року і мав великий успіх. Уміщені були твори лише жінок і виключно з жіночого життя. Були надруковані твори Олени Пчілки, Лесі Українки, Людмили Старицької, Ганни Барвінок, Дніпрової Чайки. Іронія долі! Твір тоді ще мало відомої Ольги Кобилянської був забракований, хоч Ольга Петрівна вимагала вмістити.

З кінця 1890-их років Косачі більше бували в Києві.

У маєток „Колодажне” родина Косачів переїхала 1880 року (і жила до 1900), лише деякі зими проводили в Києві, і взагалі бували там наїздами, тримаючи зв’язок з культурним життям. Шість верств до міста Ковеля, а навколо справжня Волинь: тихі лісові озера, темно-зелені трясовини, густі ліси, лісові тумани... Тут завжди вогко, яскраво-зелено, зелень не вигорає до кінця літа — завжди соковита, ясна, ясно-зелена.

Полісся. Трясовиння. Запрягають лінійку, їдуть за чотири верстви купатись на тихе озеро. Старша дочка — підліток Леся, змалює потім тихі озера і колодажненський ліс у безсмертній „Лісовій пісні”. Лагідних, сумирних волянків-лісовиків, що серед них жила родина Косачів, вона увічніть в образі Лукаша і дядька Лева.

Ліс підходить до садиби Косачів; густим гаєм з берез і ялин залазить у межі садиби. Ольга Петрівна любить землю — сама садовить дерева, квіти, ягоди. Діти — перші помічники. Михась усе вигадує якісь витівки у розміщенні дерев, Ольга відає квітниками. Насадити півоній, лілей, буйно розрісся бузок, ясмин, улаштували альтанки, обсадили їх в’юнкими квітами: все ясно росте на вогкій Волині.

А ягоди які! Ольга Петрівна замовляє найрізноманітніші гатунки, сама розплюнує садок, садить. Чорні порічки виростають, як дрібний виноград, а які полуниці, дерен, жерделі! Навіть персики садовили і на зиму обгортали від волинських морозів.

Улітку Ольга Петрівна варить конфітуру (варення) так, щоб на всю зиму вистачило і в Колодяжному і в Києві, бо згодом Ольга Петрівна зі старшими дітьми їхала до Києва, а малі Дора лишилась із батьком і гувернанткою у Колодяжному, і він сам учив маленьку Ізидору читати; мав теж поетичну вдачу і, замість букваря, виучував дітей читати з „Майської ночі” Гоголя, в українському перекладі дружини.

Скільки гостей з'їжджалося до Колодяжного влітку! Ольга Петрівна любила збирати коло себе людей. Постійно бував письменник Модест Левицький, що був земським лікарем у тій околиці. Сумлінний лікар, делікатна людина. Жив тут часом улітку Іван Франко з родиною, любив ловити раки у саджавці. Гостювали: Михайло Коцюбинський, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький — все старше покоління українського слова. Гостинна господиня, ясно-зелена природа, поетичні розмови, музика, спів.

З 1924 року Ольга Петрівна жила в Києві. Працювала в Українській Академії Наук як член комісії: етнографічної, літературно-історичної, громадських течій і заходознавства.

Працювала, як завжди, систематично й уперто. Року 1926-го видрукувала розвідку „Про легенди і пісні” та „Малювання на стінах в Україні”. Видрукувала спогади про брата М. П. Драгоманова та про Миколу Лисенка. Випустила книжку своїх оповідань, написаних ще за молодих років, і до них написала автобіографію.

Друзів рідшало. Частина їх були на чужій землі, а ті, що лишилися, ступнево зникали, чи на заслання, чи в тюрмах ЧеКа, ГПУ, НКВД...

Ольга Петрівна багато читала. Цікавилась новою літературою геть аж до футуристів „Нової Генерації”, ходила до театру.

У січні 1929 року захворіла — перестудилась. Пішла на прем'єру до театру ім. Франка, а там було холодно. Після першого акту вдягла хутро, але наступного дня почалася грипа, далі — ускладнення. Улітку була така слаба, що не могла ходити.

Восени 1929 року співробітники ГПУ вночі прийшли трусити. Ольга Петрівна вже тоді не вставала зовсім, не підвелася з ліжка і для непроханих гостей. Була спокійна, але червоні рум'яніці виступили на обличчі. Нишпорили по кімнаті, але нічого не знайшли. Сказали: — „Адевайтесь, пайдьом с нами”.

Лежача жінка спокійно відповіла:

„Я сама не можу йти. Я тепер ходжу тільки як мене підтримують”.

Енкаведист пішов дзвонити до вищого начальства:

„Старуха больная і не ходіт. Что делать с арестованной?”

Прийшов наказ: „Может оставаться”.

Вісімдесятилітня Ольга Петрівна лишилась не надовго: 4 жовтня 1930 року вона померла.

Тяжкий був 1930 рік. Не було промов на похороні, тільки Грушевський сказав:

„Вічна тобі пам'ять на рідній землі!”

КАТАЛОГ ПРО УКРАЇНСЬКІ ПИСАНКИ – СТО РОКІВ ТОМУ

Про початки розписування великодніх яєць восковою технікою не маємо задовільних інформацій. В археологічних розкопках з доісторичних часів зустрічаються в гробах камінні яйця. Декоровані поливою керамічні писанки з княжих часів вказували б на існування такого звичаю вже у X—XII століттях. Деякі дослідники гіпотезують, що звичай красити яйця прийшов на українські землі з Візантії, разом з прийняттям Християнства. В історичних джерелах, про крашені яйця (крашанки) згадує французький інженер Боплян у 1651 році в своїх описах України. При кінці XVIII століття Афанасій Шафонський, описуючи Чернігівщину, виразно згадує про „писані яйця”. Григорій Квітка-Оснотинський, змальовуючи у своїх повістях життя на Харківщині на початку XIX століття, описує як дівчата розписують писанки. Найчастіше цитованою згадкою про писанки у XIX столітті є порівняння краси українського села, до краси української писанки у поемі Тараса Шевченка „Княжна”. У літературних творах XIX століття часто зустрічаємо згадки про писанки.

У тому самому часі починається захоплення і зацікавлення життям селянства. Постають музеї і приватні збірки предметів народної творчості. Формується нова гілка науки — етнографія, тобто описування духовного і матеріального життя селянства. Визначний український антрополог у 1872 році вперше звертає увагу на писанковий орнамент. Першим етнографам бракувало, однак, ще досвіду і експертизи, і тому не всі етнографічні записи з тих часів задовольняють вимоги і цікавість сьогоденних дослідників. Мусимо тому згадати з подивом, що сто років тому, у 1899 році, був солідно опрацьований і надрукований каталог про збірку писанок, що знаходилась у приватному музеї Катерини Скаржинської в її маєтку біля Лубень на Полтавщині. Каталог вийшов у Москві російською мовою під наголовком „Опис Коллекції Народних Писанок”. Опрацював його Сергій К. Кулжинський, завідуючий збіркою писанок у тому музеї.

У вступному слові автор писав: „...Наша ціль скромна. Ми бажаємо тільки представити описовий каталог великої колекції писанок Лубенського музею Катерини Скаржинської, як рівнож систематизувати загально весь матеріал, який знаходиться в музеї на цю тему. Ми бажаємо підготувати ці матеріали для вчених спеціалістів, котрі, надіємось, розроблять це питання на наукових основах, уживаючи свою ерудицію...”

Опрацьований Кулжинським каталог являє з себе монументальну працю, якою в тому часі не могла похвалитись жодна інша слов'янська, ані західноєвропейська нація. Це джерело, на підставі якого ми сьогодні можемо вивчати давно забутий писанковий орнамент і відродити цей шляхетний звичай на Наддніпрянській Україні.

Крім вступного слова автора, до каталогу увійшло п'ять розділів з численними підрозділами. Варто згадати лише про найцікавіші теми, порушені у кожному з розділів.

У першому розділі був перелік 62-ох публікацій, що відносяться до великодніх яєць з багатьох країн Європи, починаючи з XVIII століття, як рівнож звіт про існуючі колекції писанок в Україні і поза її межами. У другому розділі докладно описана історія колекції від початків збирання у 1888 році, як рівнож програма для збирання писанок та інформації про них. Третій розділ присвячений різним теоріям і легендам про походження звичаю писати писанки, та про почитання самого яйця. Географічне поширення. техніка виготовлення й уживання писанок є темою четвертого розділу. П'ятий і найдовший розділ у каталозі присвячений класифікації писанок по типах. Взори писанок Кулжинський поділив на чотири головні відділи, які залежно від структури взору діляться далі на сім підвідділів, 22 групи, 10 підгруп, 66 рядів, 3 (три) підряди і 263 типи. Деякі типи мають ще по декілька варіантів.

Не дивлячись на те, що Кулжинський вважає свою систему „практичною”, для популярного вжитку, ця класифікація занадто скомплікована, але придатна для науковців, які досліджували б генетичне пов'язання писанкових взорів.

Завершує цей каталог точний опис усіх писанок. У ньому кожна писанка має порядкове число і, якщо відоме, то — місце походження від кого одержано, назву писанки, а також, якщо відоме, прізвище і деколи коротку характеристику писанкарки, як наприклад, „Старуха”, „Сліпа на одне око”, „Неписьменна” і тим подібне, врешті опис красок кожної писанки. Доповненням до каталогу є 45 таблиць, на котрих усі 2219 писанки були зарисовані; 33 таблиці були в кольорах, де представлено біля 400 писанок, а решта — це малі схематичні рисунки. Найчисленніше були представлені писанки з Поділля та близько положених сіл Полтавщини.

Каталог збірки писанок Лубенського музею охоплював усі українські землі, крім західних, що були в тому часі відірвані від України. Горезвісний „Емський указ” забороняє проникання на Україну інформації з Західних земель України. В тому самому часі зростає зацікавлення писанками і на Західних землях України.

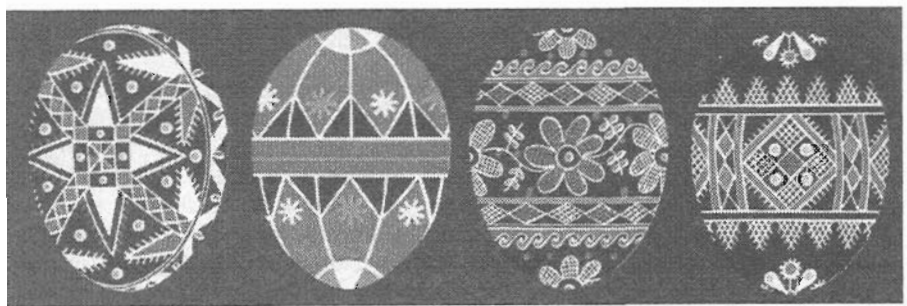
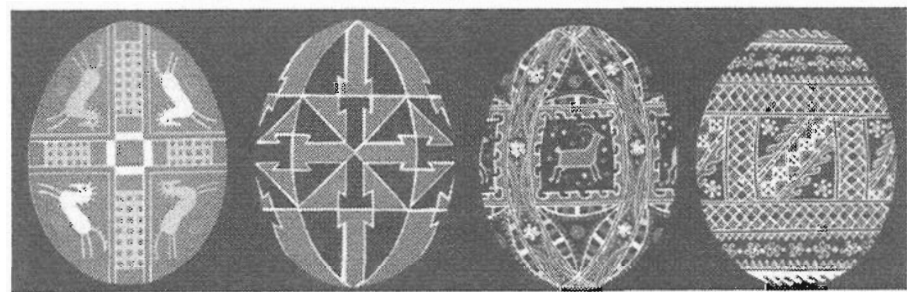
У 1899 році появляється опрацювання про писанки північних теренів Львівщини. Праця під заголовком „Писанки на Західній Волині” була надрукована у першому томі видання НТШ „Матеріали до Українсько-Руської Етнології” у Львові 1899 року. Автором був молодий студент історії у Віденському університеті Мирон Кордуба. Ця праця охоплювала повіті північної Львівщини, з якими Кордуба був найбільше ознайомлений.

У вступному розділі автор інформує про відомі йому праці про писанки, та про квестіонар, який уложив у співпраці з Хведором Вовком. Кордуба подає також прізвища людей, що відгукнулись на його запити та прислали писанки й інформації про них. Слідують п'ять коротких розділів. У першому автор пояснює різницю між писанками та крашанками і згадує про занепад звичаю. У другому розділі Кордуба пояснює техніку розписування писанок, спосіб

прирядження кистки та красок до фарбування. Третя коротка частина інформує про час, в якому приготавливають писанки. Четвертий розділ розповідає про уживання писанок і віру в їх чудодійну силу. У п'ятому розділі Кордуба наводить легенди і повір'я, що розповідають про початок звичаю писати писанки. Останньою і найдовшою частиною праці Мирона Кордуби є аналіза орнаменту на писанках північної Львівщини. Тут автор пояснює структуру, тобто розміщення орнаменту на яйці. Він ділить орнаменти писанок на геометричний, рослинний і звіринний, та подає описи і назви декоративних мотивів у кожній з цих груп. Дуже корисним додатком до праці Кордуби є 13 таблиць з кольоровими рисунками 125 писанок. При описі орнаментів поодиноких писанок автор відсилає читачів до відповідних рисунків на кольорових таблицях.

Кордуба вважав писанки північної Львівщини після покутських найкращими в Галичині. У 1899 році вийшла у польській мові праця Б. Сокальського під наголовком „Опис Сокальського повіту”, в якій автор при описі Великодніх звичаїв широко розписується про писанки. Він подає опис техніки писання і прирядження природних барвників. Слідують легенди про походження звичаю і про уживання писанок по селах Сокальщини. Писанковий орнамент він ділить на два типи: прямолінійний-геометричний та криволінійний, до котрого крім рослинного включає орнамент з побутових предметів. На жаль, Б. Сокольський же долучив жодних рисунків писанок.

У кінцевих десятиліттях XIX століття крім вищезгаданих, вийшло ще декілька важливих публікацій про писанки. Вони започаткували і запалили інтерес науковців двадцятого століття до ширшого опрацювання цієї теми.

СЕРГІЙ ЛИТВИНЕНКО – ВИЗНАЧНИЙ СКУЛЬПТОР

(5 жовтня 1899 — 20 червня 1964)

Книга „Історичні проходи по Львові”, яку написав історик і літописець Іван Крип'якевич, появилася друком 1932 року. В ній цей видатний дослідник Львова, пишучи про заслужених українців, спочилих на Личаківському цвинтарі, з-поміж них згадав поета-письменника Івана Франка. Після ім'я і прізвища цього Літературного Велетня автор книжки в дужках додав „покищо нема пам'ятника”. Мабуть ще рік перед появою „Історичних проходів по Львові” Крип'якевича, він не знав про те, що у Львові вже діяв окремий комітет для побудови нагробника Іванові Франкові. А якщо і знав про те, то доброзичливо хотів приспішити цю справу, щоб нарешті пам'ятник чим скоріше стояв на могилі Франка. Насправді цей комітет, у склад якого ввійшли члени українських установ під головуванням Асоціації Українських Незалежних Мистців (АНУМ), у десятиліття смерті поета, в 1926 році, оголосив конкурс на проєкт пам'ятника. За тих кілька років було розглянуто багато проєктів. Вони надходили не тільки з України, але і з Америки, та, на жаль, ні одного з проєктів комітет не прийняв.

Різьбар Сергій Литвиненко, який восени 1930 року повернувся з Парижу до Львова, виконав свій проєкт наприкінці 1931 року. На його особисте запрошення члени АНУМ погодилися відвідати майстерню Литвиненка. Зустріч відбулася 9 грудня. Після оглядин цього проєкту, НУМ вислала листа авторові мініатюрного нагробника з деякими заувагами. В письмі говорилося, що після проведення дискусії над пропозицією скульптора, Асоціація вирішила одноголосно прийняти його по-мистецькому виконаний проєкт. Слова, які Литвиненко використав як мотто, були влучно вибрані з поезії поета та з властивою йому прикметою темпераменту. На кінець у листі йшла мова, щоб маестро, замість імпресіоністично-натуралістичної обробки пам'ятника, завершив його стилістичним і монументальним, та крім синтези Франківської творчости нагробник повинен рівнож бути як документ часу, висловлений в мистецьких досягненнях сучасности.

З великим запалом почав працювати Литвиненко над реалізацією нагробника, з не абиякими технічними труднощами відливи в бронзі прийшлося відливати у Львові, бо відповідних відливарень там не було, крім тих, що відливали церковні дзвони. Після надзвичайних старань пам'ятник вдалося виконати. Після сімнадцяти літ від того часу як умер поет, на його могилі поставлено нагробний камінь з бронзовою, у півтора рази більшою від природної величини постаттю Каменяря. Святкове відкриття пам'ятника відбулося 28 травня 1933 року. Чи не з усіх закутин Західньо-українських земель

зібралися люди: селяни, робітники, інтелігенція і молодь з прапорами, квітами і транспарантами, щоб у цей день віддати свою честь, пошану і подяку геніальному поетові. На цьому величавому святі не бракувало гостей і з-за кордону. На Личаківському кладовищі зібралося біля двадцяти тисяч народу. Наперекір польській окупаційній владі, яка заборонила похід вулицями Львова, близькі вулиці біля цвинтаря перетворилися на могутні барикади людей. Вони у мальовничому українському одязі та з вінками і синьо-жовтими стрічками зорганізували немов маніфестацію для виявлення єдності перед пам'ятником, з якого мужньо-алегорична постать людини-Каменяря своїм сильним ударом копача мала дати знак початкові боротьби проти окупантів.

Цей пам'ятник на могилі Івана Франка, хоч простий, але виразний, споруджений на народні кошти, вважається найвиразнішим твором Литвиненка. Він знайшов широку популярність і зайняв почесне місце в історії української меморіальної скульптури. Цей пам'ятник був призначений для увічнення пам'яті поета та виявлення глибокої любови українського народу до його безсмертної творчості. Молодий ще тоді скульптор, наповнений силою творчого натхнення, належить до нового покоління. Хоч воно нечисленне, зате початкове, вплив якого на розвиток скульптури в бронзі та бронзового промислу в Галичині датується з початком тридцятих років XX століття.

Одним із перших творів Литвиненка слід уважати проєкт на високий пам'ятник „Поляглим” у Домб'ю. Домб'є лежить недалеко від Кракова, де був табір полонених та інтернованих українських військовиків з Армії УНР. Тут в одному куті цвинтаря спочили у спільному гробі сотні тіл, яких чужа земля покрила, але пам'ять про них залишилася. Товариство Охорони Воєнних Могил у Кракові на своїх Загальних зборах філії, 29 травня 1929 року, доручило скульпторові Сергієві Литвиненкові, що походив з Полтавщини, а якраз того ж року закінчив Краківську Академію Мистецтв, виготовити проєкт на цей пам'ятник. Незабаром композицію проєкту зреалізовано і з неї видано листівки, які українське студентство розпродувало, докладаючи всіх зусиль для нагромадження фондів. Проєкт складається з чотиригранного стовпа, схожого на колону, що стояв на двох широких брилах.

Від рогів пілястру симетрично висуваються дугою зверху вниз площинні сегменти гіперболічних контрфорсів. Сегменти цих вертикальних виступів сходяться на вершку тангенціальним прискоренням з центром пілястра. На долішніх кінцях чотирьох контрфорсів лежать великі кулі. На основній стіні пілястра запроєктований однорамений хрест, а під ним виразний напис. На самому верху мистець помістив дві фігури. Одна — героїсько падаюча спиною на землю — символізує трагедію і смерть тих, що віддали своє життя у боротьбі за Україну під час Визвольних Змагань, а друга постать — стояча, з пристрасним патосом простягнутою лівою рукою підтримує сурму, а в правій руці тримає похилений прапор — символізує той рух, що рве всіх до бою за волю і перемогу.

У композицію Литвиненко вложив все те, що було найбільш доцільним. Вона була ідейно задумана для завершення високим постументом, що на той

час був знаменитим досягненням скульптора. Пам'ятаючи про своє призначення українського мистця, Литвиненко відтворив повний образ героїв дійсності. Пам'ятника в Домб'ю, а саме, на польських землях, не вдалося зреалізувати. Вже завершені в камені фігури мужчин натуральної величини залишилися в домі „Просвіти” в Кракові. За свою високопрофесійну творчість Литвиненко вдячний Краківській Академії Мистецтв. Тут він студював п'ять років. Після вдалого іспиту в 1924 році Литвиненко поступив у класи професора Константина Ляшкі. У майстерні, де молодий студент працював під доглядом цього вже відомого польського майстра, зформувалася у майбутнього мистця певна напрямна стилістика, яка протягом довгих творчих років не покидала його. Професор Ляшка, що навчався у Парижі у відомій Академії Жюліяна, хоч досвідчений педагог, говорив до своїх учнів не багато, проте постійно їм звертав увагу вивчати скульптурні приклади французького мистця Родена. Натуралізм із деталями в різьбі вважав зайвим. Часто звертав увагу на несуттєві дрібниці, яких багатьом студентам конечно треба було позбутися. Найголовніше для них було засвоєння терміну об'ємної пластики, яка мала говорити саме за себе. Після закінчення 10 семестрів науки в Академії, на рекомендацію свого вчителя, Литвиненко виїхав до Парижу, де з великим успіхом виставляв свої скульптурні праці: „Голова хлопчика”, „Мазепа” та інші, в Салоні Тюільрі. Перебування Литвиненка в Парижі було надзвичайно корисне для його подальшого розвитку.

Поселившись у Львові, Литвиненко був увесь час активний і постійно працював над своїми творами. У цей час на тлі української скульптури він відіграв одну з чільних ролей. Його талант, невичерпна творча енергія та відданий час і посвята своєму ремеслу стали запорукою, яка вела мистця до мистецьких вершин. Сергій Литвиненко вкладає свою душу і все своє знання у кожен новий твір. Його завданням стало, не звертаючи на повоєнні тяжкі умови праці, штовхати українську скульптуру на вищий рівень. Йому випала честь виготовити пам'ятник Героям Слави в селі Базар, на Волині, 1931 року 359 Героїв Базару розстріляли більшовики в 1921 році після невдалого Другого Зимовго Походу. Незабаром мистець отримав замовлення від Української католицької семінарії на дві великі статуї в бронзі: свв. Кирила і Методія, як також на статую князя Володимира Великого і короля Данила Галицького. В час, коли Литвиненко почав ставати на свої самостійні ноги, це була для нього важлива подія в житті. В робітні скульптора, що містилася при вулиці Пісковій ч. 11, зродились подальші пам'ятники: „Митрополит Андрей Шептицький”, призначений на площу перед Національним музеєм у Львові (1935 р.), поляглим українським воякам у Раві Руській (1936 р.), погяглим українським героям у Яворові (1937 р.), на могилі драматичного і театрального актора Миколи Бенцаля в Коломиї (1939 р.), на могилі поета Василя Пачовського у Львові (1942 р.) та інші, як рівнож і різні проєкти пам'ятників: князь Володимир Великий, що було заплановано поставити його на Святоюрським підвір'ї у Львові 1938 року, на могилах українських вояків у Йозефові, Чехо-Словаччина, також у 1938 році.

Монументальність пам'ятника Митрополита Андрея, що сидить, потріб-

но коротко проаналізувати. Отож, постать Шептицького сидяча у митрополичому кріслі. Динаміка деталей скована у стан монументального спокою. Якого непохитного і шляхетного знаємо цього Святця, Слугу Божого Андрея, такого бачимо втіленого у цій скульптурі. Вона передана стилізованими площинами у вигладженому камені, що своїми елементами наближена до класичного стилю, а загальна форма не дозволяє їй захитатися.

Також вартий уваги пам'ятник „Полеглим”, що є у Раві Руській. На п'єdestалі талановито виконано в камені фігури двох осіб: Лежачо-мертвого Січового Стрільця в уніформі Української Армії з опущеними вниз руками в обіймах жіночої постаті. Голова вояка спочила на її грудях, як у композиціях „Пієти”. На постаменті викарбовані слова: „Більшої любови нема, як той, хто життя своє віддасть за друзів своїх”.

Поруч свого ательє Литвиненко започаткував студію, до якого зголошувалися молоді адепти на науку. Тут майстер приготував кількох здібних студентів на дальші студії до Кракова, Варшави та Риму. Найкращими з них виявилися Микола Сагайдаківський та Григорій Крук.

Майже єдиний скульптор у той час з високою фаховою освітою у Львові, Литвиненко створив глибоко ідейні та високохудожні твори. За 14 років життя у столиці Галичини він зумів створити біля 25-ти складної композиції творів: „Злет”, „Гермес”, „Прийдіть до мене всі страждущі”, „Оборона”, „Побратими”, „Соборність”. „Спільними силами”, „Розп'яття”, „За неї Господа молим” та інших; біля 10 скульптур з композицією портретованих: „Отаман Петлюра”, „Шахист А. Базяк”, „Композитор М. Колесса”, „Радник Ю. Мудрак”, „Письменник С. Крилач” та біля 25 портретів: „Андрей Шептицький”, „Петро Холодний — старший”, „Софія Батицька”, „Василь Барвінський”, „Микола Лисенко” та інших визначних діячів української культури. У кожний свій твір скульптор намагався передати чітку індивідуальну рису особистостей. Духовне життя людини служило йому засобом для плідної праці. Тому майстра можна звати скульптором психологічного портрету. У такому аспекті трактує Литвиненко образи творчої інтелігенції. З великим задоволенням він реалізує твори-портрети діячів політики, літератури і мистецтва. Мистець створив цикл скульптур з персонажів, яких здебільша особисто знав.

Товариство Прихильників Українського Мистецтва у Львові 1932 року влаштувало збірну виставку, в якій вперше брав участь С. Литвиненко. Репрезентувались дві його скульптури „Вперед” і „Зрив” та декілька портретних голів.

Того ж року скульптор бере участь на виставці групи РУБ, що об'єднувала молодих студентів школи мистця Олексі Новаківського, очолюваної Володимиром Ласовським, у залах Музею НТШ. У рецензії Кіліян-Станіславської вирізняє дві скульптури Литвиненка своєю експресією та синтетичністю, що зображені під впливом роденівського імпресіонізму. Два роки пізніше Литвиненко виставив портрет композитора Василя Барвінського, динамічну композицію „Керманич” і голову „Дівчинки” в Літньому Сальоні в Палаті Мистецтв львівської Виставової площі. Прихильні статті похвально

висловились про його творчість. В одній підкреслено, що скульптури цього молодого ще мистця створені глибокою аналізою праць великого французького скульптора Е. А. Бурделя. У 1936 році зформовано комітет будови і відкриття пам'ятника на могилі священика і композитора о. Віктора Матюка. До комітету належали особи: Андрій Сайчук, о. Орест Сиротинський, Микола Дужий, Адріян Воронка та інші. Вони подбали, щоб з пожертв місцевого населення в Карові та односельчан-емігрантів в Америці, здвинули пам'ятник з нагоди 25-ліття смерті незабутнього пароха. Цей пам'ятник, який виконав Сергій Литвиненко, став справжньою прикрасою церковного подвір'я. Представляє він високу постать янгола на п'єдесталі з гарфою в руках. Посвятив цю статую перемиський єпископ, Владика — Ісповідник Віри, Йосафат Коциловський, 3-го жовтня 1937 року, при співучасті численного духовенства, представників центральних організацій зі Львова та інших міст і численного здвигу людей. Подібний цьому пам'ятникові своїм рішенням стоїть пам'ятник „Поляглим” у Яворові (1938 р.). В ньому автор успішно виконав образ окриленого воїна княжої доби. На голові в нього відповідний шолом, а руки сперлися на рукоять високої по груди шабляки. Обидві скульптури potrаковані досить виразними площинами, які підкреслюють спрощену пластичну форму. На могилі Василя Пачовського у Львові стоїть нагробний камінь, поставлений після проєкту Литвиненка у 1942 році. Він зовсім простий, на ньому читаємо такі слова відомого поета: „О, Золоті Ворота, стояти Вам ще там, де ви стояли”.

Українське мистецьке життя 30-их років у Львові було дуже цікавим явищем, що допомагало формувати нове обличчя цього міста. В ньому пережив Литвиненко бурхливі часи аж до 1939 року, коли Львів окупували росіяни. Потім війна. Німецька окупація. Знову большевики. В кінці березня 1944 року почалась евакуація українців Львова на Захід, бо найближались большевицькі війська зі сходу. С. Литвиненко, В. Кричевський, М. Бутович і Л. Перфецький разом залишили Львів і виїхали на Лемківщину, де зупинилися в селі Лабова. Тут всі вони розмалювали місцеву церковцю. Та незабаром довелося їхати далі на Захід, через Криницю, Братиславу. В липні скульптор опинився в Німеччині. Тут уже, в таборі Карльсфельд біля Мюнхену, продовжував свою творчу працю. Через неповні чотири роки він створив близько двадцяти творів скульптурного мистецтва. В часі від 10 до 26 січня 1947 року відбулася групова експозиція мистецтва в Національному музею в Мюнхені. Між 70-ма мистцями, 48 було українського походження, які брали участь своїми працями малярства, графіки і різьби. Сергій Литвиненко був заступлений скульптурними творами. А коли Українська Спілка Образотворчих Мистців (УСОМ) організувала подібні виставки в різних містах Німеччини, то в них також вирізнялися праці Литвиненка.

Своїм прагненням глибше передати дух України та свою тугу за нею скульптор звертається до історичного минулого. Таким чином виникли такі композиції: „Земля” (1945), „Мати” (1946), „Втеча” (1947) і „Присяга” (1949). Зовсім не випадково цього виду твори нагадують роденівський підхід до ліпки скульптур. Творче шукання стає характерною рисою Литвиненка. Ця

якість у мистця чітко виступає у портретних працях своїх сучасників. Майстер зобразив такі конкретні особи, як письменницю Катрю Гриневичеву (1875-1947), громадського і політичного діяча та Прем'єра УНР Ісаака Мазепу (1884-1952) та д-ра Миколу Шлемкевича (1894-1966). Подібні до себе пам'ятники Литвиненко виконав на могили отамана УГА Степана Шухевича, що помер в Амберзі, Німеччина, у 1945 році, та трагічно померлого на еміграції 1947 року, 30-річного поета Андрія Гарасевича. Відомі виконані Литвиненком у той час ще й такі камерні скульптури: піяніст Роман Савицький, мистець Едвард Козак-Еко, д-р Остап Грицай та інші. Під час таборового життя українців у Німеччині вони собі вибрали місто Альтетінг, до якого сходилися на прощі в храм Пречистої Діви Марії. Щоб пам'ять не пропала про їхнє тут перебування, Литвиненко виконав рельєфну таблицю з червоного граніту з багатим бароковим орнаментом, яку вмуровано на стіну святині. Пропам'яtnу таблицю мистець створив і для церкви святого Віта в Регенсбурзі, якої благословення відбулося 2 серпня 1949 року. На таблиці, яку посвятив Преосвященний владика — Владика Скитальців — Іван Бучко, лишилися повні змісту слова поета Богдана Кравціва, що будуть свідчити перед світом християн про недолю і неволю тих, що їх в середині ХХ століття спричинив комуністичний терор.

До Америки, як і інші скитальці, Литвиненко приїхав восени 1949 року. Центром притягання для багатьох емігрантів стало величезне місто Нью Йорк. В ньому поселився Литвиненко, який і тут не розгубився, а навпаки, починає із зовсім іншими матеріалами і духовими умовами, ніж в Європі, продовжувати бурхливу діяльність. Закипіла культурна діяльність енергією багатьох новоприбулих осіб. Створено Український Літературно-Мистецький Клуб (УЛМК), а при ньому почала працю група мистців. У половині травня 1952 року зорганізовано окреме Об'єднання Мистців Українців в Америці (ОМУА). Першим його головою став Сергій Литвиненко і був ним взірцевим аж до кінця свого життя. В одному з приміщень Клубу, якого Литвиненко вважався рушійною силою, знайшлося місце для його майстерні. В ній створено ряд мистецьких праць, переважно нових скульптурних портретів і бюстів, — їх створив маестро так багато, що годі їх всіх назвати, — які позначені досконалим знанням психології йому знайомих людей. З датою, 1950-ий рік, відомі два з них: „Панна Е. Піддубчишин” та „Панна М. Клячко”. Варто згадати теж бодай кілька присвячених таким визначним особам, як письменникові Романові Купчинському, маляреві Михайлові Морозові, композиторові Ігореві Соневицькому, мистцеві Василеві Г. Кричевському, співакці Івані Пріймовій, письменникам Іванові Керницькому та Миколі Понеділкові. До групи композиційних творів належать такі скульптури: письменник Василь Чапленко, поет Тарас Шевченко зі свічкою, скульптор С. Макаренко, композитор Микола Фоменко та інші. Сукупність цих творів ліплена в теракоті, тобто із червонувато-брунатної високоякісної глини. Вони творять серію портретних бюстів видатних діячів культури. Таких творів маестро виконав понад шістдесят, у яких можна встановити спільне технічне трактування. Багатьох персонажів, різних за професією та зацікавленням і віком,

зближує спільна мета — бути відданим своєму народові. Близькі між собою портрети і фактурою, старанною ліпкою та світлотіньовим моделюванням. В деяких із них відсутність гладкості або вишліфованості і витонченості. Поверхня шорстка, збудована з кусників глини, що із-зовні нагадують риб'ячі луски, щільно і суцільно ліплені одна до одної. Результати Литвиненка нам підказують, що він добре володів властивостями пластичних матеріалів.

Протягом дальших років праці в нього появились: пам'ятник на могилі проф. Івана Раковського в Ньюарку, Нью Джерзі; проекти пам'ятників на могили режисера і актора Володимира Блавацького та Президента Андрія Лівницького в Німеччині. Новим і радикальним у творчості Литвиненка вважається проєкт пам'ятника Блавацькому, за який мистець отримав конкурсну нагороду. У цій плоскорізьбі відчуються неокласицизм і монументальність форми. Під впливом французької школи А. Родена скульптор створив ще й такі твори складної композиції: „Задумана” (пані І. Букоємська), „Жінка”, „Сліпий скульптор”, „Втома” та кілька інших, що мають неповторну мистецьку вартість.

З 1961 року походить твір-скульптура „Гетьманівна”, виконана в бронзі. Це портрет доньки Гетьмана Павла Скоропадського Єлисавети Скоропадської, яка сама в житті була відомою скульпторкою. В портреті „Емма Андрієвська” (1962 р., гіпс), де голова письменниці легко піднята, підкреслено вираз впевненості і повноту творчих сил. З мужньо піднесеною головою зображено також Євгена Маланюка (1963 р., гіпс) — людину з душею великого поета та есеїста. Завдання мистця виконано, бо в його скульптурах виявлено духове життя, що невидиме для нас, але яке можемо збагнути в завершеному мистецькому творі. Основна матеріальна пластика в працях Литвиненка вказує тільки те, що є необхідне і найсуттєвіше.

Про Сергія Литвиненка варто згадати теж, що він належав до групи рідкісних мистців, які, крім мистецької праці, були ще й надзвичайно добрими організаторами суспільного життя. Ще у Львові він виявився активним членом провідної верстви українського народу. Разом із о. С. Сапруном та В. І. Кричевським, організує Вищу образотворчу студію. До складу її викладачів і професорів він зумів покликати М. Дмитренка, М. Малюцу, а також Митрополита Андрея графа Шептицького і сеньйора-маестра Кричевського. Останнього Литвиненко зумів переконати, щоб той став ректором і головою Студії. Хоч ця школа проіснувала лише один рік (1943-1944), вона поновила свою діяльність у таборі в Карльсфельді у 1945 році. Згодом її перенесено до Берхтесгадену, теж Німеччина, і нею постійно заопікувався С. Литвиненко. До складу Студії належали ще й такі професори: М. Анастазієвський, М. Гопій, Е. Козак, М. Михалевич, О. Повстенко та М. Шлемкевич, які зуміли заохотити молодих, як П. Магденка, С. Мартинець, І. Ковалья, С. Рожка, Л. Гуцалюка та інших, відвідувати класи та передали їм своє знання про мистецтво, його історію, техніку та його прояви у сучасному світі.

У Нью Йорку заходами Литвиненка зорганізовано ОМУА та безліч різноманітних мистецьких виставок, які часто влаштовувались у залах УЛМК. У багатьох із них сам він брав участь. Його персональну і ретроспективну ви-

ставку організовано в цім же Клюбі протягом вересня і жовтня 1963 року для відмічення його 40-ліття мистецької праці. На виставці показано 104 праці з різного періоду. Крім праць, виконаних у бронзі, теракоті, гіпсі, були і в дереві. Крім того виставка була прикрашена майже сотнею фотографій із праць, які залишилися в Європі. Напередодні цієї величавої виставки на оселі „Союзівка” відслонено його пам'ятник гетьманові Іванові Мазепі. Святкове відкриття момументу відбулося 14 вересня при участі Автора та гостей, що приїхали на місце спорудження. Як широко відомий скульптор в Америці, Литвиненко взяв участь у конкурсі проєкту на пам'ятник Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, за який, що попав перед членів журі, отримав від них високу оцінку і грошову премію. На 29 грудня 1963 року скликано в Нью Йорку Загальні збори ОМУА. На зборах було порушено ряд актуальних проблем та завдань із мистецького життя членів Об'єднання і намічено управу на сліду-ючий рік. Головою знову вибрано Сергія Литвиненка — того невтомного, завше в русі, діяльного і повного енергії. Та через півроку на цьому становищі він помер зовсім несподівано. Хоч і відійшов з життя Сергій Литвиненко, та не ввесь він відійшов. Значна частина його праці залишилася і вона живе серед нас. Його ім'я — мистця і громадянина — вписане золотими літерами в українську історію. Через чотири місяці після смерті Литвиненка, його друзі по фаху — скульптори і малярі — дбайливо підготували посмертну виставку його скульптурних праць у майстерні Покійного, в приміщеннях УЛМК. Її відкрив мистець Петро Андрусів. З нагоди виставки видано каталог зі знимкою Майстра, що передчасно відійшов у вічність на 65-му році життя.

Вдова Надія Литвиненко, вшановуючи пам'ять свого чоловіка, створила фонд ім. Сергія Литвиненка, щоб з нього призначалися грошові суми на допомогу українським мистцям, скульпторам, графікам і видатним діячам української культури по всьому світі. Нехай ця згадка про добру Людину — Учителя і Мистця зі широку душею — буде нев'янучою квіткою на його могилу.

Оксана БУЛАХ

Пам'ять

*Колись приходили ми з дідом
до Шевченка —
Було п'ятнадцять літ тоді мені.
Стоїть велично пам'ятник і нині
На Наддніпрянській тій височині.
Тарасова Гора — в народі зветься
Те місце, де ходитимуть не раз
Нашадки, шанувальники поета,
Вкраїни сина, генія пера.
„Піду, вклонюся низько
цій Людині,” —
Промовив дід мій, в задумі сумний.*

*І шапку зняв. Йшов тяжко, по сходині,
Він міряв час, що в далеч відлітав.
Проїшли роки. Відгомоніли днини,
Немає діда вже давно мого.
Ходили з сином ми по тій стежині,
Шуміли верби, клекотів Дніпро.
Реве та стогне красень той,
Славутич,
Де спить Тарас — Пророк
сього вже дня.
Мов лебеді, злітаються правнуки
Вклонитись пам'яті Поета-Кобзаря.*

СПОВІДЬ ТА СЛОВО.

АНЕКДОТ ПРО (МАЛЯРА ТА) ЛІТЕРАТОРІВ

Хочу повідомити всіх шанувальників справжнього мистецького слова про подію, яка, на мою думку, стала однією з найважливіших та найцікавіших культурно-літературних акцій цього року, особливо для українців Торонто та його околиць, а тим більше для українців-батьків, які переживають про майбутнє потенційне асимілювання своїх дітей чи взагалі української молоді. Ця акція зможе, в кращих випадках і в найкращих умовах, припинити процес асиміляції в декого, хто стане її учасником. Останній раз, коли в Торонто подібна імпреза відбулася, вона суттєво змінила характер мого світосприйняття і стала каталізатором ланцюга подій, які змінили загальний мій сенс життя. Але до цього я ще повернусь.

Зараз про героя цієї статті — одного з найважливіших голосів української сучасної літератури — про унікального письменника, співзасновника літ-гурту та патріарха „Бу-Ба-Бу” — знаменитого Юрія Андруховича. Цей новий бард нової України — співець пост-совєтського та перехідного етапів — запрошений був взяти участь у престижному Міжнародному Фестивалі Письменників при „Гарборфронт центрі”. Я вірив і не помилився, що на фестиваль пішли всі, які вже про Юрка знали, і до своїх записників чи настінних календарів записали: вівторок, 27 жовтня 1998 року о годині 8:30 вечором. Ю. Андрухович. „Premier Dance Theatre”. Вхід — 19 дол. Квиток замовили в „Harbourfront Centre Box Office” по телефону (414)973-4000. А ви, дорогі читачі, котрі не знаєте про п. Андруховича, ви заслуговуєте на деяке пояснення.

Дозвольте повернутись до того феномену, який так сильно на мене вплинув і змінив ракурс мого погляду на життя та своє місце в ньому. Це було в 1991 році — ще не було незалежної нашої батьківщини, батько мій став адміністратором галерії Канадсько-Української Мистецької Фундації, та повідомив він мене про черговий виступ якогось там поета з України. А я собі — ну що (звичайно ці думки в мене на англійській мові зродилися) ще один український поет, ніби нам мало того старого тріумвірату — Шевченко—Українка—Франко. Довго не замислювався, іти чи не іти, — пішов, зустрівся з друзями, щоб випити філіжанку кави та й інших більш прозорих напоїв. Дія відбувалася в кав’ярні, усім нам відомій, поблизу галерії КУМФ. І все ж таки чи то під впливом кофейни, чи чогось іншого... одним словом, опинився в галерії і послухав поета,

Що це за поет, який спричинив таке зсунення внутрішнього гравітаційного поля, чи, як то кажуть у народі, переміщення „криші”? Головний каталізатор цієї власної метаморфози самого себе з „канадця українського походження” в Українця, який проживає в Канаді — Віктор Неборак, який разом з Андруховичем і Сашком Ірванцем заснували „Бу-Ба-Бу” — новий тріумвірат нової епохи в українській літературі. Виступ Неборака в КУМФ — не просто дек-

лямація в традиційному значенні цього слова, а скоріше неординарний „перформанс” мистця, під супроводом трансцендентальних звуків місцевого музички Адріана Івахіва. Протягом вечора, наче откровення таїн підсвідомості, в залі з’явилися привиди цілої плеяди дивовижних постатей, прекрасних та страшних, серед яких пан Базьо, п’янички, панки, киці, королева, волоцюги, генерали, гомункули, голуба жінка, тіло-будинок, дервіші, деревляни, дінозаври, бідолахи, лис, Улісс, Сізіф, Одиссей, Прометей, Гаутама, Богуславка, Катерина Іванівна... Не знаю, які присмаки залишились в устах інших присутніх, але у мене до сьогоднішні дні спомины про цей виступ викликають солодкі почуття віднайдення чогось привабливого в українській культурі, чогось наближеного до тогочасного мого юнацького світогляду.

А зараз дещо про самого п. Андруховича — він же головний герой цієї статті. Народився цей надзвичайно плідний поет-письменник і перекладач в 1960 році в м. Івано-Франківську (Станіславів), і є автором численних поем, які почали друкуватися ще в 1982 році. Серед трьох збірок поезій найбільш відома „Екзотичні птахи і рослини”. Юрій теж пише романи: після друкування „Рекреації” (1991 р.) та „Московіяди” (1993 р.) на сторінках журналу „Сучасність”, в його читачів виникло шалене розмаїття почуттів — від еuforia до відчаю. „Рекреації” цього року опубліковані англійською мовою в перекладі Марка Павлишина з чудовими ілюстраціями паризького мистця-малювача Володимира Макаренка, раджу всім любителям сучасної літератури цю книжку собі придбати та подарувати англomовним друзям, бо можна з неї відчутти себе гордим свого українства. (Дзвоніть в Канадський Інститут Українських Студій, ч. (414)978-8240). „Перверзія” (1997 р.) останній роман письменника — з симпатичним оформленням м’ялярки Олени Рубановської, цілком не схожа на більшість книжок, які видаються в новій Україні. В 1992 році у Львівському оперному театрі поетична опера (поезо-опера) „Крайслер Імперіал”, твір-синтеза гурту „Бу-Ба-Бу”, своїм інноваторством та поєднанням різних гілок мистецтва досягла не абияких успіхів. Юрій теж автор сценарія фільму „Кисневий голод”, в якому згадує свою службу в Червоній армії. Разом з М. Іздриком він видає й редагує „Четвер”, один, на мою думку, з найцікавіших журналів, які появились в пост-тоталітарній Україні. Його статті, вірші та уривки з романів друкувались різними мовами в численних журналах і збірках, як, наприклад: „Нова Хвиля”, „Пси Святого Юра” та „From Three Worlds: New Writing from Ukraine”. Пан Андрухович — номінований минулого року на Шевченківську премію, від якої він такі відмовився, посилавчись на офіційну та кон’юнктуру культури цієї ж премії та тих, котрі її призначають. З характерною для нього скромністю, він сказав, що в нього малі шанси на перемогу. Стосовно фестивалів, Юрій вже досвідчений учасник багатьох таких акцій як минулий для Торонто, бо вже має практику за собою подібних фестивалів по Європі, ба навіть один з них відбувся на люксовому круизлайнері, що плавав по Чорному морі. На цьому кораблі зібрались літератори з усього світу, а Юрій англійською мовою читав надзвичайно цікаву доповідь про тасманиці та про забутих, вимерлих мешканців старовинного Львова. Окрім виступу в Торонто, відбулися дальші авторські

вечори в таких містах: Бостон, Нью Йорк, Філядельфія.

Ви, які не були переконані в абсолютній необхідності бути на виступі п. Андруховича і таким способом підтримати черговий та ще й майбутні прояви української культури на престижній арені, вам слід послухати запис деклямації поеми „Індія”, самим же автором виконаним на альбомі „Підземне Зоо” (1993 р.) групи „Мертвий Півень”. Але, коли мова йде про тонку матерію, поступове віддалення від джерела творення спектаклю призводить до такого, як в дитячій грі „поламаного телефону”. Тому завжди краще, звичайно, бачити оригінал картини, а не її репродукцію.

Сергій МИРОНЮК

* * *

*Із чотирьох стін самотности
мене щось покликала на яскраве світло.
Я злякався і стулив міцно очі,
щоб не забіг туди жоден зайчик
і не наробив гармидеру,
стрибаючи весело по підлозі.*

*Сумніви — слизькі гадюки
із сичанням заповзли у голову
і вжалили згвалтований мозок,
аж заболіло волосся.*

*Вони — на сторожі самотности
та її похмурої вологости,
в якій проростає спориш —
їхня пожива.*

*Яскраве світло — їх найлютіший ворог
і джерело панічного страху,
бо воно проганяє похмурість,
висотує вологість,
а спориш висушує на соломі,
яка займається полум'ям
і перевтілює змії у попіл.*

*„Не виходь із чотирьох стін самотности,
яскраве світло тебе засліпить
і опалить до невпізнанности...” —
сичать стривожені гадюки.*

*Я закриваю вікна і двері
чотирьох стін самотности,
але крізь шпару у стелі
забігає до мене зайчик
і кличе на яскраве світло...*

КОЛИ ЩАСЛИВІ ПЛАЧУТЬ АБО „МИЛЯНА ОПЕРА” У ДІЙСНОСТІ

Коли я вперше приїхала до свого рідного міста — Львова, після майже повного півсторіччя, зустріч із „моїм” містом була радше сум на і якась неправдоподібна. Все було там чуже і незнайоме, чужі цілі дільниці та вулиці, чужі їхні назви, але передусім чужі люди. Говорять, що відчуття кожної місцевості викликають там замешкалі люди — і це, здається, правда.

І ось у тому мені чужому місті, що „колись” було моїм рідним, зустріло мене вже при першому перебуванні щось близьке, але не близьке із батьківщини, а з прибраної батьківщини — Америки, звичаї і спосіб життя якої стали за ці довгі роки таки вже немов рідними, а принаймні дуже близькими. Бож я, як інші жителі цієї країни, знала вже давно добре, що таке „миляна опера”, і як всі ми в один чи другий час (не дуже признаючись до такої слабости) нашого буття були глядачами однієї чи другої т. зв. популярно „миляної опери” на телевізійному екрані. Дехто відверто про це говорив, вимінюючись з приятелями змістом подій, дехто виправдовувався, що робить це для „забиття часу”, але всі ми добре знаємо, що воно таке — серійна „миляна опера”, і знаємо, чому її так у ЗСА назвали.

Яке було моє, однак, здивування, коли у першому перебуванні у Львові, яке, до речі, було коротке і поспішне, у полудневій точно означеній годині зазмерло дослівно ціле життя у місті, із їдальні готелю, де я затрималася, зникла ціла обслуга, а на моє запитання, що таке сталося, я дістала здивовану відповідь, а радше питання-відповідь: „Як, не знаєте, що тепер на каналі ч. 1 надають серіал ‘Коли багаті плачуть’?”.

Розуміється, я цього не знала, як ніколи не чула про таку „миляну оперу” в Нью Йорку. Відай, вона походила із однієї з країн Південної Америки і її тому купили для „бідного” Львова, бо вона не була такою дорогою, як програми із ЗСА. Тоді, в тих перших днях, я зрозуміла, як швидко перещеплюються різні звички і то не конечно добрі.

Від того часу теми „миляних опер” у Львові дещо змінилися і деякі з них є такі самі, як ми їх тут бачили, тільки те, що Україна позаду, і там можете оглядати, як не маєте що робити, серіал, що висвітлювали в Нью Йорку перед кількома роками, і у Америці за цей час вже багато у них нового сталося, часом змінилися дієві особи, а часом вони тільки постаріли. Але, як би воно не було, „миляна опера” стала дуже популярною темою розмов та частиною щоденного життя у нашій батьківщині. Я ніколи не мала щастя, чи то нагоди, бачити більше, як один фрагмент програми „Коли багаті плачуть”, бо, перебуваючи у Львові, мала дещо цікавішого до оглядання, як сентиментальну і радше неправдоподібну історію на серіалі, ще і вийняту з контексту.

Ніколи я, однак, не думала, що життя заграє мені справжню „милянну оперу” і що її акція буде відбуватися частково саме у тому моєму Львові, якого тепер ніяк не можу далі називати „моїм”.

Але скільки разів довелося мені розповідати цю дивну історію із справжнього життя, яка так сильно струснула такі моїм життям, то у кожного чула це саме зауваження: „Ця історія немов просто взята із миляної опери”. На жаль, сьогодні вона остаточно закінчена і ... без щасливого „геппі енду”, а навпаки — дуже трагічно. А може так треба було, щоб глядачі, чи слухачі, могли проллрати дуже потрібних декілька сліз? А може щастя у житті ніколи не триває довго і мусить завжди кінчатися горем?..

Моя справжня „миляна опера” розпочалася ще давно, у тридцятих роках, коли на шкільній лавці Українського Інституту для дівчат у Перемишлі заприятелювали двоє дівчат із повним контрастом як зовнішнього вигляду, так і вдачі. Одна, висока, з довгими чорними косами і прудкою, незвичайно химерною вдачею, — а друга мала ростом, поважна і упорядкована. Їхня дружба проходила спокійно в гімназії, а відтак у роки університетських студій у Варшаві, аж до вибуху Другої світової війни. Там, у Варшаві, зустріла чорнява і дуже цікава панна Слава свого майбутнього мужа, спокійного, романтичного мистця Омеляна, а їхня любов допомагала їй подрузі О-ці познайомитись із цілою широкою групою молодих людей, що студіювали також у Варшаві. На півці фільму бачимо прогулянки на Вислі, зустріч у домівці Студентської громади із світочами українського життя — Оленою Телігою, Дмитром Донцовим, Андрієм Лівичким, Юрієм Липою, генералами УНР і т. п.

Із першим вересня 1939 року наступила дворічна перерва у акції „миляної опери”, аж до липня 1941 року, коли давні подруги зустрілися на добре їм знайомому львівському ґрунті. Слава і Омелян були вже молодим подружжям, як і О-ка з Миколою, і вони знову тісно зв’язалися не тільки товариським життям, але і радіощами й журбами воєнного лихоліття.

А „миляна опера” плила далі, від одного епізоду до другого, з новими фрагментами життя, аж до драматичного моменту народин Славиного сина у 1942 році. Було, як на особливо щасливому фільмі — усміхнена, радісна Слава із дитинкою на руках, і довгими чорними косами, що спливали по білому накривалі ліжка в Народній лікарні. Були біля ліжка усі найближчі: чоловік, мама із завжди немов заплаканими очима, О-ка та Микола, який як лікар приймав дитину на світ, — двоє найближчих друзів.

Розуміється, святочні хрестини маленького чорнявого, як мама, немовлятка були одним із радісно-щасливих епізодів фільму, із усміхненою О-кою, що пригортала хресного сина, немов був її власний, і батьками, з поважними, святочними обличчями, в другому ряді. Немовляті дано на бажання

мами дивне, немов литовське ім'я Любарт, але, щоб не згіршити вірних, на друге дістав він ім'я християнське: Іван, що саме стояв у Календарі на цей день.

* * *

„Миляні” серіали не показують багато щоденного життя, коли воно плине буденним руслом, але зосереджуються на драматичних моментах, що завжди зворушують глядача.

У дощовий пізній вечір, коли у зайнятому німцями Львові, після окупації большевицької, звичайним смертним ходити не було дозволено, задиханий лікар прибіг із неправдоподібною вісткою домів: „Збирайся, ідемо до Лічниці, Слава лежить там важко хвора!”. Темними вулицями, на яких де-не-де тільки світила газова лампа, вони добилися до лікарні. На ліжку кидалася у високій горячці Слава, а її довге волосся розсипалися довкруги немов зловісні примари, що ворожили горе. „Я вмираю”, — прошепотіли гарячкою спалені уста, — „дай мені святе слово, що будеш для малого матір'ю, прошу Тебе!” — Рука сильно стискала руку О-ки, а ця — зі зворушенням і сльозами в очах — обіцяла.

* * *

Справжній серіал не можна висвітлювати довгими місяцями без сліз і похоронів. На Личаківському цвинтарі стояла горстка найближчих до Слави людей, прощаючи 28-літню мисткиню, що залишила сиротою маленького синочка і застиглого з болю мужа. Що залишилося йому в житті після так короткого щастя? Залишився маленький синочок!

Після драматичних розмов і рішення прав батька, що стояли на першому місці перед святою обіцянкою О-ки, воєнні події перерішили дальшу долю. Малий сирітка переїхав з бабунею і батьком до Перемишля, а Львів оточили радянські війська, і молоде подружжя О-ка і Микола — рятувалося від большевиків виїздом до Кракова.

* * *

Тут „милянську оперу” хтось перервав на довгі роки. Здавалося, що вже ніколи не буде її закінчення чи продовження, бож на її місце прийшли десятки інших, з актуальними драматичними переживаннями героїв, з новими краєвидами і новими обставинами. Спогад про подругу, її синка і її сумний кінець були живі в думках О-ки.

Але найвищому режисерові захотілося відновити давно розпочату „серію” та показати глядачам неправдоподібний просто збіг обставин — поворот до Львова дієвих осіб з-перед воєнних років, вже на півстоліття старших, але живих і повних активного життя.

І ось несподіваний телефон з Канади підказує О-ці, що її хресний та при-

браний син живе у Львові, і вона, не застановляючись, негайно виїжджає туди, користаючи із нагоди лікарської екскурсії в Україну.

Зустріч із Батьківщиною у столиці викликає цікаві мандрівки, що прикрашують відновлену телевізійну стрічку, немов якийсь „травелог”. Почаїв, давня границя на Збручі, де її вітають дівчата у народних строях, і вкінці — у темну ніч — довгоочікуваний Львів. О-ка біля вікна автобуса шукає нетерпеливо за кимось рідним, давно знайомим, — але не знаходить. Приїжджих вітають біля готелю рідні, знайомі, є глітно та голосно. Тільки О-ка стоїть самотньо, немов у її рідному місті немає нікого, щоб її ще пізнав.

Серіал проходить правильно щоденно, показуючи місто Львів, Ринок, музеї, але без важливих дієвих осіб. Одного дня посвячення музею в домі д-ра Панчишина. Промови, натовп гостей, з діяпори і місцевих, а у порожньому автобусі для прогульковців втомлена, знеохочена невдачею подорожі О-ка глядить тупим зором на сотні незнаних їй людей. Аж ось відкриваються двері автобуса і входить високий чорнявий чоловічина. Не розглядаючись, він просто прямує до єдиного пасажирів і не то із запитом, не то із твердженням, кидає в сторону О-ки: „Мамо?”

Чи бачили глядачі телевізійних програм усміх щастя на обличчях акторів? Напевно бачили. І не один раз. Але такого усміху справжнього щастя, як був у цій незабутній хвилині, ніяка „миляна опера” не може передати вірно.

* * *

А відтак прийшли далішні щасливі дні, бо цих двоє, що віднайшли себе після так довгого часу, не могли наговоритися. Оповіданням, споминам, впізнаванням двох життів, так різних і так цікавих, не було кінця. Все це заповнювало короткі, надто короткі дні, що залишилися ще у Львові. Фільмова стрічка мандрувала з ними по вулицях Львова, біля так добре знаного дому при вулиці Потоцького ч. 21, що колись належав до тої, що мала бути прибраною матір’ю, по Стрийському парку, по Ринку і музеях. Здавалося, прийшов справжній „геппіенд”, якого так дуже хочемо бачити на фільмі, а передусім у житті.

Скоро, однак, дія миляної опери перейшла до Нью Йорку, а ролі головних персонажів замінялися. Тепер мама пояснювала те, що колись пояснював батько, про новий дім та хто в ньому досі жив, — хоча не треба було, як колись малого сина, провадити туди за руку.

Сім років повного радісної активності спільного життя. Сім років, здавалося, нескінчених ніколи розмов, дискусій на тему „ми” і „ви”. Часом це „ми” ніяк не могло дійти до згоди із „ви”, а палкі розмови кінчалися плачем мами або піднесенням голосом сина.

Два світи, — поділені півстоліттям і „великою калабанею”, як, сміючись, називав новий член „четвертої хвилі” Атлантийський океан, — давалися постійно відчуті. Але одне спільне — родинне місто Львів і сантимент до того міста та його говору, — перекреслювало усі непорозуміння і допомагало цікавому, новому і повному подій життю.

На стрічці серіалу раз-у-раз виринали нові місця, нові події, чарували своєрідністю гуцульські згарди, випрацювані мистецькими руками нового

мешканця Америки, розливався щирий сміх публіки, що слухала його інтерпретацій гуморесок ЕКА і БЕНА, дивував широкий багатогранний інтелект, що якимось розвинувся у підсоветських, несприятливих умовах життя, завдяки батькові і його виїмковим друзів, що уміли затримати європейські стандарти в усі ці важкі роки. А крім того, немов „травелог” показувалися на екрані мандрівки по Нью Йорку, по музеях і театрах і часті поїздки до улюбленого Гантеру, що так пригадував наші Карпати.

Життя було повне по вінця подіями, імпрезами, товариськими зустрічаннями і захопленням нового мешканця Америки, що зумів незвичайно швидко нав'язувати дружбу друзів, але і здобувати недругів, своєю гострою критикою американського способу життя.

Але в житті не так, як у фільмі, і „геппі-енд” ніколи довго не триває. У цій милянній опері він тривав щоденно рівно сім років. Відай, був цей „геппі-енд” надто гарний, а може заздрісні „глядачі” мали вже його досить, бо він несподівано урвався трагічною смертю головного героя. Смерть досягнула його, згідно із бажанням головних персонажів, таки у рідному, близькому серцю Львові.

І так прийшлося назавжди замкнути стрічку цієї „миляної опери” до касети із написом: „Коли щасливі плачуть”...

Олександр ОДНОРОМАНЕНКО

Ти мене не шукай...

*Ти мене не шукай
У веснянім квітінні саді,
Краще Ти запитай,
Чи люблю, чи до Тебе прийду!
Білий цвіт опадє
На зелену, мов килим, траву,
А весна приведе
Нам любов — я Тебе назову.*

*Ти мене на шукай,
Коли світяться зорі вночі,
Краще Ти запитай,*

*Де до серця і щастя ключі?
Відступає п'ятьма,
Світло сонця розбуджує день,
І тоді не-дарма
Серце хоче співати пісень.*

*Чи є в світі любов,
Щоб без сліз і без пісні була?
І наповнює кров
Світла радість і хвиля тепла!*

19. XII. 1998

Долі

*Шуміли у полі високі тополі,
Хилилося сонце на захід, за гай...
Усякі в житті зустрічаються долі, —
У всього є завжди початок і край,
Що доля юнача — як вихор
стокрилий,
Бо рветься до сонця, у синю блакить,
А доля дівоча, як пух тополиний, —
Не знає, коли і куди полетить.*

*Летіла б за хмари шукать собі пари,
Та серце спиняє й турботи земні,
Летіла б за море, за синії гори, —
Та тільки чакають її там, чи ні?
У кожного доля, як мати, єдина, —
Її не продати, її не купить.
Життя — ніби пісня, що лине
невпинно, —
Її зупинити не можна й на мить.*

УКРАЇНЦІ В АЛЬЖИРІ

(Уривок із спогадів „Альжирські епізоди”. Тепер 88-річний, Автор працював у Альжирі понад п'ять років, від року 1977 до 1982-го, як інженер, викладач і консультант. У своїй біографії проф. І. Лобай пише: „Моя професійна кар'єра йшла по лінії багатостороннього досвіду: індустрія, урядові установи, але найбільше академічні інституції. Це були університети й інститути різних країн, різних континентів, з навчанням на різних мовах по спеціальності механічної інженерії в головній мірі. Крім викладів приходилося виконувати адміністративні функції, розбудовувати лабораторії, переводити досліді, виготовляти публікації, плянувати програми”, і далі: „Моє життя покривається з двома світовими війнами. Діточі літа і ранню молодість мою я прожив на рідних землях. Високошкільні студії вже проходили на чужині. Життя моє дорослої людини позначилося мандрівкою по світі”.

В моєму житті в Альжирії зайшла небуденна обставина. У Boumerdes я застав українців з України. Присутність українців з України в Boumerdes була для мене милою несподіванкою. Вона відкривала можливість знайомств, безпосередніх зв'язків з Україною, яку я покидав давним-давно з побожною надією колись вернутися.

Присутність українців в Альжирії можна розглядати з двох точок зору, себто як присутність українців з діаспори і як присутність українців з України, складової частини тодішнього СРСР.

Я довго був єдиним українцем з діаспори в моєму Boumerdes. В моїй школі Section Gas була з'явилася одна молода українка з Нью Джерзі, ЗСА. Її роля була давати курси англійської мови студентам. Предки її походять із Закарпатської України. Вона заперечувала свою приналежність до українства, свою Церкву називала руською. Вона дуже скоро зникла. В іншій школі інженерів під зарядом GDC (Gas Developments Corporation) був ще один українець з Америки, або з Канади. Також він був дуже коротко, так що не було нагоди з ним побачитися. Прізвища обох у мене в пам'яті не збереглися.

Один раз, як я полагджував свої особисті справи в американській амбасаді, хтось з урядників звернув мені увагу на те, що в амбасаді під цю пору працює один українець. Я зрадів і за хвилю мав з ним побачення. Було приємно зустрічати молодого українсько-американського дипломата на службі, або на практиці в амбасаді в тій же Альжирії, куди і мене доля занесла. Більше я його не бачив. Тим молодим дипломатом українського походження був Євген Скопко молодший.

В столиці Альжир я натрапив на слід одного українця, ремісника. Це був Михайло Іванюк і походив із земель Західної України. Він жив в старечому домі, який утримували французькі сестри Petites Soeurs de Pauvres. Його заняттям було доглядати город-квітник і помагати в кухні. Він був фактично ві-

дірваний від світу. Не мав зв'язків з ріднею, краєм ані з еміграцією. Не знав нічого про українців в Альжирії. Після Другої світової війни Іванюк переїхав з Європи до північної Африки з фірмою одного українського інженера. Пригадує собі, що в ДП-таборах кружляли різні ідеї з різними проєктами, щоб лише видістатися з тих таборів. З Іванюком я зустрічався не раз. Наші зустрічі були емоційні для нас обох. Я бачив Іванюка моїми очима, як українську людину з природним змислом і хистом до виживання, зі здоровою настановою до життя і до світу.

Присутність українців з України відбувалася в межах загальної присутності Советського Союзу. Присутність СРСР була видна і загально вживану російську мову було чути в Boumerdes на кожному кроці, на вулиці, в комерційному центрі, на торзі, на пляжі, без огляду на те, що та присутність була репрезентована людьми багатьох республік, багатьох народів. Всі ці люди, раз вони були з СРСР, рахувалися як Russians за вживаним американським терміном. Russians жили осібно. Вони мали осібні російські школи для своїх дітей і клуби для дорослих. Цілі будинки і житлові ділянки належали їм. Рідко траплялися виїмки. З правила дорослі жінки і чоловіки, подібно як їх діти, з того другого світу, тримали себе осторонь від чужих їм людей. Рідко коли можна було наблизитися до них. Все ж таки впродовж років для мене відкрилася не одна нагода, яка зводилася іноді до ворожої виміни слів або радісного захоплення, коли пізнавали себе земляки з України, з двох різних світів. Радісних таких нагод було небагато. Кожне знайомство, звичайно, кінчалось частими стрічками. Вузли дружби нав'язувалися і набирали довготривалого характеру з року в рік.

В один час наша школа інженерів Section Gas займала одно крило будинку, а друге крило займали Russians для своїх цілей. Вхід з просторими приміщеннями був спільний. Ми і вони входили разом, розходилися і знайомств не було. Очевидно виїмки бувають всюди. Виїмком був випадок, що в другому крилі будинку, за столом у своєму бюро сидів мій земляк, інженер, професор з Києва. Наша напівприхована дружба встоялася довгими роками.

Мені пошта приносила систематично щоденник „Свободу” і публікації наших дисидентів, які появлялися на Заході в „Смолоскипі”. Мої знайомі перечитували все. Коли приходив їм час дефінітивно повертатися в Україну, то це означало кінець нашим зустрічам. На прощання тісно стискали собі руки і довго тримали себе в обіймах. Тих пару радісних нагод моїх, тих пару зустрічей із земляками з рідної землі ніяк не покриваються з дійсним числом українців з України. Українці з України займали поважні становища, включно до найвищих керуючих позицій у школах університетського типу. Їх число досягало, мабуть, сотень у самому Boumerdes. В одному просторому і репрезентативному будинку в Boumerdes мала місце виставка Української ССР з експонатами техніки, промислу, культури. Можна сміло припускати, що присутність українців з України не обмежувалася до одного Boumerdes. Вона, мабуть, була в дипломатичних кругах, у сферах, пов'язаних з індустрією, торгівлею і головно — армією. В той час і в тих обставинах не можна було думати про широко закроені зв'язки, або їх організаційну форму.

Живих свідків, учасників і писаних документів про українців з України в Альжирії слід шукати в самій Україні, починаючи від Києва. Там ще живуть ті живі свідки на досяг руки. Вони можуть послужити конкретними даними про присутність українців з України в Альжирії в новіших часах, себто після Другої світової війни.

Треба надіятися, що одного дня знайдеться хтось, хто зацікавиться долею тих синів української землі, згадає їх, вчених, людей науки, прослідить їх скитання просторами, дорогами, пісками Альжирії і опише одіссею їхнього життя.

Альжирію я мав нагоду бачити, приглядатися до неї власними очима, сприймати особистими спостереженнями і враженнями, розуміти і подивляти її долю і роллю в історії людського роду, жити, виживати і зживатися дорогою щоденного життя протягом п'яти з половиною років. В Альжирії я лишив частину мого життя. З Альжирії я вивіз своєрідний досвід, знання, прив'язання до людей, до землі. На особливу увагу заслуговують зв'язки з молодим поколінням, моїми студентами. Контакти з братами-земляками, які відбувалися на маргінесі мого перебування в Альжирії, були виїмкові на той час і незабутні. Роки, пережиті в Альжирії, вертаються споминами, живими образами в моїй пам'яті. Разом зі споминами з'являються почуття вдячності за таку прогульку в похилому віці до ще одного континенту нашої планети. З'являється почуття вдячності до химерної долі і до ласкавої Божої волі. Римські руїни і ще свіжі сліди присутності французів в Альжирії викликають рефлексії відносно долі народів, світових потуг, імперій, з одного боку, і народів, рабів, автохтонів — з другого боку. Ріст імперії несе зі собою трагедію підкорених народів. Неминуче падіння імперії є нещастям для неї самої. Ріст імперії — це ріст у просторі, це експансія, підбій, колонізація, експлуатація, застосування фізичної сили, насилля — це право сильнішого, — це претекст охорони насаджених колоністів і т. п. Брутальні методи насилля і визиску прикриваються привабливими гаслами мнимих носіїв культури, цивілізації, релігії, поступу, добробуту, ринку, рівності, свободи, демократії і т. п.

В протизагу до росту імперії працюють відосередні сили, які підривають фундаменти імперської структури і приготовляють її упадок. До тих відосередніх сил належить спротив, бунт, відкритий фронт або підпілля підкорених народів, автохтонів.

У повних моїх спогадах є згадка про те, як Berbers зруйнували римську колонію Timgad. Вони також причинилися у великій мірі до капітуляції Франції кількадесят років тому. Наше ХХ століття тісно пов'язане з ростом і падінням світових потуг. Воно — це наше століття — є виїмково жорстоке. В ньому ми пережили дві світові війни, атомові бомби, табори смерті, геноциди, голодомори, пляноване винищування народів, насильне виселювання народів і т. п.

Не треба шукати далеко за прикладами росту і падіння світових потуг у нашому столітті. Я народився громадянином Австро-Угорської монархії. Мій перший буквар, з якого я вчився читати, був оздоблений портретом цісаря Франца-Йосифа. З кінцем Першої світової війни Австро-Угорщина розлетіла-

У БЕЛЬГІЇ ПІВСТОЛІТТЯ ТОМУ...

Скоре наближення східно-полудневого фронту до передмість Відня на початку квітня 1945 року не дало мені змоги завершити мої студії останньою фазою — дипломним іспитом. Вибираючись із Відня у невідоме на Захід, я взяв із собою у свій наплечник різні шкільні свідоцтва, включно із абсолюторією покінчення студій на Віденській Політехніці з ділянки корабельного будівництва, відділи корабельний та корабельно-машиновий.

Закінчення Другої світової війни я пережив у Баварії. Будучи в американській зоні Німеччини, я постановив дістатися до морської пристані Бремен, що була під зарядом американської військової влади. Я мріяв дістати працю в корабельній ділянці

Після кількатижневої мандрівки пішки із Баварії я дістався до Бремену. Місто і пристань із корабельними заводами були знищені воєнними діями, і вигляди на якунебудь працю у корабельній ділянці були в тому часі безперспективні. Перебуваючи у таборі для переміщених осіб під зарядом UNRRA(*) на передмісті Бремену, я дізнався, що однією із чинних і незнищених війною пристаней є Антверпен у Бельгії.

По додаткових пригодах і пережиттях я прибув до Бельгії в серпні, 1945 року, разом із переміщеними особами бельгійцями, що перебували в таборі UNRRA в Бремені.

Мушу підкреслити, що в початковій фазі мого перебування в Бельгії вигляди на постійне життя було майже ніякі. Живучи початково в таборі для переміщених осіб під зарядом UNRRA, що приміщувався у одній із шкіл коло La Gare du Nord в Брюсселі, мені пощастило отримати працю в гаражі направи вантажних авт. Заробивши трохи грошей, я міг поїхати до Антверпену за пошуком праці у своїй професії.

В загальному, і столиця Бельгії Брюссель і місто-пристань Антверпен були майже не пошкоджені війною. Все ж таки економічний стан у перших роках після війни був доволі важкий. І уряд і працюючий нарід докладали всіх зусиль для відбудови своєї країни і свого нормального життя.

Бельгія (по-французьки Belgique, а по-флямандськи België) є двомовна країна. В роках після Другої світової війни начисляла коло восьми мільйонів населення; вальонці (французькомовна частина населення) живуть у полудневих провінціях країни, а флямандці у північних. Флямандська мова є близько споріднена до голландської мови. Мовна границя переходить приблизно зі сходу на захід, через Брюссель, столицю Бельгії. Бельгія є королівством, конституційна монархія. Країна є високо індустрійна. Гроші —

(*) UNRRA — United Nations Relief and Rehabilitation Administration

бельгійський франк після війни був досить сильною валютою у Західній Європі.

При наполегливих зусиллях мені вдалось у вересні 1945 року дістати працю рисівника-кресляра у корабельному заводі “Cockerill” у Гобокен, передмісті Антверпену. Однієї неділі у жовтні того ж року я поїхав до Брюсселю і зайшов до каплиці на Службу Божу, яку правив один із отців редемптористів бельгійців. У часі Служби Божої функцію дяка виконував Микола Граб, наш підприємець у Брюсселі. Це була моя перша зустріч із українцем у Бельгії. Тоді я дізнався, що з початком червня 1945 року українці в Бельгії створили Український Допомоговий Комітет (УДК), що його очолив М. Граб. На адресу УДК у Бельгії приходили допомоги від українських допомогових установ у ЗСА і Канаді для наших людей, що перебували тоді в Бельгії. Допомога була переважно в формі одягів (плащі, убрання, білизна). Від української допомогової установи в Канаді прийшла теж грошова допомога. Управа УДК в Бельгії рішила, що добре було б ці гроші зужити на допомогу студентам. З рамени УДК зайнявся ділянкою допомоги студентам інж. Андрій Кішка, що закінчив свої студії в Лювені. Осідок і бюро Головної управи УДК були в Брюсселі. Там постійно жили, крім голови УДК Миколи Граба, інж. Дмитро Андрієвський і Микола Демчук, секретар УДК. У Лювені тоді перебували три члени головної управи: о. д-р Максим Германюк, інж. Степан Симко та інж. Андрій Кішка.

Завдяки допомозі УДК, пізньою осінню 1945 року прибули до Лювену 26 українських студентів і студенток, щоб починати чи продовжувати свої студії на різних факультетах Лювенського університету. Між тими щасливцями, що мали змогу продовжувати свої студії, був і я. Найбільша група студентів була приміщена у домі родини подружжя Дехників. Інші студентки та студенти жили при різних бельгійських родин.

Місто Лювен (про-французьки Louvain, а по-флямандськи Leuven) мало коло 37 тисяч мешканців. Воно розташоване недалеко Брюсселю. Католицький університет у Лювені є відомий у цілому світі; він був заснований у 1426 році. Впродовж свого існування цей університет виховав для своєї країни тисячі зразкових християнських громадян, педагогів і дослідників — спеціалістів різних ділянок науки. Університет у минулому був двомовною інституцією і навчання відбувалося французькою або флямандською мовами. Тепер університет є поділений за цим мовним принципом на фактично дві окремі інституції.

Завдяки старанням і матеріальній допомозі нашого Князя Церкви Митрополита графа Андрея Шептицького, з початком 1930-их років цього століття прибули до Лювену теж і українські студенти. Студентський осередок у Лювені був добре зорганізований і був під наглядом університетських властей, які щиро ним опікувалися.

Після воєнної перерви в часі Другої світової війни (1939-1945), студентське життя почало знову розбудовуватися. Відбулися загальні збори Національного Союзу Українського Студентства (НАСУС) в Бельгії, на яких вибрали управу на 1945-46 академічний рік у складі: голова: Василь Наконечний;

члени управи: д-р Марта Горняткевич, Софійка Колібаба, Андрій Листок, Володимир Попович, Федір Сметанко та Володимир Шикін.

Праця цієї студентської громади була спрямована в першу чергу на зовнішній відтинок. Було створено студентський хор під управою ентузіаста хорового співу інж. Степана Симка, що закінчив свої студії в Лювенському університеті. В цьому хорі співали також деякі українці та українки, що перебували тоді в Лювені, як наприклад, адвокат Р. Алиськевич з родиною, мгр Володимир і Любомира Огаренки, та інші. Хор відбував свої проби раз або й двічі на тиждень.

Студентським духовним опікуном був о. д-р Максим Германюк, який тоді докінчував свої габілітаційні студії в Лювенському університеті.

Кожної неділі ми мали тиху Службу Божу, яку відправляв о. д-р М. Германюк, і наш хор співав деякі церковні пісні та ектенії. Пригадую собі, що на ці Служби Божі приходили також молоді бельгійські монахи-студенти (коло 10-12 монахів); проповіді о. д-ра Германюка були завжди на дуже високому рівні і глибокі змістом. Виконання хором деяких речей, як „Отче наш” та інші, звучало дуже добре у малій каплиці. Крім церковних, хор почав вивчати також і світські пісні. По якомусь часі ми мали репертуар, що надавався до концертних програм. Навесні 1946 року хор брав участь у Шевченківському святі в Брюсселі, яке патрунував Український Допомоговий Комітет. Хор також виступав на Університеті в Лювені. Виїжджали ми з концертами теж до різних міст поза Лювен. У плануванні та організаційній частині таких виступів — виїздів поза Лювен брав активну участь о. д-р Германюк. Виступи відбувалися у неділю. Рано правилася наша співана Служба Божа в церкві для бельгійських парафіян із поясненням нашого обряду і відповідною проповіддю. В часі Служби Божої співав наш студентський хор. Потім бельгійці гостили нас по приватних домах. Пополудні ми давали світський концерт для бельгійської публіки даного міста. У різних концертних виступах, крім хорових точок (із солістами: інж. С. Симко, М. Яворський, адвокат Р. Алиськевич), брало участь гарно зіспіване тріо в складі — дві сестри Ліда й Віра Дибайло та Софія Колібаба. Також були точки танкові, які виконували Микола Синюк і Адріян Пахолків; деклямації — Василь Наконечний; промови у французькій та флямандській мовах — о. д-р Максим Германюк, інж. Андрій Кішка та інші запрошені гості.

Треба підкреслити, що життєві умовини в перших роках після Другої світової війни були важкі теж у Бельгії. Все ж таки, при Божій допомозі та при наполегливій праці над моїми технічними студіями (і завдяки опануванню французької мови), мені вдалось закінчити дворічну програму студій в часі одного року.¹ Після складення всіх приписових іспитів та виконання дипломної праці я отримав у жовтні 1946 року ступінь інженера корабельного будівництва. Під кінець я переїхав на професійну працю у фірмі будови і направи кораблів.

¹ Дворічні студії корабельного будівництва і корабельних машин в Лювенському університеті були для дипломних інженерів.

Заснування в 1945 році студентського осередку в Лювені з ініціативи УДК і його матеріальне утримання тривало тільки впродовж академічного року 1945-46.

Завдяки старанням архієпископа Владики Івана Бучка і заходом інж. Андрія Кішки дальшу фінансову допомогу перейняла Апостольська столиця, яка забезпечила існування двох українських студентських осередків — в Бельгії (Лювен) і Іспанії (Мадрид).

З зв'язку з тим у 1947 році прибули до Бельгії із Західної Німеччини приблизно 20 нових наших студентів. Вони могли вже безперерійно продовжувати свої студії в Лювенському університеті та в других наукових закладах в інших містах. Між студентами були: Ігор Шевченко, Б. Макаренко, Омелян Коваль, Кирило Митрович, Б. Марків, Вол. Мацьків, Ол. Біланюк, Михайло і Марія Логуші та інші. Другим повосенним головою Національного Союзу Українських Студентів (НаСУС) вибрали студенти Ігоря Шевченка, тепер професора в Гарвардському університеті.

Перебуваючи постійно в Антверпені, я далі брав активну участь у нашому громадському та культурному житті в Бельгії, був я активним членом головної управи УДК в Брюсселі, був ініціатором і одним із членів-основників Українського Науково-Освітнього Т-ва (УНОТ) і постійним членом управи до часу мого виїзду з Європи в 1951 році. Із наших визначних науковців жив у Бельгії проф. Андрій Яковлів, який був почесним головою УНОТа. Першим діючим головою українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії (до свого виїзду до Канади в 1948 році) був о. д-р Максим Германюк, пізніший Митрополит Української Католицької Церкви в Канаді.

В цих перших повосенних роках наша громада в Бельгії мала змогу й шану вітати у себе різних визначних церковних і громадських діячів. Наприклад, приїжджав на візитації наш високозаслужений Владика, Архипастир Ски-тальців, Іван Бучко з Риму. З-за океану відвідували: о. д-р Василь Кушнір з Канади та д-р Володимир Галан, екзекутивний директор Злученого Українського Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК) із ЗСА. Також бу-вали часто сотник Богдан Панчук і Святослав Фроляк із Канади, що в тому часі перебували в Англії.

Із налагодженням нормальних міжнародних взаємин в кінці 1940-их років, мали змогу приїжджати теж представники і діячі крайових громадських, нау-кових та політичних організацій і при тій нагоді ділитися своїми відомостями про українське життя у даних країнах. Наприклад, виступали з доповідями в Брюсселі: проф. Юрій Студинський і ред. Роман Ільницький із Західної Ні-меччини; д-р Осип Фундак і ред. Теодор Данилів із Великобританії; д-р Ата-нас Фіголь із рамени НТШ і видавництва Енциклопедії Українознавства; д-р Петро Мірчук, Євген Стахів та інші політичні діячі.

На весну 1947 року почали приїжджати із Західної Німеччини тран-спорти наших людей, які підписали контракти на дворічну працю в ко-пальнях, і в 1949 році число українців у Бельгії доходило до дванадцяти ти-сяч. Після вигашення дворічних контактів, наші люди не бажали залишитися в копальнях і через це були змушені залишити Бельгію. Одні повернулися до

таборів (ДіПі)(**) переміщених осіб у Німеччині, інші, не без труднощів, виїхали за океан, до Аргентини, Канади й Америки за допомогою ІРО.(***)

Із поважного числа українських родин, що приїхали до Бельгії (з Німеччини та інших країн) були: колишній директор українських гімназій у Рогатині та Тернополі проф. Омелян Бачинський з родиною; мгр Маріян Дзьоба з родиною; Іванна Петрів, проф. Іван Витязь з родиною; дир. І. Михайлів з дружиною, д-р Степан Божик, ред. Ярослав Пришлях з дружиною, Володимир Макар, піяніст і композитор Юрій Фіяла; д-р Богдан Казимира, д-р Петро Зелений, мгр. В. Огаренко з дружиною, та інші.

Багато із тих, що прибули і залишилися на якийсь час у Бельгії, збагатили видатно тодішнє наше громадське життя. Український Допомоговий Комітет вже понад півстоліття виконував і виконує важливу роботу в Бельгії. Члени головної управи і місцевих філій — всі працювали жертвенно (на громадських засадах) і для добра цілої громади. Багатогранна праця УДК включала допомогу, правні поради, оборону соціальних і національних інтересів, культурно-освітню діяльність, інформацію та зовнішні зв'язки. Головами УДК були: Микола Граб, Карло Мулькевич, інж. Андрій Кішка, мгр Маріян Дзьоба. Після 1951 року установу довгі роки очолював д-р Володимир Попович. Секретарями головної управи УДК були по-черзі Микола Демчук, Володимир Макар, а від 1950 року незмінним секретарем УДК був мгр Омелян Коваль, який тепер є головою УДК.

Треба відмітити, що безпосередньо після Другої світової війни бельгійські Отці Редemptористи східного обряду, які колись побували в Україні, старалися, крім духовної опіки, різно допомагати нашим людям у тодішньому важкому житті. Згодом, із напливом більшої кількості наших людей, прибули теж українські душпастирі обох віровизнань. Вони, при співпраці бельгійських священиків несли моральну, а часто і матеріальну поміч для наших людей, розсіяних по різних містах і містечках вугільної продукції країни.

З перспективи пройденого часу можна ствердити, що українці, які перебували в Бельгії, залишили позитивний вклад української присутності в гостинній країні і були гідними представниками свого народу. На нових місцях дальшого поселення вони та їхнє молоде покоління своєю працею і своїми професійними досягненнями здобувають пошану та симпатію для народу, з якого вони вийшли.

(**) (ДП)–DP — Displaced Persons — переміщені особи.

(***) ІРО – International Refugee Organization

НАПЕРЕДОДНІ

(Гумористично-сатиричне оповідання)

Відбувши недільну Службу Божу, ганусівці виходили з церкви і пагорбом стікалися до сільського дому “Просвіти”, де мала відбутися зустріч з кандидатом до нового парламенту Миколою Рибкою. Кандидат затримувався, і чи не половина спощеної громади розсмокталася по хатах. Витриваліші ж, розбившись на “фракції” та час до часу кидаючи погляди на закрут головної ганусівської вулиці, радилися, які проблеми варто, а які ні заторкувати під час зустрічі.

Та от, нарешті, з-за закруту виплигло елегантне сіре авто і, підпливши до “Просвіти”, зупинилося перед ганком. Кандидат у парламентарії хвацько вихопився з лімузини, вітально війнув над хвилястою чуприною велюровим капелюшком та енергійно збіг східцями вгору, щезнувши за дверима. “Фракції”, що вже було злилися до купи, розгублено перезирнулися і знову розійшлися врзнобіч, неголосно розмірковуючи над дещо дивною, на їх — цього разу одностаїйний – погляд, поведінкою потенційного обранця до верховної влади...

* * *

— Ну, як тут у нас? — відразу беручи бика за роги, жваво поцікавився кандидат у місцевого керівництва. Голова сільської ради Федір Наливайко при цьому подумав: “Це не просто Рибка. Щупак! Такому пальця в рот не клади: враз відхопить!” А вголос відповів:

— Діємо, пане Миколо! Просвічуємо народ. Різними, як кажуть, заходами охоплюємо... Сходи селян, вечори відпочинку та правових знань, дискусії влаштовуємо, от. У нас, пане Миколо, люди, треба сказати, політично підковані, активні. Та й взагалі...

— А молодь?

— Молодь у Ганусівці також активна... — чомусь зашарівся голова і хапливо запросив кандидата до залі.

— А як з фермерством справи? — не вгавав Рибка, всівшись на послужливо підсунутий кимось стілець.

— О, з фермерством у нас усе, як за “пагорбом” кажуть, о’кей! — бадьоро забасував головний інженер селянської спілки “Ганусівка”, лисий черевань Лука Липкович. — У Ганусівці, без перебільшення скажу, у кожного на оборі як не тракторець з плужком, то вантажівка власні. От вам і мала механізація, і приватизація, і...

— Пождіть, пане... е-е-е...

— Липкович. Лука Липкович.

— О, так. Пане Липкович! Сподіваюся, ви розумієте, що тракторець, навіть якщо й з плужком, то – ще не фермерство?

— Та то він так, пане Рибко, пожартувати спробував, – втрутився головний агроном спілки Петро Кокорудз. — Він у нас взагалі жартівник! – додав ущипливо. — А щодо фермерства, то ми в районі першими взялися за цю, як б сказав, надзвичайно потрібну справу! Піонери, як то кажуть... На початках воно, правду сказати, тупувато йшло. Люди до колгоспу, вибачайте, як мухи до меду, прилипили, то й хрестилися, як те нове слово – фермерство, значить – чули. Але далі – пішло, пане Рибко, поїхало!

— Хочуть люди землі, хочуть! – переконливо додав Наливайко. — Худобу громада тримає; молоко, м'ясо державі продаємо! Най нас, – раптом, ні сіло–ні впало, вигукнув з патосом, – не страшать! З голоду пухнути не будемо!

Рибка скинув на війта настороженим оком психіатра і обернувся на Липковича:

— ще щось про приватизацію?

— Ні, – буркнув, не спромігшись потамувати образу, інженер. – Пан Федько ліпше розкажуть. Вони і пан Скрипка з району всі розуми поїли!

Рибка зрозумів, і перейшов на інше:

— От ми з панами Скрипкою і Сливкою їхали сюди... Пане Федір, що то за будівлі по правий бік вулиці?

— Направо? – зморщив чоло Наливайко. — Та-ак, – почав загинати волохаті пальці. — Значить: р-раз – перукарня, два – лазня, три – ательє мод, чотири – аптека, п'ять – чворак голови колгоспу. Але – гов! Я щось не то кажу... П'ять... п'ять... п'ять...

— Та ж цегольня, Федьо! Цегольня! – не втрималася директорка й за сумісництвом прибиральниця дому “Просвіти” Євця Цёвок, що, водячи ганчіркою по вичовганій поверхні підтоптаного фортепіяна, збоку наслуховувала бесіди. Наливайко зизнув на неї оком, і та, впхнувши фоцку до кишені фартушка, зітхнула й тихенько висунулася з залі.

— Та-ак, цегольня... Ну, а далі... А далі – от він, клюб! – розімкнув п'ястука ввійт і полегшено всміхнувся.

— А зліва – що?

— Зліва?... Та-ак... Зліва. Магазин – р-раз-з, – почав загинати пальці Наливайко. — Два – буфет, три – гриль-бара, чотири – чворак секретаря парторганізації... Але про що це я?... Та-ак... П'ять – пивбара, шість – опорний пункт міліції, сім – стома... стоматологічна амбулаторія. Все!

— З того щось приватизоване? – поцікавився Рибка.

— Можна сказати – сто процентів! Не приватизована, наразі, міліція, а то було би...

— Хочете сказати – сто десять?... – зіронізував Рибка.

— Так! – не змигнувши оком, випалив Наливайко.

Загарцювало величезне черево Липковича і з глибини його викотився башкище, одразу підтриманий дискантом головного сільського аграрія, надтріснутим тенорком керуючого районним фондом комунального майна Пилипа Скрипки та оксамитним баритоном довіреної особи кандидата в чергові слуги народу – Данила Сливки. Вдоволений зі свого дотепу, Рибка заокруглився:

— Але, врешті, пане Наливайку, запрошуйте людей до залі... До речі,

звідки у вас таке оригінальне прізвище?

Але вийт був уже в дверях і зробив вигляд, що запитання не розчув.

* * *

Ганусівчани багато проситися не давали, і вже за десяток хвилин – з гуркотом, що відлунював під облуплений алебастер стелі – повмощувалися в рядах стільців. Приїжджі та місцеве начальство зайняли місця в президії. Наливайко відрекомендував гостей. Відтак оксамитний баритон Сливки проспівав нехитрі Рибчині біографічні дані та надав слово потенціальному парламентарієві. М'яким кроком пропливши до трибуни, Рибка якомога приязніше всміхнувся напівпорожній залі й відразу приступив до аналізу поточного політичного моменту в Україні та в ближчому й дещо віддаленішому її зарубіжжі.

За своїм впливом на аудиторію аналіза не поступалася сеансам Толі Кашпировського, тож природно, що невдовзі частина присутніх почали крадькома позіхати. Похопившись, що занурився заглибоко, Рибка перейшов до викладу своєї особистої передвиборчої програми. Програма була близнюком програми партії, до якої, ось уже два місяці, належав Рибка. Під завісу свого, не позбавленого емоційних па, виступу Рибка для годиться пригубив з традиційної на трибунах різного рівня склянки і якомога проникливіше закінчив традиційним же для кожної з подібних зустрічей вітанням.

Реакцію залі втямити було годі, поскільки кожний з присутніх вигукував, що йому найбільш імпонувало. І це, як зрозумів Рибка, мало підтверджувати, що ганусівці справді політично підковані та що тут, у цьому красивому закутку Галицької землі, як і в усій Україні, демократія вкоренилася надійно. Переконавшись у високій політичній свідомості аудиторії, Рибка наготувався пересвідчитися й у її активності. Обвівши присутніх заохочуючим поглядом, кандидат у парламентарії майже весело кинув у залю:

— А тепер, панове, будь-ласка – ваші запитання!

* * *

— Найперше, я як, можна сказати, ветеран війни і праці, – підвівся, мнучи в змордованих колгоспним поліартритом пальцях заячу шапку, худючий дідок з першого ряду, – хочу вам, пане, мощно подекувати за файну лекцію.

Дідок уклонився, що Рибку чомусь дуже знітило. Громада вже не дримала і розцінила оту зніченість як неабияку кандидатову скромність.

— А теперика, – чомусь потряс дідок заячими вухами, – скажіт мені, пане, таке: кому Гамерика буде помагати — нам ци Росії? А ще таке мені скажіт: як ви собі думаєте – ци добре зробив наш призидент, що підписав той протокол про гатомну зброю, ци не?.. Як ви мені, пане, то скажите, то я вже ніц більше не буду питатисі, вот!

Запитання навченого життям “можна сказати, ветерана” були наскільки складними, настільки й доречними. Складними тому, що, на думку Рибки,

навіть сам американський президент, певно, досі не знає, чи взагалі варто комусь з двох допомагати, а президент український, трапляється, закручує такі політичні ендшпілі, що не тільки професійний шахіст, а й той же звичайний сільський дядько не годен спрогнозувати, чим все оте може закінчитися.

В доречності дідових запитань у Рибки сумнівів не було, поскільки в доповіді про політичний момент в Україні та в закордонні кандидат у слуги народу якось цей аспект випустив. Тож, нічтоже сумняшесь, Рибка лагідно глянув на старого й відповів:

— Я вам, дідуню, щиро скажу: все буде залежати від того, кого народ, тобто й ви також, збере до нашого нового парламенту. Дуже важне є також для нас трудитися в лоті чола для України, щоб світ, нарешті, переконався, що ми з вами не якісь-там, вибачте, бичі, тобто нероби, нахлібники, а таки працююта і терпелива нація, от! Щодо атомної зброї і ракет, то воно таке... Ну, знаєте... Словом... А як вам, дідуню, — спритно змінив платівку Рибка, — моя передвиборна програма?

— Я, пане, багато не читаю, бо вже не так бачу, як колись, і голова ня болит. Але такої скажу вам щиро: ваша програма – навіть дуже файна, вот!.. Скільки себе памнітаю, перед виборами всі програми файні! Бо всі партії кажуть і пишуть, що всьо – для народу. Лиш одна партія пише тоте в своїй програмі спереду, енча в середині, а ще енча, вибачейте, зі заду закрадаєсі... Ще раз скажу, пане, що ваша програма дуже файна! Лиш не можу вкрити одного: нащо для їдної програми стіко різних партій понароблювано, вот.

— Ну, для одної чи ні, але партій, дідуню, повинно бути більше. Так є і в інших країнах, де є демократія. При демократії своїх представників у владі повинні мати різні партії.

...Дідо почав м'яти зайця ще завзятіше, наче збирався сказати щось найважливіше, але, всчевидь, роздумався і, намагаючись позад себе стільця, сів.

Помітивши простягнуту над середнім рядом руку, Рибка знову приязно всміхнувся:

— Хочете спитати? Прошу!

З ряду звівся чолов'яга середніх років і, кашлянувши в кулачисько, почав:

— Нехай мені нанашко вибачать, — показав у бік ветерана з заячою шапкою, — але я їм не дивуюся, бо вісімдесятка – то вже таки старість... А з вами я повністю згідний, що нам найголовніше – мати більше партій. Щоб, як то кажуть, було до вибору і до кольору... Я також є симпатик. Правда, не вашої, вибачайте, а іншої партії. Вона, наразі, ще маленька, але обіцяє мені фермерство, а від вас я про те нічого такого не чув. Не подумайте зле, але я буду голосувати за ту партію.

“От тобі й на! – зовні наче розуміюче всміхаючись, внутрішньо спохмурнів кандидат. – Початочок – нівроку!..”

— Я не згадав про фермерство? Це хіба випадковість якась. Адже саме фермерство у програмі нашої партії – на одному з перших місць!.. Зрештою, наскільки мене поінформовано, Ганусівка у цій справі вже має неабиякий досвід. Люди хочуть, а влада дає землю, скільки хто бажає. Чи не так?

— Дають. Але – що? Сигли і млаки! То що я на тому буду вирощувати? Шуварі і мох? Ви будете в мене шуварі і мох купувати? А, може, Америка, Росія чи Німеччина? Також не будуть!

— Але ж, не забуваймо, що є ще Японія...

— Японія? Ну, нехай... Але я про нас кажу. Яке ж то фермерство, вибачайте?! – замлинував кулачиськами симпатик не-Рибчиної партії.

Аргументації у симпатика не бракувало, і Рибка, не маючи отак зненацька якоїсь відповіді, кинув багатозначно–докірливий погляд у бік головного сільського аграрія. Петро Кокорудз впустив очі на президіяльну скатертину і заходився бгати пухкими пальцями якогось папірчика.

— Знаєте, пане... як вас... — повернувся Рибка до здорованя.

— Гайдук я. Микола Гайдук.

— От бачите: ви Микола і я...

Між рядів раптом проскоромовило: "Ти – Микола, я – Микола, оба ми – Миколи; тебе били коло церкви – мене коло школи", – і пирснуло сміхом. Хтось на те цитьнув, Рибка зробив вигляд, що не чув, і якомога спокійніше закінчив:

— Отже, пане Гайдук, я нині тому тут, з оцими-от людьми, – округлив заля гожим жестом, – аби ще раз закликати їх віддати голоси нашій партії – партії, що єдина по-справжньому вболіває за народ. Ви собі як хочете думайте. Усі можуть у чомусь помилятися, але якщо до влади прийде наша партія, то все повернеться по-іншому, от. Досить-бо вже обдурювати народ!

З цими словами Рибка знову пробурував жовтими очима головного ганусівського аграрія, наче саме Петро Кокорудз і є отим найсправжнісінським дурисвітом та демагогом. Однак на цей раз вийшла промашка: Кокорудз був твердо переконаний, що це далеко не так, а тому впевнено підняв очі зі скатертини і з погано прихованим сарказмом відтяв жовтий кандидатів погляд.

— Я, звичайно, піду голосувати, навіть якщо у нас в районі тринадцять кандидатів. Бо як я не виконаю цей свій патріотичний обов'язок, не проголосую, то до влади, як у Росії, можуть прорватися фашисти. Але закликаю голосувати за нашу, наразі маленьку, але фермерську партію! – закінчив Гайдук.

— А я – не! — запально продзвеніло з останнього ряду. – Я на ті вибори не піду, і по справі! Вже-м за одних недавно голосувала. А вони – що? Посідали-си у випущувані комуністами крісла, як от, хочби, наш вїйт, і вїю тої самої! І в районі є не оден такий, і в області! Я не боюся того, що кажу, бо вже всі видять, що то є чиста правда! Ай так! Що нам, наприклад, понаобіцював той Левко Гаман, як великим рухівцєм представлєвсі, колисьмо й'го до області депутатом вибирали? Всього понаобіцював! І що просьвіта буде, і культура, і всьо-всьо, чуєте! А що є?! Ви лиш подивітсі на нашу молодіж! Були хлопці, як соколи, а що зараз?! Пухнут, як на дріжджах, від горівки, від того чорнила різного? Пухнут! Патлами пообростали, якби щойно з печери вийшли! Чо' їх, думєте-си, нема тут ниньки? П'ють! І дівки такої не дуже-то далеко втікли, от!..

Ми такі не булисьмо, ой, не. Бо хоч була в нас Польща зі своїми шовіністами, але була і українська "Просьвіта", і пластуни, і кооперативи, і вистави

різні гralисьмо! Бо ми не так багато балакали, а хотіли і всьо, що могли, для України робилисмо! То вже як москалі нас “всвободили”, то зачалося всьо українське помало валити. А теперика, видите, прийшли свої, демократи, і розтігають всьо наше рідне дорешта, хоч і дуже файно говорят! І ви, пане Рибко, такой, може...

— Бабо Ганько! Ану перестаньте, бо то, таки, вже забагато! Як ви, свідома українка, не встидаєтеся таке говорити?! – спробував погамувати бабу вїт.

— Я?! – стрясло Ганною. – Та ж то вам, голово, встидно має бути! І не замикайте нікому писок! Як я, стара, по різних мітінгах літала за вільну Україну, як за вас усіх голосувала, щоби свої люди при владі кірували, то була-м вам файна, ай правда?! А теперика говорите: “встидно”?! Я всьо сказала! Вибачейте, як щось не так, пане Рибко, от!

— Дуже вірно і мудро сказали ви! І не треба на людей за правду ображатися, пане Наливайко! Більше би нам таких щирих, одвертих, як пані Ганна, людей, то не мали б стільки проблем! Правду я кажу, пані і панове?!

Ганусівські пані і панове схвально закивали головами. Хтось навіть спробував плескати в долоні...

— А як, пане Рибко, буде з приватизацією?! Бо в нас туй мало що мож' зрозуміти! – разом з отим киванням голів долинуло з залі.

— З цим питанням нинішній парламєнт просто і, я впевнений, навмисне товче воду в ступі. Ніби є закон, і ніби нема. Одне могу вам з певністю сказати ще раз: якщо народ виявить довір'я нашій партії, то питання приватизації вирішиться відразу! А вцілому приємно, що принаймні з цим у Ганусівці справи гарні. Мені тут сьогодні казали, – обернувся на президію, – що приватизація у вас проходить успішно, на сто відсотків. Так?

— Ая! – знову не втрималася баба Ганна. — Іде – аж гуде! Повідкривали бари тоті на кождім кроці, а в склепі цукер, масло по списках дають, оливи не докупишсі! У промисловім магазині полиці взагалі порожні, лиш продавищі коло них дурно взимі мерзнут... Вот один паняга тутки проїздив мерцидесом, то зайшов до того склепу та й посьмішковувавсі. Спитайтисі, казав, свого демократичного вїта, коли вже й ті порожні полиці випродувати будут, то ми приватизуєм... Я так дивлюсі, а то щось мені таке знайоме що ну, то і питаюсі: “А ви, панунцю, відки будете?” Він подививсі на мій байбарачок, на кальоші дзюраві та й каже: “Що вам, бабуся, з того, звідки я? Ви от посмотріт на себе, як виглідаєте... Жалко нам вас, вот що скажу!” І гейби слези й'му вот-вот з очий потечут.

Ну, я заінтересуваласі, кому то значит “нам”? А він каже: “Соціалістам! Єсть такая партия, бабуся!” І туй витігає з поляреса якісь купони та й то мені у байбарак пхає. Я до него ліпше придивиласі, аж то той кунуністичний сикретар, що якось до нас у село з області приїздив. Мені лице лупаєсі, горит, як грань: вот, думаю, Ганно, дожилас-сі до такого позору! А за що – питаєсі? А за то, що-м за таких, як ви, пане вїт, по мітінгах літала та й голосувала, от за що!

— Та лишітьсЯ-но, бабо, вже тих мітінгів! – аж підскочив Наливайко. – Що ви лиш одне та й одне торочите?! То що: виходить, що лиш ганусівський

війт в усьому винен?!

— А хто ще, як не такі, як ви?! Чо' людей дурите?! Чо' сего-от пана дурите, що в нас приватизація та й всьо єнче?! У вас приватизація – то факт! Ва-ша синова Люська бар купила за копійки!.. І в него-от, – кивнула на головного сільського аграрія, – приватизація, бо й'го Параня буфетом врудє! І в того – такой! – тицьнула сухенькою рукою вбік череваня Липковича, – бо й'го тьо-ща з Росії приїхала і такой відразу купила той другий гориль-бар. Каже, що з пенсій гроші прискладала, от!..

Заля вибухнула реготом. Президія пекла раків...

— Ви, Ганно, – долетіло, – про баню! Про баню скажіть!

— І про цирульню!

— Про ательє мод – га-га-га! – не забудьте!

— І про аптику, про аптику, Нусько, вповідж!

— Про зубного дохтора такой, нанашко, скажіть!

Баба Ганна цитьнула на залю:

— Ану, тихо вже будьте!.. Що буду багато вогорити!.. До бані нема чо' йти, бо як не мила, то води там нема, і зимно, як у псярни!.. В цирульні мого старого не голят, бо, колись, казали, привид кумунізму, а теперика якийсь “спід” бродит по сьвіті. Тьфу!..

Цегольня? А що – чегольня? Вже рік минув, як дурно стоїт. Пани-от-кіровніки цегли собі на чвораки натєгали, а далі кажут: нема чим у п'єсах палити, бо москалі і тоті туркмени, значит, газу не дают... Кравчині з того атиле такой порозбігалисі, бо, видите, матерії нема, ‘би шити. В аптиці, як тя голова болит і просиш пігулку, то вже кажут-си долєри давати! А я за свої сімдисет п'єть літ ще й не виділа-м, як той долір виглідає, от; кажут, що чисто зелений... Ну, а про зубного дохтора най той каже, кого зуби болєт, бо я вже ні їдного не маю: троха тоті катюги в єнгебе повибивали, а решту в си-бірах цинга з'їла, от...

Але я не про тото... Я лиш, на кінець, хотіла сказати панови Николі, ‘би й'го різні такі-вот не дурили. Бо як буде тоті небилиці слухати, що в'ни й'му кажут, то що з него за депутат буде? Хіба би такий сам був, як в'ни всі, от!

— А з тракторцями, з вантажівками власними, пані Ганно, як? – спробував дипломатично перевести розмову на інше Рибка.

— Що я скажу? То най хлопи, які то мают, скажут. Ми зі старим город кіньми воремо. І патики з ліса такой возимо кіньми. Добре, що фірмани – дай їм, Боже, здоровля – послушні. Бо хоч деколи і задорого берут, але якби не послухали діда з бабов, то чисте пропадинне було би, от!

...Ганна енергійно поправила хустину, що майже сповзла з голови, і сіла. Заля здригнулася від оплесків.

— Я про ті тракторці скажу! – також не просячи слова, підвівся вусатий дядько. – Маю тракторець. Купив'їм у колгоспі купу заліззя та й з того склепав той ґрат докупи. Але поки-м клепає, Москва краник з нафтов закрила, то-м лиш дурно стративсі. Теперика наш рідний ур'їд каже, що гараби будут нам нафту продавати. То я чекаю, хоч і не знаю, за що ми ту нафту купимо, як мій тракторець стоїт на припоні... Отакий-то хосєн з тої приватизації.

— Мусимо мати надію на краще, – не зовсім впезнено спробував заспокоїти власника тракторця Рибка.

“Надзєя – матка глупіх!” – раптом чомусь по-польськи долинуло з залі.

— От, бачите! – перекинувши ще одну кладку до президії, накущив брови Рибка. – А ви мені тут розкажете: “політична підкованість, культура, просвіта, фермерство, мала механізація, приватизація”!

З тої хвили кушіння брів на президію у Рибки почало відчутно прибувати. Питання зі залі сипалися, мов з рогу достатку, і кандидат у парламентарії відчув, що охляв не на жарт. Мокрою куркою сиділа й президія. Врешті, запарувало й над аудиторією, якій, до того ж, давався взнаки голодний шлунок. Рибка зорієнтувався, що зустріч добігла кінця, але, за інерцією, ще раз кинув у залю:

— Є ще якісь запитання, пані і панове?

Виглядало, що арсенал запитань у пань і панів вичерпався. На прощання кандидатів раптом нестерпно закортіло від імени своєї партії пообіцяти ще щось необіцяного, та люди вже валом залишали залю, і Рибці вдалося лише втомлено усміхнутися та прощально помахати руksю бабі Ганні, що гірко оглянулася з порога...

* * *

Сідаючи в авто, Рибка краєм вуха вловив:

— “Ну, й що з того, що він обіцяє? Колись, як обіцяли, то бодай трохи щось робили, а нині?! Не-а, не треба нам було з Рссією сваритися, не тре’!.. Ади, твоя Америка дуже-то спішиться нам помагати? Не-а!.. А так... як би там не було...”

— “Ти, ходаку православний! – гостро відреагував другий голос. – Не розноси мені тут-о пропаганду московску, бо як тя зараз вмащу позавуш, то буде тобі гаплик!”

— “А ти кого страшиш, греку лецтвий?! Дивися, ‘би-с сам не обірвав!”

— “Хлопці! Та лишітьсї того ровера! Ви що: вже чисто повар’ювали?” – примирливо втрутився в суперечку третій голос.

— “А ти, Іва’, не пхайсі, як тя не кличут, бо і тобі впалю межі роги! Гет москалів, гет! І гамериканців, і німців, і японців, і гарабів! Всіх-всіх — гет! Тре’ купи триматисі! Купи, і фертіг! Без нікого, вот!” – розмахував кулаками другий голос.

— “Будеш купи триматися, поки без портків лишишся!” – такі не втримався голос перший. Рибка впізнав, що голос належав Гайдукові. Що відповів другий, кандидат в депутати не почув, бо авто рушило і попливло головною вулицею Ганусівки у зворотному напрямку. Проїжджаючи попри церкву та школу, що стояли поряд, Рибка раптом згадав оте з залі: “Ти Микола, я Микола, оба ми – Миколи...” і невесело всміхнувся.

Авто муркотіло вулицею, ліворуч якої шикувалися цегольня, чворах голови спілки селян, аптека, ательє, перукарня, лазня, а справа пропливало все решта. Коли минали гриль-бару, Рибка прикипів поглядом до трагікомічного

дійства, що відкрилося перед його очима. Біля сходів бари тягалися за розкішні патла добряче наоковичені парубчаки, норовлячи поцілити одне одного носачами “адідасів” у життєво важливі місця. Тримаючись на безпечній відстані та метляючи полами шинелі, навколо них сірим птахом пострибував дільничний інспектор міліції. При цьому страж порядку заковчував очі під самдашок форменного кашкета і, енергійно жестикулюючи, щось дико викрикував.

— Наскільки можна здогадатися, пане Наливайку, оті патлачі – ваша активна молодь, а отой цибатий у шинелі – ще, наразі, не приватизований лектор з питань права! У них – що: семінар? практичні заняття? повторення пройденного матеріалу? — саркастично цікавився Рибка.

З-півсотні метрів Наливайко тримав воду в роті, не спромогаючись на відповідь. Відтак, попрохавши шофера зупинити авто, сказав:

— От тут я живу, – і, невпевнено звернувся до решти: — Може б зайшли перекусити?

— Та ні-вже. Дякуємо! – відповів за всіх Рибка. Помітивши, як сквасніли від його відповіді фізіономії довіреної особи та голови районного фонду комунального майна, Рибка нагло роздратувався докраю і ще безжальніше, з притиском закінчив:

— Кусайте вже якось самі, пане вийт!

Відтак, не кажучи більше й слова, кандидат у професійні парламентарії видобув з тисненої теки свою скопійовану з партійної передвиборчу програму і меланхолійно втупився в текст. Наступної ж бо неділі доведеться зустрітися з громадою Петриківців...

Вітольд КИРИЛЮК

Присвята

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди...

О. Олесь.

*Як мрію я послухать солов'я,
Коли припишкне все у київській
діброві,
І тільки цей маленький сірий птах
Біля гнізда змагається в любові.*

*Бентежив ти мене в літа дівочі
І вабив світ іще незнаних чар,
О ночі, ті п'яні травневі ночі,
Жаданих поцілунків жар.*

*Біда й війна закинули у вирій
І звідти вже намах вороття,
Ми не лелеки, що летять ключами
І в Україні стверджують життя.*

*Є гарний дім поблизу океану,
Онуки, діти, здружена сім'я.
От тільки у травневім Кергонксоні
Не б'ється в грудях пісня солов'я...*

*О, люба ньенько, мати-Україно,
Я промовляю в снах Твоє ім'я.
Благословиться хай Твоє майбутнє,
Я повернусь — почую солов'я!*

ДІДІВ ГОСТИНЕЦЬ

Давним-давно, коли ще їздили в Крим по сіль волами, жила в нашому селі сім'я чумаків. З діда-прадіда чумакували. Дід передавав свою науку батькові, батько — синові.

Та забрали батька на війну: турка воювати. Не повернувся з походу. Довелось старому знову рушати в дорогу. Внук ще малим був. Минув рік, другий. Геть зовсім заслаб старий — треба внука в чумаки споряджати.

Спорядили. Почали прощатися. Бабуся попросила хустку привезти їй, мати — краму, сестричка — нові стрічки та коралове намисто. Тільки дідусь нічого не замовляв.

— Що ж вам, дідусю, привезти, якого гостинця? — запитав онук.

Подумав старий та й каже:

— Привези мені отих шматочків хліба, що залишатимуться в тебе після обіду чи вечері. Не кидах їх, не згодовуй волам, а засушуй на сонці та складай ось у цю торбину.

— Та що ви, дідусю, навіщо вам оті шматочки? Хвалити Бога, хліб добре уродив, є що їсти.

— Ні, внучку, хочу отих шматочків, що пропахли степовим вітром та південним сонцем. З'їм шматочок — і ніби в тих краях побуваю...

— Добре, дідусю, — відповів онук. Поклонився старому, рідним та й поїхав.

Щасливою була перша подорож онука. Засмаглий, змужнілий, мов би вищий на зріст, завертав він воли до двору. Дід ворота відчиняв, кланявся юному чумакові, знявши шапку, чоломкалися. Чумаки хвалили молодого товариша.

Коли розпрягли волів і зайшли до хати, розв'язав молодий чумацький мішок та й став діставати подарунки. І хустку, і крам, і стрічки, і сережки, і намисто, — все привіз, як замовляли, все було всім до вподоби.

— А от вам, дідусю, не привіз я вашого гостинця: зібрав шматочки, та на зворотному шляху не стало в мене хліба. Довелось брати потроху ваш гостинець, так і розійшлися всі шматочки, останній ще вчора з'їв. Я вже наступного разу вам привезу...

Усміхнувся задоволено старий у сиві вуса:

— Непотрібні мені ті шматочки. Про тебе дбав. Для тебе їх готував, тобі вони й дісталися. Так що і я обділений. Бережи і надалі так святий хліб, бо він усьому голова.

КОНОПЛІ

Щовесни дивуються сусідки наші:

— І навіщо ви, Фросино, коноплі ті сієте? Користь вам з них яка? Ні полтна, ні зерна... Хібащо горобцям забава!

— Та я їх і не сію, — відказують мама. — Вони самі насіваються... А от вирубувати шкода — бо живе ж...

Мама не кажуть сусідкам про те, що з коноплями якимось затишніше, тепліше на нашому городі. Сиві й жилаві, як життя прадідів маминих і моїх, коноплі стоять довкола нашої хати високим тісним колом.

— Які добрі, — кажу, — і щедрі...

— То від матері твоєї і від баби набралися щедрости й доброти, — немов промовляють вони. Волого зблискують стебла. Високо вони зросли і так посвятковому зазеленіли. Наче вмиті...

А й справді, либонь, з маминих рук здобули вони вологу. На прожиток і на буяння з бабусиних рук вони її взяли. З рук невтомних, нелукавих...

То у мене поняття про коноплі вчорашнє — з маминих і бабусиних оповідей, з правдивих речей у скрині — полотняних рушників, які йшли обом на посаг наречених, з полотняної сорочки з вишитим гладко коміром і рукавами, з сукенки конопляної, фарбованої бузиною, яку мама береже як спогад про дівування.

А мама з бабунею призвичаювалися до конопель ще з дитинства. Архажель і веретено й досі зберігаються у них на печі. Давно вже бабусі нема, а вони лежать, ніби відпочить прилягли перед довгою зимовою роботою...

...Наче нині бачу: лежу в тихій прохолодній хатині з встеленою татарським зіллям долівкою і з-під опущених повік спостерігаю за бабусею. Спрацьовані бабусині руки, зграбні й легкі, висмикують з кужеля прядиво, сукаючи з нього нитку, намотують ту нитку на веретено.

В чорній спідниці і в квітчастому очіпку на голові, в полотняній сорочці, підтичка від якої видніється з-під нижнього краю спідниці, бабуся невпинно смикають прядиво з кужеля і сукають з нього нитку, намотуючи її на рухливе веретено. І так воно у них гарно виходить, що й мені кортить до бабусі прилучитись. Так кортить, що я не витримую і кажу:

— Бабусю, я теж хочу з вами прясти!

— І добре, що хочеш, — лагідно усміхаються. — А чого... Прясти, дитино, діло святе! Сама Богородиця прядла!

І бабуся вчать мене вертіти веретеном.

— Настараємось ось полотна і нашіємо тобі сорочок і спідничку, — підбадьорюють мене. — А ще зроблю тобі рушничка. Такого ні в кого з твоїх подружок не буде. По краях вимережимо верби зелені, високі осоки, гнучкі лози, і рушничок твій запахне лугом, задзюрчить струмками. А по всьому полю, що залишиться, пустимо колоски житні й пшеничні... Виростеш, поїдеш в далекі краї кудинебудь, і рушника з собою візьмеш... Стане тужно за

рідним краєм, виймеш рушника, втрешся і легше стане.

І вимережила таки бабуса для мене того рушника. Бережно кладу я його в дорожню валізу, їдучи з дому. А на чужині прикладу до щік, вмившись, і одразу відчую трункий аромат рідного луку, на вербах якого соловейки щечечуть, зозулі кують, вловлю запах дозрілого зерна, що посиплеться сонячною хвилею з житніх і пшеничних колосків, вимережаних моєю доброю бабусею. І забракне сил мені відірватись від того рушничка. Випурхне він з рук моїх і простелиться квітучою дорогою біля ніг. І буде нашіптувати мелодії рідного краю, породжуючи бажання скоріше вернутися назад додому. І заспішу до рідного порогу. І першими (бо ж високо звелись), хто мене забачить на городі, як спішитиму стежкою по сивій від роси стерні, будуть коноплі. Я вклонюся їм, а вони гукнуть на маму...

— Вернулась! — забринить серед них її чистий голос і очі мамині радісно усміхнуться. І коноплі засміються весело й привітно...

Ми з мамою простуватимемо до хати, а коноплі зупиняться суцільними шпалерами біля порогу і дивитимуться крізь вікна й двері на нас, солодко дурманитимуть своїм запахом голову.

— Мамо! — попрошу, — встеліть мені, як в дитинстві, ліжко коноплею.

...Разом з коноплями зйдуться сні до мого ліжка. Один за другого дужмяніший, один за другого барвистіший... Закрию очі й казка про коноплі почнеться знову...

Замело, занесло сліди тієї давньої пори. Відійшли в минуле речі конопляні. А коноплі все так само буйно ростуть на нашому городі. До перших заморозків. І прийде день, коли коноплі залишаться на городі самі. Тепер і їм можна лягти вздовж городу, покласти голови на холодну землю і міцно заснути під білим місячним сяйвом. І крізь сон чути будуть вони, як по них котиться листя яворів і десь заспокоюється у ровах, теж починаючи засинати.

Вони може й довше лежали б і дримали б, коли б не горобці. Налітають з глибини саду, злодійкувато скрадаються до конопель. Тоді мама кажуть їм:

— Так нечесно! Ви ж свою частку ще влітку одержали!

І піднімуть коноплі, горобці полетять геть. А мама відшукують найвищі, найкращі стебла і зберуть насіння на майбутню весну. А весною знову зеленітимуть коноплі на нашому городі. І знову сусідки наші дивуватимуться і вмовлятимуть маму:

— І навіщо вам, Фросино, ті коноплі? Користь із них ніби яка є? Краще посадили б ще три рядки картоплі!

А мама ніяково усміхатимуться і відказуватимуть:

— Бог із нею, з користю тією... Хай ростуть собі просто так, на втіху нам з дочкою.

І схилияться у поклоні перед коноплями. І я (не дивуйтеся, бо в мене є мамина натура) теж низько вдарю їм чолом. І втисячне шепну: „Спасибі вам за рід наш працьовитий! За ті скарби неоціненні, якими обдарували мене з раннього дитинства — навчили любити рідний край, рідну землю і все живе на ній!”

ЯК Я БУВ МЕХАНІКОМ ВИКРАДЕНОГО ЛІТАКА

(розповідь колишнього червоноармійця)

В липні 1956 року мені пощастило. З міста Кам'янця-Подільського я пішов до війська і опинився у 159-й Військовій школі авіаційних механіків, що містилася поблизу, на залізничній станції Ярмолинці. Відразу за двірцем стояли рядком чотири довоєнних казарми, у яких розташувалася школа, а за ними білили велетенські тулуби бомбардувальників далекої дії. Бо сама школа належала до військового відомства, що називалося Дальньою авіацією військово-повітряних сил СССР. Нас оселили в одній із казарм, але до літаків ще не пускали, бо спершу мали навчити добре бігати, кричати „ура“, кидати гранати, стріляти з рушниць й автомата... Військовим міністром СССР саме став Георгій Жуков, який зажадав поліпшення фізичної підготовки усіх військовиків за рахунок різкого зменшення політичних занять. Може, саме цього йому не вибачили ідеологи комунізму, коли невдовзі зняли з високої посади?

А чого мені пощастило? Поперше, маючи у своєму життєписі „чорний” запис про судимість моєї мами (вона, подільська вчителька, надрукувала вірша в українській газеті, що виходила за німців, а з приходом Червоної армії на десять літ пішла за це у сибірський концентраційний табір), я мав обмежений вибір професії. Щоправда, я спершу на це не зважав, бо виріс у спеціальному дитячому будинку імені Сталіна, де щодня розповідали про „світле майбутнє” кожного з нас, тож подався до залізничного технікуму, звідки й був видалений так званою мандатною комісією, яка перевіряла благонадійність учнів. Вивчився на бухгалтера... І раптом — авіація, школа механіків, велетенські літаки!

Точнісінько такі ж літаки, які ті, що стояли за казармами, гуділи восени того року низько над землею, прямуючи до західного кордону. Командири розповідали, що контрреволюціонери підняли повстання в Угорщині й літаки Ту-4 везуть до Будапешту зброю й солдатів, а звідти вивозять поранених вояків. Іноді літаки приземлялися на ріллі за школою, й один з них при такому приземленні зарився гвинтами в землю, так що вони стали у нього, немов закручені стрічки. Нас послали на поле витягати літака. Ми його притягли й прилучили до інших машин...

Аж настав день, коли й ми наблизилися до літака, і офіцер-інструктор сказав:

— Оце є донедавна основний літак советської авіації далекої дії марки „Туполєв-4”. Зараз уся авіація переходить на нові літаки Ту-16, які є таємними, тому ви побачите їх лише на стратегічних летовищах. Покищо маєте досконало вивчити цього літака, створеного видатним советським конструктором

тором Андрієм Туполєвим!

Мені було моторошно стояти під черевом цього велета. Видавалося, що чийсь необережний рух впровадить у дію механізми і він поглине усю чоту (взвод) разом з нашим командиром Борисом Войтовичем. На 43 метри розкинув важкий бомбардувальник потужні крила, маючи на них чотири велетенські 18-циліндрові двигуни. Десять гармат наїжачилися дулами з рухомих установок, віщуючи загибель кожному, хто в небі наблизиться до машин. Всередині літака було надиво просторо й затишно: конструктор подбав про те, щоб у тривалому льоті летунам було зручно — вони мали навіть ліжка для відпочинку. Хтось тихо промовив, що насправді цей літак — американський, але йому, звісно, не повірити, ще й порадили припинити „провокаційні анти-советські балачки”...

За рік навчання ми вивчили літак Ту-4 досконало. Щодня доводилося лізти до його моторів по високих драбинах, відкривати десятки замочків з дивною назвою „дзуси”, щоб дістатися до фільтрів, свічок й усієї машинерії двигунів, кожен з яких мав силу двох тисяч коней. Таємного літака Ту-16 ми вивчали лише за кресленнями, записуючи необхідні відомості до спеціального зошита з прошнурованими сторінками і написом „секретно”, який після лекції в нас забирали до спеціального сховища.

Після школи більше тисячі нових механіків роз’їхалися на летовища в Узині, Стрию, Мелітополі, Полтаві, Ніжині, білоруських містах Бобруйську, Бихові, де базувалися стратегічні полки далекої авіації. Мені випало продовжувати службу в Прилуках. Тут були літаки Ту-16, призначені для скидання атомових бомб. Їх називали „носіями”. Власне, атомову бомбу віз тільки один з групи літаків, покритий знизу спеціальною фарбою, яка захищала від радіації, а решта машин, що йшла в групі, мала створювати активні й пасивні перешкоди для радіолокаторів противника, фотографувати місце атомового удару, добавляти в повітрі пального „носієві”. Особливо вражали „пасивні” перешкоди, коли з велетенських бомбових відсіків висипалися на землю хмари металевої стружки, створюючи на екрані локатора суцільну світлову пляму. Я вже тоді замислювався над проблемою полів і пасовищ, на які падала ота стружка! Але ще більше виливалося на поля гасу (бензини), бо літак брав у свої баки понад 44 тонни пального, а приземлятися міг з вагою вдвоє меншою. І коли група з двох десятків великих машин вилітала з Прилуки до Херсону, де був полігон для скидання бомб (не атомових, а звичайних, фугасних), а звідки повідомляли про несприятливу погоду, то двадцять літаків перед приземленням у Прилуках відкривали клапани аварійного зливу гасу й 400 тонн пального отруйним дощем падало на землю страдницю...

Два полки в Прилуках освоювали техніку танкування гасу в повітрі, що було досить складно при швидкості машин близько тисячі кілометрів на годину і недосконалій системі перекачування пального. Літаки зударялися й падали... Літньої ночі розбилися два літаки з нашого підрозділу, й на похорон свого сина-солдата приїхали його батьки. Мене дуже схвилювало бідно зодягнене немолоде подружжя, яке тихенько сиділо біля синового ліжка. На ковдру хтось поклав пачку сигарет і шоколяду — літаючим воякам строкової

служби видавали такі ласощі... Потім був похорон — низка домовин на вантажних автах, спека, сльози... Вражений подією, я написав вірша про катастрофу. Невдовзі при черговому обшуку солдатських шафок було виявлено мій записник з цим та іншими віршами, від чого політрук з політичного відділу зчинив велику бучу, визнавши вірші тужливими, що не пасувало совєтському воякові. Їх вкваліфікували як „есенінщину”, бо російський поет Єсенін, в ті часи осуджуваний, писав плачі про тодішнє життя — він покінчив з собою (тепер схоже, що його вбили) за десять літ до мого народження.

Наш полк мав бойове чергування, тому чотири літаки в Прилуках і два в Криму стояли готовими до нанесення ядерного удару. Щотижня проводилися тренування, під час яких із віддаленого сховища привозили атомову бомбу й чіпляли у відсік літака. Було дивно бачити перед собою кругле металеве тіло, сповнене страшної руйнівної сили...

Згодом у штабі полку потрібна була поміч і мене забрали до нової роботи. На великих мапах я креслив умовні позначення, що ними мали керуватися в польоті командири літаків. Полк був спрямований на Париж, шлях до якого пролягав над Середземним морем, тож мої квадратики часто вкривали папір його голубих просторів. Але насправді за кордон залітали тоді лише окремі літаки, які час від часу навмисне порушували повітряний простір Туреччини, щоб „наші” наземні підрозділи могли зафіксувати швидкість реагування на такі поширення американських вояків, які і перебували в тій країні.

Мої „есенінські” вірші, а також нові штабні обов’язки змусили відповідні служби пильніше придивитися до моєї особи, і тут з’ясувалося, що я таки не туди потрапив, бо мав у анкеті запис про материн Сибір... Мене притьмом виставили з Прилуків до Мелітополя, де посадили у бомбовий відсік добре знайомого бомбовоза Ту-4 і відвезли до полку, що стояв в осетинському місті Моздоку (Північний Кавказ). Дивна компанія зібралася тут для обслуговування бомбовозів Ту-4. Сюди потрапили усі ті, хто за анкетними даними не міг працювати при новітніх літаках й дивитися на таємні атомові бомби... Німець Давид Білле і естонець Гейно Ребане, маленький єврей Голомб і туркмен Махмуд Махмудов не мали такого права за національними ознаками. У мене були політичні негаразди з країною. Увесь полк складався з людей, які через недогляд чи помилки поборових комісій потрапили до стратегічної авіації і тепер мали відслужити свій реченець подалі від державних таємниць.

Літак Ту-4 на той час уже жодною таємницею не був. Маючи поршневі бензинові мотори, він програвав у швидкості тодішнім реактивним винищувачам і тому поступився місцем досконалішому Ту-16. Але від того наше життя в Моздоку не було нудним. Літаки перевозили не бомби, а військові вантажі, тож мені, старшому механікові літака з бортовим номером 23, вистачало турбот при моторах літака, до якого я був прикріплений аж до її останнього дня. Чому останнього? Тому що в 1959 році уряд СССР дійшов думки, що літаки дальньої дії вже віджили своє, і їх мають замінити балістичні ракети. Усі сили було кинуте на розвиток ракетної техніки, а наші Ту-4 наказали знищити. Частина з них перелітала в понизов’я Волги, де послужила за повітряну ціль для тренувань інших летунів чи ракетників. Інші літаки були по-

різани на шматки серед аеродрому. Я зі своїм 23-ім повернувся до Мелітополя, де мій літак ще якийсь час здійснював польоти, а потім й ця машина була знищена. Я досить швидко прив'язався до літака, як до живої істоти, і з боєм сприйняв його загибель. Було важко погодитися з тим, що такі потужні, досконалі літаки перетворюються на купи білого металу й зникають у залізничних вагонах... Вони могли ще довго літати й перевозити не тільки армійські вантажі!

На все життя в мене зберігся теплий спомин про великого бомбовоза Ту-4 і я з хвилюванням збирав будь-які згадки про нього в книжках чи журналах. Про його освоєння в СССР писав летун-випробовувач і письменник Марко Галлай, на цьому літаку відкривав повітряну парад у Москві син Сталіна, який скінчив життя п'яницею. Послаблення державної цензури призвело до появи відомостей про те, що цей літак й справді був американським Б-29. Коли скінчилася війна з Німеччиною, Сталін раптом збагнув, що у нього немає літака, здатного донести бомбу до Америки, а недавні союзники мають таку машину. Авіаконструктор Андрій Туполєв, який ще недавно був в'язнем ГУЛагу, дістав завдання створити таку машину, і почав наказ виконувати, аж раптом йому звеліли просто зробити копію американського літака, що скинув атомову бомбу на Гірошіму.

Адже американська конструкція знову перевищила усі здобутки СССР, про які завжди галасувала преса. Але для приховання цього від советських людей було затіяно усю комедію з перейменуванням Б-29 на Ту-4. Американці ж бо добре знали, що це їхнього літака виробляють на приволзьких авіаційних заводах СССР.

Оскільки в Америці переробили Б-29 для вантажних і пасажирських перевезень, СССР теж спробував таку новачку. На базі Ту-4 було випущено пасажирський літак Ту-70 у варіанті „люкс” на 48 пасажирів. Очевидно, для провідників СССР. Пізніше у салоні поставили 72 крісла. В листопаді 1947 року пілот Ф. Опадчий виконав перший вдалий політ, але, як пише Вадим Шавров, „у повоєнний період ще не дозріли умови для застосування таких великих пасажирських літаків”. Гадаю, що просто не було де їх будувати, бо заводи перейшли на серійний масовий випуск бомбовозів Ту-4.

Коли я приїхав до Америки, то вперше почув про багатьох славних українців, які прислужилися цій країні своїми винаходами. Серед них був і Вільям (Володимир) Джус, який придумав національний замок для моторних капотів американських літаків, і мені відразу пригадалися замки з дивною назвою „дзус”, з якими я вперше зіткнувся в ярмолинецькій військовій школі. Так, це було прізвище винахідника! Яка дивина: від нас затаїли походження літака, а прізвище В. Джуса якимось чином пройшло крізь усі фільтри й поширилося в українській землі, на стратегічних летовищах, масово побудованих тодішнім правлячим режимом!

Мій спогад про викрадений літак може видатися декому малозначущим. Для історії, мовляв, це другорядна деталь... Але усе ж я вирішив розповісти цю історію, бо ми маємо залишити свідчення про все пережите... Також і про те, як без нас викрадали, а нам брехали, що то власний набуток...

ЗДІЙСНЕНА МРІЯ

Йдеться про довгожданий футбольний поєдинок між футбольними репрезентаціями України і Росії. В історії українського футболу буде записано, що дня 5 вересня 1998 року на Олімпійському стадіоні в столиці України в рамках відбіркових ігор за вхід до фінального етапу чемпіонату Європи-2000 року, репрезентація України, вперше в історії, перемогла збірну Росії вислідом 3:2. Понад вісімдесят дві тисячі — присутніх любителів цього спорту на стадіоні і мільйони при радіових і телевізійних апаратах на власні очі побачили і почули репортажі про безперечно вищу клясу українських футболістів, якою вони відзначаються вже десятки років.

На протязі понад столітнього існування цього спорту в Україні, в ньому завжди відзначалися визначні таланти, але, на жаль, в підневільному стані вони не завжди мали можливості явно-славно репрезентувати свою улюблену Україну. Треба було боротися і вживати різні доступні методи для формування офіційних українських футбольних клубів, які в свою чергу в різних часах, під різними окупантами на Батьківщині, — інші на еміграції — творили світлу історію українського футболу.

Згадаймо найбільш помітних: київське „Динамо” ; СТ „Україна” Львів; ФК „Карпати” Львів; ФК „Русь” Ужгород; УСТ „Довбуш” Чернівці, і ряд інших на Рідних Землях. На еміграції: СТ „Україна” Зальцбург, Австрія; мережа футбольних клубів у тодішній Західній Німеччині, які створили Українську футбольну репрезентацію, що тріумфально здобула нагороди чемпіона в турнірі „Олімпіади-ДП”; СТ „Україна” Монреаль, Канада, перша поза Україною здобула звання віцечемпіона, пізніше чемпіона Канади; УСО „Тризуб” Філадельфія, ЗСА, — чотирикратний чемпіон країни; УСК Нью Йорк — чемпіон ЗСА; УСВТ „Чорноморська Січ” — чемпіон Української Спортової Олімпіади у Філадельфії, раніше здобула престижєву Чашу Люїса в Американській Професійній Лізі; УСК Рочестер — віцечемпіон за аматорську Чашу ЗСА; багатократні чемпіони вищих ліг; СТ „Україна” Торонто, УАСТ „Леви” Чикаго, УСТ „Львів” Клівленд, УСТ „Черник” Дітройт, СК СУМ „Крилаті” Йонкерс, і ряд інших. Усі вони у великій мірі причинилися до продовження історії українського футболу.

Унікальні осяги київського „Динамо”

Доводиться нам звернути особливу увагу на цей славний футбольний клуб, що в історії українського футболу, безперечно, займає позицію лідера. На його конті 13 чемпіонатів вищої ліги колишнього СРСР, дев'ять разів здобув він Чашу імперії, двократно — Чашу Європи, один раз здобув так званий „Супер Кубок” футбольної Федерації Європи. Двоєкратно дійшов до півфіналу за Чашу Ліги Європейських чемпіонів.

Вичислюючи осяги цього київського футбольного клубу, не можемо не відмітити його унікальності, адже всім відомо, що за плечима цього клубу, і взагалі його „покровителем”, були, сумної пам’яті, прокляті українським народом карні органи НКВД, пізніше КГБ. І, не зважаючи на цю ваду, київське „Динамо” рівночасно було для мільйонів українців неначе символом боротьби за незалежність України. Звичайні робітники, колгоспники, інтелігенція, молодь і навіть в’язні ГУЛагів у далеких: Сибірі, Соловках, у пустелях Казахстану, раділи перемогами „Динамо” над російськими клубами. Саме ці перемоги підносили цих українських і не-українських в’язнів на дусі, вони пов’язували з ними надії, мовляв, не такий вже той російський чорт страшний, як його малюють, його можна перемагати у футболі й у всіх інших діяннях...

Так це була іронія тодішнього під кожним оглядом трагічного часу. Ось з таким багажем київське „Динамо” дійшло до пори самостійності України. Від часу незалежності України, київські футболісти продовжують домінувати тепер вже в чисто українському чемпіонаті, досі вони вже встигли чотирикратно стати чемпіонами вищої ліги України і двократно здобули Чашу України. Дали вони вже знати про себе теж на міжнародній арені, головню в іграх за Чашу Ліги Європейських чемпіонів. Київське „Динамо” є підставовим клубом футбольної репрезентації України.

Перемога віку

В загальному говориться, що спорт — це не політика, але чи в дійсності воно так? З минулого російської червоної імперії знаємо, як її спортові політруки зручно використовували спорт для політичних цілей, як вони хитро-мудро прославляли „матушку Росію”. Майже усі найкращі осяги українських спортовців були вписані на conto Росії. Та чи тільки українських?

Усі ці спортові „крадіжки” і кривди, що їх на протязі віків заподіяла Москва Україні й українському спортові, не могли не вплинути на політичний підтекст з нагоди історичного футбольного поєдинку в Києві. Перемоги і тільки перемоги футбольній репрезентації України бажали всі в Україні, не зважаючи на політичні переконання, релігійні конфесії, і чи хто був україномовний, російськомовний, і особливо бажала молодь. Дуже прагнув перемоги українським футболістам і сам президент Леонід Кучма, для якого, як він відмітив, перемога над російськими репрезентантами зможе значно підсилити національне почуття українського народу, який в сучасну пору поборює важку економічну кризу.

Не менше політичне значення мала ця зустріч і для Росії, особливо в сучасний момент, коли народ Росії знайшовся порівняно ще в гіршому економічному хаосі, як це є в Україні. Щобільше, російський „обиватель” звик до „старшобратства” і ще й досі не може погодитися з історичним фактом, що Україна стала незалежною державою і якимось дає собі раду, в цьому числі і в спорті, без „опіки” і „помочі” „старшого брата”. Тому і для того, щоб заохотити футболістів, репрезентантів Росії, перемогти збірну України, вони

Репрезентаційна дружина УСТ „Тризуб” Філадельфія у 1960 році.

зробили усе можливе. В першу чергу призначили головним тренером збірної Росії українця А. Бишовця. Його основним завданням було позбирати до складу збірної усіх тих вихідців, футболістів з України, що їх вдалося росіянам вирвати з України і надати їм російське горожанство тоді ще, коли завдяки старанням шовініста Колоскова, тодішнього теж чиновника ФІФА, Україну не допустили до відбіркових ігор за чемпіонат світу. Тепер ці „перевертні”, продані різним закордонним клябам, грають у Шотляндії, Еспанії, Німеччині й інших країнах. В останніх роках більшість з них стали безнадійними, не підкорювалися тренерам збірної Росії. Другим стимулюючим чинником для російських футболістів мали бути спеціальні високі грошові нагороди по 15 тисяч доларів, якщо вони переможуть Україну.

Врешті-решт ця історична зустріч відбулася, і в ній українські футболісти вповні виправдали сподівання усіх своїх доброзичливих симпатиків. У грі, — як прокоментував один із визначних футбольних коментаторів у Москві Александр Горбунов, — українські футболісти переграли збірну Росії під кожним оглядом. Вони були мобільніші, винахідливіші, краще зіграні, як дружина. В першій половині вели 2:0, але мали чудові нагоди ще щонайменше на два голи. В другій половині, росіяни на початку знизили вислід 1:2, але швидко після того Україна вийшла вперед 3:1. У 88-ій хвилині Онопко, колишній українець, а тепер „русский” здобув у цій зустрічі останнього голя. Переможні голи для України здобули: Сергій Попов, Сергій Скаченко і Сергій Ребров. Крім них у складі репрезентації України в цих історичних змаганнях виступали: О. Шовковський, А. Головка, В. Микитин, В. Ващук, В. Дмитрулін, А. Гусин, В. Косовський, А. Шевченко, Ю. Калитвинцев, Кривенцов. Тренер Й. Сабо, головний тренер; консультант — Л. Лобановський.

Ця велика довгождана перемога українських футболістів із збіроною Росії має значно більшу вартість, ніж саму спортову, вона була дуже потрібна цій ділянці спорту в Україні і ще більше потрібна для сучасних процесів відродження не тільки спорту, але і Держави. Особливо раділи цією перемогою українці в діаспорі.

УКРАЇНСЬКІ СЛІДИ В РУМУНІЇ ТА МОЛДОВІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОШТОВИХ МАРОК

Переглядаючи поштові марки Румунії, зустрічаємо там місцевості із українським пов'язанням. Знаходимо старинні міста, які колись належали до української княжої держави. Ціла низка місцевостей нагадує про козацькі походи до Молдови. Врешті є міста, в яких живуть українці. У цьому огляді розглянемо території Румунії та Молдови у теперішніх кордонах.

Бая Маре (Baia Mare) на Мармарошині. Це був важливий торговельний осередок за часів Галицько-Волинської держави XII—XIV століть. У цьому місті живе деяке число українців.

На марці із 25.10.79 зображено герб міста, а марка із 25.6.79 представляє адміністративний будинок у цьому місті.

Бендери (Tyghina) у Молдові (Бесарабія) на правому березі Дністра. Засноване воно було тиверцями у X столітті під назвою Тегинь. У XIV-XV століттях через Бендери йшов торговельний шлях з Яс до Перекопу. Бендери згадувались у грамоті Олександра Доброго, володаря Молдавії, із 1408 року, в якій визначено висоту мита у цьому міті. У XVI столітті через Бендери йшов торговельний шлях з Наддніпрянщини до Сучави. У 1574 році козацькі війська під проводом отамана Свирговського захопили Бендери. У 1583 році козаки знову зайняли місто та зруйнували його фортеці. У 1594 козаки на чолі із Г. Лободою здобули місто. У 1619 році козацькі чайки проходили під Бендери. Кошовий Іван Сірко робив походи на Бендери у XVII столітті.

Після програної битви під Полтавою, шведський король Карл XII та гетьман Іван Мазепа із своєю козацькою верхівкою прибули з початком серпня 1709 року до Бендер. Гетьман помер 2-го жовтня цього самого року в селі Варниця біля Бендер і там його тимчасово поховано. Після смерті Гетьмана розгорнувся у Бендерах спір між козацькою старшиною та сестринком гетьмана Андрієм Войнаровським про гетьманську спадщину. „Бендерська комісія“, назначена королем Карлом XII, признала її Войнаровському. Тут, 16-го квітня 1710 року, відбувся вибір нового гетьмана, яким став Пилип Орлик. Цього самого дня Орлик підписав „Бендерську Конституцію“. 13-го лютого 1713 року відбувся в Бендерах шлюб А. Войнаровського із Ганною з дому Миновичів, дочкою полковника Переяславського, спершу дружиною Семена Забіли, який лишився в Україні. В червні 1714 року мазепинці були змушені покинути Бендери, і вони подались до європейських країн.

За дозволом Антанти у березні 1919 року тут переправився через Дністер Запорізький корпус і частини південно-східньої Армії УНР, щоб через Румунію й Галичину перейти на Волинь.

Бендерська фортеця змальована на трьох марках однакового рисунку із 1.12.41.

Берлад (Birlad) у центральній Молдавії. У XII столітті — це столиця князя Івана Берладника. Опісля ця територія належала до Галицького князівства і була одним із його торговельних центрів. У 1594 році Берлад здобули козаки.

Герб міста оглядаємо на марці із 25.10.79.

Ботошани (Botosani) у Південній Буковині. До XVII століття українське населення було там у більшості. Опісля переважали румуни. У 1509 році польські війська під командою краківського воєводи Каменецького напали на Молдавію та повбивали всіх мешканців у деяких містах Буковини, включно із Ботошанами.

Герб повіту бачимо на марці із 20.12.76, герб міста на марці із 25.10.79 та адміністративний будинок на марці із 25.6.79.

Браїла (Braila) над Дунаєм на південь від Галацу. Козацькі відділи, які закликав на допомогу в 1574 році Молдавський господар Івоня Жорстокий, брали участь у переможній битві Івоні проти турецько-волооської армії біля Браїли.

Браїлі присвячені марки із 15.9.71 (корабель у пристані Браїли), 20.12.76 (герб повіту), 25.10.79 (герб міста) та 15.12.93 (625-річчя повіту).

Брашов (Brasov). Там живе деяке число українців

На марках начеркнено деякі споруди міста, герб повіту 20.12.76 та герб міста 25.10.79.

Бухарест (Bucuresti). У столиці Румунії живуть українці. Тут між двома світовими війнами існувало багато українських організацій. На філологічному факультеті університету є український відділ.

Бухарест відмічено на багатьох марках.

Васлуй (Vaslui), центральна Молдавія. У цьому місті у монастирі ще в 1575 році була могила князя Юрія Корятовича, небіжа Ольгерта, Він став молдавським воєводою у 1373 році.

Марка із 5.9.77 зображує герб повіту.

Воронець (Voronets), Південна Буковина. У церкві св. Юрія знаходимо фреску, на якій друга зліва є київська княжна Євдокія, дружина молдавського господаря Стефана Великого, дочка Олелька Володимировича. Це подружжя тривало чотири роки (1463-1467).

Цю фреску бачимо на марці із 15.12.69.

Гумора (Humor), Південна Буковина. Відоме слов'янське Євангеліє з монастиря Гумори, кінець XV століття.

Монастир показано на марці із 24.4.96.

Галац (Galati), відомий як Малий Галич у XI-XII століттях. В тому часі це був важливий осередок торгівлі з Візантією, Болгарією, італійськими містами та країнами Сходу. Місто належало до князівства Івана Ростиславича (Берладника) і згадується у його „Берладській грамоті“ із 1134 року. Тут поховано гетьмана Івана Мазепу у монастирі св. Юрія.

Герб повіту відтворено на марці із 5.9.77; герб міста на марці із 25.10.79. Корабельна пристань Галацу є на бльоці із 25.3.81.

Дорогой (Dorohoi) у Північній Молдавії. До XVII століття місто було в більшості заселене українцями. Сьогодні українська мова та звичаї залишились тільки у декількох селах повіту. У 1509 році польські війська знищили Дорогой.

Церкву у місті Дорогой занотовано на марці із 28.8.95.

Драгомирна (Dragomirna), Південна Буковина. Монастир у Драгомирній збудував митрополит Сучави Анастасій Кримка (Кримкович) у 1602 році. У XVIII столітті монастиреві фінансово допомагали козаки.

Цей монастир вшановано на марці із 1.12.41.

Клюж (Cluji) у Семигороді. Там живе деяке число українців.

Чотири марки є пов'язані з Ключем: 15.10.72 (собор св. Михаїла), 18.4.74 (1850-річчя міста), 20.12.76 (герб повіту Ключ, та 25.10.79 (герб міста).

Константа (Constanta), Добруджа. У цьому місті живе близько тисячі українців.

На марках відзначено герб повіту 20.12.76., герб міста 25.10.79 та пристань Константи 15.8.47 і 2.8.60.

Лугож (Lugoj) у Банаті. У цьому місті живе деяке число українців.

Герб міста оздоблює марку із 25.10.79.

Молдавиця (Moldavita), Південна Буковина. Це був важливий торговельний центр Галицько-Волинської держави, через який ішов шлях з Сучаво до Трансильванії. Молдавицю згадано у договорі між Олександром Добрим та львівськими купцями (1408 р.), в якому визначено висоту мита у цьому місті.

Церква монастиря у Молдавиці видніє на марках із 25.11.68 та 31.1.96. Фрески із цієї церкви репродуковано на марках із 15.12.69, 29.6.70 та 30.11.71.

Плоешті (Ploesti), місто положене на північ від Бухаресту. У цьому місті живе деяке число українців.

Герб міста накреслено на марці із 5.1.80, будинок із XVIII століття на марці із 25.6.63.

Путна (Putna), Південна Буковина. У монастирі цієї місцевості знайдено „Evangeliarum Putnarum“, одну і найдавніших пам'яток Буковини, написану старо-церковною мовою України XIII століття. Тут у монастирі похований володар Молдавії Стефан Великий. Напис на його гробі є кириличним письмом. Над входовою брамою монастиря бачимо герб Молдавії із старо-слов'янським написом.

Монастир у Путні пишасться на марках із 1.12.41, 15.9.66 та 4.7.91.

Роман (Roman), давній Романів Торг у середині Молдавії над річкою Молдава біля гирла до Серету. Це був великий торговельний осередок у південній частині Галицького князівства XI-XIII століть. Це місто знаходимо у списку „Руських городів“, поміщеному в Новгородському та інших літописах.

Герб міста виступає на марці із 5.10.80.

Сигіт (Sighetul Marmaiiei), Мармарощина. Місто розташоване на етнографічній границі між українцями та румунами. Центр українців Мармарощини. Тут у 1914 році мадяри засудили на ув'язнення групу українських людей, яка перейшла на православ'я. В околиці Сигіту жило близько 6000 українців (1971 р.). У місті була українська педагогічна школа в 1950-60 роках.

Герб міста зустрічаємо на марці із 5.1.80, герб повіту Мармарошини (Marmarogines) на марці із 5.9.77.

Сороки (Sogosa), Північна Молдова (Бесарабія) на правому боці Дністра. У 1578 році козацькі війська під проводом Северина Наливайка та Григорія Лободи перейшли Дністер біля Сорок у дорозі до Яс. У 1650 році гетьман Богдан Хмельницький захопив Сороки. В 1653 році Богданів син Тиміш знову здобув місто, йдучи на допомогу своєму тестеві володареві Молдавії Лупулові.

Монастир та фортецю цього міста зображено на марках із 1.12.41.

Сулина (Sulina), Добруджа. Це була околиця Задунайської Січі, нащадки якої живуть там до сьогодні.

Околиця Сулини занотована на марках із 25.12.77 (корабель біля Сулини), 28.12.77 і 25.3.81 — канал Сулини та дельта Дунаю.

Сучава (Suceava, столиця Молдавії від 1391 року до 1565-го. Старе місто української княжої держави та торговельний центр. В 1563 році князь Дмитро Вишневецький (Байда) був під Сучавою у своєму поході, щоб захопити престіл Молдавії. Однак через зраду князь попав у руки молдавського господаря Стефана Томші, який передав його у руки турецького султана в Царгороді. Там зустрів Дмитро Вишневецький мученицьку смерть.

У 1594 році Саварин Наливайко та Григорій Лобода перемогли молдавську армію під Сучавою. Під час оборони міста був смертельно поранений Тиміш Хмельницький і там помер 15.9.1653 року.

Володар Молдавії Олександр Добрий переніс мощі св. Івана до Сучави із Білгороду Дністровського (колишній Акерман) у 1402 році. У 1686 році польський король Ян III Собеські зайняв Сучаву та переніс мощі св. Івана до Жовкви. Там вони спочивали аж до 1783 року, коли австрійський уряд, зайнявши Північну Молдавію, переніс мощі назад до Сучави. Сучава з мощами св. Івана Сучавського була відомим відпустовим місцем, яке відвідували численні українці Буковини та Молдавії.

Герб повіту Сучави є на марці із 5.9.77, герб міста на марці із 5.1.80. Монастир св. Миколи бачимо на марках із 1.12.41.

Текуча (Тесусі) над річкою Берлад на південь від міста Берлад. Це був давній торговельний центр української княжої держави. Його згадується у „Берладській грамоті“ (1134 рік) князя Івана Берладника як одне із міст його князівства.

На марці із 5.1.80 відтворено герб міста.

Тімішоара (Timisoara), Банат. У цьому місті та його околиці живе деяке число українців.

Герб міста видніє на марці із 5.1.80, готель Континенталь у Тімішоарі репродуковано на марці із 27.8.91 та сторіччя електростанції цього міста відмічено на марці із 29.12.84

Торговець (Tirgoviste), Валахія (Мунтенія). 27-го травня 1653 року війська волосько-польсько-семигородської коаліції розгромили недалеко Торгівця козацько-молдавські війська під проводом Тимоша Хмельницького, який повернувся до Чигирина.

Чотири марки нагадують це місто: герб міста 5.1.80, будинок суду 25.11.68,

дім культури 25.6.79 та готель 18.5.87.

Тульча (Tulcea), Добруджа. У повіті живе близько 30,000 українців. У місті була українська педагогічна школа в 1950-60 роках.

Тульчі присвячено декілька марок — герб повіту 5.9.77, герб міста 5.1.80, корабель біля Тульчі 22.5.78, пам'ятник Міркові Старому 22.5.78 та готель „Егрета“ 5.12.91.

Фокшани (Focsani), Молдавія на південний захід від Текучої. В поході на Волощину (Мунтенію) Тиміш Хмельницький розбив війська Матвія Басараби під Фокшанами 12-го травня 1653 року.

Герб міста накреслено на марці із 25.10.70.

Яси (Iasi), старинне місто української княжої доби, відоме з літопису як „Яський Торг“ (XI століття). Це був один із торговельних центрів на шляху між Кам'янцем Подільським та Білгородом Дністровським. Від 1565 року до 1862-го Яси були столицею Молдавії.

У листопаді 1577 року козацький отаман Іван Підкова зайняв Яси та проголосив себе володарем Молдавії. Після двох місяців мусів відступати на Україну.

У 1594 році козаки під проводом С. Наливайка та Г. Лободи здобули Яси. Під час панування Лупула Яси мали тісні зв'язки з Україною. Недалеко Яс біля села Цецора відбулася 20-го листопада 1620 року битва між турецько-татарською армією та польсько-козацькими військами. В цій битві загинув Михайло Хмельницький, батько Богдана. Гетьман Богдан Хмельницький потрапив у полон.

У 1650 році козацькі війська під командою Тимоша Хмельницького та полковника Данила Нечая зайняли Яси. У травні 1653 року Тиміш Хмельницький переміг під Ясами польсько-волосько-семигородські війська та зайняв Яси.

Гетьман Пилип Орлик жив у Ясах при кінці свого життя і помер там у 1742 році. У церкві св. Миколая є фреска київської княжни Євдокії, дружини молдавського володаря Стефана Великого, із Кириличним написом. Княжна похована в цій церкві.

В Ясах підписано в 1791 році мир між Туреччиною та Росією, в якому potwierджено анексію українських земель між Богом та Дністром Росією.

З початком листопада 1918 року у Ясах була місія Антанти, із якою вів розмови відпоручник гетьмана Павла Скоропадського Іван Коростовець. Французький та англійський послы заявили, що їхні уряди не визнають Україну як державу, бо вона є... частиною Росії.

В часі між 1928-им та 1936 роками в Ясах існувала українська студентська громада.

26-го січня 1942 року в Ясах відбувся суд перед румунським військовим трибуналом над дванадцятьма українськими діячами за протирумунську діяльність. Їх засуджено до важких робіт.

Яси вшановано деякими марками — герб 5.9.77, герб міста 25.8.79, університет 26.11.60, палац культури 25.11.68 та 6.5.82, церква Богоявлення (1972 р.), театр 15.12.73 та пам'ятник Миронові Костінові 12. 42.

Марки, присвячені містам Румунії та Молдови, дають змогу розглянути

українські сліди у цих державах. Вони вказують на могутність української Княжої Держави, яка сягала аж по Дунай. Вони розповідають про козацьку славу та врешті вказують на українську діаспору в Румунії.

Література:

Буковина, її минуле і сучасне, в-во „Зелена Буковина“, Париж-Філядельфія-Ді-тройт, 1956.

Любомир Винар, Андрій Войнаровський, Дніпрова Хвиля. Мюнхен-Клівленд, 1962.

Любомир Р. Винар. Князь Дмитро Вишневецький, Мюнхен, 1964.

Михайло Грушевський. Історія України-Руси, тт. 2, 7, 9. Книгоспілка, Нью Йорк, 1954.

Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923 рр., том 2. Ужгород, 1930.

Енциклопедія Українознавства, тт. 1-11, Париж-Нью Йорк, 1955-1995.

Борис Крупницький. Гетьман Пилип Орлик (1672-1742) його життя і доля. Дніпрова хвиля, Мюнхен, 1956.

Наталія Полонська-Василенко. Історія України, тт. 1-2, Мюнхен, 1972-1976.

Encyclopedia of Ukraine. Vol. 1-5, Toronto, 1984-1993.

Michel Europa-Katalog 1990/91. Ost, München, 1990.

Scott 1995. Standard Postage Stamp Catalogue, vol. 5, Sidney, OH, 1994.

Малюнок Івана Яціва, Віндзор, Онтаріо, Канада

Being Ukrainian means:

- ☐ Malanka in January.
- ☐ Deb in February.
- ☐ Sviato Vesny in May.
- ☐ Wedding of your roommate in June.
- ☐ Tabir in July.
- ☐ Volleyball at Wildwood in August.
- ☐ Labor Day at Soyuzivka in September.
- ☐ Morskyi Bal in November.
- ☐ Koliada in December.

If you checked off more than one of the above,
then you know what you're doing to your brain cells.
Now, how about doing something for your mind?

Subscribe to The Ukrainian Weekly.

SUBSCRIPTION

NAME: _____
(please type or print)

ADDRESS: _____

CITY: _____ STATE: _____ ZIP CODE: _____

☐ UNA member subscription price — \$40.00/yr. ☐ Non-member subscription price — \$50.00/yr.

UNA Branch number _____

Mail to: Subscription Department, The Ukrainian Weekly, 2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ 07054

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,

*щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова*

Енциклопедія України В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

ЦІНА:

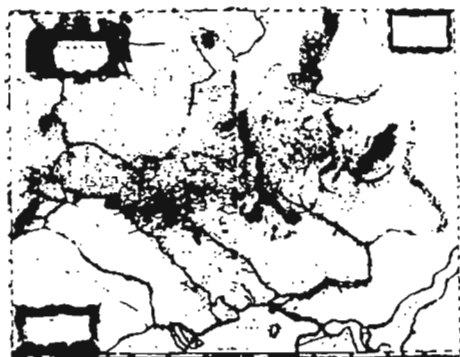
Том I \$ 75.00 дол.
Том II \$ 75.00 дол.
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ \$130.00 дол.
включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (M.O.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.
P.O.Box 280, 2200 Route 10 • Parsippany, NJ 07054

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by **Volodymyr Kubijovyc**
Managing editor **Danylo Husar-Struk**

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of *Encyclopedia Ukrajinoznava*, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

P.O.Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

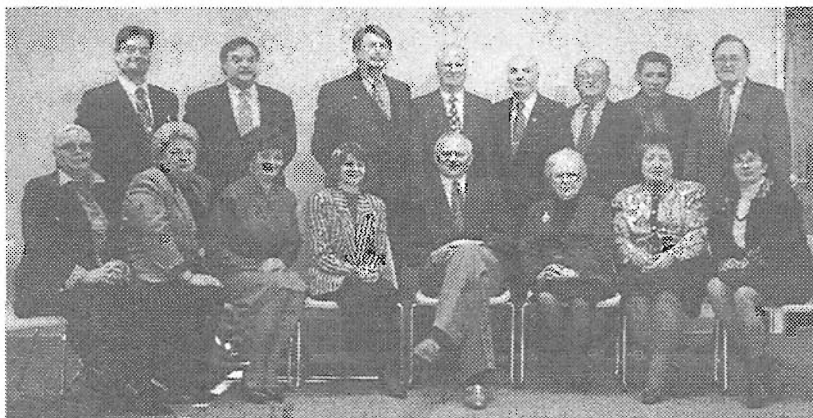
New Jersey residents please add 6% sales tax.

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ УНС ПІВНІЧНОГО НЮ ДЖЕРЗІ

щиро вітає

Український Народний Союз і його членство.

Закликає всіх кому не чуже слово „УКРАЇНА“ стати членами нашого „БАТЬКА СОЮЗУ“

Сидять: Оксана Тритяк — імпрезова референтка, Марійка Галушак — вільна членка, Марійка Остиславська — організаційна референтка, Рома Гадзевич — пресова референтка/англомовна, Євген Остиславський — голова Округи, Дарія Семенен — вільна членка, Галина Білик — вільна членка, Дана Ясінська — організаційна референтка. *Стоять:* Марко Дацківський — секретар, Стефан Вельгаш — член контрольної комісії, Андрій Воробець — заступник голови Округи, Григорій Клименко — член контрольної комісії, Юліан Котляр — заступник голови Округи, д-р Іван Пелех — голова контрольної комісії, Стефан Косоноцький — пресовий референт/україномовний, Лонгин Старух — касир.

21 ВІДДІЛІВ, 3.600 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

Відділ Секретар

25	Оксана Тритяк
27	Ірина Лапичак
37	Ольга Осередчук
42	Юліан Котляр
70	Марія Галушак
76	Андрій Воробець
133	Ярослав Леськів
134	Юрій Лазірко
142	Ренді Годфрі
170	Володимир Білик

Відділ Секретар

171	Геновефа Куфта
172	Стефан Косоноцький
182	Григорій Клименко
214	Анна Твардовська
234	Євген Остиславський
286	Павлина Балутянська
287	Дана Ясінська
322	Андрій Кейбіда
340	Євген Макар
371	Лонгин Старух
490	Гелен Черномаз

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

**Товариство ім. Тараса Шевченка
в Пассейку, Н. Дж.**

*З нагоди 106 річчя „Свободи“ і
105 річчя Українського Народного Союзу*

сердечно вітає

**Головний Уряд
Українського Народного Союзу,
членів УНСоюзу та читачів
„Свободи“ та „Ukrainian Weekly“**

*і бажаємо Вам
нового відновлення, відродження та росту*

Василь Марущак — президент
Василь Гаргай — заступник президента
Варвара Тижбір — рекордовий секретар
Юліян Котляр — фінансовий секретар
Марійка Дупляк — культурно-освітній референт

опікуни хворих:
Анастасія Марущак, Теодор Садівник

прапорщики:
Василь Гавроняк, Ярослав Даньків

мужі довіря:
Іван Зельонка, Володимир Олійник
Михайло Чабан — господар
Михайло Карлицький — вільний член

Контрольна комісія:
Іван Хомко — голова,
Стефан Косьцьолек — член, **Стефан Журавський —** член

УПРАВА І ЧЛЕНИ 66-го ПЛАСТОВОГО ВІДДІЛУ УНСОЮЗУ в Рочестері, Н.Й.

в і т а ю т ь

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і закликають всіх громадян стати членами цієї важливої
української установи на терені Америки.*

ВОЛОДИМИР ПИЛИШЕНКО — президент

ПЕТРО ЛЕЩИШИН — секретар

ВАСИЛЬ БІЛАН — касир

РОМАН ЛЕВИЦЬКИЙ — заст. секретаря

ХРИСТИНА КОВЧ — голова Контрольної Комісії

ЧЛЕНИ:

АРТЕМОВИЧ ВАСИЛЬ
АРТЕМОВИЧ КАТРУСЯ
БАБ'ЮК МИРОН
БАБ'ЮК МИРОН
БІЛАН ВАРВАРА
БІЛАН МАРКО
БІЛАН ТАМАРА
ДІНГЕР СТЕФАН
ДІНГЕР РОНАЛД
ДОЛНАК АННА
ФЕДОРЧУК ПЕДРО
ФІТСІМОН ОЛЬГА
ГУРАН БОГДАН
ГУРАН ЛЕВ
ГУРАН ОЛЕСЯ
ГУРАН БОЯН
ГУРАН-ФЛІС КАТРУСЯ
ГУРАН МАРКО
ГУРАН ОРЕСТ
ГАФТКОВИЧ ЕРАСТ

ГОРОДИСЬКИЙ ІВАН
ГОРОДИСЬКИЙ ЛЕВ
КЕНДІНГ МАРІЯ
КОВАЛЬЧУК БОГДАННА
КОВАЛЬЧУК МАРКО
КОВАЛЬЧУК РОМАН
ЛАБА СТЕФАНІЯ
ЛАБА ТАНЯ
ЛАБА ЛЮБОМИР
ЛАБА МИРОСЛАВА
ЛЕЩИШИН АНДРІЙ
ЛЯЛЬКА ЛАРИСА
ЛЕВИЦЬКА ЯРОСЛАВА
МАНДЗІЙ АДРІАН
ОЛЬШАНСЬКИЙ СТЕФАН
ШУТЕР ГРИГОРІЙ
ШМІГЕЛЬ ЛЮБА
ШМІГЕЛЬ ТАНЯ
ШМІГЕЛЬ МИКОЛАЙ
ВІРЛО СЛАВКО

This year the 1999 UNA Almanac is dedicated to significant dates. We wish to add to them one that is most significant to us.

Annunciation Branch 125

was founded in September of 1909
in the city of Chicago.
It will be celebrating its

90th Birthday.

We are proud of our record and longevity
and hope to continue our existence for an
unspecified number of years longer.

Lenka J. Pankow —
President

Ulana Baransky Bendixon —
president

Gloria Paschen —
Financial secretary

Barbara R. Paschen —
Assistant secretary

Anne Sawkiw —
Treasurer

158-ий ВІДДІЛ УНС в БРУКЛІНІ

*Бажаємо, дальших благородних і успішних літ
нашому поважному, сторічному*

УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ!

158-ий Відділ теж має свою давню, славу історію. Він постав у 1912 р. з волі українського населення в Брукліні, основниками якого були: **Михайло Заверуха, Іван Каровець, Д. Тижник, Іван Яцишин.**

Перший уряд у 1912 р.: **предсідник — Юліян Павчак, секретар — Михайло Баглай, касир — Степан Глушко.**

Був це Відділ дуже численний і відомий в активному житті Брукліну, Нью Йорк.

Остання управа 1998 р: **предсідник — Анна Польна, секретар — Марія Рейнарович, заст. секретаря — Іван Макар, касир — Марія Рейнарович.**

Контрольна комісія: **Володимир Слюзала, Анна Коханська, Ольга Підсосна.**

*З нагоди 50-го Ювілею
Пластової Організації на
Американському Континенті*

ПЛАСТОВИЙ 216-ий ВІДДІЛ УНС у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

щиро вітає

Начального Пластуна д-ра Любомира Романкова, Головну Пластову Булаву, Головну Пластову Раду, всі крайові пластові старшини, станичні проводи й всю пластову братію у цілому світі, та бажає їм дальшої наснаги і гарних успіхів у праці для добра української молоді, Держави і наших громад.

Наш Пластовий 216-ий Відділ УНС ім. Сірого Лева був заснований у Філядельфії 28-го листопада 1965-го року енергійним радним св. п. Іваном Одежинським. Відділ гарно розвивається і росте, а в жовтні 1996-го року з нашим відділом поєднався 383 Відділ УНС з Бріджпорту, Па. Ініціатором і ентузіястом творення пластових відділів УНС був головний секретар св. п. д-р Ярослав Падох.

За Управу 216-го Відділу УНС

Юрій Богачевський — голова
Богдан Одежинський — секретар
Богдан Коженювський — касир

Контрольна комісія:

Богдан Турченко — голова
Дуся Подоляк — член
Володимир Кріль — член

234 Відділ УНС

Товариства „Запорозька Січ“ в Елизабет, Н.Дж

в і т а є

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

і

бажає йому багато успіхів у дальшій праці для української громади

Теперішня Управа: зліва — Євген Остиславський, секретар; Михайло Іванців, голова; д-р Петро Грицак, заступник голови; Стоять в другому ряді зліва: Петро Штабальок, член контрольної комісії; Едвард Мельничук, касир; Марійка Остиславська, заступник секретаря, Орест Загайкевич, член контрольної комісії; Павло Боднарєнко, голова контрольної комісії.

Товариство „Запорозька Січ“ Відділ 234 УНСоюзу в Елизабет, Н. Дж. засновано 7-го березня 1909 року.

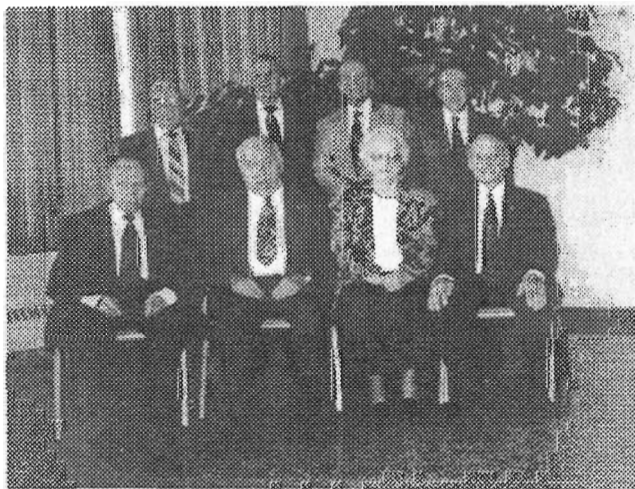
УПРАВА 367-го ВІДДІЛУ УНС „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“ Рочестер, Н.Й.

заснований в 1913 р. — 86 літ

сердечно вітає

членів Відділу, членство УНСоюзу
і Головний Уряд

*і бажає йому дальшого росту членів
для добра УНСоюзу і незалежної України*

*Зліва направо сидять: М. ЛУЧАНКО, контр. комісія; ПЕТРО ДЗЮБА, пред-
сідник; Х. ДЗЮБА, фінанс. секр.; М. ЛИЛАК, контр. комісія. Стоять зліва:
І. ГРИЦИК, контр. комісія; О. ДЖУС, заст. фін. секр.; М. КЛИМОЧКО,
контр. комісія; Ю. МАЛАХОВСЬКИЙ, рекорд. секр.*

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc. P.O. Box 1028,
New York, N.Y. 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Marks Pl., New York, N.Y. 10003

TELEPHONE 212-353-3029

FAX: 212-260-5408

Дня 17-го січня 1921 р. у Відні святково відкрито ХРАМ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ — УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УВУ).

На запрошення президента Чехословаччини Томаса Масарика, ще того самого року УВУ був перенесений до Праги.

В першому році на УВУ навчалося 1,317 студентів, а від його заснування до 1945 р. через аудиторію УВУ пройшло понад 11,000 випускників.

По Другій світовій війні відновлено УВУ в 1945 р. в Мюнхені, столиці Баварії, де він існує до сьогодні. Баварський уряд визнав УВУ 16-го вересня 1950 р. і надавані ним академічні знання та дипломи. Це визнання поновлено 28-го червня 1978 р. окремою новелою до баварського високошкільного закону. Міністерство Освіти України визнало договором 12-го листопада 1992 р. правочинність дипломів УВУ в Україні.

Так в першому, пражському періоді, як і в другому мюнхенському періоді УВУ виховав сотні науковців, які опісля роз'їхалися по різних континентах, де окрім своєї професійної роботи, вони виконують важливу працю на культурно-освітній, суспільно-економічній, науковій та інших ділянках серед української громади на поселеннях.

Щоби уможливити широкомаштабну наукову діяльність УВУ, в 1975 р. була створена ФУНДАЦІЯ УВУ в ЗСА, яка постійно передає великі суми грошей для уділення стипендій УВУ. Для ілюстрації подаємо, що у 1994 р. передано 146,000 дол.; в 1995 р. 131,000 дол.; в 1996 р. 156,000 дол., а в 1997 р. 135,000 дол., в 1998 р. 100,000 дол. на стипендії, у великій мірі студентам з України та діаспори.

Управа Фондації УВУ висловлює з нагоди 79-річчя УВУ глибоку вдячність ВСІМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які завжди щедро відзиваються на наші заклики. Фондація УВУ створила архів і бібліотеку діаспори при Львівському Державному Університеті ім. Івана Франка та даліше займається збіркою та висилкою книжок до бібліотек в Україні. Спільно із матірним НТШ у Львові, Фондація УВУ в ЗСА фінансувала два важливі проекти про геноцид українського народу, dokonаний більшовиками у Вінниці і польським комуністичним урядом через т.зв. акцію „Вісла” в Польщі.

Фондація УВУ звертається з проханням про фінансову допомогу українській вільній науці поза межами Батьківщини. При тому стверджуємо, що свою фінансово-додомогову діяльність Фондація УВУ в ЗСА могла вести завдяки нашій ПАТРІОТИЧНІЙ ГРОМАДІ, індивідуальним особам і установам, між якими є і УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ.

Всі пожертви і датки на Фондацію УВУ, на різні стипендійні фонди можна відтягати від податку. Чеки просимо виписувати на Ukrainian Free University Foundation, Inc. і висилати на адресу Фондації:

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY, Foundation, Inc.,
43 St. Marks Place, New York, N.Y., 10003 • Tel.: 212-353-3029 • Fax: 212-260-5408

За Управу Фондації УВУ:

проф. Петро Гой
голова

інж. Богдан Качор
фінансовий

mgr Іван Буртик
секретар

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

ARTHUR HRYHOROWYCH, M.D.

Physical Medicine and Rehabilitation

THE ULTIMATE IMAGE
67 IRVING PLACE
NEW YORK, NY 10003

Telephone
(212) 673-7500

Phone: CA 8-5590

EAST VILLAGE DELI — MEAT, INC.

JULIAN BACZYNSKY

139 — 2nd AVENUE NEW YORK, N.Y. 10003
(Between 8th & 9th Streets)

HOW MANY MAGAZINES MAKE YOU LAUGH? VSESMIH DOES!

All year round of laughter . Only \$33 .00

ЯК? ВИ ЩЕ Й ДОСІ НЕ
ПЕРЕДПЛАТИЛИ „ВСЕСМІН“?

ЩО КАЖУТЬ ЧИТАЧІ ПРО „ВСЕСМІН“:

Хвальна редакція українського журналу "Всесміх"! Я старий. Читаю різні журнали, був пронумератором "Ліса Микити", "Перець", "Мітла", "Око", а зараз лишився тільки "Всесміх". Сердечна подяка та GRATULACIJA за поживу для моєї душі та старого розуму. Чекаю "Всесміх" нетерпеливо щомісяця. Для мене це чарка до дна – за Ваше здоров'я!
(Зенон Мандзій, Ст. Леонард, Квебек).

Дорога пані Раю! Читаю "Всесміх" уважно і пильно й радію за Вас, як, напевне, міг би тільки батько пишати своє дочкою. Ви зуміли майже на голому місці створити таке диво! "Всесміх" не схожий на все попереднє сатиричне й гумористичне, що виходило й виходить українською мовою. Кожен номер журналу виходить світлим, прозорим, як мереживо, а за суттю своєю – серйозним, цілеспрямованим, з чіткою ідейною концепцією. Навіть там, де, журнал гірко сміється, сердиться й навіть лютує, зі слів і рядків випромінюється щира любов до українців усього світу й до рідної землі своєї.

Я завжди був скупий на похвали і тому радий, що саме Ви мене до таких сентиментів довели. Нічого в світі вищого за гумор, здоровий і життєрадісний немає.

Тепло, по-батьківському гладжу Вашу голівку.

Ваш Павло Глазовий, Київ.

Нам, далеким від великих міст, частенько доводиться "молитись" до поштової скриньки (що при дорозі, приглядаючись з вікна, що листоноша вкладає: купу рахунків до сплатення, чи довгожданого чека (яким не завжди можна купити задоволення). Найбільше ж ми пильнуємо за жовтим конвертом із "Всесміхом", бо в ній є моральне піднесення та ліки для нашого виживання з дня на день.

(Іван Халява, Леонард, Мічиган).

У ПОШУКАХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНЦІВ

ЖУРНАЛ ДЛЯ ВСІХ, ХТО ЛЮБИТЬ СМІХ!

Надзвичайні карикатури Мараса і Яціва! Критика Ганни Черинь правильна! Журнал тримайте на високому рівні. Ваш сміх справді здоровий.

(Александра Фотій, Флоріда).

Гетьман Леонід II Хмельниченко по дорозі до 70-літнього захисту і добробуту з Мисковою

Адреса редакції: VSESMIH, 32 South Ashby Ave., Livingston, NJ 07039 USA

Tel. (973) 992-2345

Передплата на рік \$33, на півроку \$16.50

THE MOST TALKED ABOUT MAGAZINE IN THE UKRAINIAN WORLD!

ДРУКАРНЯ
COMPUTOPRINT CORP.

Established 1972

Марія Дупляк — власник

35 HARDING AVENUE, CLIFTON, NJ 07011

Telephone 973.772.2166;

Fax 973.772.1963

e-mail: computopr@aol. com

виконує різного роду друкарські роботи:

- ❖ книжки, журнали, брошури,
- ❖ коверти, канцелярійні друки, візитівки
та
- ❖ весільні запрошення
- ❖ на різних мовах, головно слов'янських.

*Ваші замовлення виконуємо
сумлінно, скоро і на час, по низьких цінах
та*

з 27-ЛІТНІМ ДОСВІДОМ!

ТЕЛЕФОНУЙТЕ ЩЕ СЬОГОДНІ!

973.772.2166

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

ПОРУЧАЄ СВОЇМ ЧЛЕНАМ РІЗНІ ФІНАНСОВІ УСЛУГИ

- звичайні ощадноствеві konta із вищою ратою як в інших інституціях.
- 3, 6, 12, 24 та 60 місячні сертифікати (Certificates of Deposit).
- Індивідуальні Пенсійні Конта (IRA).
- Чекові konta.
- АТМ Картки (доступ до власних грошей 24 години денно).
- Різного роду позички на купно домів, авт та різні особисті потреби.
- Пересилка грошей в Україну та інших країн світу.
- VISA Кредитові Картки.
- Винаймання охоронних скриньок (тільки в Ньюоркській канцелярії).
- Приємна і професійна обслуга.

ГОЛОВНА КАНЦЕЛЯРІЯ 215 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 533-2980 • Fax: (212) 995-5204

ФІЛІЯ В НЮ ДЖЕРЗІ 35 Main Street, South Bound Brook, N.J. 08880

Tel.: (732) 469-9085 • Fax: (732) 469-9165

або наш E-Mail-admin@uofcu.org

Наша адреса на Інтернет —www.uofcu.org

ГОДИНИ УРЯДУВАННЯ

Вівторок, середа, четвер	9:00 рано — 4:00 по полудні
П'ятниця	9:00 рано — 3:00 по полудні
П'ятниця (вечером)	5:00 — 7:00 вечером
Субота	9:00 рано — 1:00 по полудні

*Найбільш znana українська м'ясарня
на терені США і в міжнароднім світі
із своїх м'ясних виробів*

***KUROWYCKY
MEAT PRODUCTS INC.***

124 First Ave. (between 7th & 8th St.)

New York, N.Y. 10009

Tel.: (212) 477-0344

„Нью Йорк Таймс“ пише,
що ця крамниця є „мекка для любителів шинок і ковбас“.

Марта Стуард znana зірка телебачення
по господарських справах на своїй півгодинній програмі,
пресвяченій м'ясарні Куровицьких сказала:

„що це найкращі м'ясні вироби, що будь-коли пробувала“.

Власник фірми

**ЯРОСЛАВ
КУРОВИЦЬКИЙ, мол.**

817 PENNSYLVANIA AVENUE
LINDEN N.J., 07036

ДОСТАВЛЯЄМО В УКРАЇНУ, РОСІЮ, МОЛДОВУ, БІЛОРУСІЮ, ПРИБАЛТИКУ

ЛІТАКОМ **ПАКУНКИ** КОРАБЛЕМ

\$0.69

БЕЗКОШТОВНО ЗАБИРАЄМО З ХАТИ
В БУДЬ-ЯКОМУ СТЕЙТІ АМЕРИКИ ЧЕРЕЗ
UPS

**ДОЛЯРИ, ПРОДУКТОВІ ПАЧКИ,
ПОДАРУНКИ, БАНДЕРОЛІ,
ЛИСТИ, ТОВАРИ З КАТАЛОГУ**

✈ квітки до України ✈

обслуговуємо швидко
надійно та професійно
☎ телефонуйте

БЕЗКОШТОВНО

1-800-2818-1818

Для полегдження всіх Ваших фінансових потреб
звертайтеся до:

Української Федеральної Кредитової Кооперативи САМОПОМІЧ В НЬО ЙОРКУ

✓ Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.

Звичайні щадничі konta

Щадничі сертифікати - терміни від 3-ьох до 60-ьох місяців.

Різномодні пенсійні konta - IRA - ROTH, звичайні та едукативні.

Безплатне чекове conto.

✓ Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.

Моргеджі на дома, кондомініоми та кооперативні помешкання.

Тільки 5% завдатку на закуп першого житла.

Комерційні - на дома повище 4 родин.

На закуп авт - нові та вживані.

На підставі дому (Home Equity Loans).

Особисті потреби.

Студентські позика.

✓ Різного рода фінансові послуги:

АТМ Картки - без оплат

Прямі вклади платні, пенсій, тощо.

Пересилка грошей до всіх країн світу.

Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму.

Безкоштовні нотаріальні послуги.

Грошові перекази.

Подорожні чеки.

*Кредитівка Самопоміч в Нью Йорку надає вищезгадані фінансові послуги
довірно, ввічливо та на високому професійному рівні. Радо вітаємо нових
членів і завжди готові полегджувати всі Ваші фінансові потреби.*

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003-8392

Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: SRNYFCU@aol.com

Kerhonskon Branch: 23 Main Street Kerhonskon, NY 12448

Tel: 914 626-2938 Fax: 914 626-8636

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL

VISIT OUR WEBSITE AT <http://www.selfreliance.ny.org>

1 -ий Український Федеральний
Щадничий Банк »ПЕВНІСТЬ«

Вітає

*Всіх членів
Українського Народного Союзу
з Новим Роком*

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

a full service community bank

Main Office

936 N Western Ave

Chicago, IL 60622

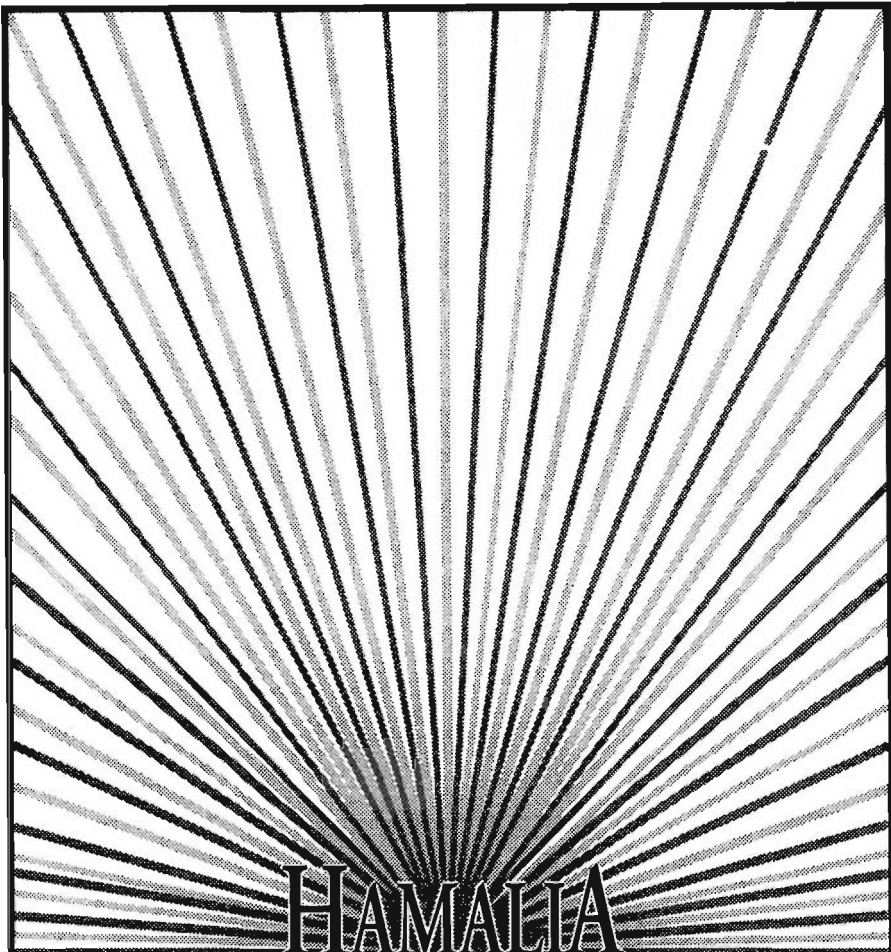
(773) 772-4500

Branch Offices

5670 N Milwaukee Ave
2166 Plum Grove Rd
820 N Western Ave
7918 Bustleton Ave

Chicago, IL 60646
Rolling Meadows, IL 60008
Chicago, IL 60622
Philadelphia, PA 19152

(773) 631-8350
(847) 991-9393
(773) 276-4144
(215) 722-6566

A large sunburst graphic with many lines radiating from a central point at the bottom, filling the upper two-thirds of the page.

HAMALIA

TRAVEL CONSULTANTS

UKRAINE: ♦ FLIGHTS ♦ EXCURSIONS ♦ CRUISES

- ♦ USA TOUR OPERATOR ♦ CONVENTION ORGANIZER
- ♦ CUSTOMIZED GROUP ITINERARIES ♦ CUSTOMIZED INDIVIDUAL ITINERARIES
- ♦ DIRECT FLIGHTS FROM NEW YORK/WASHINGTON/CHICAGO
- ♦ LOWEST AVAILABLE ROUND TRIP AND ONE WAY FARES
- ♦ UKRAINIAN VISA GUARANTEED
- ♦ SPECIALIZED ARRANGEMENTS FOR VISITORS FROM UKRAINE

SUPERIOR SERVICE AT AN AFFORDABLE PRICE

1 8 0 0 H A M A L I A

American Board of Otolaryngology-
Head and Neck Surgery

Tel.: (212) 254-7703
Fax: (212) 260-2354

**OLEH S.
SLUPCHYNSKYJ, M.D.**

Facial Plastic and Reconstructive Surgery
Head and Neck Surgery

33 East 7th Street
New York, New York 10003

171 East 74 Street
New York, New York 10021

Selfreliance UA Federal Credit Union

Самопоміч Українсько-Американська

MAIN OFFICE

Кредитова Спілька

BRANCH OFFICE

734 Sandford Ave.

Newark, NJ 07106

Tel (973) 373-7839

2200 Route 10 W. Suite 101

Parsippany, NJ 07054

Tel (973) 451-0200

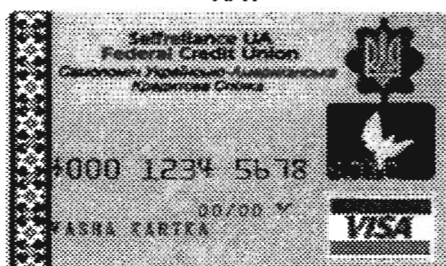
Business Hours: Tue. & Fri. - 12:00 to 7:00 • Wed. & Fri. 9:00 to 3:30 •
Sat. - 9:00 to 12:00 • Mon. - Closed

**Чи Ви платите 14% ... 18% ... 22%
на Ваших кредитних картах?**
Зліквідуйте їх!

Отримайте
VISA CLASIC CARD
у Самопоміч Українсько-Американській Кредитовій Спільці

**Без обмани, Без хитрощів
Лише найкращі проєнтові відсотків!**

10.9% APR FIXED

- **Без річної оплати**
- **Дійсна в цілому світі**
- **25-денний безпроцентовий період
на закупи та видання готівки**
- **Має чудовий вигляд!**

Заходьте, дзвоніть, пишіть, висилайте Факс або електронічною поштою
запитайте за аплікацію!

Ви і Кредитівка - Яка чудова спілька!

*A Celebration of Life
Through Knowledge,
Understanding and Caring...*

*The art of medicine is to create a
healing atmosphere*

Breast Care & Treatment Center

Elissa J. Santoro, M.D.

Sarah S. Schaefer, M.D.

Motria Ukrainskyj, M.D.

Specialists in Diseases and Surgery of
the Breast

Хірурги по спеціалізації рака-пістряка
та загальних хворіб грудей

Говоримо по українськи

A sensitive approach that focuses
on you and not just on your disease.

**At the
Saint Barnabas Ambulatory
Care Center
200 South Orange Avenue
Livingston, NJ 07039
973-533-0222**

**ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ
АМЕРИКИ (ЦУКА)
UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION**

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

**УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ
ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ**

КООПЕРАТИВИ

- Полагоджують всі роди банкових послуг
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають усі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення
 - а) на вкладах до 2.000
 - б) на позичках до 10.000
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- надає різні інформації українською і англійською мовами

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ЧИКАГО, Ілл.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
НЮ ЙОРК, Н. Й.

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЮ ЙОРК, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
НЮАРК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДІТРОЙТ, Миш.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЕЛИЗАБЕТ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, Конн.

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
БАЛТИМОР, Мд.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ФІЛАДЕЛЬФІЯ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д.К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
СИРАКЮЗИ, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАССЕЙК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПІТТСБУРГ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, Мінн.

Українська Кредитова Спілка
„БУДУЧНІСТЬ“
ДІТРОЙТ, Миш.

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, Виск.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БАФАЛО, Н. Й.

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, Па.

Українська Братська Федеральна
Кредитова Кооператива
БОСТОН, Масс.

Українська Кооперативна Агенція
ЧИКАГО, Ілл.

УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВА
UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION

P.O. Box 135 ♦ Boston, Massachusetts 02132

Tel: (617) 524-7301 ♦ FAX: (617) 524-4102

***THE UKRAINIAN FRATERNAL
FEDERAL CREDIT UNION,
SERVING THE NEEDS OF THE
UKRAINIAN COMMUNITY OF
BOSTON AND VISINITY, OFFERS
THE FOLLOWING BENEFITS TO
ITS MEMBERS:***

- ♦ High yields on regular share savings accounts.
- ♦ Certificates of deposit at very competitive rates.
- ♦ Individual Retirement Accounts - Roth and Conventional.
- ♦ Low Rates and favorable repayment terms on variety of loans to meet your needs.
- ♦ Free life insurance up to \$2,000 on regular share savings accounts and up to \$10,000 on personal loans.

***УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА ОБСЛУГОВУЄ
УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ БОСТОНУ
І ОКОЛИЦІ І ОФІРУЄ СЛІДУЮЧІ
БЕНЕФІТИ ДЛЯ СВОЇХ ЧЛЕНІВ:***

- ♦ Високі відсотки на ощадних счетах.
- ♦ Депозитні Сертифікати в справжніх конкуруючих відсотках.
- ♦ Індивідуальні Пенсійні Конта (IRA) - Звичайні і нові.
- ♦ Низькі відсотки та вигідні умови сплат на різних позичках Ваших особистих потреб.
- ♦ Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол. на щадничих контах; до 10,000 дол. на особистих позичках.

VISIT US AT OUR OFFICE AT

146 FOREST HILLS ST., JAMAICA PLAIN, MA
SUNDAY 11 A.M. — 1 P.M., TUESDAY & THURSDAY 1 P.M. — 7 P.M.

Dr. TARAS J. ODULAK

CHIROPRACTOR

East Village Chiropractic
33 East 7th Street
New York, NY 10003
(212) 260-2213

(Across the street from the St. George Rectory)

***"Serving the needs of the Ukrainian Community
for over nine years"***

Over the years Dr. Odulak has been
successfully treating people who can
no longer work, sit, walk, stand or sleep
without experiencing pain or discomfort.

***Call him today if you too
would like to start feeling good again.***

35 років тому започаткувався рух практичного відродження рідного українського богорозуміння, яке було прирочено нашим предкам на протязі багатьох тисячоліть.

Перші громади рідновірів постали під назвою „Українське релігійно-освітнє об'єднання“, яке пізніше, в 1973 було перейменоване в Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри (ОСІДУ РУНВіри). Під такою назвою громади постали в Канаді, США, Австралії та інших країнах світу. З проголошенням Незалежності громади в Україні були офіційно зареєстровані в Уряді.

Завдяки жертвам і добровільній праці рідновірів і свідомих українських патріотів, побудовано Святини для проведення богослуження і випущено у світ видання „Мага Віри“ та іншої літератури, що сприяла поширенню ідеї відродження Рідної Віри.

Основними виданнями ОСІДУ РУНВіри є: „Самобутня Україна-Русь“, „Світло Оріяни“, „Зоря“. На сьогоднішній день утворилось декілька течій відродження Української духовності, які сповідують Українське Богорозуміння, Української Святощі: святість Української Землі і її національних Пророків і Героїв, своєрідність і високу духовність української мови і національної обрядовості українського народу.

Основна мета ОСІДУ РУНВіри — відродження Незалежної Рідної Духовності для виховання Вільної національно-свідомої української людини, підпорядкованої тільки рідним духовним силам.

Слава Дажбогу! Слава Русі-Україні!

В Америці, Святина сповідників Рідної Віри, — „Оріяна“ знаходиться в штаті Нью Йорк.

Tel.: (203) 929-6040 — Рунтато Боголюб

Свириденко

Tel/fax: (908) 647-1215 — Рунтато Святослав Гуляк

eMail: marko@cybernex.com

Редакція „Самобутньої України-Руси“

P.O.Box 60

Gillette, N.J. 07933, USA

SELFRELINACE

Ukrainian Federal Credit Union

Українська Федеральна Кооперативна Каса

САМОПОМІЧ

*Full
Financial Services*

*Повні Фінансові Послуги
Для Української Громади*

**Link to Chicagoland's Ukrainian Community at
www.selfrelinace.com**

**Головне Бюро/Main Office: 2351 W. Chicago Avenue,
Chicago, IL 60622 • 773-489-0520 • Toll Free 888-222-UKR1**

УКРАЇНСЬКЕ В-ВО „ХВИЛІ ДНІСТРА“

Поручає всім відборцям великий вибір карток у мистецькому виконанні українських мистців: різдвяні, великодні та на різні нагоди. (Найновіше видання 7-ох нових взорів різдвяних карток, які щойно появились, роботи: О. Ткаченка, О. Владики і В. Беднарського).

Книжку для дітей „ЗИМОВІ РАДОЩІ“ Марії Підгірянки з кольоровими ілюстраціями Ольвіна Владики у твердій і м'якій оправі.

Для крамниць і більших замовлень гуртова ціна!

ГУРТІВНЯ ХУСТОК І ШАЛЯНОВИХ МАТЕРІАЛІВ:

Крамницям, пересилковим фірмам, подорожним бюроам т.зв. „TRAVEL AGENCY“ та всім зацікавленим гуртівня поручає великий вибір різномірних хусток як: вовняні, акрилові, найлонові і т.зв. „Делінки“ у різних розмірах. На складі є до вибору більше 65-ти різних взорів. Шаліанові матеріали в різних кольорах та взорах.

Видавництво і гуртівня містяться під адресою:

DNISTER CO., INC.
4408 BRUENING DRIVE
PARMA, OHIO 44134
TEL. (440) 842-4961

Власники: **ВАСИЛЬ і ОЛЯ ІЛЬЧИШНИН**

Sports Medicine

**E
r
g
o
n
o
m
i
c
s**

DR. ARETA PODHORODECKI
ST. MARK'S REHABILITATION
44 SAINT MARK'S PLACE
BETWEEN 1st AND 2nd AVENUES
NEW YORK, N.Y. 10003
PHONE: (212) 529-5966

FACSIMILE: (212) 529-2987

E-MAIL: DRAP@INTERPORT.NET

HOURS: MON-FRI, 10 AM-6PM

ALL INSURANCE ACCEPTED

**L
o
w

B
a
c
k

P
a
i
n**

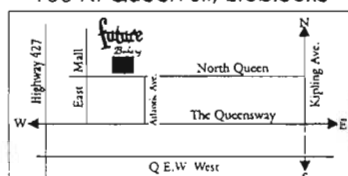
Carpal Tunnel Syndrome

"Try a slice of the *future* today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скоштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на обід чи на каву. Ми маємо борщ, вареники,
голубці й інші смачні страви.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете ніде!
У нас можете купити найвищої якості сир, молоко, сметану,
гуслянку.*

ST. LAWRENCE MARKET
95 FRONT ST. EAST
TEL.: 366-7259

BLOOR WEST VILLAGE
2199 BLOOR ST. WEST
TEL.: 769-5020

(212) 228-9682

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

Phone (212) 674-2568 (24 Hr. Service)

Established 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

LOUIS J. NIGRO, DIRECTOR
DMYTRYK FAMILY-ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

Chapels available
in all locations

129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009

OBLAST MEMORIALS COMPANY

***SERVING THE UKRAINIAN COMMUNITY
BY PROVIDING THE FINEST QUALITY***

**MONUMENTS
MAUSOLEUMS
MARKERS
GOLD LEAFING
LETTERING**

FOR A NO-OBLIGATION ESTIMATE

PLEASE CALL: 914-469-4247

OR

WRITE: P.O. BOX 746, CHESTER, NY 10918

***WE WELCOME REQUESTS FOR APPOINTMENTS
IN THE CONVENIENCE OF YOUR HOME***

***ВАШІ ПИТАННЯ ДУЖЕ РАДО МОЖЕМО ВІДПОВІСТИ
ПРИ ВИГОДІ ВАШОГО ДОМУ, УКРАЇНСЬКОЮ АБО
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.***

П Е Р Е Д П Л А Ч У Й Т Е
ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК у ВІЛЬНОМУ СВІТІ

„С В О Б О Д А“

Річна передплата для членів \$40.00

Річна передплата для не-членів \$50.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

P.O.Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

Tel.: (973) 292-9800 • FAX: (973) 644-9510

КОЛИ ВИ ОСТАННІЙ РАЗ МАЛИ РОДИННУ ЗУСТРІЧ?

- ❖ Наші нові ціни на кімнати, які не включають оплату за харчування допоможуть вам здійснити таку зустріч.
- ❖ Проживання дітей віком до 17-ти років, які займають кімнату разом з родичами — безкоштовне.
- ❖ Приїжджайте УСІ!
- ❖ Літо на **СОЮЗІВЦІ** — це чудовий час для зустрічі з цілою родиною

Тел.: (914) 626-5641

**УПРАВА Т-ВА САМОПОМІЧ
ВІДДІЛ в НЮ ЙОРКУ**

в і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

б а ж а є

багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діаспорі й Україні

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

**УПРАВА ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ
ВІДДІЛУ УНС в РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.**

сердечно вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УНС І РЕДАКЦІЮ „СВОБОДИ“

На знімці, перший ряд зліва направо: А. Андрус — касир, Х. Дзюба — заст. предсідника; другий ряд зліва: П. Прокопенко — секретар, А. Скібіцький — предсідник, П. Дзюба — почесний предсідник; контр. комісія: М. Сверида, Л. Хомяк, П. Лещишин.

**171-ий Віггіл УНСоюзу
ім. Лесі Українки у Джерзі Ситі**

в і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД та ЧЛЕНСТВО
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

Дарія Семенен — президент

Геновефа Куфта — секретар

Стефан Вельгаш — касир

УПРАВА і ЧЛЕНИ 194-го ВІДДІЛУ УНС „СВОБОДА“

п е р е с и л а ю т ь

найщиріші побажання

ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ УНСОЮЗУ і ВСЬОМУ ЧЛЕНСТВУ.

*Бажаємо успіху у Вашій дальшій праці для української громади
в діаспорі та українського народу у Вільній Україні.*

Управа Відділу просить громаду вступати в члени УНСоюзу

УПРАВА:

Юрій Костів — голова, **Петро Гарайда** — заступник голови
Ярослав Оберишин — фінансовий, **Леся Гой** — секретар, **Оксана
Лопатинська** — заст. секретаря і фінансова Відділу

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Іван Винник — голова,
Володимир Рак, Василь Панчак, Леся Кіршак, Надія Савчук — члени

ПОЧЕСНІ ЧЛЕНИ:

св. п. д-р Ярослав Падох, д-р Ірена Падох

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“

217-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ в Рочестері, Н. Й.

заснований у 1908 році

з а к л и к а є

всіх стати членами нашого „БАТЬКА СОЮЗУ“
і тим творити велику об'єднану родину для добра
наших громад та Незалежної України.

Почесний президент — Стефан Приймак

Оксана Маркус —

фін. секретар

Марія Вовк —

заст. фін. секретаря

Ольга Ганушевська —

секретар

Мирон Руснак —

предсідник

Стефан Приймак —

предсідник

Анна Сохоцька —

заст. предсідника

Петро Волке — голова контр. комісії

Тел.: (716) 266-5079

327-ий ВІДДІЛ УНС „ЗАПОРІЗЬКА СІЧ“

в Гемпстед

щиро вітає

**ГОЛОВНИЙ УРЯД УНС, усе ЧЛЕНСТВО, а особливо
УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ в Гемпстед**

*Поповняйте ряди УНС, впишіть себе, своїх дітей і внуків і цим
причинитесь до росту цієї 105-літньої організації, що працює
для добра української спільноти на поселеннях і в Україні*

УПРАВА

Алишайло Щербак — предсідник

Володимир Шлачинський — заст. предсідника

Зеновія Зарицька — фінансовий секретар

Богдан Курчак — заст. фінансового секретаря

Михайло Рій — рекордовий секретар

Іванна Солтис — касир

Василь Захарія — голова контрольної комісії

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в АМЕРИЦІ

є найстаршою українською науковою установою в Україні і діаспорі, яка служила і далі служить розвитку української вільної науки. У 1998 р. відзначило своє 125-річчя служіння українській науці й українській громаді. НТШ в Америці розгорнуло великий сім-томовий проєкт

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ —

американський том у двох книгах, над яким закінчується редакційна праця. Цей проєкт вимагає великого вкладу праці та фінансових засобів.

ДОПОМОЖІТЬ ЦЕЙ ПОТРІБНИЙ ПРОЄКТ ЗДІЙСНИТИ!

Присилайте ваші пожертви на адресу:

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY, 10003
тел.: (212) 254-5130
Fax: (212) 254-5239

д и р е к ц і я

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ В НЮ ЙОРКУ

б а ж а є

усім учасникам, установам і організаціям, що
мають свої постійні домівки, всім, які
користуються із залів на весілля і заборони,
шановним гостям нашого ресторану
та клубу „Лис Микита“

*кріпкого здоров'я, багато сил і витривалости
в дальшій тяжкій і відповідальній праці!*

140-142 Second Ave., New York, NY 10003

(212) 529-6287

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬО ЙОРКУ
ЩИРО ВІТАЮТЬ ЧЛЕНІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Український Музей, один із найбільших здобутків нашої громади, вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода” і „The Ukrainian Weekly” – за постійну співпрацю і підтримку.

Український Музей
203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 229-0110
Fax 212 228-1947, E-mail: UkrMus@aol.com
Web site: [http:// www.brama.com/ukrainian_museum](http://www.brama.com/ukrainian_museum)

CATARACT • CORNEA • LASER VISION CORRECTION

OPHTHALMIC
SURGICAL
ASSOCIATES
P.A.

MARTA LOPATYNSKY, M.D.

BOARD CERTIFIED OPHTHALMOLOGIST

261 JAMES STREET
SUITE 2D
MORRISTOWN, NJ 07960

973-984-3937
FAX 973-984-0059

ЩИРОСЕРДЕЧНІ ВІТАННЯ
уському українському народові
у восьму річницю незалежності
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
з а с и л а є

**УКРАЇНСЬКИЙ
СПОРТОВИЙ КЛЮБ
у НЮ ЙОРКУ**

UKRAINIAN CHURCHES IN DIASPORA
Photo-Historical Study

Published:

Ukrainian Churches in New Jersey 1 Vol. 2nd 1996

In Publication:

Ukrainian Churches in New England 1 Vol. Dec. 1998

Ukrainian Churches in New York 2 Vol. Dec. 1998

Ukrainian Churches in Southern Ontario 2 Vol. Jan. 1999

For Information Contact:

Bohdan S. Polanskyj
1C. Hawaii Ct. Matawan N.J. 07747
Tel.: 732-290-2265

Dr. LESYA MURASZCZUK

GENERAL DENTISTRY

110 DeHaven Drive, L16
Yonkers, New York 10703
(914) 963-4820

Office Hours By Appointment

ПОНАД ХМАРИ В УКРАЇНУ

(215) 567-1328

Diaspora
ENTERPRISES INC

(800) 487-5324

220 South 20th Street • Philadelphia, PA 19103

Best wishes

Office 718 515-0200

RONALD R. LITEPLO, M.D.

DERMATOLOGY AND DERMATOLOGIC SURGERY

DIPLOMATE AMERICAN BOARD OF DERMATOLOGY

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

3176 BAINBRIDGE AVENUE
BRONX, N.Y. 10467-3905

UKRAINIAN SELFRELANCE HARTFORD FEDERAL CREDIT UNION

21 Silas Deane Hwy., Wethersfield, CT 06109 • Phone (860) 296-4714 • Toll Free 1 (800) 405-4714

The Ukrainian Selfreliance Hartford Federal Credit Union cordially invites eligible individuals in Connecticut area to become members. We have provided financial services since 1959. We offer:

DEPOSITS

Share Savings
Share Draft (checking)
Money Market
IRAs
Term Share Certificates (CDs)
ATM Cards
Trust Accounts

LOANS

1st Mortgages
Home Equity Loans
Personal Loans
New & Used Auto Loans
Student Loans
Share Secured Loans
Auto Refinance

DIRECT DEPOSIT • NOTARY PUBLIC

Toll Free Telephone Number
24 Hour Dedicated FAX Line
Bi-Lingual Customer Service

Give us an opportunity to assist you in your financial needs:

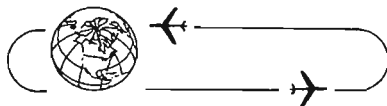

SCOTT BERLINER, R.PH

**138 SECOND AVENUE
NEW YORK, NY 10003
TEL. (212) 254-7760
FAX (212) 982-3275**

Говоримо по українськи

**DOMAR
TRAVEL & TOURS
LIMITED**

**2985 Bloor St. W., Toronto, ON Canada M8X 1C1
Tel.: (416) 236-7546 FAX: (416) 236-7547**

ВАСИЛЬ ДОМАРЕЦЬКИЙ, власник бюро,

пропонує клієнтам наступні послуги:

- ✉ поїздки в Україну індивідуально або в складі туристської групи з провідником;
- ✉ квитки на різні авіакомпанії в усі частини світу;
- ✉ оформлення запрошень для приїзду до Канади рідних та знайомих;
- ✉ придбання квитків для відвідувачів з України;
- ✉ асекурація для подорожуючих та відвідувачів з України та інших країн.

*Просимо заходити до бюро особисто або
полагоджувати справи по телефону, а Вам завжди
буде надана ввічлива та професійна обслуга.*

Office Hours — By Appointment

(973) 328-0608

(973) 627-1173

LUBA KLYMYSHYN, D.D.S.
DENTIST

Bank Street

Rockaway, N.J. 07866

(212) 777-4583

FIRST AVENUE MEET PRODUCTS

140 1st Avenue
(between 8-9 Streets)
New York, N.Y. 10009

**HOMEMADE POLISH KIELBASY
AND COLD CUTS**

Open Monday - Friday 8AM-7:30PM

Saturday 8AM-6:30PM

Sunday 9AM-2PM

DAYS INN OF BRIDGEWATER
(SOMERVILLE AREA)
1260 ROUTE 22 EAST
BRIDGEWATER, NJ 08807

TEL.: (908) 526-9500

FAX: (908) 526-2538

BANQUETS-RECEPTIONS-
MEETINGS
ACCOMMODATIONS FOR
25-350 PERSONS

Phone: (908) 964-4222
(201) 375-5555

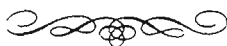

LYTWYN & LYTWYN

Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our services are available anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в С. Бавнд Бруку і перенесенням тлінних останків з різних країн світу.

Пакунки та доляри в Україну

\$ 0. **69** lb*

\$ **1.95** lb*

79 с LB при пересилці через **UPS**

* Окрема доплата за доставку кожного пакунка

Ліцензійована пересилка доларів.

Доставка американської готівки
в руки отримувача

(973) 763-8778

ROXOLANA 1 (888) 725 8665

300 Parker Avenue, Maplewood, NJ 07040

Chupa Insurance Agency
REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET
NEW YORK, N. Y. 10003-9998
TELEPHONE: 212 - 674-5340
FAX: 212 - 979-1769

BARBARA CHUPA, Lic. Insurance Broker

Книжки Яра Славутича та про нього

Яр Славутич, <i>Твори</i> , 5 томів, Київ, „Дніпро”, 1998. 2150 ст.	\$50
В. Жила, ред. <i>Творчість Я. Славутича</i> . К., „Дніпро”, 1997. 912 ст.	30
М. Ткачук, ред. <i>Проблеми творчості Я.С.</i> Терноп. універс., 1997.	12
Т.Назаренко. <i>Правили потужний спалах...</i> Львів, „Каменярь”, 1996.	12
П. Сорока. <i>Поетичний світ Яра Славутича</i> . Тернопіль, 1995.	12
П. Сорока. <i>„Моя доба” Яра Славутича</i> . Терноп. універс., 1997.	12
Херсонський збірник. <i>До 80-річчя Я. Славутича</i> . К., „Дніпро”, 1998.	15
Січеславський збірник. <i>До 80-річчя Я. Славутича</i> . „Січеслав”, 1998.	15
Запорізький збірник. <i>До 80-річчя Я. Славутича</i> . Запоріжжя, 1998.	15
К. Волинський. <i>Я.С.: літературний портрет</i> . „Наукова думка”, 1994.	15
Н. Сологуб. <i>Мовний портрет Яра Славутича</i> . Вінніпег, УБАН, 1999.	15

Slavuta Publ. 72 Westbrook Dr., Edmonton AB Canada T6J 2E1

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО БРАТСТВА св. НИКОЛАЯ 5-ий Відділ УНСоюзу в Асторії, Н.Й.

— в і т а ю т ь —

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і бажають йому багато успіхів у дальшій праці для української громади
в ЗСА та українського народу у ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ*

ЗА УПРАВУ:

Осип Галатин — предсідник; Андрій Малан — заст. предсідника;

Маріянна Климишин — секретар; Стефанія Рудик — касир.

Контрольна Комісія: Анна Лемп, Стефан Самбой, Анна Малан

***I INVITE ALL UKRAINIANS
FROM ALIQUIPPA AND VICINITY***

to become a members of

**The UKRAINIAN CLUB Branch 120
of the UNA in Aliquippa, PA**

Secretary-Treasurer, Eli Matias

205-ий ВІДДІЛ УНС ім. ОЛЕКСАНДРА ТИСОВСЬКОГО в Йонкерсі

в і т а є

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

і бажає

*дальшого розвитку і успіхів у праці для добра українського
народу у діаспорі і вільній Україні.*

За Управу:

ОСТАП ВИННИК —секретар

П Р И В І Т

Батькові Союзові від родини бл. п. Филипа Васильковського
колишнього предсідника 221 Відділу УНС в Чикаго

— пересилає —

АННА ВАСИЛЬКОВСЬКА

колишня головна радна УНС 1962-1966 з дочкою Ярославою,
сином Володимиром, невісткою Елейн та внуками Джефрі і Лявра.

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО БРАТСТВА СВ. МАРІЇ
322-ий Відділ УНСоюзу, Maplewood, NJ

ВІТАЮТЬ

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і бажають йому багато успіхів у дальшій праці для української громади
в ЗСА та українському народу у Вільній Україні*

ЗА УПРАВУ:

Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА — президент

ГЕНЯ КЕЙБІДА — касир

АНДРІЙ КЕЙБІДА — секретар

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобікок, Канада

*вітає Український Народний Союз і бажає
дальшого розвитку і успіхів у праці для добра
українського народу у діаспорі і Вільній Україні*

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

472-ий ПЛАСТОВИЙ ВІДДІЛ УНСОЮЗУ в ЧИКАГО, ІЛЛ.

— вітає —

Головний Уряд УНС та Редакційну Колегію

з появою Альманаху на 1999р.

де відзначається історичні події нашого минулого

РОМАН ЗАЯЦЬ — голова, ІВАННА ГОРЧИНСЬКА — скарбник, СТЕФАНІЯ КОЧІЙ — фін. секретар
ОРЕСТА ТКАЧУК, ОРЕСТА ФЕДИНЯК, ВІРА ІВАНИЦЬКА — Контрольна Комісія

Serving the Slavic Community since 1918

Telephone: 212/477-0729 • Fax: 212/473-0439

SURMA

The Ukrainian Shop

11 East 7th Street

New York · NY 10003 · USA

Myron Surmach · Prop.

„САМОПОМІЧ“ (Н. Дж.)
Федеральна Кредитова Кооператива

SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

Toll Free: 1-888-BANK UKE

MODESTE A. SOBOLTA, A.I.A.
PRINCIPAL

ELKIN/SOBOLTA & ASSOCIATES
ARCHITECTS

19 PARK AVENUE • RUTHERFORD, NEW JERSEY 07070
(201) 933-5511 • FAX (201) 933-9722

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Приміщує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну Групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Приміщує велику українську бібліотеку.
- Влаштує культурні та товариські імпрези.
- Підтримує морально і матеріально працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

LONDON UKRAINIAN CENTRE

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7 • Tel.: (519) 686-9811

AMERICAN-EUROPEAN HOME COOKING & CATERING
348 Grove Street, Jersey City, New Jersey 07302
(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583

Mon.-Fri. 7:00 AM — 10:00 PM

Sat.-Sun. 9:00 AM — 10:00 PM

TEKLA
PAWLOWSKA

Robert P. Keybida, D.M.D. — Family Dentistry
Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА — РОДИННИЙ ДЕНТИСТ

Приймає за попереднім домовленням. • Профілактика хворіб ясен і зубів. • Лікування і протезування. • Косметична стоматологія.

PHONE: (973) 921-9097

FAX: (973) 921-9196

MILLBURN MEDICAL ARTS BUILD.

116 MILLBURN AVE., SUITE 109

MILLBURN, NJ 07041

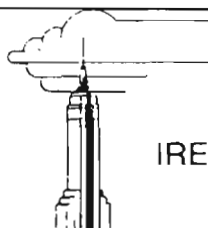
TELEPHONE (201) 546-6697

DR. BOHDANA A.
SWYSTUN D.M.D., D.D.S.

Лікар-Дентист

**OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT**

**1 PORTLAND AVENUE
CLIFTON, NEW JERSEY, 07011**

IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

40-07 Westmoreland Street
 Little Neck, N.Y. 11363
 (718) 225-4492

The Empire State Bldg.
 350 Fifth Avenue, Suite 5222
 New York, N.Y. 10118
 (212) 947-1665

KARPATY TRAVEL
 120 Runnymede Road, Toronto
 Ontario, Canada M6S 2Y3
 Tel. (416) 761-9105
1-800-265-7189

**гроші, речові пакки, харчові пакки,
 листи та документи**

до рук адресата в Україні та інші держави

без мита

ПОДОРОЖНІ ПОСЛУГИ

квитки • запрошення

медичне забезпечення • візи

Пам'ятайте — як посилати чи літати то через КАРПАТИ

YEVSHAN — ЄВШАН

COMPACT DISCS, CASSETTES, DICTIONARIES, VIDEOS, ART,
EDUCATIONAL BOOKS, LANGUAGE TAPES, MAPS, TRAVEL GUIDES, DANCE
MUSIC, CHILDREN'S BOOKS, EASTER EGG SUPPLIES, GIFTS, STATIONERY, COM-
PUTER SOFTWARE & MORE!

Call for our free 1999 Catalog **1-800-265-9858**

fax (514) 630-9960 • e-mail: info@yevshan.com • VISA-MASTER CARD-AMEX ACCEPTED
YEVSHAN CORPORATION, BOX 325, BEACONSFIELD, QUEBEC, CANADA H9W 5T8

Stage Restaurant ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

Gifts

Ukrainian Handicrafts
Art, Books, Ceramics
Jewellery, Newspapers
Records, Typewriters
Embroidery Supplies

WEST ARKA

A. CHORNY

2282 Bloor St. W
Toronto, Ont.
Canada M6S 1N9

Tel: (416) 762-8751
Fax: (416) 767-6839

Привіт і успіхів бажають

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC • LIFE, ACCIDENT • HEALTH • GENERAL INSURANCE AGENT • BROKER • TAXATION
845 Sanford Avenue, Newark, N.J. 07106 (973) 373-1688

TRIDENT SPECIALTY CO.

PENS • PENCILS • MARKERS • BALLONS • VARIETIES

ANNE MATIASH and MICHAEL P. MATIASH IV — son, Propriator

Bus. (973) 373-1688

VITAL

CHIROPRACTIC CENTER, P.C.

GREGORY T. KUCYJ, D.C.

36830 Ryan Rd.

Sterling Heights, MI 48310

(810) 979-6080

EXPERT ELECTRICAL SERVICE INC.

Osyp Holynskyj, President

Industrial: ■ Commercial ■ Residential ■ Telephone & computer related wiring; N.J. LIC 511 BUS. PERMIT 511-A

224 West Mt. Pleasant Ave. • Livingston, N.J. 07039

(973) 533-0014 • Fax (973) 597-9295

Books, Magazines,
Newspapers, School &
Office Supplies,
Handicrafts, Jewellery,
Pictures, Embroidered
Blouses, Threads,
Fabrics, Greeting
Cards, Videos, CDs,
Cassettes, Supplies for
Easter & Christmas,
Post Office,
Parcels to Ukraine

W. KLISH
M. STECKO

Phone: (416) 703-2752

Fax: (416) 703-2753

Arka Ltd.

UKRAINIAN BOOK STORE & GIFTS

575 QUEEN STREET WEST
TORONTO, ONT. CANADA
M5V 2B6

LILLY & ZEILER, INC.

FUNERAL HOMES

Family Owned & Operated since 1908

1901 Eastern Ave.
410-327-1442

700 S. Conkling St.
410-342-1222

**УПРАВА і ЧЛЕНСТВО 269-го
ВІДДІЛУ УНСоюзу у Фріголд, Н. Дж.**
*щиро вітає УНСоюз, Екзекутиву,
працівників і членство з його
105-літньою діяльністю.*

В справах забезпечення в УНС зверта-
тися до секретаря Відділу ч. 269 **Х. Фу-
ги-Гербеги**, або до організаційного
референта **П. Фуги**.

ЗА УПРАВУ:
Ю. Рептак, П. Фуга, Х. Фуга-Гербеги

Greetings From
TOWARYSTWO ZAPOROSKA SICH
BRANCH 347
of
UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

Est. 1912
MILLVILLE, NEW JERSEY
President — Serge Kosachuk
Secretary — Halina Archetto
609-691-2038

ROMAN G. KOZICKY
Attorney - at - Law

771-A Yonkers Avenue (914) 969-4548
Yonkers, NY 10704 Fax: 969-2108

G. I.
MINI MARKET

109 FIRST AVE.
NYC, NY 10003
(212) 982-7893

Tel.: (973) 473-4000
Fax: (973) 473-4002

Colonial Pharmacy

Drugs • Cosmetics • Lottery Claim Center
Hallmark Cards • Walter Voinov, B.S.R.P.
Walter Diduch, B.S.R.P.

MON. to FRI. 9.00AM-10.00PM 828 CLIFTON AVENUE
SAT 9.00AM-9.00PM CLIFTON, N.J. 07013
SUN 9.00AM-3.00PM

Tel.: (973) 761-5800
Tel.: (973) 761-5103
FAX: (973) 761- 5310

PETER RYCHOK
AGENCY

- General Insurance
- Real Estate
- Appraisals-CREA
- Certified Real
- Estate Appraiser

1707 Springfield Ave.
Maplewood, N.J. 07040

FIALKA
BOUTIQUE

THE BEST little resale shop
in THE EAST VILLAGE!

Luba Firchuk Iryna Kowal

324 E. 9th St. New York, NY 10003
212-460-8615

ДАРІЯ ГАВРИЛЮК

„НЕСЛУХНЯНІ КУЧЕРІ“
CAPRICE CURLS

BEAUTY SALON

понеділок — субота
8-ма ранку — 6-та веч.

122 First Ave.
Tel. (212) 475-4507

ЗМІСТ

I. КАЛЕНДАРІЙОМ	5
Л. В-а. Слово про Альманах (редакційна)	18
Микола Горішний. „Св. п. о. Г. Грушці” (вірш)	19
II „ДОБИ СЛАВНОЇ ТА ВЕЛИКОЇ ПІДНЕСЕМО МИ ХОРОГВИ”	
Ярослав Дзира. Символ козацької зброї	20
Паспорт української нації Б. Хмельницького	
та І. Виговського	28
Яр Славутич. „ Конотопська слава ” (вірш)	39
Р. Володимир. „ Конотоп ” (поема)	39
Андрій Медведів. Гетьман Петро Дорошенко — перший будівничий	
соборної України	41
Таня Амерслав. Князь Олег	45
III. НАВЕЧІР'Я ДВОТИСЯЧОЛІТТЯ — PAX CHRISTI IN REGNO CHRISTI	
Олександр Домбровський. На порозі 2000-ліття	
Християнської ери	47
Світлана Жук. „ Благовіщення ” (вірш)	58
о. Петро Герилук-Купчинський. Галілейчику, Ти переміг	59
Світлана Жук. „ Вечірня молитва ” (вірш)	60
Тамара Ганенко. „ Храм ” (вірш)	60
IV УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА — ТОДІ І ТЕПЕР	
Володимир Трембіцький. Державні акти УНР	61
Е. Ш. У цьому річницю незалежності України	77
Роман Барановський. Сьома річниця	79
Софія Малильо. „ Діяспора ” (вірш)	83
Сергій Білокінь. Про крутян-гімназистів	84
Світлана Жук. „ Поворот додому ” (вірш)	90
V. „АЩЕ ЗАБУДУ ТЕБЕ, ІЄРУСАЛИМЕ...”	
Валерій Марченко. Знайомтесь: бандерівець	91
Тамара Ганенко. „ Україні ” (вірш)	92
Мирослав Маринович. П'ять портретів Валерія Марченка	93
Людмила Волянська. Два лицарі без страху, без догани	98
Паша Ємець. „ Спогад про знайому ” (вірш)	107
Євген Сверстюк. Зустріч на кладці	108
Роман Іваницький. Через вервичку з хліба — на волю	112
Симон Савченко. „ Україні ” (вірш)	114

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ, 07054

ПОНАД СТО РОКІВ ПОСЛУГ

Видас „Свободу“ і
„Український Тиждень“
Уділяє стипендії студуючій молоді,
членам УНС
Утримує вакаційну оселю „Союзівка“

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ ПРОПОНУЄ:

- Життєве забезпечення
Термінове забезпечення
Універсальне забезпечення
на необмежені суми
- Пенсійні грамоти з відсотками,
охороненими від податків
- Індивідуальні пенсійні konta
(IRA)
- Плани зложення ощадностей
для оплати студій
- УНС уділяє перші гіпотечні
позички на дома, де
живе власник.

Запрошуємо вас та членів вашої
родини забезпечитися
в Українськiм Народнiм Союзi та
спiльно працювати для добра
українського народу.

100-PLUS YEARS OF SERVICE

Publishes "Svoboda" and
The "Ukrainian Weekly"
Awards scholarships
to undergraduate member students
Maintains the resort "Soyuzivka"

UKRAINIAN NATIONAL ASS'N OFFERS:

- Life Insurance
Term insurance
Universal life insurance
for unlimited amount .
- Tax-deferred annuities
- Individual Retirement Accounts
(IRA)
- College education savings plans
- The UNA also offers residential first
mortgages.

We invite you and the members of your
family to increase your life protection
and to work with us for the benefit of
the entire Ukrainian community.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ 07054. For faster service, call us at
(800) 253-9862 or (973) 292-9800 in New Jersey.